TARIMSAL GIDA SİSTEMLERİNDE AGROEKOLOJİNİN YERİ VE ÖNEMİNİN İNCELENMESİ: ANKARA-GÜDÜL ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Buse ŞİŞMAN

Eskişehir 2022

TARIMSAL GIDA SİSTEMLERİNDE AGROEKOLOJİNİN YERİ VE ÖNEMİNİN İNCELENMESİ: ANKARA-GÜDÜL ÖRNEĞİ

Buse ŞİŞMAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sosyoloji Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Erhan AKARÇAY

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ocak 2022

ÖZET

TARIMSAL GIDA SİSTEMLERİNDE AGROEKOLOJİNİN YERİ VE ÖNEMİNİN İNCELENMESİ: ANKARA-GÜDÜL ÖRNEĞİ

Buse ŞİŞMAN

Sosyoloji Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ocak, 2022

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Erhan AKARÇAY

Bu araştırmanın temel amacı, doğa dostu olmayan tarım yöntemleri yerine agroekolojik ilkeleri benimsediğini belirten üreticilerin, üretim süreç ve tekniklerini yerinde gözlemleyerek agroekolojik gıda ve tarım sistemini sosyolojik bir perspektifle incelemektir. Araştırmada amaca uygun seçilen 14 üretici ile katılımcı gözlem ve derinlemesine görüşme teknikleri kullanılarak, geçmişteki üretim hikayeleri ile şu andaki uyguladıkları agroekolojik yöntemler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar tartışılmıştır. Üretimi yıllardır sürdüren üreticilerin bilgi birikimlerinden de yararlanmak adına yarı yapılandırılmış bir soru formu kullanılmıştır. Araştırma kapsamında, üretimde agroekolojik uygulamaları benimseyen üreticilerin motivasyonlarını etkileyen faktörler de incelenmiştir. Bununla birlikte üreticilerin gözünden tüketici tutum ve görüşleri ortaya konulmuştur. Bu temelde katılımcıların aile çiftçiliğinin ve agroekolojik uygulamaların geleceği üzerine değerlendirmeleri yorumlanarak birkaç öneri sunulmuştur.

Sonuçlar, mevcut tarımsal gıda sistemine yönelik duyulan güven probleminin daha fazla gündeme getirilmesi gerektiğini göstermektedir. Küçük ölçekli aile çiftçiliğinin desteklenmesine yönelik çalışmalar arttırılmalıdır. Üreticiler ve tüketicilerin doğrudan hem bilgi ve deneyim hem de ürün alışverişi yapabileceği alternatif gıda ağlarının yaygınlaştırılması gerekmektedir. Mevcut sistemden sürdürülebilir bir gıda sistemine geçişi teşvik eden agroekoloji kavramının, gıda ve tarım araştırmalarında ön plana çıkarılması gerekmektedir. Bu sebeple uzun vadeli sürdürülebilir bir tarımsal gıda sistemi için sosyal, politik ve ekonomik dönüşümlerin gerçekleştirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Agroekoloji, Tarımsal gıda sistemleri, Aile çiftçiliği, Yerel gıda, Güdül

ABSTRACT

EXAMINATION OF THE PLACE AND IMPORTANCE OF AGROECOLOGY IN AGRO-FOOD SYSTEMS: THE CASE OF ANKARA-GÜDÜL

Buse ŞİŞMAN

Department of Sociology

Anadolu University, Graduate School of Social Science, January, 2022

Supervisor: Dr. Öğr. Üyesi Erhan AKARÇAY

The main purpose of this thesis is to examine the agroecological food and agriculture system from a sociological perspective by observing the production processes and techniques of the producers, who state that they adopt agroecological principles instead of non-nature-friendly agricultural methods. In the research, the similarities and differences between the production stories in the past and the agroecological methods they currently apply were discussed by using participant observation and in-depth interview techniques with 14 producers selected for the purpose. A semi-structured interview was used in order to understand the knowledge of small-scale producers who have been producing for years. As part of the research, the factors affecting the motivation of the producers who adopt agroecological practices in production process were also examined. In addition, consumer attitudes and opinions from the eyes of the producers were revealed. On this basis, the evaluations of the participants on the future of family farming and agroecological practices were interpreted and a few suggestions were presented.

Findings show that the issue of trust in the current agro-food system should be brought to the agenda more. Efforts should be increased to support small-scale family farming. Alternative food networks, where producers and consumers can directly exchange both knowledge and experience and products, need to be expanded. The concept of agroecology, which encourages the transition from the current system to a sustainable food system, should be brought to the fore in food and agriculture research. For this reason, it has been concluded that social, political and economic transformations should be realized for a long-term sustainable agro-food system.

Keywords: Agroecology, Agro-food systems, Family farming, Local food, Güdül

TEŞEKKÜR

Öncelikle araştırma sürecinde sağlamış olduğu destekleri için değerli tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Erhan AKARÇAY'a ve yaptıkları değerlendirmelerle çalışmaya önemli katkılarda bulunan saygıdeğer jüri üyelerim Prof. Dr. Serap SUĞUR ve Prof. Dr. Emine Feryal TURAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Bununla birlikte lisans eğitimim boyunca en başta çevre ve gıda konusu olmak üzere kendisinden çok şey öğrendiğim kıymetli hocam Prof. Dr. Emine Feryal TURAN'a, bana kattığı her bir bilgi ve yüksek lisans eğitimim boyunca vermiş olduğu desteği için ayrıca teşekkür etmeyi borç olarak görüyorum.

Sofralarını benimle paylaşan, evlerini ve tüm hikayelerini bana açan, beni adeta ailelerinin bir üyesi olarak benimsediklerini her ziyaretimde belirten, görüşmeler sonrası "öyle boş göndermek olmaz" diyerek ellerime tutuşturdukları ürünlerle beni her defasında mahcup bırakan, sebze ve meyve yetiştiriciliğinin inceliklerini öğreten, araştırma kapsamında görüştüğüm herkese bana böyle güzel bir saha deneyimi yaşattıkları için çok teşekkür ederim.

Son olarak hayatımın her evresinde bana destek olan başta aileme ve tez yazma ve saha sürecimde motivasyon noktasında beni yalnız bırakmayan, farklı şehirlerde olsalar dahi her koşulda yanımda olduklarını hissettiren dostlarıma çok teşekkür ederim. Ayrıca sahadaki araştırma sürecimde tanışma ve gıda adına ortak paydada buluşup fikir alışverişi yapma fırsatı bulduğum herkese de bu vesileyle teşekkür etmek isterim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BAŞLIK SAYFASI…….……..i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI…….……...ii
ÖZET iii
ABSTRACT iv
TEŞEKKÜR v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ……..vi
İÇİNDEKİLER……..……..vii
TABLOLAR DİZİNİ……..……xi
ŞEKİLLER DİZİNİ xii
GÖRSELLER DİZİNİ……..…..…...…..……...xiii
KISALTMALAR DİZİNİ xiv

1. GİRİŞ 1

1.1. Problem 7

1.2.Amaç 8

1.3. Önem 8

1.4.Sınırlılıklar 10

1.5. Tanımlar 10

2. ALANYAZIN.....14

2.1. Tarımsal Gıda Sistemleri Üzerine……..……..……14

2.1.1.Konvansiyonel gıda sistemlerinde üretim ve dağıtım…..…...…...……15

2.1.1.1.Konvansiyonel gıda sistemi…….……..16

2.1.1.2.Klasik gıda tedarik zincirleri……...……..……...…...18

2.1.2. Konvansiyonel gıda sisteminin ve tedarik zincirinin sınırları..……..18

2.1.3.Alternatif gıda sistemlerinde üretim ve dağıtım…...…….……22

Sayfa

2.1.3.1.Yerel gıda sistemi……..…...……...23

2.1.3.2. Kısa gıda tedarik zincirleri…….…….…….26

2.2. Agroekolojik Gıda Sistemi Üzerine ……....…….....……29

2.2.1. Agroekolojinin tanımı…….……..…….....……..31

2.2.2. Agroekolojinin tarihçesi……...……...……34

2.2.3. Agroekolojik uygulamaların çözümlemesi……..……..….37

2.2.3.1. Agroekolojik gıda sisteminde üretim…….……...…….41

2.2.3.1.1. Doğa dostu üretim…….……..……..….42

2.2.3.1.2. Küçük ölçekli aile çiftlikleri……..…..……45

2.2.3.1.3. Tarımsal ürün çeşitliliği…….……...…….47

2.2.3.1.4. Atalık tohumlara saygı……...……51

2.2.3.1.5. Düşük girdi……...……...…..……..54

2.2.3.2. Agroekolojik gıda sisteminde dağıtım…...……56

2.2.3.2.1. Topluluk destekli tarım ….…….…..……..57

2.2.3.2.2. Üretici pazarları…….……...……...…….59

2.2.3.2.3. Çiftçiden çevrimiçi satış….……...…….....……62

2.2.3.2.4. Çiftlik içi doğrudan satış…….…..…….64

2.2.3.3. Agroekolojik gıda sisteminde güvence…..…….……...……66

2.2.3.3.1. Üçüncü taraf sertifikasyonu……..…….……68

2.2.3.3.2. Katılımcı güvence sistemi……..……..…..…….71

2.3. Güdül'ün Genel Analizi……..……..……..….74

2.3.1. Konumu……..……...…..…….….74

2.3.2. Tarihi…….……..……..75

2.3.3. Konut özellikleri……..……...……...…77

Sayfa

2.3.4. Tarımsal mirası…….……79

2.3.5. Sosyo-ekonomik özellikleri……...…….……..84

***2.3.5.1. Nüfusu*……..……..84**

***2.3.5.2. Ekonomik yapısı*…….……86**

3. YÖNTEM…….……..90

3.1. Araştırmanın Yöntemi……...90

3.2. Araştırmanın Örneklemi…….……..90

3.3. Veri Toplama Tekniği ve Aracı…… 92

3.4. Veri Analizi…… 94

4. BULGULAR VE YORUM……...95

4.1. Katılımcılara Dair Olgusal Veriler……...95

4.1.1. Demografik ve sosyo-ekonomik özellikler…… 95

4.1.2. Sağlık ve eğitim hizmetlerine erişim ve yaşam koşulları……..……99

4.1.3. Aldıkları ve talep ettikleri sosyal yardımlar……104

4.1.4. Borç durumlarına yönelik bilgiler……105

4.2. Geçmişten Günümüze Çiftçilik Süreçleri: Yerel Bilgi Dinamikleri…….. 106

4.3. Agroekolojik Uygulamaları Tercih Nedenleri: Üretici Değer ve Motivasyonları…… 115

4.3.1. Katılımcıların "agroekoloji" tanımı…… 116

4.3.2. Katılımcılar için agroekolojik tarım yöntemlerinin önemi……117

4.3.3. Katılımcıların kullandıkları agroekolojik teknikler……...123

4.4. Gıda Dağıtım Kanalları: Dağıtımda Şeffaflık Olgusu…….…130

4.5. Katılımcıların Gözünden Agroekolojik Tekniklerle Üretilen Gıdaya Merak: Üretici ve Tüketici Arasındaki Bağ……137

Sayfa

4.5.1. Tüketicilerden gelen sorular…… 139

4.5.2. Tüketicilerin gıda tercih ve görüşleri……...141

4.6. Aile Çiftçiliğinin Dünü, Bugünü ve Yarını Üzerine Değerlendirmeler: Biriktirilmiş Deneyimlerin Geleceği……. 145

4.7. Agroekolojik Uygulamaların Geleceğine Yönelik Değerlendirmeler: Sürdürülebilir Bir Tarımsal Gıda Sistemi Arayışı……. 154

5. SONUÇ VE ÖNERİLER……165

5.1. Sonuç……. 165

5.2. Öneriler……. 170

KAYNAKÇA 173

EKLER

ÖZGEÇMİŞ

TABLOLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 2.1. 2020 yılı mahallelere göre Güdül ilçesinin nüfusu……...84

Tablo 2.2. Güdül ilçesi yıllara göre son 10 yılın nüfus dağılımı……85

Tablo 2.3. 2020 yılı Güdül ilçesi cinsiyete göre yaş dağılımı……86

Tablo 3.1. Katılımcıların demografik ve sosyo-ekonomik özellikleri……...91

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 2.1. Güdül ilçesinin Ankara içerisindeki konumu..... 74

Şekil 2.2. Güdül ilçesi mahallelerinin konumu……..76

GÖRSELLER DİZİNİ

Sayfa

Görsel 2.1. Güdül'de bir agroekolojik uygulama bahçesi 51

Görsel 2.2. Güdül köy (üretici) pazarı 62

Görsel 2.3. Tüketicinin ürünleri dalından topladığı çiftlik içi doğrudan satış örneği..... 66

Görsel 2.4. Güdül köy pazarından KGS geçiş üreticisi sembolü ve üretici künyesi 74

Görsel 2.5. Güdül Tahtacıörencik Mahallesi'nden konut örnekleri……...77

Görsel 2.6. Güdül Yukarı Mahallesi'nden konut örnekleri……78

Görsel 2.7. Güdül'de çinko levha ve kiremitten çatı örnekleri……...78

Görsel 2.8. Güdül Aşağı Mahallesi'nden konut örnekleri……. 79

Görsel 2.9. Hünnap hasadı……. 80

Görsel 2.10. Güdül'de yetiştirilen Ayaş domatesi ve pembe domates……...80

Görsel 2.11. Karacaören üzüm bağları ……. 81

Görsel 2.12. Karacaören'de yetiştirilen bazı üzüm çeşitleri…….. 81

Görsel 2.13. Eskiden çeltik ekilen Süvari Çayı kıyısında sebze tarımına hazırlık…… 82

Görsel 2.14. Süvari Çayı kıyısında yetiştirilen biber çeşitleri……83

Görsel 2.15 Saman malç içerisinde yetişen enginar ve konservesi……83

Görsel 2.16. Güdül'de yetiştirilen yaz elması çeşitleri……...87

Görsel 2.17. Güdül Leblebiciler Sokağı…… 88

Görsel 2.18. İnönü Mağaraları……89

Görsel 2.19. Sorgun Göleti Tabiat Parkı……89

KISALTMALAR DİZİNİ

BM:	Birleşmiş Milletler
DBB:	Doğal Besin, Bilinçli Beslenme Ağı
FAO:	Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
FFKP:	Aile Çiftçiliği Bilgi Platformu
GDO:	Genetiği Değiştirilmiş Organizma
HACCP:	Tehlike Analizi ve Kritik Kontrol Noktası
IAASTD:	Uluslararası Tarımsal Bilgi, Bilim ve Kalkınma için Teknoloji Değerlendirmesi
IFAD:	Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu
IFOAM:	Uluslararası Organik Tarım Hareketleri Federasyonu
KGS:	Katılımcı Güvence Sistemi
SOCLA:	Latin Amerika Bilimsel Agroekoloji Derneği
TADYA:	Tahtacıörencik Doğal Yaşam Kolektifi
TDT:	Topluluk Destekli Tarım
TÜİK:	Türkiye İstatistik Kurumu
UNGA:	Birleşmiş Milletler Genel Kurul
URGENCI:	Uluslararası Topluluk Destekli Tarım Ağı

1. GİRİŞ

Güvenilir ve sağlıklı gıdaya erişim sorunu gün geçtikçe küresel bağlamda büyük problemler teşkil etmeye başlamıştır. Herkes için erişilebilir sağlıklı bir gıda sisteminin halihazırda uygulanabilmesi için araştırmalar sürmektedir. Belirli müdahaleler sonucu standartlaştırılan, kimyasalların kullanıldığı ve doğa dostu olmayan tarım yöntemleri ile uzun vadede toprak verimsizleşmekte, su kirliliği ve çevre sorunları yaşanmaktadır. Bireysel olarak da yediğimiz gıdaların nasıl üretildiği üzerine var olan belirsizlik ortamı bizi ayrıca huzursuzluğa sürüklemektedir. Uzun tedarik zincirleri sonucu oluşan sorunlar, biyoçeşitliliğe zarar veren yöntemler, gıdaya güven sorunu ve gıda yoluyla oluşabilecek sağlık tehditleri bu alandaki çalışmaları önemli hale getirmektedir. Bu ve buna benzer sorunları çözümlerken ilk etapta, doğanın doğal düzenini anlamak adına, çevre ve toplum arasındaki tarihsel dönüşümü ele almak gerekebilir.

İnsan, ilk çağlardan itibaren sürekli olarak doğa ile bir etkileşim içerisindedir. İlk etapta insanın doğayı anlamaya çalışması üzerine kurulu olan, doğa ile bütünleştiği bu oluşum yıllar geçtikçe insanın doğa ile arasına bir mesafe koyması ve egemenlik yarışına girmesiyle doğayı dönüştürmeye çalışması üzerine evrilmiştir. Bu dönüşüm geldiğimiz aşama itibariyle çevreyi merkeze alan ve onu gözeten ekolojik mücadelelerin yürütüldüğü bir hal almıştır. Savunulan düşünce insanın, doğanın ayrılmaz bir parçası olduğu ve asla ayrı incelenemeyeceği üzerine kuruludur. Öyle ki artık hem insanın doğa hem de doğanın insan üzerindeki etkileri bir arada tartışılmaktadır. Ekolojinin bütünsellik yaklaşımından hareketle bu bağı anlamak adına Kışlalıoğlu ve Berkes'in (1995, s. 36) de vurguladığı gibi "doğanın parçalarının tek tek nasıl işlediğine değil, bu parçaların ilişkilerine" bakmak gerekmektedir.

Klasik sosyoloji kuramcılarına baktığımızda Adak'ın (2010, s. 372) da belirttiği gibi o dönem içerisindeki çevre sorunları ile çok az ilgilendikleri ve hatta bu kuramcıların "doğadan sosyalin ayrılması konusunda ısrar ettikleri" bilinmektedir. Fakat ne var ki doğa bilimcilerine bırakılan çevre sorunlarının incelenmesi konusuna, yıllar geçtikçe ekolojik krizlerin ve modernleşme ile öne sürülen, insanın doğadan ayrı ve üstün bir varlık olduğu düşüncesine karşı farklı yaklaşımların da ortaya çıkmasıyla birlikte sosyal bilimcilerin de bu alana yönelmesinde bir artış gözlemlenmiştir. Artan çevre sorunlarının sosyal nedenleri üzerine düşünülmeye başlanılmıştır. Bu konuya Adak (2010, s. 372) "toplum, doğanın üzerine kurulmuştur. Bu nedenle, toplum doğanın

dışında düşünülemez ve toplumsal yaşam, insanın doğayla ilişkisi çerçevesinde başlamıştır" açıklamasıyla netlik getirmiştir. Bu sebeple modernitenin indirgemeci ontolojisine dayanarak sosyal alandan soyutlanmaya çalışılan doğanın, toplumun dışında tanımlanmasına karşı durulmaktadır.

Modernist düşünce ekseninde doğa, sosyal alandan soyutlaştırılmıştır. Bu temelde doğa ve toplum ikilemi düşüncesi, toplumsal emekle etkileşim içinde üretilen gıdanın ve tarımsal gıda çalışmalarının çıktılarına yönelik net cevaplar verememektedir. Tarihsel ve analitik olarak dışsallaştırılmış doğaya başvurularak ilerletilen çalışmalar, doğanın ve toplumun ontolojik ayrımını yeniden inşa etmekten öteye gidememiştir. En nihayetinde tarımsal emek süreci, tarım ve sosyal ilişkiler, çiftçilik tarzları vb. ile bunların tarihsel değişimlerini kapsayan incelemeler ile doğanın soyutlaştırılmasından kaynaklanan ciddi sınırlılıklara karşı çıkan görüşler ortaya çıkmıştır (Goodman, 1999, s. 18). Örneğin, doğa ve toplum arasındaki bu ayrımı reddeden aktör-ağ teorisi bunun yerine "etkileşimlerinin, unsurların heterojen kolektif birliktelikleri açısından kavramsallaştırıldığı ortak bir çerçeve önerir" (Goodman, 1999, s. 25). Bu da doğa ve toplumun kolektif ve simetrik hareket ettiği anlamına gelmektedir. Goodman'ın (1999, s. 26) belirttiği gibi doğa ve toplum arasındaki bu ontolojik ayrımı çözme vaadi ile ortaya çıkarılan aktör-ağ teorisi tarımsal gıda araştırmalarına, çıkışından çok daha sonra girmiş olmasına rağmen başlıca konu ve araştırma temalarının tarım ve çevre politikaları, İngiliz kırsal arazi gelişimi ve gıda korkuları olması bakımından önemlidir. Bu teori dahilinde dışlanan doğanın, tarımsal gıda çalışmalarına yeniden yerleştirilmesine yönelik önemli adımlar atılmıştır.

Aktör-ağ teorisinde her şey ilişkisel niteliktedir. Bu da hem aktörlerin hem de ağların değişken ve çok yönlü özelliğinden kaynaklıdır. Her şeyi önceden belirlenmiş tanımlarıyla ele almaktan ziyade karmaşık ilişki ağları içerisinden yorumlamak önemlidir. Bu temelde aktör-ağ teorisi Stuart'ın (2010, s. 159) belirttiği gibi insan ve insan olmayan ağları ve bunların etkileşimlerini araştırır. Bunu aktörlerin anlamlarının ortak olarak tanımlandığı özel durumları ve ağ bağlantısının nasıl yapılandırıldığını araştırarak resmetmeye çalışır. Halihazırda tüm aktörleri kontrol etmenin zorluğunu ve ağlar arası ilişkilerin yeniden kurulabileceğini bilerek araştırmalarını sürdürmektedir.

Çevre-toplum ilişkisinin sosyal çatısı altında incelenmesi ve çevrenin sosyoloji içerisindeki kuruluş sürecini başlatan en önemli çalışmanın 1978 yılında Catton ve

Dunlap tarafından yayımlanan *Çevre Sosyolojisi: Yeni Bir Paradigma* başlıklı makale olduğu belirtilmektedir. Catton ve Dunlap ayrıca bu yolda yeni bir ekolojik paradigma ortaya koymuş, biyolojik ve fiziksel çevrenin önemine dikkat çekerek, insanın toplumsal yaşantısının bu çevre tarafından doğrudan etkilendiğini belirtmiştir (Eryılmaz, 2017, s. 161).

En nihayetinde çevre sorunları yeni bir mesele değildir ve çok boyutludur. Aslında çevre hareketleri ve çevreye dair sorunların ele alınması meselesi 1960'larda gelişme göstermeye başlamıştır. Özellikle bu noktada ekoloji üzerine yaptığı çalışmaları ile oldukça fazla dikkat çeken "çevre sorunlarını toplumsal adalet alanına taşıyan" (Eryılmaz, 2017, s. 160) ve *Toplumsal Ekoloji* yaklaşımını ortaya koyan Murray Bookchin'e yer vermek gerekebilir. Bookchin (1994, s.100) ekoloji kavramının ilk olarak hayvanlar, bitkiler ve inorganik çevrenin hem kendi aralarında hem de birbirleriyle olan ilişkilerini incelemek üzere Ernst Haeckel tarafından kullanıldığını belirtmiştir. Tabii ki ilk tanımı itibari ile oldukça geniş kapsamlı olduğu ve biyolojiden genetiğe birçok alanı içerdiği gözükmektedir. Bookchin (1994, s.102) ekolojinin "doğanın dinamik dengesiyle ve canlı ve cansız şeylerin karşılıklı bağımlılığıyla" ilgilendiğini belirtmiştir. Ekolojiye eleştirel bir dinamik de ekleyen Bookchin ekolojinin aynı zamanda, gün geçtikçe artan insan ve doğa arasındaki iletişim kopukluğundan kaynaklanan bir dengesizlik alanına kapı araladığını da vurgulamıştır.

Dünya genelinde artan çevre sorunlarına ve insanın doğaya yabancılaşmasına paralel olarak ekolojik kriz "bir toplumsal adalet sorununa" (Eryılmaz, 2017, s. 169) dönüşmüştür. Bookchin (1994, s. 104) ekosistemin bütünlüğünü korumak adına tarımda ürün çeşitliliğine gidilmesi ve tarımdaki biyoçeşitlilik kadar yiyecek ağı sistemi içerisindeki türler arası çeşitliliğin de korunması gerektiğini savunmaktadır; çünkü monokültür dahilinde bitki ve hayvan popülasyonlarının getirdiği dengeleyici desteklerin dışında kalınarak tarım, kültür ve lezzetin tektipleştirilip; bu tarım yöntemi dahilinde üretimde sentetik gübre ve kimyasal ilaçlara bağımlı kalınacağı görüşündedir. Bu da tohum çeşitliliğinden, atalık tohumlardan, kültürel mirastan ve besleyiciliği yüksek ürün standartlarından vazgeçişi simgelemektedir. Öyle ki Shiva'nın (2006, s.15) belirttiği gibi "çiftçi için tohum yalnızca gelecekteki bitkiler ve gıda için bir kaynak değildir; kültür ve tarih de tohum içinde saklıdır. Tohum gıda zincirinin ilk halkasıdır".

Özellikle endüstrileşmeyle birlikte gelen aşırı üretim ve artan rekabet temelinde doğal kaynaklar hızla sömürülmeye başlanmış, bu temelde doğal kaynakların sınırsızlığına inanılmıştır. Gün geçtikçe ekonominin toplumsal hayat üzerindeki etkisi artarak sürmüş ve doğal kaynakların tahribatı dahilinde insan topraktan daha da uzaklaşmış ve doğaya yabancılaşmıştır. Bu temelde mevcut pazarları büyütme yarışı içerisinde artık merkeze daha çok tükettirme yerleştirilmiştir. Bu sebeple gıda da sanayileşmiş ve neyin nasıl üretildiğinden ziyade mevsiminden ve doğal üretim koşullarından koparılmış gıdalar yetiştirilmeye, seri bir şekilde üretilmeye başlanmıştır.

Sonuçta "tarım arazisi ile soframız arasındaki mesafe büyümüştür" (Karakaya, 2016, s. 1). Bu noktaya paralel açıklamalarda bulunup Marksist çelişki görüşüne eklemeler yaparak *kapitalizmin ikinci çelişki teorisini* ortaya çıkartan James O'Connor, kapitalizmin iki tür çelişkiyi içerisinde barındırdığını belirtir. Bunlardan ilki, sermaye ve emek arasındaki çelişkiyi ifade ederken; çalışmanın içerisinde yer alan ikinci çelişki ise kapitalist ve biyofiziksel çevre arasındaki durumdur (Konak, 2010, s. 277). Bu temelde Konak'ın (2010, s. 278) da belirttiği gibi O'Connor, kapitalizmin doğası gereği zaten ekoloji karşıtı olduğunu; daha çok kazanç sağlayabilmek ve maliyetlerini en aza indirebilmek adına doğal kaynakları çıkarları doğrultusunda kullandığını savunur. Fakat ne var ki O'Connor, çevre sorunlarının artışına sebebiyet veren kimyasal atıkların doğada birikiminin insan ve toprak sağlığına zarar verirken; bununla birlikte kapitalizmin de zararına olacağını belirtmiştir. Devamında "bu şekilde sermaye, kendisinin varlığını devam ettirmesi ve büyümesi için gerekli olan ekolojik ve doğal kaynakların temelini çürütür" (Konak, 2010, s. 278) yorumunda bulunmuştur.

"Ekolojik tarım kültürlerinde teknolojiler ve ekonomiler, bitkiler ve hayvan yetiştiriciliğinin bütünleştirilmesine dayalıdır. Birinin atıkları diğeri için besin maddesi sağlar; karşılıklı ve iki taraflı bir ilişki vardır" (Shiva, 2006, s. 76). Bu temelde doğa dostu ve kimyasal maddeler kullanılmadan yapılan üretim yöntemlerini yaşatmak, gıda sağlığını ve güvencesini sağlamak ve korumak adına oldukça önemlidir. Bu doğrultuda üreticileri ekolojik sürdürülebilirliği ve sosyal adaleti gözeten üretim yöntemlerine yönlendirmek gerekmektedir. Ekolojik tarım uygulamalarında kısa sürede kârı maksimize etmekten ziyade üretim sürecinde gıdanın yetiştirilme aşaması doğal ve hem çevre hem de insan sağlığını gözetecek yollarla yapıldığı için daha fazla zaman alıcı olmasıyla birlikte daha az ürün çıktısı alınmaktadır. Ama ne var ki hormon takviyeleri

ile kısa sürede olgunlaştırma aşamasına tabii tutulmayan bu gıdalar, sağlıklı gelecek adına artık tüketicilerin önceliği olmaya başlamıştır. Artan gıda sorunları çerçevesinde artık tüketiciler de gıdaların gerçek tadını almak ve hangi koşullarda yetiştirildiğini, dağıtıldığını bilmek istemektedir.

Latin Amerika Bilimsel Agroekoloji Derneği'nin (SOCLA) tanımına göre ekolojik bir tarım uygulaması olan agroekoloji "üretken ancak aynı zamanda kaynakları koruyan tarımsal sistemleri incelemek, tasarlamak, yönetmek ve değerlendirmek için ekolojik teoriyi kullanan bilimsel bir disiplindir" (http-1). Tarım sistemleri içerisindeki biyolojik süreçlerle sosyoekonomik ilişkilerin disiplinler arası bir şekilde incelenmesini içeren bir yaklaşım ve toplumsal hareket olarak da bilinen agroekoloji, sürdürülebilir ve adil bir gıda sistemi için ele alınması gereken sosyal yönleri de göz önünde bulundurmaktadır. Agroekoloji ayrıca insan ile çevre arasındaki etkileşimleri optimize ederek ekolojik kavram ve ilkelerin uygulanmasını sağlamaktadır. Bu temelde çalışmanın ana eksenini de oluşturan, sosyal adalet ile ekolojik duyarlılığı içeren bu uygulama sayesinde hangi gıdanın nasıl üretildiğinin herkesçe görülebileceği, üretimin şeffaf olacağı savunulmaktadır. Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) ise "*Agroekoloji değişen iklime nasıl tepki verebilir ve çiftçilere nasıl fayda sağlayabilir?*" adlı yazısında, agroekolojik gıda sistemlerinin sürdürülebilir kalkınma hedefleri için küresel gündemde üst sıralarda yer aldığını belirtmiştir (IFAD, 2019). Ayrıca IFAD bu yazısında, agroekolojik yaklaşımın iklim değişikliği etkilerine karşı biyolojik çeşitliliğin korunmasına ve arazi bozulma eğilimlerinin tersine çevrilmesine yönelik güçlü katkılarının olduğunu da vurgulamıştır.

Miguel A. Altieri (2008a) gıda güvencesini arttırmak, tarımsal biyoçeşitlilik ve ekolojik bütünlüğü korumak adına endüstriyel tarım yöntemi yerine; kimyasallar olmadan verimi sürdürmek için adil, alternatif tarım yöntemlerinin uygulanabileceğini savunmaktadır. Bu temelde özellikle tarım ve gıda arzının sanayileşmesi ve küreselleşmesi ile küçük üreticilerin arasında açlığın, topraksızlığın ve yoksulluğun arttığını belirtmiştir. Aynı zamanda topraklarından kopartılan çiftçilerin ekonomik ve kültürel temellerinin yok edildiğini ve toplumsal bağlamda sosyal parçalanmalar yaşadıklarını da eklemiştir (Altieri, 2008a, s. 2). Ne var ki hala köyünü terk etmek istemeyip hem insan hem de çevre sağlığını gözeten çiftçiler vardır.

Sonuç olarak, güvenilir gıda sorunu ve ekolojik yaşama karşı yapılan tahribatlar konusu yerelden küresele uzanan önemli bir sorunsal olarak karşımızdadır. Bu sebep ile dünya çapında bu sorunları gündeme getirecek konferanslar düzenlenmekte; anlaşmalar yapılmakta ve çevre örgütlenmelerine gidilmektedir. İyi, temiz ve adil gıdanın temel insan hakkı olduğu görüşünü yaymak adına uluslararası çalışmalar da sürmektedir. Sosyolojik bir perspektifle incelemelerin yürütüldüğü bu çalışmada da sağlıklı ve güvenilir gıdaya doğrudan ulaşım imkânı sağlayan, gıdanın üretim sürecinin denetiminde tüketicilerin aktif rol oynadığı sistemlerden katılımcı güvence sistemi ele alınmıştır. Katılımcı güvence sistemi dahilinde Güdül'de yürütülen agroekolojik üretim içerisinde tüketicilerden geri bildirimler alınmakta ve karşılıklı etkileşim güçlendirilerek tüketicilerin doğrudan birer denetimci olması kolaylaştırılmaktadır. Bu çalışmanın gerek agroekolojik gıda sisteminin ve küçük ölçekli yerel üretim yapan üreticilerin daha çok tanınması gerekse katılımcı güvence sisteminin öne sürdüğü, tüketicilerin de ne yediğini gözlemleyebildiği alternatif gıda ağlarının yaygınlaştırılması için bir öncü olması istenmiştir.

Bu temelde çalışma, giriş bölümü de dahil olmak üzere beş ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan girişte çalışmanın temel ve alt problemlerine, çalışmada ulaşılmak istenen amaca, çalışmanın önemine, sınırlılıklarına ve çalışma içerisinde geçen önemli kelimelerin tanımlarına yer verilmiştir. İkinci bölüm olan alanyazın, tezin temel amacını kapsayacak ölçüde üç başlığa ayrılmıştır. Bunlardan ilki tarımsal gıda sistemlerinin bir özetini sunmaktadır. Bu bölüm konvansiyonel, endüstriyel veya geleneksel olarak da tanımlanabilen gıda sistemlerinin dünya çapında artan olumsuz etkilerine paralel olarak alternatif tarım biçimlerine geçişin hızlanması yönündeki tartışmaları da içermektedir. Alanyazının bir diğer başlığı agroekolojik gıda sisteminin tanımı ve tarihçesi başta olmak üzere üretim, dağıtım ve güvence boyutunu kapsamaktadır. Bu bölümde agroekolojik gıda sisteminin birbiriyle ilişkili olan üretim, dağıtım ve güvence boyutu, kapsadığı kavramlarla alt başlıklar dahilinde tartışılmıştır. Alanyazınının son başlığıyla ise Güdül'ün tarihi ile tarımsal mirası, sosyal ve ekonomik yapısı ele alınarak genel bir analizi ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Üçüncü ana bölümde araştırmanın yöntemine, örneklemine yer verilmiş ve ayrıca veri toplama tekniği ile verilerin analizi hakkında bilgiler eklenmiştir. Dördüncü bölüm ise alan araştırmasından çıkartılan bulguların analiz edilip yorumlanmasını içermektedir.

Çalışmanın son bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılarak, gelecek çalışmalara referans olması adına öneriler sunulmaya çalışılmıştır.

1.1.Problem

Mevcut gıda sisteminin günümüzde karşı karşıya kaldığı birçok gıda sağlığı, güvenliği, güvencesi, adaleti, dağıtımı ve sürdürülebilirlik sorunu vardır. Doğa dostu olmayan tarım yöntemleri, dünya genelinde verimli toprakların ve ağaçların yok olmasına sebep olmakta, insan ve çevre sağlığı üzerinde olumsuzluklar yaratmaktadır. Özellikle modern tarımın tamamlayıcısı olarak tanıtılan pestisitler, dünyanın her yerine yayılarak hava, su ve toprak kirliliğine sebebiyet vermektedir. Bu temelde ekolojik dengenin tahribatı konusu önemli bir sorunsal olarak karşımızdadır. Bu çalışmanın temel problemi zehirli kimyasallar kullanılarak gerçekleştirilen tarım uygulamalarının yol açtığı olumsuzluklara karşı harekete geçen; gıdanın güvenliği ile doğal dengenin bu sayede korunabileceğini savunan, çevresel olarak sürdürülebilir tarım uygulamalarını kullanarak, aile çiftliklerinde üretim yapan küçük üreticilerin gözünden agroekolojik uygulamaları sosyolojik bir yaklaşımla incelemektir.

Çalışmanın temel problemiyle bağlantılı iki alt problemi vardır. Bunlardan ilki çevre ve insan sağlığını gözeterek gıda üretimi yapan küçük ölçekli aile çiftliklerinin genelde piyasa içerisindeki yürüttükleri mücadelelerin; özelde ise üretim süreçleri içerisindeki karşılaştıkları sorunların ön plana çıkartılması üzerinedir. Öyle ki büyük tohum şirketlerinin tohumu tekelleştirme çabaları ve küresel pazar için yapılan seri gıda üretimi faktörleri göz önüne alındığı ölçüde; yerel üretim yapan, emek ve bilgi yoğun çalışan çiftçilerin yıllarca verdiği bu mücadeleler içerisinde büyük borçlanmalara gittiği, yoksullaştığı veya topraklarından kopartılıp göç ettikleri bilinmektedir. Gıdanın dünyadaki küresel akışının büyük şirketler tarafından kontrol altında tutulmasıyla birlikte geçimini gıda üretiminden sürdüren küçük üreticilerin piyasa ile bir yarışa sürüklendiği belirtilmektedir. Diğer bir alt problem ise gıdanın nasıl üretildiğinin herkesçe görülebileceği, şeffaf ve kısa tedarik ağlarının sağlanabildiği üretim ve dağıtım süreçlerinin önemini içermektedir. Ancak gıdanın üretim sürecinin denetiminde tüketicilerin aktif rol oynadığı sistemlerin dahilinde üreticiler ve tüketiciler arasında doğrudan iletişim ve dayanışma ağı kurulması mümkün olabilmektedir.

1.2. Amaç

Araştırmanın temel amacı, belirlenen üreticilerle iletişim içerisinde bulunarak; herkes için temiz ve güvenilir gıdaya ulaşım fırsatı sağladıklarını öne sürdükleri üretim alanlarını ve bu süreci yerinde gözlemleyerek agroekolojik tarım ve gıda sistemini sosyolojik bir perspektifle araştırmaktır. Aile çiftlikleri olarak da adlandırılan alan içerisinde üretim yapan küçük ölçekli üreticiler ile tüketicilerin doğrudan bağlantı kurabildikleri, uzun tedarik zincirlerini ortadan kaldırabilecek agroekolojik uygulamaların sayesinde aslında hem insan hem de çevre sağlığının adaletli bir şekilde sürdürülebilir olabileceğine ulaşılmak istenmektedir. Bu amaca ulaşmak üzere araştırma çerçevesinde aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır:

1. Üreticiler tarımda kullanılan agroekolojik uygulamaların gıda sistemleri üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerini nasıl değerlendirmektedir?
2. Üreticiler, kendilerinden alışveriş yapan ve üretim sürecini takip etmek üzere kendilerine başvuran tüketicilerin gıdaya yönelik yaklaşım ve tepkilerini nasıl yorumlamaktadır?
3. Agroekolojik tarım tekniklerini kullanarak yerel ve mevsiminde gıda üretimini gerçekleştiren üreticilerin küresel gıda sorunları ve sağlıklı gıdanın geleceğine dair görüşleri nelerdir?
4. Üreticilerin tarımsal gıda sistemleri adına tarımda yapılabilecek agroekolojik dönüşümler üzerine yorumları nelerdir?
5. Küçük ölçekli aile çiftçiliğinin görünürlüğünü arttırmak adına yapılabilecek çalışmalar nelerdir?
6. Hem üreticilerin kendi içerisindeki hem de üreticiler ve tüketiciler arasındaki bilgi ve deneyim paylaşımlarını teşvik edecek alternatif gıda ağları nelerdir?

1.3. Önem

Herkes sağlıklı ve adil gıdaya erişim hakkına sahiptir. Öyle ki gıda hakkının yasal olarak koruma altına alınmadığı zamanlarda dahi insanlar arasında belirli bir gıda güvenliği ve güvencesi seviyesine ulaşma arzusu var olmuştur. Bu arzu hem gıdanın bulunabilirliğinin hem de gıdaya kolay erişimin güvence altına alınmasını kapsamaktadır. Hala pek çok insan temel besin ihtiyaçlarını dahi karşılayabilecek

kaynaklara sahip değildir. Tüm etnik veya sosyal gruplar için sağlıklı gıdaya güvenilir erişim alanlarının yaratılması bu doğrultuda oldukça önemlidir.

Özellikle salgın hastalık dönemlerinde gıdanın tedariğinin güvence altına alınması üzerine birtakım endişeler gündeme gelmektedir. Halihazırda 2020 yılında dünyanın tamamını etkisi altına almış olan koronavirüs salgınının ve önlemler dahilinde alınan karantina sürecinin gıda tedariği güvencesine etkilerinin tartışıldığı bilinmektedir. Bu salgın bize uzun tedarik zincirlerine dayalı konvansiyonel tarım sisteminin her an olası bir krizde nasıl olumsuz anlamda etkilenebileceğini ve gıda ihracatı veya ithalatı temelinde ülkeler arası ilişkilerin birer bağımlılık ilişkisi olduğunu göstermiştir. Bu sebeple hem şimdi hem de gelecek adına çıkabilecek gıda krizlerine karşı gıda konusunu daha çok gündeme getirmek ve tüketicileri bilinçlendirmek oldukça önemlidir.

Bu noktada gıdanın üretimi için kullanılan yöntemler, çiftçilerin bilgi birikimleri, doğrudan hizmet veren üretici pazarlarının oluşturulması, kompostlama ve geri dönüşüm konusunda bilincin geliştirilmesi ve duyarlı tüketim davranışı gerçekleştiren insanların varlığı birçok noktadan önemlidir. İlk olarak, tarımda kullanılan zararlı kimyasallarla birlikte yaşamın her alanına sızan çok fazla olumsuz noktanın var olduğu bilinmektedir. Bu sebeple yüksek düzeyde pestisit kullanımının yarattığı olumsuz etkiler sonucu alternatif, doğa dostu ekolojik yöntemlerin önemi artmıştır. İkinci olarak, son yıllarda ekolojik tarım yöntemleriyle üretilen gıdaları tercih eden tüketici sayısının artması açısından araştırma önem taşımaktadır. Tabii ki bu temelde bu artış ile gıdanın güvenilirliğini sorgulamak da önem kazanmaya başlamıştır. Bu konu üzerine, tarımsal gıda sistemleri ile agroekolojik uygulamalar arasındaki ilişkinin araştırıldığı sosyolojik çalışmaların da yapılması gerekmektedir. Nitekim var olan araştırmalara göre tüketicilerin, tükettikleri gıdaların üretim süreçlerini bilmedikleri için ne kadar organik veya sağlıklı olduğuna, hangi koşullarda ve kim tarafından üretildiğine dair duydukları endişeler mevcuttur.

Bu temelde küçük ölçekli çiftçilere pazar fırsatları oluşturulmasının üzerinde durulması da önemli noktalardan biri haline gelmiştir. Küçük ölçekli çiftçilerin ürettikleri ürünleri doğrudan üretici pazarlarında satmaları hem üreticilere hem de tüketicilere fayda sağlamaktadır ve bu sayede doğa dostu üretim yöntemleri insan sağlığını gözetirken adil bir kırsal ekonomik model de oluşturmuş olur. Son olarak bu çalışma; hem üreticiler ile tüketicileri bir araya getiren katılımcı güvence sisteminin

faydalarını yansıtmak hem de Güdül'de var olan agroekolojik üretim dönüşümünü de tanıtarak agroekolojik uygulamaların ve küçük ölçekli aile çiftçiliğinin görünürlüğünü arttırmak adına önemlidir.

1.4. Sınırlılıklar

Bu çalışma, nitel bir çalışmanın getireceği sınırlılıkların yanında Güdül'de agroekolojik tarım uygulamalarını kullanan ve bu uygulamalara öncü olmuş 14 üretici ile sınırlıdır. Yarı yapılandırılmış mülakat soruları dahilinde verilen cevaplarla bir araştırma sonucu çıkartılmıştır. Ayrıca çalışmaya katılan üreticilerin gerek tüketiciler ile geçen diyaloglarını gerekse üretim sırasındaki deneyimlerini birebir ifade etmeleri zordur ve bu da bir sınırlılık göstergesidir.

Pandemi koşulları sebebiyle Güdül'e ziyaretlerde aksamalar olmuş ve saha öncesi planlanan süre açısından sınırlılık yaşanmıştır. Halihazırda oldukça kapsamlı olabilecek bu çalışmanın alandan veri toplanması süreci bu sebeple sınırlı tutulmuştur. Yine de tohumdan başlayarak hasat sürecine kadar ürünlerin her aşaması takip edilmeye özen gösterilmiştir.

Özellikle agroekolojik gıda sistemi üzerine yaptığı çözümlemeleri ile bu alan içerisindeki en önemli isimlerin, agroekoloji üzerine yazdığı kitaplar ve makalelerinin birçoğunun halihazırda Türkçe'ye çevrilmemiş olması bir sınırlılıktır. Ayrıca sosyal bilimler alanı içerisinde agroekoloji üzerine var olan literatür eksikliği, bu alanın tanıtılması adına diğer bir sınırlılıktır. Yine aynı şekilde agroekoloji hakkındaki bilgiler, agroekoloji terimini doğrudan kullanan yayınlarla sınırlıdır. Örneğin, günümüzde agroekolojik hareket olarak tanımlayabileceğimiz erken dönem çalışmalarının pek çoğu çalışmasında bu terimi kullanmamıştır. Bu sebeple bu konudaki en büyük sınırlılık için literatürde bulunan bazı bilgi eksiklikleri gösterilebilir.

1.5. Tanımlar

Agroekoloji: "Güvenilir ve besleyici gıdaların doğa dostu yöntemlerle üretilip herkese ulaşabildiği bir gıda sistemine geçiş için uygulanabilir yollar sunan bir yaklaşım ve bir toplumsal harekettir" (http-2).

Adil Ticaret: Küresel ticarette daha fazla eşitlik arayan bir hareket ve ticaret ortaklığıdır. Özellikle küçük ölçekli üreticilerin pazara erişimini desteklemek, geçim

kaynaklarını iyileştirmek, tüketici bilincini geliştirmek ve geleneksel sistem içerisinde farkındalık yaratmak için ortaya çıkmıştır.

Aile Çiftçiliği: Aile temelli tüm tarımsal ve ormancılık faaliyetlerini içermektedir ve genellikle sadece ailesel işgücüne dayanır.

Biyolojik Kontrol: İstenmeyen ve zararlı organizmaların pestisitler yerine doğadaki diğer canlılar tarafından denetlenmesidir.

Geçimlik Tarım: Çiftçinin yetiştirdiği gıdaların neredeyse tamamını kendisi ve ailesinin gıda gereksinimlerini karşılamak için kullandığı bir çiftçilik tarzıdır. Kendi kendine yeterliliği simgelemektedir. Özellikle kendi gereksinimlerini karşıladıktan sonra varsa artanların bir sonraki hasada kadar depolandığı söylenebilir. Bu sebeple ticari bir kaygı söz konusu değildir.

Gıda Mili: Gıdanın yetiştirildiği yerden tüketildiği yere kadar kat ettiği mesafeyi ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Özellikle karbon ayak izi ile ilişkilendirilerek kullanılır.

Gıda Güvencesi: "Bütün insanların her zaman aktif ve sağlıklı yaşamı için gerekli olan besin ihtiyaçlarını ve gıda önceliklerini karşılayabilmek amacıyla yeterli, sağlıklı, güvenilir ve besleyici gıdaya fiziksel ve ekonomik bakımdan sürekli erişebilmeleridir" (http-3).

Gıda Güvencesizliği: "Gıda güvencesi her zaman yeterli ve uygun gıdalara erişimi içeriyorsa, gıda güvencesizliği yeterli ve uygun gıdalara belirsiz erişimi yansıtır" (Barrett, 2002, s. 2107).

Gıda Güvenliği: "Amaçlandığı biçimde hazırlandığında fiziksel, kimyasal ve mikrobiyolojik özellikleri itibariyle tüketime uygun olan ve besin değerini kaybetmemiş gıda" (Koç, 2013, s. 14).

Gıda Hakkı: Günümüzde evrensel bir hak olan gıda hakkı, ilk kez 1948 yılında İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde temel bir insan hakkı olarak geçmektedir. 1966 yılında kabul edilen BM Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'yle de bu hak yasal koruma altına alınmıştır. Bu temelde herkes yeterli gıdaya ekonomik ve fiziksel olarak her zaman erişebilme hakkına sahiptir. Irk, cinsiyet, yaş vb. gerekçesiyle kişilerin gıdaya erişimlerinde herhangi bir ayrımcılık yapmak gıda hakkı ihlaline girmektedir.

Ekoloji: Canlıların hem birbiri hem de çevresi ile süregelen ilişkileri araştıran bir bilimdir. Kelime kökeni Eski Yunancadan gelmektedir ve *oikos* ile *logia* kelimelerinin birleşiminden oluşur. Bu da "yurt, ev bilimi" anlamını taşımaktadır. Günümüzde ise kelime anlamı doğrudan çevrebilim olarak yansıtılmaktadır.

Herbisit: Bir pestisit çeşididir. Yabancı otları yok eden ilaçları kapsamaktadır.

İnsektisit: Bir pestisit çeşididir. Böcekleri yok etmek için kullanılan ilaçlardır.

Kardeş Bitkiler Yöntemi: Birbirlerine yarar sağlayabilecek bitkilerin bir arada ekilmesidir. Bu sayede özellikle ilaç veya zirai gübre kullanımı ortadan kaldırılabilmekte, yabancı otların doğal yollarla kontrolünü sağlanabilmektedir.

Katılımcı Güvence Sistemi (KGS): Kolektif temellere dayanan bir onaylama sistemidir. İçinde yer alan tüm öznelerin etkin katılımıyla, kolektif olarak belirlenmiş ölçeklere göre üreticiler sertifikalandırılır (http-4).

Konvansiyonel Gıda Sistemi: Küresel pazara hâkim olan üretim, işleme ve dağıtım sistemidir. Genel üretimi, üretim maliyetlerini azaltıp verimliliği en üst düzeye çıkartarak arttırmayı amaçlamak adına ölçek ekonomisiyle işleyen bu sistem üretim ve işleme aşamasında yüksek su ve kimyasal gübre kullanımına; dağıtımda ise uzun tedarik zincirlerine dayanır.

Köylü Tarımı: Binlerce yıldır süregelen, toprağı ve emeği kendine özgü bir şekilde birbirine bağlayan ve bir dizi olumsuz koşullara karşı başarılı bir şekilde adaptasyon sağlayan bir çiftçilik tarzıdır. Nesilden nesile aktarılabilen, kendi kendini kontrol edebilen bir kaynak tabanına dayalıdır. Bu da köylülerin yerel ekosistemde somutlaşan tüm doğal döngüyü bilmeleri üzerine kuruludur (Van der Ploeg, 2017, s. 4-5).

Monokültür: Bir bölgede veya çiftlikte tek tip ürünün yetiştirilmesine dayalı tarımsal üretim sistemidir.

Permakültür: Ekolojik bir tasarım sistemidir. Permakültür ile yeryüzündeki varlıkların devamlılığını koruyacak ve insanların yaşamlarını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmeleri için gerekli kaynaklara ulaşmalarını sağlayacak sürdürülebilir yerleşimler yaratma amaçlanmaktadır.

Pestisit: Zararlı organizmaları kontrol altında tutan veya yok eden kimyasal maddelerdir.

Polikültür: Bir bölgede aynı anda birden fazla türün yetiştirilmesine dayalı tarımsal üretim sistemidir.

Topluluk Destekli Tarım: Genellikle çiftçiler tarafından oluşturulan; fakat tüketiciler ve üreticilerin birlikte çalıştığı, herkesin sorumluluk sahibi olduğu ve tüketici-üretici arası iletişimin ve dayanışmanın güçlendiği oluşumlardır. Farklı modelleri içerisinde barındırmasıyla birlikte destekçilerin çiftlik risklerini paylaşarak üretimde yardımcı olması, üreticiye üretim öncesinde finansman destekler sağlaması ve alım sözü vermesini kapsamaktadır.

Üçüncü Taraf Sertifikasyonu: Bir ürünün, üretim sürecinin bağımsız bir kuruluş tarafından incelenerek belirtilen standartlara uygun olup olmadığının sonucuna varılmasıdır. Bu temelde bağımsız olarak ürünün kalite ve güvenliği test edilir, tüm standartları karşıladığı ölçüde sertifikalandırılır. Devamında üçüncü taraf periyodik aralıklarla denetimlerini sürdürür ve performanslardaki değişiklikleri izler.

Üretici Pazarları: Aracısız satışlarla hem küçük ölçekli üreticiyi destekleyen hem de üretici ile tüketici arasında birebir ilişki oluşturulmasını sağlayan oluşumlardır. Karşılıklı öğrenme ve sağlıklı gıdaya doğrudan ulaşım imkânı sağlar.

2. ALANYAZIN

Bu bölümde ilk olarak tarımsal gıda sistemlerinin dönüşümüne ve bu dönüşümün sebepleri ile dönüştürücü yolların çeşitliliğine odaklanılmıştır. Mevcut gıda sisteminin açlık, iklim değişikliği, sağlık kaygısı, yetersiz beslenme, güvenli gıdaya ulaşım sorunu için ortaya koyduğu düşüncelerin artık tek başına yeterli olmadığı anlaşılmıştır. Nitekim yaşanan her olayın birçok nedeni vardır. Sürdürülebilir bir gıda sisteminin sağlanabilmesi için tek yönlü ve kısa süreli onarımlardan ziyade gıda sistemleri analizlerinin derinlemesine gerçekleştirilmesi ve farklı bölgelerdeki sosyal grupların beslenme dinamiklerinin anlaşılması gerektiği düşüncesi yaygınlaşmıştır. Yerele bağlı ve mevsiminden koparılmamış gıdalara artan talep sonucu, gıdaların üretim aşamaları tüketiciler tarafından ilgi odağı olmaya başlamıştır. Bu sebeple de tüketicilerin daha sağlıklı koşullarda üretilen besinleri tüketme ve üretimin şeffaflığına dönük artan talepleri, doğa dostu ekolojik tarıma olan ilgiyi de arttırmıştır. Bu sayede doğanın bir bütün olarak ele alınması gerektiği görüşü ve döngüsel bir bakış açısı önem kazanmış, tüketim sonrası atıkların geri dönüşümü ile de ilgilenen alternatif yöntemlere yönelim artmıştır.

Alanyazının ikinci bölümünde agroekoloji kavramı ele alınarak agroekolojik uygulamaların üretim, dağıtım ve güvence boyutlarının önemli yönleri tartışılmıştır. Bu bölümdeki amaç, ekolojik ve alternatif bir tarımsal kültüre katkıda bulunan agroekolojik uygulamaların sürdürülebilirliğini sağlamak adına ilkelerini bilmek ve tarımsal gıda sistemleri içerisindeki yerini incelemektir. Yerel ekonomileri, geleneğe dayanan bilgiyi, toprağı, suyu ve gıdayı koruyan agroekolojinin bilim, uygulama ve sosyal hareketler arasındaki etkileşimi nasıl birleştirdiğine de bu bölüm içerisinde yer verilmiştir.

Son olarak üçüncü bölümde ise araştırma sahası olan Güdül'ün genel bir analizi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Güdül'ün konumu ve tarihi başta olmak üzere ilçedeki konutların, yetiştirilen ürünlerin özellikleri ve ekonomik yapı incelenirken sahada çekilen görsellerle birlikte sunulmuştur.

2.1. Tarımsal Gıda Sistemleri Üzerine

Gıda sistemi, gıdanın üretiminden başlamak üzere işlenmesi, dağıtımı, satışı, hazırlanması ve tüketimiyle ilgili tüm faaliyetleri ve her adımın çevre ile toplum

üzerindeki etkilerini kapsamaktadır. Bu sebeple gıda sistemlerini anlamak için sadece tüketim odaklı gıda çalışmalarını merkeze almak yeterli olmamaktadır. Halihazırda gıda sistemleri kavramına, tarımsal olduğunu belirtmek adına *agro* veya *agri* ön eki getirildiğinde, çiftlik sektörünün ve tarımsal ürünleri gıdaya çevirmek adına kurutma, ayıklama ve öğütme gibi süreçleri içeren birincil üretim aşamasının biraz daha fazla göz önüne alınması gerektiği vurgusu söz konusu olmaktadır (Sage, 2018, s. 486).

Sobal vd. (1998, s. 857-859) gıda sistemlerinin, sistem içerisindeki iş bölümü dahilinde birbirine özgü roller üstlenen üç alt sistemi olduğunu belirtmiştir. Bunlardan ilki olan üretici alt sistemi, gıdaların üretim, işlenme ve bir diğer sistem olan tüketici alt sistemine doğrudan veya çoklu kanallar aracılığıyla dağıtımını kapsamaktadır. Tüketici alt sistemi, gıdaların temini, öğünlere dönüştürülmesi ve servis edilerek tüketimini içerirken; üçüncü alt sistem ise besinlerin sindirilmesi üzerine kuruludur. Beslenme alt sistemi olarak geçen bu üçüncü aşama fizyolojik işleyişi bozabilecek gıdalar, mikro ve makro gıda bileşenleri gibi tüketilen besinler sonrası bireysel sağlık durumlarını kapsamaktadır.

Gıda ve tarım sistemlerini birbirinden ayrı düşünmek imkânsızdır (Koç, 2013, s. 82). Hâl böyle olunca tarım dediğimizde aklımıza gıdaların kalitesi, güvenliği, güvencesi; doğanın, çiftçilerin, tüketicilerin sağlığı; biyoçeşitliliğin, doğal kaynakların, ekolojik sürdürülebilirliğin korunması da gelmelidir. Sobal vd. (1998, s. 853) belirttiği gibi gıda sistemleri beslenme, sağlık, gelenekler, teknoloji, ekonomi gibi birbirleriyle oldukça ilgili ve karmaşık faaliyetler dizisini tanımlamak için yıllardır kullanılan bir kavramdır. Ericksen (2008, s. 234-235) gıda sistemlerinin küresel çevresel değişime etkisini ve değişim ile etkileşimlerini analiz edebilmek için bu sistemlerin nasıl yönetildiğini anlamanın gerekliliğine inanmıştır. Sonuçta hem yerel hem de küresel anlamda politik, çevresel ve teknolojik değişimlerin bir sonucu olarak tarımsal gıda sistemleri de çok daha karmaşık bir hâl almıştır (Caiazza ve Volpe, 2012, s. 922).

2.1.1. Konvansiyonel gıda sistemlerinde üretim ve dağıtım

Tarımsal gıda sistemleri coğrafi bağlamda küresel, bölgesel ve yerel gibi birtakım alt başlıklara ayrılmaktadır. Geleneksel veya endüstriyel gıda üretimi, dağıtımı ve tüketimi olarak da bilinen konvansiyonel gıda sistemleri hem sosyal hem de mekansal olarak birbirinden oldukça uzaklaştırılmış üretim ve tüketim alanlarını, uzak mesafeden

birbirine bağlamak adına küreselleşmiş ve resmi prosedürlerce düzenlenmiş ticaret sistemidir. Öyle ki küçük üreticileri küresel pazarda rekabete sürükleyen bu sistem, riski en aza indirerek kârı en üst düzeye çıkarma üzerine kurulu oluşuyla birlikte şirket tarımı uygulamalarıyla oldukça ilişkilidir (Caiazza ve Volpe, 2012, s. 924).

Günümüzde konvansiyonel tarımsal uygulamalar çevre, gıda ve insan sağlığı ile çiftçilerin geçim kaynaklarının ön plana alınmasından ziyade rekabete vurgu yapmaktadır. Bundan dolayı ise üretimin endüstrileşmesine dayalı yoğun bir baskı gerçekleştirmektedir. Ne var ki hane üyelerinin gıda ihtiyaçlarını üretiminden sağlayan küçük ölçekli üreticinin dahi üretemediği gıdalara ulaşması ve gıda güvencesini sağlaması için yeterli satın alma gücünde olması gerekmektedir. Özellikle tarımsal üretimden kazandığı gelir dışında hiçbir güvencesi olmayan küçük ölçekli üreticiler, kendi imkânları doğrultusunda satamadığı ürünlerini toptancılara satmak zorunda kalabilmektedir. Süpermarketlerin uzun gıda tedarik zincirlerine verilen güç neticesinde küçük ölçekli üreticilerin gıda sistemi içerisindeki yeri de bu marketlerin kaderine bırakılmıştır (Butterly ve Fitzpatrick, 2017, s. 34).

2.1.1.1. Konvansiyonel gıda sistemi

Günümüzde yaygın olarak kullanılan tarım sistemi için konvansiyonel veya endüstriyel tarım denilmektedir. Öyle ki birçok yabancı kaynakta bu gıda sistemini *conventional food system* olarak görmek mümkündür. Bu kavramın Türkçe'ye tercümesi itibariyle geleneksel olarak da geçmesinden kaynaklı olarak birtakım kafa karışıklığına sebebiyet verdiği belirtilmektedir. Geleneksel kavramı tek başına ele alındığında, bir toplumun geçmişten beri sürdürdüğü ve kuşaktan kuşağa aktardığı davranış veya alışkanlıklar olarak tanımlanmaktadır. Birçok araştırmada görülebileceği gibi bu çalışmada da geleneksel, konvansiyonel veya endüstriyel gıda sistemi kavramlarının yakın anlamlarca kabul edilerek, birbirlerinin yerine kullanıldığını; geleneksel kavramının, özellikle gıda sistemlerinin tartışıldığı bölümlerde, eski tarihlere uzanan geleneğe dayalı gıda üretim sistemleri anlamında kullanılmadığını belirtmek gerekebilir.

Endüstriyel veya konvansiyonel tarım tanımı itibariyle "yoğun tarım kimyasallarına dayalı tarım girdileri satan, gıda işleyen ve pazarlayan bir avuç küresel şirket tarafından kontrol edilen tarım ve gıda sistemidir" (Özkaya ve Özden, 2021, s.

18). Konvansiyonel tarım bu sebeple standartlaştırılmış, gelenek biçimine evirilmiş bir yapıyı yansıtmaktadır. Konvansiyonel tarım üretiminde birim alandan en yüksek gelir elde edilmeye çalışılır. Bunun için üretici bu tarım yöntemlerini kullanarak üretim maliyetlerini en alt seviyede tutmayı hedefler. Erzincanlı (2013, s. 27-28) günümüz konvansiyonel tarımının karakteristik özelliklerini tek tip bitki ve hayvan yetiştiriciliği, petrole ve kimyasal kullanımına dayalı, kâr odaklı, sınırlı özgürlük alanını içeren ve tek bir iş kolunda özelleşmiş üretim şeklinde sıralamıştır. Özellikle monokültüre, yoğun gübre ve ilaç kullanımına dayalı bu üretimde ayçiçeği, soya, mısır veya buğday gibi sanayi hammaddesi tarım ürünlerinin üretiminin gerçekleştirildiğini belirtmiştir. Ayrıca konvansiyonel gıda üretimi içerisinde hayvancılığın da hayvan refahının ötesinde, ilk önce verim odaklı olması sebebiyle yoğun antibiyotik kullanımına dayandığı bu noktada belirtilebilir. Konvansiyonel üretimdeki sınırlı özgürlük hem üreticiler hem de hayvanlar için geçerlidir. Üreticiler tek ürünlü tarımı sürdürmeye bağımlı bırakılırken hayvanlar da "uygun ve lezzetli otları seçip tüketmekte" (Erzincanlı, 2013, s. 25) özgür değildir.

Konvansiyonel tarımda üretim teknikleri, ürünün çeşidi ve miktarı sınırlandırıldığı gibi fiyat da üreticiler tarafından belirlenememektedir. Ürünlerin hem nicelik hem de nitelik bakımından piyasada en fazla değer bulabilecek hale getirilmesi adına genetikleri doğal olmayan yollarla ıslah edilirken (Erzincanlı, 2013, s. 42) fiyatlarının belirlenmesi de piyasaya bırakılmaktadır. Bu da Pazar talebine uygun, süreçlerin standartlaştırıldığı üretimi zorunlu kılmaktadır.

Konvansiyonel tarım uygulamaları girdi yoğun bir üretimi kapsamaktadır. Kimyasal gübre, böcek veya ot ilacı, mazot, geliştirilmiş ve sertifikalı tohum çeşitleri gibi görece bütçeyi zorlayan girdilerin sürekli teminini zorunlu kılmaktadır. Örneğin, Heinberg ve Bomford'ın (2016, s. 44) belirttiği gibi özellikle ticari tohumların çoğu tek yıl kullanılabildiği için her yıl yeniden alınması gerekmektedir. Bu sebeple küresel şirketlere oldukça bağımlı bir üretim sürecini içermektedir. Bu üretim sisteminin dışarıya yansıyan boyutlarıyla toplam mahsul kazanımlarını arttırdığı düşünülse de toprağa yapılan aşırı girdi müdahaleleri sonucunda uzun vadeli çıktıları pek de olumlu olmamaktadır.

2.1.1.2. Klasik gıda tedarik zincirleri

Mevcut gıda tedarik zinciri, küresel pazarlar dahilinde ağları genişleyen dağıtım ve perakendecilik ile faaliyetlerini sürdürebilmektedir. Ericksen'in (2008, s. 236) belirttiği gibi "bu faaliyetler arttıkça, gıda tedarik zincirinde yukarı ve aşağı kurumsal konsantrasyon (dikey entegrasyon) da artmıştır". Bu gıda zinciri içerisinde gıdanın üretimi ve işlenmesinden tüketimine kadar olan süreç oldukça karmaşıktır. Ayrıca çiftçilik de baskın ekonomik faaliyet olmaktan çıkartılmıştır. Çiftçiler ürünlerini doğrudan pazarlamak yerine toptancı pazarları aracılığıyla tüketicilere sunmaktadır. Bu da küresel market zincirlerinin rolü ve sayısında bir artışa sebebiyet vermiştir (Ericksen, 2008, s. 236). Diğer yandan gıdaların işlenmesi süreci de büyük ölçüde üretim yerinden çiftlik dışı kuruluşlara aktarılmıştır.

Ericksen (2008, s. 238) mevcut gıda sisteminin faaliyetlerini gıdanın üretimi başta olmak üzere, ikinci olarak işlenme ve paketlemesi, devamında dağıtımı ve perakende satışı ile son olarak tüketimi olmak üzere dört kategoriye ayırmıştır. İlk üç kategorinin de gıda tedarik zincirini oluşturduğunu belirtmiştir.

"Zincirler yerel, bölgesel, ulusal veya küresel olarak sınıflandırılabilir" (Caiazza ve Volpe, 2012, s. 923). Zincirin her halkasında yer alan aktörler kendi içerisinde değişiklik gösterse de mevcut zincirin birinci bileşeninin küçük, orta veya büyük ölçekli üreticileri içerdiği belirtilebilir. Arazi veya sermaye gibi faktörlere çok az erişimi olan üreticiler, bu noktada Caiazza ve Volpe'in (2012, s. 923) belirttiği gibi kayıt dışı tüccarlarla iletişime geçerek sektördeki işleyiciler veya perakendecilerle bağlantı kurmaktadır. Zincirdeki ara pazarlama bağlantılarını ise nakliye ve depolama hizmeti sağlayıcıları oluşturmaktadır. Zincirin dağıtım unsurları arasında toptancılar, ithalatçılar veya ihracatçıların yanı sıra artan sayıdaki süpermarketler de vardır. Zincirin tüketici boyutu ise farklı gelir düzeylerine sahip tüketici profillerini içermektedir. Heinberg ve Bomford'in (2016, s. 11) belirttiği gibi özetle bu zincir içerisinde üretici, gıdanın son tüketicisinden oldukça uzaktır. Haliyle tüketici de gıdanın bu zincir içerisinde kendisine ulaşana kadarki geçirdiği evreleri bilememekte, takip edememektedir.

2.1.2. Konvansiyonel gıda sisteminin ve tedarik zincirinin sınırları

Shiva (2012, s. 99) konvansiyonel üretim sistemine yetişmeye çalışan üreticilerin, bu sistemin gerekli gördüğü pahalı girdiler sebebiyle sürekli ürettiklerinden daha

fazlasını harcadıkları için gıda üretiminin artık "tüm dünyada zarar eden bir ekonomi haline geldiğini" ifade etmiştir. Fukuoka (2011, s. 106) bu düşünceye bir örnek getirerek "günümüzde gübre masrafı, bir meyve bahçesi işletme maliyetinin yüzde otuz-elli kadarına tekabül eder" ifadesini kullanmıştır.

Gliessman (2021, s. 317) "yerelden uluslararası kuruluşlara ve hükümetlere kadar dünyanın pek çok yerinde gıda sisteminin dönüşümü için bir çığlık duyuyoruz" demiştir. Öyle ki Gliessman, tırtılın kozasını terk edip kelebeğe dönüşmesi gibi mevcut tarımsal gıda sistemlerinin tamamen farklı bir hale evirilmesi gerektiğini savunmuştur. Bir agreokolog olan Gliessman bu düşüncesini, iklim krizi ve salgınlar neticesinde, hızlı bir kırılma noktasına ulaşan küresel bir gıda sistemine sahip olduğumuz çıkarımına dayandırmıştır. 2009'da yayınlanan IAASTD raporunda da mevcut gıda sisteminin olası bir salgına dayanamayacağı uyarısının geçtiğini belirtmiştir (Gliessman, 2021, s. 318). Bu sebeple toplumsal ve politik meseleler kadar ekonomik ve çevresel sorunlar da bu değişimi tetiklemektedir.

Barrett'ın (2002, s. 2105) yaklaşık 20 yıl önce belirttiği açlık, yetersiz beslenme ve gıda sağlığı ile güvencesizliği problemleri günümüzde hala yaygın bir şekilde tartışılan konular arasındadır. Halihazırda herkes için yeterli besin teminini sağlamak adına uygun miktarlarda gıda üretimi gerçekleştirilirken açlığın hala gündemde olmasına paralel olarak dağıtımdaki adaletsizlikler de su yüzüne çıkmaktadır. Satın alma güçlüğü nedeniyle gıdaya erişim eksikliğinin önemli olmasıyla birlikte devam eden açlık ve yetersiz beslenme sorunları büyük ölçüde, bölgelere veya bireylere adil olmayan gıda dağıtımından kaynaklanmaktadır (Rivera, 2003, s. 33). Bu sebeple yoksulluk, açlık, yetersiz ve dengesiz beslenme sorunları oldukça küreseldir ve bunlar da bizi konvansiyonel gıda üretimi ve tedarik sisteminin sınırlı yapısına götürmektedir.

> "Üçüncü Dünya Ülkeleri'ndeki tarım alanları, halkı doyuracak besinleri üretmek yerine, ülkeye döviz sağlayacak ürünlere ayrılmaktadır. Açlık olaylarının yaşandığı pek çok ülkede, eskiden besin yetiştirilmek için kullanılan en verimli topraklarda kahve, pamuk, muz, yağ bitkileri, kakao gibi gelişmiş ülkelere satılabilen ürünler yetiştiriliyor (Kışlalıoğlu ve Berkes, 1995, s. 109-110)."

Thompson ve Scoones'ın (2009, s. 386) çalışmasına göre gelişmekte olan ülkelerdeki tarım politikaları ve uygulamaları, dünyanın hızlı değişim temposu içerisinde uzun vadeli sürdürülebilirlikte yetersizliklerini ortaya çıkaran bir dizi kısıtlamayla karşı karşıya kalmaktadır. Öyle ki üretimi daha çok arttırmak isterken

bunun sonucunda hem biyolojik hem de kültürel çeşitlilik bozulmakta, olumsuz çevre olayları yaşanmaktadır. Yine de istenilen hedefe ulaşılamadığı gibi tarım toplumlarının geçim güvencesizliği, yoksulluk ve açlık ile ilgili kaygıları da sürmektedir.

Uzun ve şeffaflıktan yoksun tedarik zincirleri dahilinde gün geçtikçe tüketilen gıdaya duyulan güvenin azalması da söz konusudur. Dünyayı dolaşacak kadar uzayabilen bu gıda zincirleri çevresel bozulmalarda ve gıda kaynaklı hastalıklarda etkili roller oynamaktadır. Bunun dahilinde sürdürülemez olduğu yaygın bir şekilde kabul edilmeye başlanmıştır. Artan sağlık, hijyen ve kalite endişesi, tüketicilerin mevcut tarımsal gıda ve tedarik sistemlerinin dönüşümü için artan talepleri ile oldukça paraleldir. Özellikle "obezitenin salgın karakteri, tüm dünyada toplumdaki farklı grupları ve kuruluşları alarma geçirmiş ve gıda ürünleri ile beslenme kalıplarının sağlık yönü hakkında güçlü bir farkındalığa neden olmuştur" (Meijboom, 2007, s.233). Bu yönde gelişen farkındalık neticesinde ise gıdanın sağlığına ve kalitesine duyulan güven eksikliğini ortadan kaldırmak ve tüketicilerin sağlıklı yaşam tarzı alışkanlıkları üzerine artan ilgisine üretici güvenini eklemek adına hem üretimde hem de dağıtımda şeffaflığı savunan görüşler harekete geçmiştir.

Monokültüre dayalı olan konvansiyonel üretim, doğanın çeşitliliğe doğru gitme eğiliminde olan yapısını bozarak, tek bir tür veya çeşidin geniş bir alana yayılmasına yol açmaktadır. Bu "makineyle yapılan ekim ve biçimi kolaylaştırmak için hep aynı anda olgunlaşan çeşitlerin seçimi, tarım zararlılarının çok hızla artabilmelerine uygun koşullar hazırlamaktadır" (Kışlalıoğlu ve Berkes, 1995, s. 100). Kışlalıoğlu ve Berkes (1995, s.100) bu noktada aslında kimyasal tarım ilaçlarına bağımlılığın, kısmen monokültürün yarattığı bir olay olduğunu vurgulayarak, hasat işlemini kolaylaştırmanın ötesinde girdi yoğun tarım ve gıda sistemini teşvik ettiğini ortaya koymuştur.

Mevcut tarım ve gıda sistemleri, çeşitli besleyici gıdaların üretimi için yetersizdir. Bu sistem içerisinde birçok işlemden geçirilerek üretimi gerçekleştirilen gıdalar, temel besleyici içeriklerinden uzaklaştırılmaktadır. Bu da gıdanın kalitesini düşürmektedir (Heinberg ve Bomford, 2016, s. 14). Ayrıca konvansiyonel gıda sistemi içerisinde beslenmede çeşitliliğin önemine öncelik verilmemektedir. Küresel anlamda beslenmeden enerji alımının üçte ikisi hala pirinç, mısır ve buğday gibi belli başlı gıdalarla sağlanmaktadır. Ne var ki sağlıklı ve yeterli beslenme hedeflerine ayak uyduracak alternatif gıda sistemleri dahilinde küresel sağlık ve gıda güvenliği de korunmuş olacaktır (Jones ve Ejeta, 2015, s. 228).

Thompson ve Scoones'ın (2009, s. 387) vurguladığı gibi denge merkezli olan mevcut sistemi savunan görüşler, bu belirsiz ekonomik ve siyasi koşullar ile çevresel değişim çerçevesinde tarımsal gıda sistemlerinin dinamik karakterine ilişkin yetersiz kalmaktadır. Mevcut sistem, mevcut ağları korumak için hızlı ve sabit yanıtlar vermektedir. Ayrıca gıda güvencesini zayıflatmaktadır. Mevsimsel istikrarsızlık ve salgınlar gibi geleceğin öngörülmeyen belirsizliklerine karşılık doğanın dinamik karakterini göz ardı etmeyecek, doğayı dinleyecek gıda sistemlerine ihtiyaç vardır.

Özetle, mevcut tarımsal gıda sistemleri geçmişten günümüze devam eden ve artan gelir eşitsizliği, yeraltı sularının aşırı çekilmesi, pestisit direnci, tarımsal biyoçeşitlilik kaybı, sel ve kuraklık sorunları gibi hem insan ve çevre sağlığını hem de gıda tedarikini ve gıdalara erişimi tehdit eden birçok sorunu çözememiştir (Gliessman, 2015, s. 953). Artan çevresel ve sosyal sorunlara paralel olarak, tüm sorunların birbiriyle bağlantılı olduğunu anlayan, çözümleri üzerine bütüncül bir perspektifle yaklaşan araştırmalar giderek daha gerekli hale gelmiştir (Sage, 2018, s. 489). Ayrıca bu sorunların her birinin birer sonuç olduğu ve uzun vadeli çözüm önerileri sunabilmek adına bu sonuçlara bizi götüren sebeplere öncelikle odaklanılması gerektiği anlaşılmıştır. "Çalkantılı bir dünyada gıda ve tarımla ilgili insan-çevre etkileşimlerine etkili tepkileri anlamak ve tasarlamak için disiplinlerarası ve bütünleşmiş araştırma yöntemlerine ihtiyaç vardır" (Thompson ve Scoones, 2009, s. 387).

Gliessman (2016, s. 187-188) mevcut gıda sisteminin aşamalı olarak değişimi için birtakım çıkarımlar öne sürmüştür. Nitekim değişime direnç gösteren mevcut gıda sisteminin direncinin üstesinden gelmek için bu adımlar oldukça gereklidir. Beş aşamada özetlediği bu çıkarımlarının küresel gıda sistemini dönüştürmek adına bir yol haritası görevi göreceğini de belirtmiştir. İlk seviye endüstriyel tarımın dış girdilere ve monokültür uygulamalarına olan bağımlılığının olumsuz etkilerini azaltmak adına; daha verimli ve doğru gübre ile su kullanımı gibi uygulamaların geliştirilmesi üzerinedir. Bu da ikinci seviyeye bizi götürmektedir: Bu alternatif uygulamaları ikame etmek. Bunu geçiş seviyesi olarak adlandıran Gliessman, bu aşama ile dış girdilerin ve çevreyi olumsuz etkileyen ürün ve uygulamaların daha yenilenebilir ve çevreye duyarlı ürün ve uygulamalarla değişimi için gerekli olduğunu belirtmiştir. Bu uygulamalara organik kompostu, zararlılar veya yabancı otların doğal yollarla kontrolünü, örtü bitkileri ve rotasyonları içeren örnekler vermiştir. Mevcut tarımsal gıda sistemini yeniden tasarlamayı kapsayan üçüncü aşamada artık, sorunların ortaya çıktıktan sonra kontrol

edilmeye çalışılmasından ziyade en baştan önlenmesinin önemi üzerinde durulmaktadır. Gliessman'ın vurguladığı gibi verim sınırlayıcı temel faktörlerin tespit edilip yeniden dönüşümü şarttır. Hal böyle olunca dördüncü aşama itibariyle mevcut tedarik zincirlerindeki en büyük açığın üretici ile tüketici arasındaki bağ kopukluğu olduğunu belirten Gliessman, alternatif gıda ağları kurulmasını önerir. Üretici pazarları, topluluk destekli tarım programları ve tüketici kooperatifleri alternatif gıda tedarik ağlarına örnek gösterilebilir. Bu da bizi son aşamaya götürecektir. Bu sayede eşitliğe, üretici ve tüketici katılımına, demokrasi ve adalete dayalı yeni bir küresel gıda sistemi inşa edilebilecektir. "Ertelemeler ve kısa vadeli çözümler bizleri sadece bir krizden diğerine kadar yaşatabilir" (Koç, 2013, s. 72). Kısa vadeli çözümler, Kışlalıoğlu ve Berkes'in (1995, s. 42) de belirttiği gibi sorunları çözmek yerine gerçek çözümleri engelleyici etkiler de yaratabilmektedir.

2.1.3. Alternatif gıda sistemlerinde üretim ve dağıtım

Yaygın anlamıyla gıdanın, en temel insan ihtiyaçlarından biri olduğu artık herkes tarafından bilinmektedir. Bu ihtiyacımızı karşılamamız sadece hayatta kalmak için değil, aynı zamanda topluma aktif olarak katılım, sosyal yaşamın organizasyonu için de gerekli olmaktadır (Maxwell, 1996, s. 157). Günlük hayat içerisinde temel gıda ihtiyaçlarını karşılayamayan birinin, toplumda aktif bir rol alabilmesi mümkün değildir. En nihayetinde Maxwell ve Frankenberger'ün (1992, s. 28) belirttiği gibi açlıktan ölecek durumdaysanız, itibar veya statü ihtiyaçlarınız önemsiz olacaktır. Kışlalıoğlu ve Berkes (1995, s. 97) de yeterli miktarda besin sağlandığı ölçüde tüm diğer uğraşılara emek ve vakit ayrılabileceğini belirtmektedir. Özelde sağlıklı bireyler olabilmemiz; genelde ise istikrarlı ve kalıcı sosyal düzen için gıda kaynaklarının uzun vadeli sürdürülebilirliği ile ilgili bir endişe duymamamız gerekmektedir. Bu da sürdürülebilir olmayan gıda sistemlerinin yanlış uygulamalarının tespiti ve bu uygulamaların alternatif gıda sistemleriyle iyileştirilmesi adına tarihsel ve karşılaştırmalı yaklaşımları ön plana çıkarmayı gerekli kılmaktadır.

Geleneksel ya da konvansiyonel tarımın kapsamı dışında kalan sistemlerin araştırılmasındaki artışın en büyük sebebi kalite, şeffaflık ve yerellik kavramlarının gıdanın üretimi ve dağıtımı tartışmalarında kullanımının yaygınlaştırılmış olmasıdır. Gıda tedarik zincirinin sürdürebilirliği adına alternatif gıda ağlarının ön plana çıkmasına

paralel olarak konvansiyonel gıda sistemlerinden, yeniden yerelleştirilmiş ve şeffaf bir gıda rejimine doğru dönüşüm yaşanmaya başlanılmıştır. Hâl böyle olunca gıda ile gıdanın yetiştirildiği bölge arasındaki bağ da önemli bir hale gelmiştir. Bölgesel temelli kırsal kalkınma ile kırsal alanların canlandırılması ve yerel üretime yönelik teşvikler de bu doğrultuda daha çok önem kazanmıştır (Sonnino ve Marsden, 2005, s.182-183).

Alternatif gıda sistemlerinin önemine dikkat çekerek sağlıklı, güvenilir ve besleyici gıda taleplerini karşılayacak ölçüde gıda üretim ve dağıtım sistemlerinin yeniden tasarlanması adına uluslararası hedefler de belirtilmektedir (Jones ve Ejeta, 2015, s. 228). Bu temelde Sonnino ve Marsden'in (2005, s. 194) de vurguladığı gibi alternatif gıda ağlarıyla konvansiyonel gıda sistemine meydan okuyan bir tür alternatif ekonomik alan yaratılmaya başlanılmıştır.

> "Köylüler toprağa bağlıydı. Toprak, onların (ve atalarının) kanının, terinin ve gözyaşının, toprak biyolojisini ve toprak verimliliğini iyileştirmeye yönelik süregelen çabalarının kanıtıydı. Köylüler topraklarını, her köşesini biliyorlardı. Toprağı kendileri yapmışlardı, bu onların gururu, bazen de lanetiydi" (Van der Ploeg, 2017, s. 8).

En nihayetinde Kışlalıoğlu ve Berkes'in (1995, s. 20) de belirttiği gibi alternatif dediğimiz bu gıda sistemleri bitkisiyle, hayvanıyla, insanıyla doğanın bütünlüğü ve sınırlılığı ilkesine inanarak ve kendi ekolojik yapısı içerisindeki dengesini koruyarak, bilerek veya farkında olmadan çiftçilerin yıllardır uyguladığı yöntemlerin bir parçasıdır. Hem doğadaki canların evrim yoluyla sağladığı adaptasyon hem de çiftçilerin nesiller boyunca, deneme yanılma yöntemleriyle geliştirdikleri uyum bu bütünlüğü oluşturur. Buradaki en temel husus da alternatif gıda sistemleri içerisindeki üretim ve dağıtım bütünlüğünün doğaya egemen olma düşüncesinden ziyade doğayla birlikte ilerleme, onu dinleme ve tanıma üzerine kurulu olmasıdır.

2.1.3.1. Yerel gıda sistemi

Halihazırda küresel anlamda gıda sistemlerinin yerelleştirilmesine dönük artan bir çabanın söz konusu olduğu belirtilebilir. Gıdaya erişimin ve çevresel sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi adına (Cuy Castellanos vd., 2016, s. 186) yerel farklılıkların ortaya çıkartılmasına ve yerelin yeniden canlandırılmasına yönelik araştırmalarda bir artış gözlemlenmektedir.

Yerelin anlamsal olarak belirli bir yere özgü olan, o yer ile sınırlı şeyleri belirtmek için kullanıldığı bilinmektedir. Yerellik ise belirtilen sınırlı yere özgü olması

durumudur. Bu sebeple bir şeyin yerel olarak anlaşılabilmesi için mekansal anlamda bölgenin sosyal veya çevresel ilişkileriyle eşleşmesi beklenmektedir.

Yerelleştirme, küreselleşmenin karşıtı bir konumda gibi görülmektedir. Bu düşünceyi ortaya çıkartan küreselleşmenin şirket kârını önceliğe alarak endüstriyel, monokültüre dayalı ve büyük ölçekli üretim politikasını savunmasına karşılık yerelin toplumsal refahı, ekolojik modelleri ve küçük ölçekli üretim politikasını savunmasına yönelik tabloların çizilmesidir. Özellikle Cuy Castellanos vd. (2016, s. 186) belirttiği gibi küreselleştirme ile toplulukların gıda sistemine yönelik kopartılan bağı, yerelleştirme dahilinde tüketicilerin satın aldıkları gıdaların üreticilerini tanıyarak sağlanabilir. Bu ayrıma paralel olarak küresel ve yerel dönüşüm süreçlerini ayrı düşünmenin imkânsız olduğunu da unutmamak gerekir. Bu kavramların zıtlık noktalarını ele alırken, küresel ve yerel süreçlerin eşzamanlılığı ve iç içe geçmişliğini göz önünde bulundurmak oldukça önemlidir (Hinrichs, 2003, s. 36). Burada yerel bir gıda sisteminin geliştirilmesinde bölgesel, ulusal ve uluslararası ağlarla sivil toplumların rolleri de vurgulanabilir. Bu ölçüde yine küresel ve yerelin ayrılmazlığı için hükümetlerin politika oluşturma yoluyla yerel gıda sistemlerinin teşvik edilmesi örnek gösterilebilir. Tabii ki yerel gıda sistemlerinin aktörleri çeşitlidir ve kendi içerisinde farklılık gösterebilir.

Hinrichs (2003, s. 34) "yerelleştirme deneyimi, farklılığa ve çeşitliliğe yeni bir açıklık talep eden sosyal ve tatsal alışverişleri de teşvik edebilir" demiştir. Bu noktada yerellik hem sosyal ilişkilerin yerleşikliğini ve yakınlığını belirtirken hem de üretici ve tüketicilerin yüz yüze etkileşim ve bilgi alışverişinin kolaylaştırıcı yönünü simgelemektedir. Çeşitliliğe duyarlı bir yerelleştirme anlayışının altını çizen Hinrichs (2003, s. 37) bu anlayışın mekansal anlamdaki yerelin hem içindeki hem de dışındaki çeşitliliği ve farklılığı tanıyacağını belirtir.

Bu temelde Cuy Castellanos vd. (2016, s. 194) sivil toplum temsilcileri ile yaptığı çalışmada katılımcılardan, idealleştirilmiş bir yerel gıda sisteminin nasıl olacağı yönünde çıkarımlarda bulunmalarını istemiştir. Öyle ki bulunduğu bölgenin kültürüne uygun, gıda güvencesizliği, çevresel ve ekonomik sürdürülebilirlik gibi konuları içeren, şehir merkezlerindeki marketlerden üretici pazarlarına kadar kapsayıcı bir yapısı olan bir sistemden söz edilmektedir. Araştırdıkları bölge itibariyle yerel gıda sisteminin neden oluşturulamadığına dair çıkarımlarda bulunsalar da genele yormak da mümkünüdür. Çünkü yerel gıdalara yönelik farkındalık ve tüketicilerin satın alma

motivasyonlarındaki eksiklikler ile topluluk üyeleri arasındaki eksik katılım ortak paydada buluşulabilecek sorunlardır.

Mevsiminde ve yerel ürünlerin üretilmesine önem veren ve bu ürünleri tercih etme motivasyonuna sahip tüketiciler, yerel gıda sistemini desteklemektedir. Bozyiğit ve Kılınç'ın (2019, s. 201- 202) 24 katılımcıdan oluşan araştırmasında tüketicilerin sağlıklı gıdanın organik ve iyi tarım yöntemleriyle yetiştirilmesine dikkat ettikleri gibi üreticisine ve nerede üretildiğine de önem verdiklerini saptamışlardır. Bir gıdaya sağlıklı diyebilmemiz için üretim sahasının ve sürecinin de gözlemlenmesi gerektiğini vurgulamışlardır. "Gıdanın üretilmeye başlandığı andan tüketiciye ulaşıncaya kadar geçirdiği her evre gıdanın sağlıklı olmasına etki edebilmektedir" (Bozyiğit ve Kılınç, 2019, s. 204). Aynı şekilde Soysal Al (2020, s. 138-139) gıda toplulukları ile tüketici gıda kooperatiflerinin motivasyonlarını, organizasyon modellerini ve işlevlerini karşılaştırdığı araştırmasında tüketicilerin üretim alanlarını ziyaret ederek üreticilerle birlikte tohum ektiği toplu ekolojik gıda girişimlerinin varlığından söz etmiştir. Bu oluşumların temelde şehirde örgütlenmiş kolektifler olmasıyla birlikte yereldeki küçük ölçekli üreticilerle dayanışma içerisinde olduklarını ve bu dayanışmanın merkezini mevcut gıda rejimindeki artan tüketici endişelerinin oluşturduğunu aktarmıştır. Yazar, küçük ölçekli ve ekolojik ilkelerle üretimini gerçekleştiren çiftçilerin, ekolojik gıdaların devamlılığını sağlamak adına, kolektif olarak desteklemesi gerektiğini ortaya koymuştur. Öyle ki araştırmasında ele aldığı gıda toplulukları ve tüketici gıda kooperatiflerinin ortak ilke ve motivasyonları ile yerel gıdayı desteklemeleri sayesinde, çiftçilerin ekolojik tarımı benimsemeye motive edilebileceğinin altını çizmiştir (Soysal Al, 2020, s. 147).

Bu noktada yerel gıda sistemi, yerel tohum merkezli ve ekosistem ile uyumlu bir şekilde, toprağa verilebilecek en az müdahale ile üretimi doğanın bir parçası haline getirmektedir. Ayrıca üretim ve işleme boyutunun iç içe geçtiği aşamaları da içermektedir. Sebze, meyve veya hayvansal gıdaların üretim yerinde, çiftlik içerisinde ve genellikle üreticileri tarafından işlenmesi; pastörizasyon, konserve veya kurutma işlemlerinin gerçekleştirilmesi, yerel gıda sistemlerinin sürdürülebilir yapısını şekillendirmektedir. Bu üretim süreci kısa dağıtım kanallarıyla da desteklenmekte, gıdanın sağlıklı bir şekilde tüketiciye ulaştırılması için üretici ve tüketici iş birliğini sağlamayı hedeflemektedir.

2.1.3.2. Kısa gıda tedarik zincirleri

Uzun ve karmaşık tedarik zincirlerinin yarattığı birtakım olumsuzluklar ile gıda politikaları ve manipülasyonları konusunda artan endişeler doğrultusunda alternatif ve sürdürülebilir gıda tedarik zincirlerinin ve ağlarının geliştirilmesi adına yürütülen çalışmalar dikkat çekmeye başlamıştır. Alternatif tedarik zincirleri çalışmalarına ilginin artması; daha doğal ve yerel gıda türlerine olan ilginin yeniden canlanması ile paralellik göstermiştir (Marsden vd., 2000, s. 424-425). Bir yandan da "tedarik zincirlerinin yeniden yapılandırılması, yeni kırsal kalkınma uygulamalarının ortaya çıkmasının altında yatan önemli bir mekanizmadır" (Renting vd., 2003, s. 398). Ayrıca Kebir ve Torre'nin (2013, s. 196) belirttiği gibi özellikle gıda krizleri sonrasında gıda kalitesinin sorgulanması ve üretici ile tüketici arasındaki güven ilişkisinin yeniden onarımı söz konusu olmaktadır.

Üreticiler ve tüketiciler arasındaki bağları koparan hem tüketicinin üretim sürecine hem de üreticiye yönelik giderek artan oranda mesafeye sebep olan klasik gıda tedarik zincirlerine alternatifler aranırken, kısa gıda tedarik zinciri önceliğe alınmıştır. Kısa gıda tedarik zincirleri, alternatif gıda sistemleri içerisinde tanımlanmaktadır. Richards (2015, s. 15) Mark Granovetter'in 1985 de yaptığı bir çalışmasını örnek göstererek, geleneksel tedarik zincirlerine karşı tüketicilerin ürünlere yönelik güvensizliğinin, tüketici ile çok uzakta kalan üretici arasındaki sosyal ilişkinin sağlanamamasından kaynaklandığını açıklamıştır. Öyle ki klasik tedarik zincirlerinde bağlamından koparılan üretim süreci toplayıcısı, işleyicisi, perakendecisi vs. gibi birçok kâr odaklı aracı dallara ayrıldığı için tüketicilerle doğrudan sosyal ilişkiler de bir o kadar mümkün olamamaktadır. Richards (2015, s. 40) ayrıca kısa gıda tedarik zincirlerinin sunduğu şeffaflık ve kontrolün, tüketici ve üretici arasındaki bağlamsal eksiklik sebebiyle konvansiyonel gıda sisteminin sunduğu dağıtım ağında uygulanmasının imkânsız olduğunu belirtmiştir. Kebir ve Torre (2013, s. 208) de tüketici ve üretici arasındaki ilişkinin uzun tedarik zincirleri içerisinde erimesinden kaynaklı olarak tüketicinin tek güvencesinin ürün kalitesini gösteren paket üzerindeki etiketler olduğunu belirtmiştir.

"'Kısa tedarik zincirleri, gıda ürününün kökeni hakkında net sinyaller vererek üretici-tüketici ilişkisini yeniden tanımlamaya çalışmaktadır" (Marsden vd., 2000, s. 425). Marsden vd., (2000, s. 425) kısa gıda tedarik zincirleri içerisinde, üretici ve tüketici arasındaki ilişkinin sadece ürünün türü ile sınırlı kalmayıp; iletişimlerinin de

yansıtmış olduğu değer ve anlamları da kapsadığını belirtmiştir. Burada üretici ve tüketici arasındaki bağlantı ve ilişkide esas alınması gereken nokta, ürünlerin anonimliğini ortadan kaldıran üretim yöntemlerinin sağlamış olduğu güvencedir.

Bu temelde kısa gıda tedarik zincirleri en başta tüketicilere, ürünlerin üretim sürecinde kullanılan yöntemler ve değerler hakkında doğrudan ve çoğunlukla cevaplarını alabilecekleri sorular yöneltebilecekleri olanaklar sunmaktadır. Richards (2015, s. 19) yapılan araştırmalara göre tüketicilerin, doğrudan üreticisinden satın aldıkları yerel gıdaların, geleneksel zincir içerisinde satılan yiyeceklere kıyasla daha taze, kaliteli, doğal ve çevreye en az zararla üretildiğine inandıklarını belirtmiştir.

Marsden vd., (2000, s. 425-426) üç ana kısa gıda tedarik zinciri özelliği tanımlamıştır. İlki tüketicinin ürünü doğrudan üreticisinden aldığı, yüz yüze satın alma davranışını içermektedir. Bu gerek tüketicinin gidip kendi elleriyle üreticinin bahçesinden toplayarak veya çiftlik pazarlarından aldığı gerekse artan teknolojik destekler yardımıyla üreticiler ile web sitelerinden iletişim kurarak gerçekleştirilen eylemleri kapsamaktadır. Öyle ki internet artık yeni yüz yüze iletişim seçenekleri sunmaktadır. Bu da ikinci özellik olan mekansal yakınlığı doğurur. Ürünler, üretilen bölgelere özgü bilgiler dahilinde üreticinin restoran veya marketinde satıldığı için tüketiciler satın aldıkları ürünün doğal üretim yerlerinin farkında olur. Üçüncü özellik ise yerel ürünlerin mekânsal anlamda sınırlı bir alana sıkıştırılıp satışının o bölge ile sınırlı tutulmadığını göstermektedir. Üretim bölgesinin dışında bulunan ve o bölge hakkında kişisel deneyime sahip olmayan tüketicilere, üreticilerin doğrudan üretim yeri ve gıdaların yetiştirilme koşulları hakkında bilgi ve deneyimlerini sunması dahilinde mekansal anlamda genişlik de sağlanmış olur. Bu özellikler toplamda, endüstriyel gıda tedarik zincirlerinin standartlaştırılmış bağlamlarından koparılarak; üreticiler ve tüketicilerin aracısız ve yeni özel zincirler yaratması anlamına gelmektedir. Ayrıca bu alternatif tedarik zincirleriyle Temürcü'nün (2019, s. 3) belirttiği gibi endüstriyel gıda tedarik zincirinin yoğun fosil yakıtı kullanımının, iklim krizine etkisinin ve yaygın insan hakları ihlalinin de önüne geçilir.

Renting vd. (2003, s. 400-401) belirttiği gibi genişletilmiş, uluslararası boyutlarda ihraç edilen kısa gıda tedarik zinciri ürünleri de mevcuttur. Buradaki önemli noktanın ürünlerin yol aldıkları mesafeden ziyade; üretim yeri, kullanılan üretim yöntemleri, üreticinin değerleri, yansıttığı kültürel mirası ve yerel gelenekler içerisindeki önemi vb. gibi bilgilerin mevcut üründe kodlanarak, tüketicinin bu ürün hakkında genel bir bilgi

sahibi olmasını sağlamak olduğunu belirtmiştir. Özellikle kısa gıda zincirleri, çevreye duyarlı üretim yöntemleri ile daha sağlıklı ve güvenli olarak yetiştirilen ürünlerin bilgisini içerir. Kebir ve Torre'nin (2013, s. 197) belirttiği gibi kısa gıda tedarik zincirleri yeni sözleşme biçimleri, ölçeklerde değişim, tedarik zincirinin organizasyon yapıları, yeni iletişim becerilerinin geliştirilmesi gibi yenilikleri barındırır. Bu sayede üreticiler ve tüketiciler arasında doğrudan "belirli kalite tanımları kümeleri etrafında şeffaf pazar ilişkileri" (Renting vd., 2003, s. 401) sağlanmış olur.

Bu noktada şeffaf pazar ilişkilerinin yaratılmasına öncülük eden, tarımsal üretimdeki olası fayda ve zararları paylaşarak üreticiler ile doğrudan ilişkiler kuran gıda topluluklarının varlığından söz etmek gerekebilir. Sağlıklı, kısa ve adil gıdaya aracısız ulaşımın sağlanması amacıyla, kooperatifler veya topluluk destekli tarım sistemleri gibi farklı örgütlenme modelleri içerisinde, tüketiciler ve üreticiler bir araya gelerek gıda toplulukları oluşturmuşlardır. Aracısız ürün dağıtım ağlarıyla hem ürünlerde oluşabilecek kayıp ve israfın önüne geçilmek istenmekte hem de tüketicilerin ürünlerine daha taze erişebilme imkanları sağlanmaktadır (Çelik, 2016, s. 27). Nizam (2021, s. 128) günümüzdeki gıda kooperatiflerinin amacının "gıdanın daha sağlıklı, daha çevre dostu ve daha adil bir biçimde üretildiği ve tüketildiği alternatif sistemler inşa etmek" olduğunu belirtmiştir. Öyle ki gıda topluluklarının iş birliğiyle kırılan uzun tedarik zincirleri ile çiftçiler, ürünlerinin paylaşım fiyatlarını adil bir şekilde belirleyebilmektedir (Samoggia vd., 2019, s. 2).

Sonuçta, bu alternatif gıda tedarik sisteminin kısa olarak telaffuz edilmesinin, tüketici ve üretici arasındaki mesafenin kısalması haricinde birkaç sebebi de vardır. Bu sistem içerisinde aracıların ortadan kaldırılması veya sayıca azaltılması ve en az gıda mili ile ürünlerin tüketicilere ulaştırılması hedeflenmektedir. Öyle ki gıdalar üretim alanından tüketiciye ulaşıncaya kadar belirli bir mesafe katetmektedir. Örneğin, Yerküre Yerel Çalışmalar Kooperatifi'nin (2019, s. 12) Greenpeace Akdeniz ile hazırladığı rapora göre, İstanbul'daki sadece iki meyve-sebze haline (Bayrampaşa ve Ataşehir) giriş yapan kamyonların kat ettiği mesafe yılda yaklaşık 158 milyon kilometredir. Ayrıca "Türkiye'nin farklı şehirlerinden gelen ürünlerin taşımacılığı için 2018 yılında toplam yaklaşık 100 kiloton CO2 (karbondioksit) salınmıştır. Bu rakam 17 bin 439 evin bir yıllık elektrik tüketimine tekabül etmektedir" (Yerküre Yerel Çalışmalar Kooperatifi, 2019, s. 12). Bu hesaplama sadece hale taşınan ürünlerin mesafesini kapsamakta, halden diğer dağıtım kanallarına uzanan yolculuğu kapsamamaktadır.

Örnek gösteriyor ki gıdaların taşımacılığında olumsuz birçok çevresel etki ile karşı karşıya kalınmaktadır. Ayrıca paketlenme işlemlerinde de gerek çevresel kirlilik gerekse yaş sebzeler gibi gıda kayıpları yaşanmaktadır.

"Yapılan araştırmalara göre küresel tarım ve gıda zinciri, dünya ulaşılabilir enerjisinin %30'unu kullanmaktadır ki bu enerjinin %70'i çiftlikten sonraki bölümünde kullanılmaktadır" (Çelik, 2016, s. 27). Karbondioksit kirliliğinden gıda atığı ayak izine kadar, temelde gıdanın dağıtımı üzerine dikkat edilmesi gereken birçok konu da göz ardı edilmemelidir. "Kısaltılmış gıda kilometreleri gereksiz koruyucu, nakliye, paketleme ve sentetik yenileme ihtiyacını azaltarak daha taze ve daha sağlıklı ürünlere izin verir" (Dodds vd., 2013, s. 400). Bu temelde agroekolojik gıda sistemi de merkezine kısa tedarik zincirlerini koyarak doğa dostu bir dağıtım ağına hizmet eder.

2.2. Agroekolojik Gıda Sistemi Üzerine

Açlığı sonlandırmak veya dünyayı doyurmak adına konvansiyonel tarım yöntemlerini kullanmaktan başka seçeneğimizin olmadığı görüşünü, bu tarım yönteminin savunucularından sıklıkla duymaktayızdır. Konvansiyonel tarım, günümüzde kullanılan en yaygın tarım yöntemi olarak bilinmektedir; lâkin açlık ve yetersiz beslenme konusu hala tartışılmaktadır. Bu, artan çevre bilinciyle de paralel olarak, kimyasalları ve genetiği değiştirilmiş organizmaları kullanarak dünyayı besleyecek kadar fazla ürünün elde edildiği düşüncesinden ziyade gıda paylaşımındaki adaletsizliği göz önüne almamız gerektiği gerçeğini yansıtmaktadır. Ne var ki Shiva (2006, s. 7) da "endüstriyel tarımın daha fazla gıda üretmek ve açlığı azaltmak için bir ihtiyaç olduğu safsatasının büyük şirketler tarafından üretildiğini" savunmaktadır.

Herkesin temiz ve iyi gıdaya ulaşma hakkının olduğu tekrar hatırlara gelmeye başlamıştır. Endüstriyel üretim yönteminin yoğun kimyasal içerikli tarım girdileri, üretilen gıdaların besin değerleri ile oynamaktadır. Özellikle kullanılan kimyasalların gıda üzerinde bıraktığı kalıntılar hem çevre hem de insan sağlığı derinden etkilenmektedir. Altieri (2009, s. 102) de endüstriyel tarım dahilinde birtakım ekosistem bütünlüğü ve kalitesi üzerinde olumsuz etkiler ile kırsal geçim kaynaklarının bozulması ve çiftçilerin borçluluk oranlarının artışı sonucu çeşitli ekonomik ve sosyal sorunların da beraberinde gelebileceğini belirtmiştir. Öyle ki doğa dostu tarım yöntemleri ile toprak sağlığını kaybetmeyeceği için bitki hastalıkları daha az görülür olmakta ve

oldukça fazla bitki çeşitliliğine sahip bir toprak ile sürdürülebilir tarım ortamı sağlanmaktadır.

"Artan sayıda uluslararası uzman heyeti, sanayileşmiş tarımın köklü bir revizyonu çağrısında bulunarak, daha fazla çeşitlendirmeye dayalı ve doğayla birlikte çalışacak agroekolojik tarım yöntemlerine doğru bir geçiş çağrısında bulunmuştur" (Sage, 2018, s. 490). Ankara Kalkınma Ajansı ve MA Eğitim Tasarım Danışmanlık'ın (2018) iş birliğiyle Güdül'de üreticilere verilen eğitimler dahilinde dağıtılan kitapçıklara göre merkezine yerel odaklı küçük ölçekli çiftçilik ve ekolojik tarımı alarak hem gen ve tür hem de ekosistem çeşitliliğini koruyan, dağıtımda kısa tedarik zincirlerini önceliğine alan, "ekolojik açıdan duyarlı, ekonomik açıdan makul ve sosyal açıdan adil" (Ma Danışmanlık ve Eğitim, 2018, s. 3) olacak şekilde dengeleyici bir bütünlüğü içeren agroekolojik uygulamalar hem ekonomik hem de sosyal yönden tarımsal sürdürebilirliği sağlamaktadır. Thompson ve Scoones'ın (2009, s. 388) vurguladığı gibi insanı, hayvanı, çevreyi ve gelecek nesilleri gözeten adil politikaların oluşturulması ve bu tarz uygulamaların savunulması gerekmektedir.

Dışarıdan girdi kullanmaksızın mevcut üretim sahasındaki besin ve enerjinin yeniden dönüşümünü sağlamak, bitkisel ve hayvansal üretimin bütünsel dokusunu korumak, tarımsal ekosistemdeki kaynakları çeşitlendirmek ve tarım ile gıda sisteminin üretkenliği ve etkileşimini merkeze almak agroekolojik uygulamaların ilkeleri arasındadır. Öyle ki "modern agroekolojik bilim ve yerli bilgi sistemlerinin uygulanmasını içeren yeni yaklaşımlar ve teknolojilerin, yüzlerce ülkede doğal kaynakları, biyolojik çeşitliliği, toprağı ve suyu korurken gıda güvenliğini artırdığı gösterilmiştir" (Altieri, 2009, s. 103).

Yerel ekonomileri, toprağı, suyu ve gıdayı korumak adına; onarıcı tarımdan permakültüre doğa dostu tarım uygulamalarını içeren agroekolojik yöntemlerin tanınırlığını arttırmak ve yaygınlaştırılmasını sağlamak bu sebeple oldukça önemlidir. Örneğin Brezilya'nın Bahia kentinin yarı kurak bölgesinde IFAD destekli bir projeyle topluluklar ve aile çiftlikleri toprak verimliliği ve su yönetimi ile toprak erozyon kontrolünde agroekolojik yaklaşımlar uygulayarak tarım sistemlerini çeşitlendirmişlerdir. Bununla birlikte agroekolojik uygulamalarla girdi maliyetleri azaltıldığı için çiftçilerin gelirlerine ve istikrarına katkı sağlayıp, bu sayede besleyiciliği yüksek gıdaların üretimi de arttırılmıştır (IFAD, 2019). Bu noktada bir diğer örnek ise

Küba'daki "*Campesino to Campesino Agroecology*" hareketinin, küçük ölçekli üreticilerin kendi aralarında değişen agroekolojik deneyimlerini merkeze alarak, Küba'da agroekolojinin yaygın olarak benimsenmesini sağlamaları üzerine verilebilir (Simon ve Pérez, 2010, s. 916).

Gliessman'ın (2011, s. 349) belirttiği gibi en nihayetinde agroekoloji hala yeni bir paradigmadır ve değişime karşı direnç gösteren yerleşik konvansiyonel gıda sistemleri anlayışına, yerel gıda sistemi deneyimlerine dayalı, sürdürülebilir bir alternatif tarım olarak ortaya çıkmıştır. Mevcut sistemlerin yeniden yapılandırılması şarttır. Hem ekolojiyi hem de toplum ve kültürü bir araya getiren, adaletli üretim ve dağılımı savunan paradigmaları ön plana çıkartmanın zamanıdır. "Agroekoloji, ekolojik, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliği sağlamak amacıyla çiftlikten sofraya gıda sistemlerini yeniden tasarlamanın bir yoludur" (Gliessman, 2016, s. 187). Bu noktada agroekolojinin tanımını yapmak gereklidir.

2.2.1. Agroekolojinin tanımı

Kültür ve doğanın bir arada ve karşılıklı etkileşimleri dahilinde zaman içerisindeki değişimini temsil eden yerel tarım ekosistemlerinde birçok öğretici doğa dostu üretim uygulaması bulunmaktadır. Yüzyıllardır uygulanan bu tarımsal üretim deneyiminde geliştirilen bilginin, hangi yollarla bugünün uygulama alanlarında sürdürülebileceği bir tartışma konusu olmuştur. Nitekim küresel insan nüfusunun artışına paralel olarak, biyoçeşitliliği ve doğal çevreyi koruyarak gıda üretimini arttırma ihtiyacına yönelik bir farkındalık oluşmaktadır. Bu sebeple çevre sağlığını destekleyen, toprak ve besin kaybını en aza indiren ve biyoçeşitliliğe müdahale etmeyen uygulamalar tasarlama üzerine bir artış mevcuttur. Agroekoloji bu arayışta en çekici yöntem haline gelmiştir; çünkü üretimden dağıtıma her aşamadaki süreçlere odaklanmamıza yardımcı olan tarım uygulamalarını kapsamaktadır. Ayrıca agroekoloji, geleneksel tarım sistemlerini iyileştirmek için de uygulanmaktadır (Francis vd., 2003, s. 101-103).

"Agroekoloji, girdi yoğun üretimin olumsuz sosyal ve ekolojik sonuçlarından kaçınma potansiyeli ile" (Ferguson ve Lovell, 2014, s. 251) alternatif tarıma umut vaat eden bir uygulamadır. Endüstriyel tarımın dünya çapında artan olumsuz etkilerine paralel olarak alternatif tarım biçimlerine geçişin hızlanması yönünde tartışmalar artmıştır. Ferguson ve Lovell'ın (2014, s. 252) araştırmasına göre biyolojik açıdan

çeşitlendirilmiş, ekolojik açıdan zararsız, daha küçük ölçekli üretim sistemlerini içeren uygulamaların literatürde daha çok ele alınmaya başlanmasıyla birlikte agroekoloji gündeme gelmiştir. Ne var ki yazarlar agroekolojik uygulamalara geçişin karmaşık, çok aşamalı ve çeşitli bileşenleri içeren bir proje olarak görülmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Bu sebeple de "agroekoloji yaygın olarak, tüm çevresel, ekolojik, sosyal ve insan öğelerini içeren, agroekosistemlerin holistik çalışması olarak kabul edilir" (Türkeş, 2014, s. 77).

Temelde "agroekoloji, modern bilim ile yerel bilgiyi bir araya getirir" (UNGA, 2010). Buttel (2007) agroekolojinin disiplinler arası bir alan olduğunu savunmuştur ve tanımı gereği sosyal ve beşerî bilimler ile ekolojik ve tarım bilimlerini içerdiğini belirtmiştir. Altieri (1989, s. 37) agroekolojinin "agroekosistemlerin alternatif düşük girdili yönetimini incelemek, ayırmak ve önermek için kullanılan bilimsel bir yaklaşım olarak" ortaya çıktığını belirtmiştir. Bununla birlikte agroekolojinin en temel amacının tarımın sürdürülebilirlik sorununu çözmek ve bu doğrultuda sürdürülebilir üretim sistemlerini geliştirmek için ekolojik ilkeler sunmak olduğunu da eklemiştir. Özkaya ve Özden (2021, s. 19) agroekoloji kavramının, Latince kökenli tarım anlamına gelen *"agro"* ve Yunanca kökenli ev veya çevre anlamına gelen *"eko"* ile bilim demek olan *"loji"* kelimelerinin birleşiminden oluştuğunu aktarmıştır.

Francis vd., (2003, s. 100) agroekolojiyi "ekolojik, ekonomik ve sosyal boyutları kapsayan tüm gıda sisteminin ekolojisinin bütünleştirici çalışması" şeklinde tanımlamıştır. Bütünleştirici özelliğini göz önünde bulundurarak agroekoloji hem doğal hem de sosyal bilimleri kapsarken, ayrıca tüm ekolojik ilkeleri vurgulayan gıda sistemi çalışmalarını kapsayabilecek bir yapıya da sahiptir. Fernandez vd., (2013, s. 119) benzer bir tanımdan yola çıkarak agroekolojinin, gıda sisteminin ekolojik, sosyal, ekonomik ve politik boyutları arasındaki karmaşık ilişki bütünlüğünü analiz etmek adına bir araştırma çerçevesi sunduğunu belirtmiştir. Özellikle uluslararası gıda egemenliği hareketi içerisinde gıda egemenliğine ulaşmak adına anahtar bir rol oynayan agroekoloji, ekolojik dönüşümü gerçekleştirecek uygulama alanını sunmaktadır. En nihayetinde agroekoloji "çiftçilerin yerel bilgisi ve deneyimlerini bir araya getirerek, bilgi yoğun, düşük maliyetli, ekolojik olarak sağlam ve pratik teknoloji ve yenilikleri vurgulamaktadır" (Watts ve Williamson, 2015, s. 36).

Agroekoloji teriminin farklı anlamlarda kullanımları mevcuttur. Öyle ki 1928'de Basil M. Bensin tarafından yapılan ilk tanımı itibariyle agroekoloji doğrudan "tarımda ekolojinin uygulanması" (Wezel vd., 2009, s. 504) şeklinde geçmektedir. Devamında Gliessman (2007) tarım yerine doğrudan "gıda sistemleri" (*food systems*) teriminin kullanımını önererek, agroekolojinin sadece üretimi tanımlamakla sınırlı kalmaması; gıdanın dağıtım ve tüketimini içerecek şekilde tanımının genişletilmesi gerektiğini belirtmiştir (Tittonell, 2015, s. 19). "Agroekoloji, tarladan sofraya ve aradaki her şeye kadar tüm gıda sisteminin ekolojisidir" (Gliessman, 2020, 1116).

Ne var ki agroekoloji terimi hem ekolojik bir hareket iken aynı doğrultuda tarımsal uygulamaları içermekte ve ayrıca bir bilim dalı olarak kullanılmaktadır. Anlam türlerinin çeşitliliği bakımından bilim ayağında alan/saha yaklaşımları, ekosistemlerin farklı bileşenlerinin nasıl etkileşime girdiği ve gıda ile tarım sisteminin ekolojisi bulunurken; hareket ise çevrecilik, kırsal gelişim ve sürdürülebilir tarım gerçeğini kapsamaktadır ve bunlar dahilinde sosyal adaleti teşvik ederken kırsal alanların ekonomisi de güçlendirilmiş olur. Bu temelde tarımsal uygulama da teknikleri içermektedir. Aslında özetle agroekoloji çatısı altında birleşen bu tanım ve kullanımların iç içe geçtiği belirtilebilir. "Disiplinler arası, katılımcı ve değişim odaklı araştırma ve eylem yoluyla agroekoloji, sosyal değişime odaklanan bilim, uygulama ve hareketleri birbirine bağlar" (Gliessman, 2016, s. 187). Bu sebeple "agroekolojinin tarımsal gıda sistemlerimizin ihtiyaç duyduğu değişim ajanı olması için üçünün de entegre edilmesi gerekir" (Gliessman, 2015, s. 953).

Wezel vd., (2009, s. 503) dünyadaki agroekoloji terimiyle ilgili farklı kullanımların kısmen çevirilerden; ama daha çok kültürler arasındaki anlam farklılıklarından kaynaklandığını belirtmektedir. Agroekolojinin ortak olarak kabul edilmiş bir tanımının olmaması ve giderek daha popüler bir terim olmasından kaynaklı olarak, bu terimin yanlış veya eksik yorumlanmasına da yol açabilmektedir (Silici, 2014, s. 9). Bu konu üzerine dikkat çekilmesi gereken bir diğer nokta ise ne başlıkta ne de içerikte agroekoloji teriminin geçmediği ve bu sebeple hiçbir zaman literatür araştırmasında karşımıza çıkmayan; ancak mevcut agroekoloji tanımlarıyla ilişkili olduğu açıkça görülebilen birçok yayının da var olması gerçeğidir (Wezel vd., 2009, s. 510). En nihayetinde agroekolojinin farklı yorumları olsa da hepsi ortak paydada şu vizyonu paylaşmaktadır:

> "İnsanların doğaya ve kendilerine yabancılaşmadığı, emeğin sömürülmediği, toplumun her kesiminin sağlıklı ve nitelikli gıdaya erişebildiği, toprağın, suyun, havanın, yaşam ağının, geleneksel bilgeliklerin ve yemek kültürlerinin korunup geleceğe aktarıldığı, ekolojik ve demokratik bir gıda sistemi" (Temürcü, 2019, s. 5).

Agroekoloji tek bir tanımı yapılabilecek, sadece tarıma dair teknik ve uygulamaya dönük bir terimden ziyade ekolojik ve toplumsal bir süreç olarak değerlendirilebilecek, insanın doğayla yabancılaşmasının önüne geçebilecek bir tarihselliği de içermektedir. Günümüz kentli toplumlarının kırla bağlantısını, doğayı geri dönülemez bir biçimde değiştirmeden; doğadaki tüm canlı yaşamının dengesinin gözetildiği ve gıdanın tarladan sofraya, yemek kültürünü de kapsayacak şekilde kapitalist gıda sistemine alternatif bir demokratik gıda sistemi olarak tanımlanabilir.

2.2.2. Agroekolojinin tarihçesi

Agroekoloji kelimesi 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır ve bu terimi ilk olarak agronomist Basil M. Bensin 1928'de "*Agroecological Characteristics Description and Classification of the Local Corn Varieties Chorotypes*" adlı çalışmasında kullanmıştır. Bu terim agronomi ve ekoloji disiplinlerinden türetilmiştir. Ardından zooloji ve bitki fizyolojisi gibi diğer disiplinlerden beslenmiştir. 1930'da Friederichs, 1938'de Papadakis, 1939'da Hanson, 1942'de Klages, 1950'de Tischler, 1956'da Azzi, 1967'de Henin, 1973'te Janzen, 1978'de Gliessman, 1979'da Cox ve Atkins, 1983'te Altieri, 1987'de Arrignon, 1991'de Caporali, 2007'de Warner gibi isimler yayınladıkları araştırmalarına ilk kez agroekolojiyi dahil etmişlerdir. Uzun yıllar boyunca çok fazla telaffuz edilmeyen bu terim özellikle son yıllarda bilimsel literatürde giderek daha fazla kullanılmaya başlanmıştır (Wezel vd., 2009, s. 503-504). Bu temelde agroekolojinin "ekolojik kavramların ve ilkelerin sürdürülebilir agroekosistemlerin tasarımına ve yönetimine uygulanmasını önererek ortaya çıktığını" (Fernandez vd., 2013, s. 117) belirtmek mümkündür.

Silici (2014, s. 7-8) agroekolojinin üç yönünü (bilim dalı, uygulama ve hareket) tarihsel bağlamda kapsamlı bir şekilde incelemiştir. Öyle ki tarımsal ekosistemlerin bütüncül çalışmasını içeren bilimsel bir disiplin olarak ilk agroekolojik çalışmaların 1930'lar ile 1960'lar arasına denk geldiğini ve tamamen biyolojiyi kapsayan bilimlere dayandığını belirtmiştir. İlk etapta ekosistem ile tarım arasındaki biyolojik etkileşimlerin gözlemlenmesine dayalı bu çalışmalar 1960'lardan sonra, özellikle

çevresel hareketler ve Yeşil Devrim'in olumsuz etkilerini ön plana çıkarmak adına, tarımın ekolojik analizleri yoluyla hız kazanmıştır. 1990'lara gelindiğinde ise agroekoloji, insan ve çevre ilişkisi de dahil edilerek ve kökü eskilere dayanan çiftçilik sistemlerine olan ilginin artmasıyla da bağlantılı olarak, kavramsal bir çerçeveyi tanımlayan bilimsel bir disiplin olarak adından söz ettirmeye başlamıştır. Agroekoloji bilimsel bir disiplinin tarafsızlığının ötesine geçerek çevresel olarak daha sürdürülebilir bir ekosistem için hangi ekolojik uygulamaların kullanılabileceğini değerlendirerek ve tarımsal ekosistemler tasarlayarak, analitik bir çerçeve de sunmaktadır. 2000'ler sonrasında ise agroekolojinin kapsamı daha çok genişlemiştir. Artık tüm gıda sistemlerini kapsayacak ölçüdedir ve disiplinler arası çalışmalarda bir artış söz konusudur.

Özellikle 1970'lerin sonlarına doğru Janzen, Gliessman ve Altieri gibi bilim insanları, öncelikli olarak tarım bilimi ve araştırmaları içerisinde, agroekolojiyi üniversite bünyesinde kabul gören bir terim haline getirmişlerdir (Buttel, 2007, s. 1). Öyle ki takip eden yıllar içerisinde yayımlanan iki ders kitabı (Altieri, 1987; Gliessman, 1998), ekolojik ilkelerle ilgilenen ilk veya tek kitap olmamalarıyla birlikte, agroekolojinin bilimsel temellerini sağlamlaştırdıkları için oldukça popüler bir şekilde baş ucu kitabı olarak geçmeye başlamıştır (Tittonell, 2015, s. 19).

Bir yandan da tarım sistemlerinin ekolojik, sosyo-ekonomik ve kültürel sürdürülebilirliğini artırmak adına bir dizi uygulamayı içermesi bakımından agroekoloji, çiftçilik uygulamalarına ilham vermesiyle, 1980'lerden sonra daha uygulamaya dönük bir hal almıştır. Agroekoloji uygulamalar dahilinde özellikle doğanın doğal akışını taklit ederek ve tarımın çok fonksiyonlu yapısını vurgulayarak çiftçilik sistemlerini geliştirmeyi amaçlamıştır. Hem bilimsel yönü bakımından geliştirilen kavramsal çerçeveye hem de çiftçilerin bilgi ve deneyimlerine dayalı uygulamaları kapsamaktadır. Bu uygulamalar toprak sağlığının iyileştirilmesi ve korunması, yerel kaynak kullanımına teşvik, gıdaların geri dönüştürülmesi, çeşitliliğin arttırılması ve sürdürmesi gibi hedeflere sahiptir. Agroekolojik uygulamalar tanımına giren bazı çiftçilik yöntemleri ise şunlardır: Korumalı toprak işleme, ekinleri tek bir arsada karıştırma (karışık ekim, ara ekim, polikültür gibi), örtü bitkileri ve malçlama ile yabancı ot kontrolü, mahsul-hayvancılık entegrasyonu, entegre besin yönetimi (kompost, organik gübre, azot sabitleyen mahsul kullanımı gibi), biyolojik yönetim (entegre zararlı

yönetimi, itme ve çekme yöntemleri gibi), verimli su hasadı, tarımsal ormancılık, bütünsel peyzaj yönetimi (Silici, 2014, s. 9-10).

Agroekolojinin çevreye ve tarıma dair hareketleri kapsayıcı bir yönü de vardır. Özellikle 1990'lardan itibaren agroekoloji terimi hareketleri tanımlamak için de kullanılmaya başlanmıştır. Bu yıllardan sonra agroekolojik uygulamalar farklı agroekolojik hareketlerin pratik yansımaları haline gelmiştir. Agroekolojik hareketler bazı bölgelerde ekolojik ve çevresel zorluklara daha iyi yanıt vermeyi amaçlayan çiftçi grupları biçiminde iken diğer bazı bölgelerde ise kırsal kalkınma, gıda egemenliği ve güvenliği ile ilişkilidir (Silici, 2014, s. 10). Örneğin, dünya çapında faaliyet gösteren, çok sayıda bağımsız aile çiftçi gruplarını içerisinde barındıran La Via Campesina, en bilinen agroekolojik hareketlerden biridir (Tittonell, 2015, s. 18).

Uygulama anlamında agroekolojinin kökenlerinden biri, 1980'lerde Latin Amerika'da tarımsal uygulamalar dahilinde biyoçeşitliliği korumak adına atılmıştır. Bilimsel olarak ise özellikle 1990'larda agroekolojik araştırma yaklaşımları ortaya çıkmış ve ABD başta olmak üzere agroekolojik temelli eğitim programları açılmaya başlamıştır. Ve gün geçtikçe artık agroekoloji, küresel gıda üretim, dağıtım ve tüketim ağını kapsayacak ölçüde, gıda sistemlerinin ekolojisine odaklanma yönünde genişlemiştir. (Wezel vd.,2009, s.505-506). Bu sebeple agroekoloji tüketimden sonraki aşama itibariyle sebze ve meyve gibi besin atıklarını tarlaya geri döndürme sürecindeki toplam enerji ve malzemelerle de ilgilenmektedir.

Buttel (2007, s. 5-6) modern anlamdaki agroekolojinin egemenlik için yarışan iki ana çeşidinin olduğunu savunmuştur. Bunlardan ilki olan "ekosistemler agroekolojisi" (*ecosystems agroecology*) sosyal bilimlerin de yardımıyla tarımın yanlış bir şekilde büyük ölçekli monokültür uygulamalarına dayandığı fikrini ele almaktadır ve monokültüre yol açan sosyal süreçleri anlamlandırma çabası içerisindedir. İkinci olarak ise "agronomik agroekoloji"yi (*agronomic agroecology*) öne sürmüştür. Bu ise temelde sürdürülebilir tarımın agronomik analizini kapsamaktadır. Tarımı daha sürdürülebilir bir hale getirmeye yardımcı olan bilgi ve uygulamaları geliştirmek üzerine olan çalışmaları barındırmaktadır. Ne var ki üçüncü bir agroekolojik biçim daha öne sürmüş ve bunun da "ekolojik politik ekonomi" (*ecological political economy)* olduğunu belirtmiştir. Modern tarımın politik ekonomi eleştirisini kapsamakta, tarımsal girdi maliyetleri ve tarımın ekolojik eksikliklerine vurgu yapmaktadır. Bunlarla birlikte oldukça yeni iki

agroekoloji çeşidi olduğunu da eklemiştir. Bunlardan ilki "tarımsal nüfus ekolojisi"dir (*agro-population ecology*). Alanı gereği tarımsal ekosistemleri oluşturan türlerin popülasyon dinamikleriyle birlikte iklimin karşılıklı etkileşimini ele alırken genetiğin rolünü de kapsamaktadır. İkincisinin ise özellikle Avrupa'da gerek ekolojik gerekse pazarlama ve sosyal perspektifleri bütünleştirme anlamında oldukça iyi geliştirmiş bir yaklaşım olduğunu belirtmiştir. Bunu ise "çok işlevli tarım arazilerinin değerlendirilmesi" (*assessment of multifunctional agricultural landscapes*) olarak adlandırmıştır. Bu, agroekolojik uygulamaların en disiplinler arası olanıdır. Bu ayrımlarla birlikte Buttel (2007) özetle agroekologların, modern tarımın birtakım eksiklikleri olduğu konusunda birleştiklerini belirtmiştir.

Amekawa (2011, s. 122-124) agroekolojinin "üretim ekolojisi*"* (*production ecology*) ve "politik ekoloji*"* (*political ecology*) olmak üzere iki temel disiplin perspektifine ayrıldığını belirtmiştir. Üretim ekolojisi perspektifi birbirine sıkı sıkıya bağlı olan, agroekosistemlerin evrenini oluşturan ekolojik ve sosyoekonomik ilişkisi arasındaki etkileşimini kapsarken; politik ekoloji perspektifi ise agroekolojinin sosyal adalet ve kurumsal boyutlarını ifade etmektedir. Bununla birlikte agroekolojik üretimin ekolojik ilişkilerinin agroekosistem çeşitliliğini, biyolojik tabanlı haşere kontrolünü, organik birikim ile besinin geri dönüşümünü ve kaynakların korunup yenilenmesini vurguladığını; agroekolojik temelli sistemlerde üretimin sosyoekonomik ilişkilerinin ise ölçek ekonomileri yerine kapsam ekonomilerini, insan sağlığını, kültürel yeniden üretimi ve çiftçi katılımını ele aldığını belirtmiştir.

Özkaya ve Özden (2021, s. 18) ise agroekolojinin bir halk bir de şirket tarafından kullanımının olduğunu ifade ederek, *halkın agroekolojisi* ile *şirketlerin agroekolojisi* ayrımını belirtmiştir. Özkaya ve Özden'e (2021) göre bir yanda doğa dostu uygulamaları önceliğine alan, yerel bilgiye ve sosyal adalete önem veren halkın agroekoloji varken; diğer yanda kelime anlamını soyutlayarak şirketlerin kendi aleyhine çektiği ve bu sistemi yozlaştırarak sadece teknik bir üretim yöntemi olarak yorumlayan şirketlerin agroekolojisi bulunmaktadır.

2.2.3. Agroekolojik uygulamaların çözümlemesi

"Genel olarak, agroekolojik uygulamalar daha çevre dostu, ekolojik, organik veya alternatif bir tarımsal kültüre katkıda bulunan yeni, değiştirilmiş veya uyarlanmış

uygulamalar ve teknikler olarak görülür" (Wezel vd., 2009, s. 511). İyi ve temiz gıdanın adil bir şekilde üretilmesini ve dağıtılmasını sağlamak adına, agroekolojik uygulamaların bu doğrultuda sürdürülebilirliğinin koruma altına alınması gerekmektedir.

FAO (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü), agroekolojinin 10 temel unsuru içerdiğini belirtmiştir. Bunlardan ilki agroekolojik uygulamaların çeşitliliğini yansıtmaktadır. Bu sayede türlerin çeşitliliği, biyokütle ve su hasadı optimize edilmektedir. Tamamen tahıl merkezli üretimden ziyade; agroekolojik uygulamalar ile biyoçeşitlilik yönetilip muhafaza edilir. Biyoçeşitliliğin artması beslenmenin iyileştirilmesinde ve sosyo-ekonomik direncin güçlendirilmesinde katkı sağlamaktadır. İkincisi, agroekolojik bilginin bağlama özgü olması ve uygulamaların çevresel, sosyal, ekonomik, politik ve kültürel bağlama göre uyarlanmasıdır. Agroekoloji yerel, çiftçilerin bilgi birikimleri ile küresel bilimsel bilgiyi harmanlayarak bilginin birlikte oluşturulma sürecini içermektedir. FAO, bu noktada bilginin birlikte yaratılması ve paylaşılmasında eğitimlerin önemine vurgu yapmış ve agroekolojik yeniliklerin paylaşılmasında uluslararası eğitimin temel bir rol oynadığını belirtmiştir. Üçüncü olarak gıda sistemlerinde sinerji oluşturmanın üretimi ve çoklu ekosistem hizmetlerini destekleyeceği eklenmiştir. Bu da agroekolojinin farklı aktörleri seçici bir şekilde birleştirerek, birden çok ölçekte uyumlu çıktılar sağlamasıdır. Agroekolojik uygulamalar sayesinde daha az dış kaynak kullanımıyla daha çok sağlıklı üretim yapılabileceğini gösteren verimlilik, dördüncü olarak belirtmemiz gereken noktadır. Öyle ki iki veya daha fazla ürünün yetiştirilmesinden elde edilen verim de agroekolojik uygulamalar sayesinde sağlanmaktadır. Ayrıca geri dönüşümü sağlayan bu sistem sayesinde daha düşük ekonomik ve çevresel maliyetlerle tarımsal üretim sağlanır. Beşinci sıradaki özellikle suyun ve besinlerin geri dönüşümü ile gerek pestisit girdilerine olan ihtiyaç gerekse çiftçilerin ekonomik riskler karşısındaki savunmasızlığı azaltılmış olur. Bu sistem dayanıklılık da getirir; çünkü agroekolojik uygulamalar kuraklık, sel veya salgın hastalıklar gibi durumlarda direnme kapasitesini yükseltir ki bu da agroekolojinin altıncı temel unsurudur. Agroekoloji insani ve sosyal değerlere de vurgu yapmaktadır. Hem gıda üreticilerinin hem de tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarını gıda sisteminin merkezine alarak açlık, yoksulluk ve yetersiz beslenme, gıda hakkı gibi konular üzerine gitmekte; toplumların bu tarz meselelerin üstesinden gelebilmeleri için onları güçlendirmektedir. Aynı şekilde agroekoloji, kadınların daha özerk olmaları için

alanlar açmakta ve gençlere de farklı bir tarımsal üretim yöntemine dayandığı için kırsal alanda istihdam ve destek fırsatı sunmaktadır. Agroekoloji, kültüre uygun besinlerin üretiminin desteklenmesi ve ekosistemlerin sağlığı ile gıda güvenliğinin korunması adına da oldukça önemlidir. Halihazırda dünyanın bir bölümünde açlık diğer bölümünde ise obezite artışlarına şahit olunmaktadır. Bu gibi sıkıntıların önüne geçilmesi adına agroekoloji, geleneğe dayanan ve modern gıda alışkanlıklarının dengelenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Sürdürülebilirlik, sorumlu yönetişim anlayışını beraberinde getirir. Dokuzuncu agroekolojik unsur olan sorumlu yönetişim, en temel anlamıyla şeffaflık ve kaynaklara herkesin eşit erişim imkânının yönetilmesi demektir. Ve bu da bizi son bahsetmemiz gereken konuya, agroekolojinin döngüsel ve dayanışma ekonomisi aracılığıyla üreticiler ile tüketicileri bir araya getirip iletişimlerini kolaylaştırması faktörüne götürecektir. Agroekoloji yerel, adil ve sürdürülebilir pazar alanları yaratmaya çalışır. Çiftçilerin gelirlerini korumak ve tüketicilere adil fiyatlar ile sağlıklı gıdalar ulaştırabilmek için kısa tedarik zincirlerini güçlendirir (http-5).

Agroekolojik uygulamalar, organik tarım sistemini de içermektedir. Altieri (2008b, s. 15) sürdürülebilir bir organik tarımın temel bileşenlerinin örtü bitkileri, korumalı toprak işleme ve malçlama teknikleri ile etkili bir toprak ve su tasarrufu önlemi alınması, doğal gübre ve kompost gibi organik maddelerin düzenli olarak eklenmesinin sağlanması, ürün çeşitlendirilmesi yoluyla haşere ve zararlı otların kontrol altına alınması olduğunu belirtmiştir. Devamında agroekolojik uygulamalarla yürütülen organik tarımın çıktılarını ise sentetik gübre ve böcek ilaçlarından vazgeçilmesi ve çiftlik gübresinin kullanılmasıyla toprak verimliliğinin korunması şeklinde sıralamıştır. Bu sebeple gerek organik tarım gerekse permakültür gibi ekosistemin bütünlüğünü, doğa ve gıdanın sağlığını önceliğine alan yaklaşımlar az ya da çok agroekolojik uygulamaları içermektedir. Bununla birlikte dünya genelindeki organik tarım ile ilgilenen çiftçilerin çoğuna baktığımızda küçük ölçekli aile çiftçileri olduğunu; genel olarak yerel pazar için yerel tohumlar dahilinde çeşitli gıdalar yetiştirdiklerini ve bu kişilerin çiftçiliği "doğanın ritimleriyle yakından bağlantılı bir toplum yaşamı biçimi olarak" (Altieri, 2008c, s.7) gördüklerini de söyleyebilmek mümkündür.

Yine de agroekolojinin organik tarım sistemini kapsadığı gibi organik tarımın endüstriyel ölçeklerde de yapılabileceği, agroekolojik uygulamaları benimseme zorunluluğunun olmadığını belirtmek gerekebilir. Bu noktada Özkaya ve Özden'in

(2021, s. 22) vurguladığı gibi organik tarımda kullanılan bazı girdilerin yararlı böceklere zarar verebildiği örnek gösterilebilir. Haliyle agroekoloji, doğrudan organik tarıma indirgenmemelidir.

"Neyin üretildiği, nasıl üretildiği ve kimin için üretildiği toplumsal olarak eşitlikçi bir tarımın ortaya çıkması için dikkate alınması gereken anahtar sorulardır" (Altieri, 1989, s. 40). Bu sebeple agroekolojik gıda sistemi bu yapının hepsini kapsamaktadır ve tarladaki üretim sürecinden sonraki aşamaları da içermekte; kaynakların verimli kullanımını önceliğine koymakta, bütün sistemin çıktılarını göz önünde bulundurmaktadır. Bu yolda eşit ve yerel üretim, dayanışmaya dayalı örgütlü bir dağıtım ağı ve gıdanın denetimine herkesin doğrudan katılımı önemlidir.

> "Agroekologlar tarafından önerilen bir dizi bütünleşmiş çözüm, bugün karşı karşıya olduğumuz üç temel sorunu ele alıyor: Artan nüfusu beslemek, doğal çevreyi korumak ve çiftçilerden gıda sistemine ve ürünlerini tüketen insanlara kadar herkesin sağlıklı ve kültürel açıdan uygun gıdalara adil bir şekilde ulaşabilmesi ile adil geçim kaynaklarına sahip olmak" (Gliessman, 2020, s. 1115).

Bu noktada tarımsal gıda sistemlerinin tarihsel gelişimi içerisinde önemli bir yere sahip olan gıda rejimi kavramına yer vermek gerekebilir. Friedmann (2005, s. 227-228) gıda rejimi teorisi dahilinde kapitalizmin tarihi ve krizleri arasında bir paralellik kurmuştur. Öyle ki kapitalizmin farklı dönemlerinde, farklı gıda rejimlerinin uygulandığını aktarmıştır. Tahıl ve et üretiminde monokültürün hâkim olduğu 1870-1914 arasındaki birinci dönemi diasporik-sömürge gıda rejimi ve Yeşil Devrim dönemini de kapsayan 1947-1973 arasındaki ikinci dönemi merkantil-endüstriyel gıda rejimi olarak tanımlamıştır. Bununla birlikte birinci gıda rejimi İngiltere'nin; ikinci gıda rejimi ise ABD'nin hakimiyetinde sürmüştür. 1973'te başlayan krizler dahilinde ise İngiliz ve ABD hegemonyasına karşılık gelen güç ve mülkiyet ilişkilerinin ötesinde, tarım ve gıdanın küresel büyük şirketler tarafından kontrol altında tutulduğu üçüncü gıda rejimine geçilmiştir. Yazar, kurumsal-çevresel gıda rejimi olarak adlandırdığı bu dönemde, "piyasa trendlerine karşı tetikte" olan büyük gıda şirketlerinin, sağlıklı ve doğal kelimelerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak "trendin sonunda, vitamin eklenmiş şekerleri, sağlığı taze hazırlanmış dengeli yemeklerden daha iyi desteklediği iddia edilen fonksiyonel yiyecekler olarak sattığını" belirtmiştir (Friedmann, 2005, s. 250).

Friedmann (2005, s. 229) krizler kadar toplumsal hareketlerin de birbirini izleyen dönemlerdeki gıda rejimlerinin dönüşümü içerisinde çok büyük roller üstlendiğini belirtmiştir. Öyle ki 1973'lerde başlayan kriz ile yeni bir gıda rejiminin, geçmişin öğelerini restore etme girişimlerinden değil; uluslararası ticari çatışmalarla birlikte kalite, hayvan refahı, güvenlik, çevre kirliliği, cinsiyet ve ırk eşitsizliği gibi konuların gündeme gelmeye başlamasından kaynaklı olduğunu aktarmıştır. Özellikle 1980'ler ve 1990'lardaki çevre ve tüketici hareketlerini ve hayvan hakları aktivistlerini örnek göstermiştir (Friedmann, 2005, s. 249).

Amekawa (2011, s. 128-129) agroekolojinin, kaynakları yetersiz çiftçiler için alternatif üretim ve dağıtım yolları geliştirmeye çalışırken; özellikle gıda rejiminin küreselleşmesine meydan okuyan sosyal hareketlerin öneminden söz etmektedir. Bunlardan biri uluslararası organik ve adil ticaret hareketleridir. Bu hareketler sayesinde küçük ölçekli üreticiler ile çevre bilincine sahip tüketicilerin, sivil toplum kuruluşlarının desteğiyle, iletişimlerini sağlayarak alternatif üretim ve pazar oluşumlarını hayata geçirmek üzerinedir. Bir diğeri de yerli çiftçilerin haklarını ve agroekolojik temelli gelişimini destekleyen gıda egemenliği hareketleri içerisinde var olan, "La Via Campesina" adlı uluslararası çiftçi konfederasyonu ve "Moviento Campesino a Campesino adlı bölgesel çiftçiler arası değişim hareketi gibi agroekolojik yaklaşımın yayılmasını teşvik eden hareketlerdir" (Amekawa, 2011, s. 129).

2.2.3.1. Agroekolojik gıda sisteminde üretim

Agroekolojik üretim uygulamaları toprağın korunması ve iyileştirilmesi, daha verimli su kullanımı, kültürel ve biyolojik temelli stratejiler kullanılarak doğal bir şekilde zararlılar veya yabancı ot kontrolünün sağlanması, ürün çeşitliliğinin arttırılması ve tarımsal biyoçeşitliliğin yerinde korunması, çeşitlendirilmiş ve bütünleşmiş agroekolojik uygulamaların geliştirilmesi gibi temel amaçlara odaklanmaktadır (Altieri, 2008b, s. 5). Ayrıca sosyal bağlamda "agroekolojik üretim sistemleri çeşitli ve karmaşık şekillerde çiftçiler, topluluklar ve daha geniş toplumsal bölgeler ile ilişkilidir" (Amekawa, 2011, s. 122). Bu sebeple agroekolojik gıda sisteminin üretim boyutu, diğer tarım uygulamalarının olumsuz çıktılarını da kapsayacak ölçüde incelenmiştir. Konu üzerine yapılan çalışmalarda sıklıkla geçen terimlerin önderliğinde, araştırmanın bu bölümünde alt başlıklar dahilinde ilerlemek istenmiştir.

2.2.3.1.1. Doğa dostu üretim

Yaygın olan tarımsal üretim yöntemlerinde, zararlıları kontrol altına almaya veya yok etmeye dönük kimyasal içerikli maddelerin kullanımı oldukça fazladır. Özellikle insektisit gibi böceklere veya herbisit gibi zararlı otlara karşı kullanılan ilaç sınıflarının tümüne pestisit adı verilmektedir. Modern tarımın tamamlayıcısı olarak tanıtılan bu zararlı kimyasal madde içerikli tarım ilaçlarının kullanımı sonucu ekosistem kirlenmekte, ekosistemin sürekliliği tehlikeye girmekte, toprağın altındaki biyoçeşitlilik azalmakta ve gıda güvenliği ile sağlığı konusunda büyük sorunlar oluşmaktadır. Yine de hızlı sonuç verdiği ve bu sayede kaliteli tarımsal üretim yapıldığı gerekçeleriyle abartılı ve denetimsiz pestisit kullanımına bel bağlanılmakta; pestisitlerin zararları kanıtlanmış olsa dahi uzun vadede toprak ve insan sağlığına verdiği zararın boyutları göz ardı edilmektedir. Ne var ki gün içerisinde pestisitlere doğrudan veya gıda, toprak ve su yoluyla pestisit kalıntılarına temas içerisinde bulunarak, bundan etkilenmemiz oldukça olasıdır. Yine aynı ölçüde pestisit kullanılmayan bölgelerde dahi rüzgâr ve su hareketlerinden kaynaklı olarak, bu alanlara kimyasal maddelerin ulaşması da mümkündür. Ayrıca pestisitler her koşula rağmen doğada yıllarca kalabilmektedir. Pestisitler hem zararlılardan korunmak istenen gıdalar ve toprak üzerinde kalıcı hasarlara sebebiyet verirken hem de zaman içerisinde gelişen pestisit direnci sebebiyle zararlılara karşı etkenliğini kaybetmektedir. Bu sebeple gelecek gıda üretimi üzerinde de bir tehdit oluşturmaktadır. Dolayısıyla kimyasal kullanımlı tarım yöntemlerinin temiz ve güvenilir gıdaya erişim ve sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı ile çelişen uygulamaları içerdiği görülmektedir (UNGA, 2017).

"Pestisit kullanımından kaynaklanan potansiyel sağlık riskleri arasında kanser, kısırlaştırma gibi üreme sorunları, doğurganlıkta düzensizlikler, çocuklarda anormallikler, dolaşım bozuklukları ve diğer uzun süreli hastalıklar bulunmaktadır" (Amekawa, 2011, s. 125). Bu sebeple kimyasal maddelere bağımlı üretim yöntemleri hem küresel hem toplumsal hem de bireysel anlamda birer tüketici sorumluluğu olarak ele alınması ve dikkatle incelenmesi gerek bir sorundur. Shiva (2006, s. 18) kimyasallara bağımlı hale getirilen pek çok çiftçinin, bu kimyasalları satın almak adına borçlanmaya gittiğini ve sonucunda kendilerini "borç batağına" sürükleyen başlıca sebep olarak pestisitleri kullanarak intihar ettiklerini belirtmiştir.

Watts ve Williamson'un (2015, s.1) da benzer ölçülerde belirttiği gibi pestisitler artık topraktan suya; Kuzey Kutbu'ndan tüm yaban hayatına olumsuz müdahalelerde bulunmakta, kısacası dünyanın her yerini kirletmektedir. Yazarlar, pestisitlerin bu tarz olumsuz etkilerinin çıktısının topluma olağanüstü bir maliyeti olduğunu da eklemiştir. Hem pestisitlerin sebep olduğu sağlık sorunlarının tedavisinin hem de harici kullanımların maliyeti oldukça büyüktür. "Amerika Birleşik Devletleri'nde pestisit kullanımının toplumsal ve çevresel maliyetinin yıllık 9,6 milyar ABD doları olduğu tahmin edilmektedir" (Watts ve Williamson, 2015, s. 1).

Özellikle 1980'lerden itibaren sürdürülebilir tarımı desteklemek adına, biyolojik çeşitlilik kaybı ve pestisit tehlikeleri gibi monokültürün benimsenmesiyle ortaya çıkan bir dizi problemler üzerine düşünülmeye ve bu sorunlara çözümler aranmaya başlanılmıştır (Amekawa, 2015, s. 119). Çünkü genel hatlarıyla özetlendiği gibi kullanılan kimyasallarla topraktaki zengin biyoçeşitlilik yok edildiği için verimin yeniden kazandırılması olasılığı da giderek yok olmaktadır (Shiva, 2006, s. 77). Aynı şekilde "Roundup ve diğer geniş spektrumlu herbisitler ekilebilir alanlara giderek daha fazla yayıldıkça, çiftçilerin çeşitlendirilmiş tarım için seçenekleri daha da sınırlı olacaktır" (Altieri ve Nicholls, 2005, s. 22).

Pestisitler kadar zararlı etkilere sahip olan kimyasal gübrelerin olumsuz çıktıları üzerine Fukuoka (2011, s. 108) "gübreler ekinin büyümesini hızlandırır; ama bu, ekinlerin beklenen zayıflamasına eş güçle karşı koymayan, yalnızca geçici ve kısmî bir etkidir" çıkarımında bulunmuştur. Öyle ki özellikle asitli gübrelerin uzun dönemde topraktaki mikroorganizmaları öldürdüğünü, toprağın doğal yapısını bozduğunu belirtmiştir. Diğer yandan bilimsel terimlerle konuya açıklık getiren Fukuoka (2011, s. 109) gübrelerin yanlış kullanımı, örneğin toprağa fazla miktarlarda uygulanan azot, potasyum ve fosfat miktarı sebebiyle topraktaki çinko gibi belirli bileşenlerin eksikliğini arttırdığını eklemiştir.

Agroekoloji, pestisitler olmadan da yeryüzündeki her insana yeterli gıda üretebileceğine dair güçlü kanıtlar sunmaktadır. Özellikle bu yaklaşım yabancı otlar, böcekler veya hastalıkları kontrol altına almaya ve güçlü, sağlıklı bitkiler üretmek için topraktaki faydalı organizmaları korumaya dayanmaktadır. En nihayetinde yüzyıllardır dünyanın çoğunu beslemekte olan köylü tarımı yöntemleri, kimyasallar olmadan geliştirilmiştir ve agroekolojiye oldukça yakındır (Altieri, 2009, s. 103). Van der

Ploeg'ın (2017, s. 9) belirttiği gibi toprak verimliliğinin kimyasal girdilerin ötesinde toprak biyolojisi ile sağlanabileceği gözden kaçırılmaktadır. Bu bilgi de toprağı sürekli işleyen köylülerde mevcuttur; çünkü toprağın biyolojik yapısına ancak toprağı işleyerek sahip olunur.

Agroekoloji dahilinde doğa ve insan dostu tarım yöntemleri uygulanarak üretim yapılmaktadır. Birtakım doğal teknikler sayesinde üretimde bitkilere zarar verici istenmeyen otlar ve böcekleri, itme-çekme stratejisi sayesinde uzaklaştırabilmek mümkündür. Örneğin, Kenya'da araştırmacılar ve çiftçilerin iş birliği ile birtakım denemeler yapılmış, üretim sahasına parazit otları ve böcekleri bitkilerden uzaklaştıracak ekstra bitkiler ekilmiştir. Bu sayede zararlılar alandan uzaklaştırılırken; aynı ölçüde yapışkan bir madde salgılayarak zararlıları çekip tuzağa düşüren küçük bir ekim alanı da oluşturularak hem toprak kalitesi korunmakta hem de sağlıklı üretim ve verim arttırılmaktadır (UNGA, 2010). Yine agroekolojik uygulama örneklerinden biri olan örtü bitlerinin mahsullerin arasına ekilmesiyle birlikte toprak verimliliğinin geri kazanılması, yabancı ot kontrolü ve haşere yönetimi kimyasallara ihtiyaç duyulmadan sağlanabilmektedir (Altieri, 2008b, s. 15). Ayrıca Japonya doğumlu bir tarım uzmanı olan Masanobu Fukuoka'nın keşfedip geliştirdiği doğal tarım yöntemi içerisinde dile getirdiği gibi herbisit ile yabancı otları temizlemek yerine, bunların ne tür ihtiyaçları karşılayabileceğini araştırmak da temele alınması gerekmektedir. Öyle ki bu yabancı türün o bölgede neden çıktığını gözlemlemek de gerekmektedir; çünkü Erzincanlı'nın (2013, s. 99) belirttiği gibi herhangi bir bitki bir yerde çıkıyorsa haber vermek istediği bir durum söz konusu olabilmektedir.

Watts ve Williamson (2015, s. 19) pestisit zehirlenmelerine ilişkin bazı saha araştırmalarını da sunmuştur. Birkaç örnekten yararlanmak gerekirse; Brezilya'da 2012 yılında uygulanan bir anket sebze üretimine katılan kırsal işçilerin %44,8'inin pestisit kullanırken sağlık sorunları yaşadığını belirtmesi üzerine sonuçlanmıştır. Burkina Faso'da 2013 yılında yapılan bir araştırmanın çıktısı ise ankete katılan çiftçilerin %82,66'sının, püskürtme sırasında veya hemen sonrasında en az bir rahatsızlık yaşadığını bildirmesi üzerinedir. 2014'te Bangladeş'te yapılan bir araştırma sonucu pestisit uygulayıcılarının %85'inin gastrointestinal problemler yaşadığını ve bununla birlikte %63'ünün göz ve %61'inin cilt problemleri, %47'sinin ise fiziksel zayıflıkları olduğunu bildirdiğini göstermiştir.

Pestisitler pek çok ülkede yasaklanmaya başlamıştır. Fakat özellikle yasaklanmalar dahilinde mevcut stokların durumu çoğu kez sorgulanmamaktadır. Stoklar depolandıkları yerde kaldığı süre boyunca bozulabilmekte ve kötü bir şekilde depolanmaları dahilinde ise çevreye sızıp toprak ile suyu kirletebilmektedir. Bir diğer yandan stokları eritmek ve çevreyi kirletmek pahasına yasadışı yollarla pestisit satışı da yapılabilmektedir (http-6). Ayrıca hala kullanımına izin verilen pestisitler için de ürünlerdeki kalıntı seviyelerinin incelenmesi esnasında birtakım sıkıntılar bulunmaktadır. "Kalıntı analiz çalışmalarında ana pestisitin yanı sıra, parçalanma ürünlerinin de araştırılması gerekmektedir. Aksi durumda, gıda güvenliği açısından önemli sorunlarla karşılaşılması olasıdır" (Delen vd., 2015, s. 761). Bu sebeple üretimde pestisit kullanımının özellikle gıda güvenliği yönündeki en büyük önem arz eden konularından biri de kalıntı analiz sonuçlarının tüketicilerle sürekli paylaşılmaması, tüketicilerin ne tükettikleri üzerine bilgilendirilmemesinin yarattığı soru işaretleri üzerinedir (Delen vd., 2015, s. 765). "Tarladan sofraya, insan faktörünün her aşamasında kilit rol oynadığı gıda sektöründe herhangi bir kademede yapılan ihmal başka kademelerde de gıda güvenliği açısından büyük bir tehdit oluşturmaktadır" (Koç, 2013, s. 32).

2.2.3.1.2. Küçük ölçekli aile çiftlikleri

Küçük aile çiftçiliği genel görüş itibariyle geri kalmış ve verimsiz olarak değerlendirilmektedir. Bu konu üzerine yürütülen çalışmalardan yola çıkarak Altieri (2009, s. 105) tek bir mahsulden elde edilen verim yerine toplam sonuç düşünüldüğünde, küçük ölçekli aile çiftliklerinin çok daha üretken olduğu sonucuna varıldığını belirtmiştir. Altieri (2009) bu açıklamasına, küçük ölçekli üreticiler tarafından geliştirilen, aynı alanda birçok ürünün yetiştirilmesi üzerine bir yapıya sahip olan çeşitlendirilmiş tarım yöntemlerinin kullanılmasıyla, monokültüre dayalı yetiştirilen bir mahsulün birim başına alınan verimin çok daha üzerine çıkılabileceğini de eklemiştir. Örneğin, iklim değişikliğini temele alacak olursak polikültür, yaşanabilecek bir kuraklık sırasında monokültüre kıyasla daha fazla verim kararlılığı sergilemektedir (Altieri ve Nicholls, 2005, s. 83). Ayrıca Shiva'nın (2012, s. 97) aktardığı gibi "çeşitliliğin, kuraklık ve çölleşmeyle başa çıkmak için en doğru strateji olduğu" da savunulan görüşler arasındadır.

“Dünya çiftçilerinin çoğunluğunu hem kendi temel gıdalarını karşılamak hem de bir miktar ürün pazarlamak için bir hektardan daha küçük arazi işleyen küçük çiftçiler” (Shiva, 2006, s. 117) oluşturmaktadır. Bu sebeple Dünya’da biyoçeşitliliğe dayanan tarımsal gıda üretiminin büyük bir kısmının küçük ölçekli aile çiftlikleri sayesinde gerçekleştiği belirtilebilir (Çelik, 2021, s. 96). Özellikle Latin Amerika, Afrika ve Asya'daki küçük çiftçilerin arasında yıllardır polikültür yaygındır. Yüzyıllardır işleyen bu sistem, çiftçilerin biriktirmiş olduğu deneyimlerinin ve pratik becerilerinin bir sonucudur. Dış girdilerin düşük ölçülerde kullanımına rağmen bu çiftçiler devamlı doğa ile etkileşimlerini sürdürerek ve doğayı dinleyip kaynakları koruyarak; deneyimsel bilgi ve mevcut yerel kaynakları kullanarak, oldukça verimli bir şekilde ürün çeşitliliğini korumuşlardır (Altieri ve Nicholls, 2005, s. 75).

Polikültür ile bir bölgede aynı anda birden fazla tür çeşitliliği var olacağı için yabancı otlar, böcekler ve hastalıklar dahilinde oluşabilecek gıda kayıplarının da önüne geçilebilmektedir. Bu sebeple Watts ve Williamson (2015, s. 10) da “küçük çiftlikler, aynı ülkelerdeki daha büyük çiftliklerden daha yüksek verimle; kullandıkları toprağın payına göre dünya gıda payından daha yüksek bir pay üretir” şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.

Küçük ölçekli çiftçiliğin teşvik edilmesi ile özellikle çiftçilerin kırsal bölgelerde aileleriyle birlikte kalarak çiftçiliği sürdürmeleri konusunda da bir teşvik söz konusu olmaktadır. Öyle ki bu durum hem çiftçilerin artan rekabet karşısında güçsüz kalarak tarım dışı faaliyetlere yönelmesinin hem de şehirlere doğru yaşanan göçün önlenmesine yardımcı olabilecektir (Altieri, 2009, s. 106). “Küçük üreticilere fiyatlarını düşürmeleri için baskı yapılması yapısal çözümlere katkı sağlamadığı gibi, üreticileri doğa dostu olmayan niteliksiz ürünler üretmeye veya kapitalist tarım yapılarına katılmaya teşvik edebilir” (Temürcü, 2019, s. 10).

Agroekoloji, küçük ölçekli çiftçileri desteklemekte; çiftçilerin kendi kültürel bilgi birikimlerinin ve mevcut düşük girdinin üretim uygulamalarında kullanımıyla küçük ölçekli çiftçiliğin eşitlik ve sürdürülebilirlik boyutlarını vurgulamaktadır (Amekawa, 2011, s.143). Buradan hareketle örneğin IAASTD de küçük ölçekli aile çiftçiliklerinde agroekolojik uygulamaları teşvik etmek adına gereken araziye ve diğer kaynaklara kolay erişim imkanlarının sağlanmasındaki gerekliliğinin altını çizmiştir (Simon ve Pérez, 2010, s. 908).

Gliessman (2014, s. 503) aile çiftçiliğinin ulusal düzeyde başarılı gelişimi için doğal kaynaklara, pazarlara, finansa ve uygun teknolojilere erişimi gibi faktörlerin önemini vurgulamıştır. Kan (2016, s.29) doğal ve yerel tarımın geleceği ve sürdürülebilirliği adına aile çiftçiliğinin hem ekonomik ve çevresel hem de sosyolojik önemini şöyle özetlemiştir:

> "Bu sayede, yerel çeşitlerin ve biyoçeşitliliğin korunması ve geliştirilerek devamı sağlanır, doğal dengenin bozulmasının önüne geçilir, tüm insanların kendi beslenme ihtiyaçlarını her an yeterli ve güvenilir bir şekilde karşılamasının yanı sıra ülkesel olarak da gıda güvencesinin sağlanması, dışa bağımlılığın azaltılması, bir ülkenin özgünlüğünü oluşturan yerel tatların ve kültürlerin güvence altına alınarak gelecek nesillere aktarılması sağlanır."

Birleşmiş Milletler ve FAO 2014 yılını "Uluslararası Aile Çiftçiliği Yılı" olarak ilan etmiştir. Bununla birlikte aile çiftçiliğinin önemine vurgu yapılmış, bu konu ile ilgili eksiklikler dile getirilmiş, küçük ölçekli çiftçiliğin desteklenmesi adına çalışmalar başlatılmıştır. Bu temelde aile çiftçiliği sayesinde yerel ekonominin canlanacağı hem bölgesel hem de küresel biyoçeşitliliğin korunacağı, kaynakların sürdürülebilir ölçülerde kullanılarak bu sayede sürdürebilir kalkınmanın destekleneceği saptanmıştır (http-7). Bu konu üzerine özellikle uluslararası anlamda aile çiftçiliğiyle ilgili yerel ve küresel bilgilere herkesin erişebilmesi için FAO'nun ev sahipliğinde ortak bir Aile Çiftçiliği Bilgi Platformu (FFKP) oluşturulmuştur. FFKP aracılığıyla ve Birleşmiş Milletler, çiftçi veya araştırma kuruluşları gibi kuruluşlar dahilinde aile çiftçiliğini destekleyen somut eylemler ve politikalar oluşturmak ve bu konudaki politika tartışmalarına yardımcı olmak adına araştırmalar ve bilgi paylaşımları yürütülmektedir.

2.2.3.1.3. Tarımsal ürün çeşitliliği

Geçmişten beridir birçok küçük ölçekli üretici, tarımsal üretim sistemini yürütürken polikültürü tercih etmektedir. Sınırlı kaynaklar altında getirilerini en üst seviyelere çıkarmalarıyla bitlikte; çeşitli türleri bir arada ekerek bu stratejileri sayesinde hem uzun vadede verimi dengeleyip hem de besin çeşitliliği sağlanmaktadır (Altieri, 2008b, s. 1). Aynı şekilde daha önce de belirtildiği gibi bu çeşitlendirilmiş ekim stratejilerine dayalı tarım uygulamaları, iklim değişimine bağlı aşırı iklim olaylarına karşı savunmasızlığı azaltan, daha dirençli sistemlerin agroekolojik özelliklerini taşımaktadır (Altieri vd., 2015, s. 869). "İklim değişikliği, büyük olasılıkla gıda

güvenliğinin; gıdanın varlığı, erişim, tüketim ve sürdürülebilirliğinden oluşan dört boyutunu da etkileyecektir" (Türkeş, 2014, s. 83).

Yağış ve sıcaklık istatistiklerindeki artan değişimler sebebiyle küresel ölçekte gıda sistemleri üzerinde olumsuzluklar yaşanacağı düşünülmektedir. Bu düşünceye günlük sıcaklık değişimleri sebebiyle zarar gören mahsuller ve artan su yoksunluğu örnek gösterilebilir. Bunlardan bazıları eğer yakın tarihlerde iklim değişikliğiyle mücadelede daha etkili politikalar düzenlenmezse geri dönülemez boyutlara ulaşabilecek niteliktedir. Özellikle yetersiz beslenmeye maruz kalan insan sayısının artacağı veya bu değişimlerin sosyal ve ekonomik istikrarı etkileyerek gıda fiyatlarında belirgin artışlara sebebiyet vereceği ve bunun da gıda krizine yol açacağı varsayımlar arasındadır. Monokültüre dayalı ekim stratejileri biyotik streslere karşı savunmasız olduğundan, aşırı hava koşullarının değişen baskısına uyum sağlaması da oldukça güçtür. Kaldı ki monokültürün işleyiş rotasını kökten değiştirmeyecek stratejiler, olumsuz etkileri ancak kısa süreli bastırabilmektedir (Altieri vd., 2015, s. 870).

Tek bir gıda ürününe ve aynı arazi içerisinde bu tek türün her yıl üretiminin devam etmesine dayalı monokültür tarımı dünya çapında artmaya devam etmektedir. Altieri ve Nicholls (2005, s. 19) monokültürün ve aynı doğrultuda monokültür için kullanılan kimyasallar ile yüksek girdi teknolojilerinin doğal kaynakların bozulmasına yol açması, toprakların asitlenmesine ve hatta havaya karışarak ozon tabakasının tahrip edilmesine sebep olmasına kadar barındırdığı birçok çevresel sorunlara sebebiyet veren, bu tarımsal uygulamaların kullanımını teşvik eden yaygın sosyoekonomik sistemin de altını çizmişlerdir. Bu sebeple bu bozulma sürecinin sadece ekolojik değil, aynı zamanda sosyal ve politik bir süreç olduğunu belirtmişlerdir. "Biyoteknoloji endüstrisi küreselleştikçe bu monokültür eğilimi güçlenecektir, tarımsal çeşitlilik daha da zayıflayacak, ekoloji daha da kırılgan hale gelecektir" (Shiva, 2006, s. 126).

Hâl böyle olunca monokültür dahilinde zararlılar çoğalmakta ve zararlıların bu sayede yok olacağı düşünüldüğü için pestisit kullanımı da aynı oranda arttırılmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi bir süre sonra pestisitlere karşı direnç kazanan zararlılar daha çok çoğalmaya devam ederken süper zararlı bitkiler de türemekte; bu kısır döngü yararlı ot ve böceklerin yok olmasına sebebiyet vermektedir. Bu sebeple pestisitlere sığınarak, pestisitlerin çevresel yıkımına şahit olmaktan ziyade bitki çeşitliliğine önem vermek, zararlılar ile mücadele ederken en uygulanabilir yol olarak gözükmektedir.

Bu noktada Yeşil Devrim örnek verilebilir. Çünkü Yeşil Devrim ile agroekosistemler basitleştirilmiş; gıda çeşitliliğini etkileyen ve beslenme çeşitliliğindeki kaygıları arttıran monokültüre daha çok yönelinmiştir (Altieri ve Nicholls, 2005, s. 56). Aslında genel anlamıyla Yeşil Devrim "kalkınmakta olan ülkeler için geliştirilen modern tohum varyetelerinin yaygın kullanımıyla birim alanda tarımsal üretimi arttırmayı, bu şekilde açlığın önüne geçmeyi amaçlayan bir girişim" (Yağcı, 2018, s. 82) olarak tanıtılmaktadır. Öyle ki Yeşil Devrim'in başarısına en çok inananlardan biri ve 1970'li yıllarda hem ABD Dışişleri Bakanı hem de Başkan'ın ulusal güvenlik danışmanı olan Henry Kissinger, 1974 yılında Roma'da düzenlenen FAO toplantısındaki konuşmasında, Yeşil Devrim ile açlığın on yıl içerisinde tarihe karışacağını belirtmiştir (Koç, 2013, s. 24).

"Endüstriyel tarım sisteminin gelişmeye başladığı" (Özkaya ve Özden, 2021, s. 17) Yeşil Devrim ile gelen, kıtlığı önlemeye yönelik olan tarımsal üretim paradigması ile tahıllara bağımlılık artmıştır ve tahıllar açlığın bir miktar önüne geçip protein sağlasa da besleyiciliği yoğun gıdaların tüketimi azaltılmıştır. Bununla birlikte mikro besin gereksinimlerini karşılama zorluğu da artmıştır. Mikro besin yetersizliği yaratıcılığı ve fiziksel kapasiteyi sınırlamakta, büyümeyi ve gelişimi etkilemekte, demir eksikliği anemisi gibi sağlık sorunlarına sebebiyet vermektedir. Özetle, beslenme çeşitliliğinin azalması uzun vadeli olumsuz etkilere sahip olduğu birçok araştırmayla kanıtlanmıştır (Demment vd., 2003, s. 3880-3881). Engdahl (2013, s. 3) Rockefeller ailesi başta olmak üzere, 4 çokuluslu dev şirketin Yeşil Devrim'in bir çıktısı olarak birçok insanın temel besinlerinin kontrolünü ellerine aldıklarını belirtmiştir.

> "Yeşil Devrim tür çeşitliliğini yok eden monokültürleri getirmeden önce Hindistan'da 200.000 pirinç türü yetiştirilmekteydi. Bu yerli pirinç türleri hem taşkınlara hem kuraklıklara dayanacak hem yüksek bölgelerde hem de kıyı ekosistemlerinde yetişecek, bol lezzet ve şifa dağıtacak şekilde evrimleşmişti" (Shiva, 2006, s. 103).

Gıda çeşitliliğindeki bu değişim, gıdayı içeren ritüeller üzerinde de etkilerde bulunarak kültürel çeşitliliğin kaybına da sebebiyet vermiştir (Altieri ve Nicholls, 2005, s. 56). Bu sebeple tür çeşitliliği doğrudan gıda kültürünü de içermektedir. Öyle ki Shiva'nın (2006, s. 31) belirttiği gibi yemeklik yağ kültürü bile bölgelere özgü değişim göstermektedir. Herkes için yeterli çeşitlilikte gıdaya erişim imkânı sağlanırken ayrıca kültürel anlamda uygun gıdaya erişim imkânı için de var olan bölgeye özgü

biyoçeşitliliğin korunması gerekmektedir. Bu doğrultuda elbet de küresel anlamda "tüketicilerin çeşitli kültürel seçenekleri" (Shiva, 2006, s. 45) koruma altına alınmış olacaktır. "Gıda insanların sadece sağlıklı olmak için tükettikleri besinler değil, kültürel alışkanlıklarının da bir ürünüdür" (Koç, 2013, s. 63).

Özkaya'nın (2010, s. 153) özetlediği gibi "1930'lu yıllarda ABD'de melez mısırlarla, 1960'larda yeşil devrim ile, 1970'lerden sonra ulus ötesi tohum firmalarının çeşitleri ile ve 1980'lerden sonra ise GDO'lu çeşitlerin üretimi ile başlayan süreç hızlanarak dünyada biyoçeşitliliği yok etmektedir". Bu sebeple daha sağlıklı ve sürdürülebilir bir üretim mekanizması için doğadaki tür çeşitliliğini korumak gerekmektedir. Araştırmalar bu gerekliliğin aksi yönünde hareket edildiğini, mahsul çeşitliliği miktarının azalmaya devam ettiğini göstermektedir (Altieri vd., 2015, s. 873). Ne var ki ekim stratejilerinde gerek türler arası gerekse yapısal çeşitliliğin yüksek seyri, daha etkili zararlı kontrolünü ve daha sağlıklı, yüksek verimli besinlerin yetiştirilmesini sağladığı için tarımsal üretimde biyolojik çeşitliliğin ve bu monokültüre dayalı sistemin yeniden ekolojik tarım uygulamalarınca dönüştürülmesine teşvik edilmesi gerekmektedir (Altieri, 2008c, s. 2). Çeşitlendirilmiş tarla içi biyoçeşitlilik ve ara ekim, örtü bitkileri, tarımsal ormancılık gibi uygulamalar sayesinde zararlıların azaltıldığı yönünde yüzlerce çalışma vardır (Altieri, 2008c, s. 8).

Agroekolojik uygulamalar sayesinde hem tür çeşitliliği hem de tür içi (patlıcan veya domates çeşidi gibi) çeşitlilik korunmakta; zararlı bitki istilalarının ve küresel ısınma neticesinde ortaya çıkan aşırı hava olaylarının önüne geçilmektedir. Bununla birlikte bilim insanları ve beslenme uzmanları artık buğday, mısır ve pirinci kapsayan yoğun tahıl merkezli üretimden ziyade; çeşitliliği arttırıcı ve koruyucu tarımsal ekosistemlerin desteklenmesi gerektiğini savunmaktadır (UNGA, 2010). Özellikle Shiva'nın (2006, s. 96) da vurguladığı gibi yalnızca dört tür (pirinç, mısır, buğday ve soya fasulyesi) hala dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğunun kalori tüketiminin oldukça büyük bir kısmını karşılamaktadır. Shiva (2006) bu oluşumun en büyük sebebini ise zengin tohum kaynaklarını yok ettiği gerekçesiyle monokültürler ve tekellere bağlamıştır.

Biyoçeşitliliğin arttırılması ve korunması tüketilebilecek besinlerin çeşitlenmesi anlamına gelmektedir. Özellikle yeterli çeşitlilikte beslenilmez ise birtakım sağlık sorunlarıyla karşılaşılma riski artmakta; bağışıklık sistemi zayıf düşmektedir. Özellikle

ürün çeşitliliğinin önüne set koyan monokültüre dayalı üretim yöntemiyle "çiftçilerin üretecekleri bitkiyi seçme özgürlükleri ve tüketicilerin beslenecekleri gıdayı seçme özgürlükleri gasp edilmektedir" (Shiva, 2006, s. 19). Agroekolojik uygulamalar "kendine yeterlilik kapasitesinin sürdürülmesinin sağlanmasına yönelik" (Türkeş, 2014, s. 78) çalışmaları barındırmasının yanı sıra; artan ürün çeşitliliği sayesinde gelecek nesillerin dahi kaynaklarının sürdürülebilirliğini koruyarak kısıtlanan seçme özgürlüğü hakkını yeniden kazandırmaktadır.

Görsel 2.1. *Güdül'de bir agroekolojik uygulama bahçesi*

Agroekolojik tarımın içerisinde yer alan kardeş bitkiler yöntemiyle hem tarımda ürün çeşitliliğini korumak hem de uyumlu bitkilerin birbirlerine yarar sağlayan yönlerini kullanmak mümkündür. Öyle ki kardeş bitkilerin neler olduğu öğrenilerek birçok bitki çeşidi bir arada ekilebilir. Kardeş bitkiler sayesinde toprak verimli kullanılarak, toprağın doğal dengesini gözetme ve besleyiciliğini koruma gibi çeşitli yararlar sağlayabilmektedir.

2.2.3.1.4. Atalık tohumlara saygı

Küreselleşme ve ardından gelen tarımda tekelleşme politikaları ile birtakım anlaşmalar, yasa ve yönetmelikler doğrultusunda çiftçilere kısıtlamalar getirilmiş, tohum saklama ve paylaşmanın suç olarak kabul edilmesi söz konusu olmaya başlamıştır. Özellikle birtakım şirketler tohumun üzerinde kendi tekelliklerini yaratmak adına "tohum bilgisini gasp etmiş ve bu bilgiyi özel mülkiyeti ilan etmiştir" (Shiva,

2006, s. 16). Gıda üzerine yürütülmeye çalışılan bu projelere karşı hareketler de söz konusu olmuştur. Shiva'nın (2006, s.9) örneklediği ve Hindistan'da gerçekleştirilmiş olan *Navdanya hareketi* ile tohumlar saklanmaya, biyoçeşitlilik korunmaya çalışılmıştır.

Tarımda toplam verimlilik, kullanılan tohumların verimliliği ile doğrudan ilişkilidir (Kan, 2016, s. 30). Buradaki asıl vurgu, tek seferlik yüksek verimlilikten ziyade doğal kaynakların, bitki örtüsünün ve çeşitliliğin korunarak verimliliğin sürdürülebilir olmasına yöneliktir. Genetik tabanın daraltılarak, doğal çevresine uyumluluğunun ve dayanıklılığının kaybolmasına yönelik yapılan yapay seçilim sonucunda, birçok tohum atalarındaki değerli genlerinden uzaklaştırılmıştır. Bu oluşum da genetik tekdüzeliği doğurmuş, atalık tohum çeşitliliğin azalmasına sebebiyet vermiştir (Altındal ve Akgün, 2015, s. 148). Çelik (2021, s. 95) genetik tekdüzeliğin "aynı tohum grubundan tüm bitkilerin aynı olması durumu" anlamına geldiğini belirtmiştir. Modern ticari tohum sisteminin yaratmış olduğu tekdüzelik anlayışının, yüzbinlerce çeşidin kaybolmasına sebep olunduğunu da eklemiştir.

Nesilden nesile aktarılarak büyütülen yerel tohumlar; zararlılara, hastalıklara veya olumsuz iklim koşullarına karşı hasat güvenliğini arttırmıştır. Ne var ki genetik kirlilik hem yerel çeşitlerin genetik bütünlüğünü, doğal özelliklerini zedelemiş hem de yerel mahsul kıtlığına sebep olmuştur (Altieri, 2009, s. 107). Ayrıca araştırmalarda endüstriyel işlemlerden geçen tohumlardan elde edilen sebze ve meyvelerin besleyiciliğiyle de oynandığı; sebze ve meyvelerdeki magnezyum, demir, bakır, kalsiyum ve potasyum gibi kaynakların önemli düzeylerde düşürüldüğü sonucuna da varılmıştır (Özkaya, 2010, s. 154).

> "Bir bitki ya da organizmada genetik değişiklik demek yabancı genlerin alınarak bir bitkiye eklenmesi ve böylece genetik yapısının normal üreme yoluyla olmayacak şekilde değiştirilmesi demektir. Genetikle giriş, gen topu ile yapılır, bu tam olarak yabancı bir bakteri tarafından bitkinin tahrip edilmesi ya da DNA kalıtım karakterinin bozulmasıdır" (Engdahl, 2013, s. 6).

Günümüzde soya, mısır, pamuk gibi ürünler başta olmak üzere; pirinç, kavun, patates, şekerpancarı veya buğday gibi ürünlerin de genleriyle oynanmıştır. Bununla birlikte GDO'lu tohumlarla tarım yapan ülkelerin en başında ise ABD gelmektedir. GDO'lu tohumların kullanımını savunanlar dünyadaki açlığın ancak bu şekilde sonlanabileceğini; GDO'nun daha besleyici, çevre dostu, her türlü iklim koşullarına dayanıklı ve oldukça verimli olduğunu söylemektedir. Fakat işin gerçek boyutu ise gen

aktarımının hem laboratuvar ortamında yapay bir şekilde hem de belirli bir yakınlıkları bulunmayan genlerin aktarımı ile gerçekleştirilmesidir. Ayrıca dünyadaki açlığın asıl sebebi üzerine düşünmek önemlidir. Açlığın asıl sebebi tohum veya üretimdeki yetersizlik değil; dağıtımdaki adaletsizliktir (Atalık, 2015, s. 372-375).

Shiva (2006, s. 122) genetiği değiştirilmiş bitki tohumlarının maliyetinden ve yetiştirilirken daha fazla girdi ve teknoloji harcamalarına duyulacak gereksinimden kayaklı olarak, geleneğe dayalı yöntemlerle elde edilen tohumlardan oldukça pahalı olduğunu belirtmiştir. GDO'lu tohumun çiftçilere maliyeti oldukça fazla olacağından; özellikle küçük ölçekli üreticiler için bu ağır bir mali yükün altına girmeleri ve daima dışa bağımlı olmaları anlamına gelmektedir.

Tekelleşen tohum piyasalarındaki en büyük yere sahip tohum firmalarına baktığımızda birçoğunun GDO'lu tohum ve tarım ilaçlarını aynı anda ürettiği görülmektedir. Firmalar GDO'lu tohum çeşitlerini piyasaya sürerken; ürettikleri tarımsal ilaçları ve gübrelerin kullanımının zorunluluğunu da belirtmektedir. Öyle ki GDO yöntemlerine dayalı ve herbisite dayanıklı bitki tohumları üretilmektedir. Bu tohumlardan verim elde edebilmek için firmanın şart koştuğu nokta ise kendi ürettiği herbisitin kullanılması üzerinedir. Bu sayede tohum ve herbisit birlikte pazarlanmaktadır ve bu da sadece firmanın yararına olacak bir sistemi yansıtmaktadır (Özkaya, 2015, s. 355).

Doğal bitki ıslahı olarak adlandırılan, çiftçilerin kendi elleriyle yıllardır dayanıklılığı ve çeşitliliği sürdürmek adına, deneme yanılma yöntemleriyle farklı tohum varyetelerinin içeriğini değiştirmeden seleksiyona uğratarak, farklı türler oluşturma işlemlerini yürüttükleri bilinmektedir. Fakat ne var ki ıslah çalışmaları bilimsel bir hal almaya başladıktan sonra farklılaşmıştır. Öyle ki bu yolda hibrit tohum ıslahı metodu keşfedilmiştir. Hibrit tohumun en belirgin özelliği, bu tohumdan elde edilen gıdanın tekrar tohum olarak kullanılamamasıdır. Bir yılda elde edilen mahsul toplamı diğer tohumlara oranla hibrit tohumdan daha fazla alındığı için çiftçiler, mısır başta olmak üzere bazı bitkilerin hibrit tohumunu kullanmayı tercih etmişlerdir. Bu da her yıl yeniden tohum almaları gereken bir sisteme çiftçileri bağımlı hale getirmektedir (Yağcı, 2018, s. 65).

Halihazırda hala binlerce yıldır kaybolmayan atalık tohumlara bir saygı mevcuttur. Bu doğrultuda kurumsal anlamda yerel tohumları saklayabilecek tohum merkezleri ve gen çeşitliliğinin korunması için tohumların kayıt altına alınarak muhafaza edildiği gen bankaları kurulmaktadır. STK'ların iş birliğine başvurularak tohumların dolaşımını sağlamak adına tohum takas ağları ve şenlikleri düzenlenmektedir. Yine resmi olmayan kanallar aracılığıyla akrabalar veya komşular arasında tohum takasları sürdürülmektedir. Sosyal medya aracılığıyla da gerek bireysel gerekse kolektif bir çalışma içerisine girilerek atalık tohumları yaşatmak, çoğaltmak ve çiftçilerin bu tohumlara kolay bir şekilde erişimleri sağlanarak; geleceğe genetiği değiştirilmemiş gıdalar aktarmak istenmektedir.

2.2.3.1.5. Düşük girdi

Yeşil Devrim dahilinde tarımda gübre kaynağı olarak yenilenemez kimyasallara doğru olan artan yönelim (Shiva, 2006, s. 73) küreselleşme olgusu ile hız kazanmıştır. Küreselleşmenin tarım üzerindeki en kapsayıcı etkilerinden birisi tohum, kimyasal gübre ve pestisit gibi girdi piyasalarının serbestleştirilmesidir (Yağcı, 2018, s. 73). Özellikle gıda mahsulü fiyatlarındaki dalgalanmalar ve kimyasal gübre ile böcek ilacı gibi artan girdi maliyetleri sonucundaki olumsuzluklardan en çok etkilenenler, küçük ölçekli çiftçiler olmaktadır (Simon ve Pérez, 2010, s. 907). Serbestleşen piyasa, çiftçileri hibrit veya GDO'lu tohum, suni gübre, pestisitler veya antibiyotikler gibi birtakım paketli ürünlere bağımlı hale getirmiştir. Nitekim bu ürünlerin tedariki için çiftçiler de yüklü borçların altına girmektedir (Heinberg ve Bomford, 2016, s. 11).

Kışlalıoğlu ve Berkes (1995, s. 105) 1945'ten itibaren dünya genelinde kimyasal gübre kullanımının her on yılda bir, iki katı arttığını; 1950'de 14 milyon ton olan bu sayının 1986 yılı verilerine göre 131 milyon ton sanayi gübresi kullanımına çıktığını aktarmıştır. Türkiye verilerine göre kimyasal gübre kullanımına bakıldığında; 2010 yılında 4,9 milyon ton iken 2020 yılında 7,1 milyon ton şeklinde, genel olarak artış gösteren bir grafikte seyretmektedir. 2017 yılında 6,3 iken 2018 yılında 5,4 olmuş; fakat 2019 yılında yine 6 milyon tona yükselmiştir. Bu verilere göre inişler ve çıkışlar olmasıyla birlikte 1980 yılından itibaren kimyasal gübre kullanımının ilk defa 7 milyon tonu gösterdiği belirtilebilir (http-12). Hal böyle olunca özellikle gübre fiyatlarının döviz kurları ile ilişkili olduğu da tekrar akıllara gelmelidir. Bu noktada Kışlalıoğlu ve

Berkes (1995, s. 105)'in "gübre girdisi arttıkça, ürün de artmaya devam etmiş; ama belli bir artışı sağlamak için giderek daha fazla gübre kullanımına gerek duyulmuş" vurgusu da ön plana çıkartılabilir. Sonuçta, aşırı gübre kullanımının hem çevreyi ve tarımı hem de parasal anlamda çiftçiyi uzun vadede olumsuz bir şekilde etkileyecek çıktıları vardır. Bu sebeple yine Kışlalıoğlu ve Berkes'in (1995, s. 111) öne sürdüğü gibi amaç, ekolojik çözümlerden yararlanarak maliyeti düşük tutmak olmalıdır.

Düşük girdili bir sistemin sürdürülebilirliğini sağlamak adına önemli ölçüde ekolojik bilgi gereklidir (Altieri, 2008c, s.1). Öyle ki zaten "köylüler tarafından kullanılan teknikler, girdi yoğun olmak yerine bilgi yoğun olma eğilimindedir" (Altieri, 2008b, s. 3). Özellikle geleneksel agroekosistemlere baktığımızda yerel kaynaklar ve düşük düzeyde girdi teknolojisi kullanılarak, deneyimsel bilgi birikimleri sayesinde yerel toplulukların yıllardır gıda gereksinimlerini karşılayabildikleri bilinmektedir. Bir anlamda çoğunlukla kendi yaşam gereksinimleri için geçimlik tarım yapmakta; yeterli ve sağlıklı gıdanın sağlanması ölçüsünde, verimi arttırmak üzerine yoğun bir çalışmaya girmemektelerdir. Bu sebeple geleneksel agroekosistemlerdeki üretimin azlığı, tekniklerin veya uygulamaların yetersizliğinden değil; sosyal sebeplere bağlanmaktadır (Altieri, 2008c, s. 11).

"1960'larda ortaya çıkan tarıma hâlihazırda hâkim olan kimyasal girdi yaklaşımının biyolojik bir yaklaşımla değiştirilmesi için yaygın ve yüksek düzeyde destek vardır" (Watts ve Williamson, 2015, s. 2). Bunun dahilinde özellikle BM başta olmak üzere sürdürebilir tarım savunucularıyla birlikte pestisitlerin agroekoloji ile aşamalı olarak kullanımının bırakılması için çağrıda bulunulmuştur. Doğaya karşı değil doğayı dinleyerek çalışan bir agroekosistemin benimsenmesi ve geliştirilmesi, yenilenemez dış kaynakların kullanımının en aza indirilmesiyle, küçük ölçekli üreticilerin maliyetlerinin de azaltılabileceğini göstermektedir (Watts ve Williamson, 2015, s. 3). Öyle ki kendilerinin besleyeceği ve sağlık sorunları riskini bu sayede azaltacakları hayvanların gübreleri dahilinde hiçbir zaman gübre teminine gerek duyulmayacaktır. Bu sebeple köylü çiftçiliği doğayı önemsemekte ve canlı doğayı tanıyarak en az girdi ile doğayı gıdaya dönüştürme bilgisine sahiptir (Van der Ploeg, 2017, s. 5).

Agroekolojik uygulamalar sayesinde hem çiftçilerin teknik yetenekleri tazelenip geliştirilmekteyken hem de kaynak tabanlarını koruyup düşük girdiyi sağlamak üzerine sahada denemeler gerçekleştirilmektedir. Agroekolojik uygulamalar düşük girdiler

sayesinde üretim maliyetlerini en aza indirme potansiyeline oldukça sahiptir. Öyle ki özellikle 1980'lerden sonra üniversitelerde, tarımsal araştırma merkezlerinde ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlarda uzun vadede kaynak tabanını bozmadan nasıl üretimin sürdürülebileceğine dair çalışmalar başlatılmıştır. Devamında agroekolojik gıda sistemleri içerisinde hem çöp üretimini azaltan hem de çöpe atılan maddelerin ayıklanarak kompostlanmasını sağlayan (Kışlalıoğlu ve Berkes, 1995, s. 45), çeşitli düşük girdili teknolojileri barındıran, mevcut kaynakların kullanım verimliliğini arttırarak harici girdi kullanımını azaltmayı amaçlayan ve üretimi çeşitlendiren, besin varlığını optimize eden tekniklerin olduğu gözlemlenmiştir (Altieri, 1989, s.39-40).

En nihayetinde doğa dostu, tohumları ve ürün çeşitliliğini koruyan sürdürülebilir bir üretim sistemi sadece biyolojik ve teknik değil; aynı zamanda sosyal, ekonomik ve politik gereksinimleri de kapsamaktadır. Belki de en önemlisi sürdürülebilir bir tarım, sürdürülebilir bir toplumun gereksinimini göstermektedir (Altieri vd., 1983, s.48). Ayrıca "agroekolojinin sadece tarım kimyasallarını kullanmamaya indirgenebilir bir sistem olmadığı, çok daha köklü değişiklikleri gerektirdiği dikkate alınmalıdır" (Özkaya ve Özden, 2021, s. 29). Bu sebeple doğa dostu üretim yöntemlerini kapsayan agroekolojinin dağıtım ve tüketim bileşenlerini de incelemek gerekmektedir.

2.2.3.2. Agroekolojik gıda sisteminde dağıtım

Herkesin yeterli ve sağlıklı beslenmesi için uygun koşullar sağlanamazsa ve gıda israfının önüne geçilmezse daha fazla gıda üretimi için çabalamanın bir manası da kalmayacaktır. Gıda israfları için Çelen (2021, s. 85) gıdaya verilen değerin ne kadar fazlalaşırsa, israfın da tam tersi yönünde o kadar azalacağını ifade etmiştir. Gıdanın dağıtımındaki uygun koşullar için ise Altieri vd., (1983, s. 46) hem 1980'li yılları hem de geleceği kapsayan açıklamasında, yetersiz beslenme ve açlık sorununun başlıca sebebinin gıdanın adaletsiz dağıtımı ve politik ekonomiden kaynaklandığını belirtmiştir.

"Küresel pazarların genişlemesi yerel ekonomiler ve kültürlerin yok edilmesi pahasına gerçekleşmektedir" (Shiva, 2006, s. 32). Öyle ki küresel pazar içerisinde söz sahibi olabilmek adına üreticiler arasında rekabet artmış, küresel tarım ticaretinde egemen olmak oldukça önemli bir hal almıştır. Henry Kissinger, bir gazete röportajında şunları söylemiştir: "Petrolü kontrol edersen ulusları kontrol edersin, yiyeceği kontrol edersen insanları kontrol edersin" (Engdahl, 2013, s. 34). Bu temelde gıda dağıtımını

güvence altına almak adına, kısa tedarik zincirleri oluşturulmalı ve üretici pazarları kurularak üreticilerin tanınırlığı arttırılmalı; doğrudan, üreticilerden satışın önü açılmalıdır.

2.2.3.2.1. Topluluk destekli tarım

Alternatif bir gıda üretim ve dağıtım modeli ve dayanışmaya dayalı topluluk tarımını geliştirme hareketi olan topluluk destekli tarım (TDT) "üreticilerle tüketiciler arasında risklerin, sorumlulukların ve ödüllerin paylaşıldığı sosyo-ekonomik ve kültürel bir ilişki biçimi" (Özden, 2019, s. 96) şeklinde tanımlanabilir. TDT, çevre dostu gıda üretiminin ve adil dağıtım sisteminin devamlılığı için çiftlik faaliyetlerinin sorumluluklarını, destekçiler ile üreticilerin aralarında paylaşması anlamına gelmektedir. Uzun vadeli anlaşmalar dahilinde tüketiciler ile üreticiler arasında doğrudan bir ortaklık sağlanmaktadır. Anlaşmalar ise üretimde iş birliği ve ürün teslimini kapsamaktadır. Üretici ile doğrudan etkileşim içerisinde bulunan tüketici, agroekolojik bir şekilde üretilen kaliteli ve sağlıklı gıdaya kolay erişim sağlayabilmektedir. Üreticiler de bunun karşılığında sezon boyu ürünlerini alma garantisi sağlayan TDT üyeleri tarafından desteklenmektedir (Samoggia vd., 2019, s. 1-2). Özetle, bu sistem içerisinde üreticiler ürünlerinin ellerinde kalmasına dair bir endişe yaşamaktan ve pazar bulamama riskinden kurtulmaktadır (Nizam, 2021, s. 128). Tüketiciler de tükettikleri gıdaları ve bu gıdaların üreticilerini yakından tanıyarak hem kendi denetim ağlarını oluşturarak güven ilişkilerini geliştirmekte hem de gıdaya dair belirsizlik ve şüphelerini çözebilmektedir.

İngiltere ve ABD'de CSA, Fransa'da AMAP, İsviçre'de FRACP, Kanada'da ASC, Belçika'da GASAP, Hırvatistan'da GSR, Romanya'da ASAT, Almanya'da Solidarische Landwirtschaft, Portekiz'de Reciproco gibi topluluk destekli tarım modellerinin farklı dillerde birçok farklı adı ve ayrı gelişim çizgileri vardır. Bununla birlikte üretici ile tüketici arasındaki doğrudan iletişim, ortaklık, yerellik, dayanışma ve güvence sistemini tüm TDT modelleri için ortak ilkeler olarak sıralayabilmek de mümkündür (http-8). En nihayetinde dünya genelindeki tüm TDT modelleri ortak paydada gıdanın üretim yöntemlerine yabancılaşan insanları, tarım etrafında yeniden birleştirmek adına yaklaşımlar sunmaktadır (Stapleton, 2019, s. 197).

TDT'nin tarihsel geçmişinin Japonya'ya dayandığı belirtilmektedir. 1970'lerin başı itibariyle konvansiyonel gıda sistemi dahilinde üreticiler ve tüketiciler arasındaki artan mesafe, gübre ve sentetik kimyasalların kullanımından doğan olumsuz etkiler, Minamata hastalığı sonrası artan tüketici endişeleri, hükümetin değişen tarım politikaları sebepleriyle alternatif bir gıda hareketi olarak *teikei* hareketi ortaya çıkmıştır. Japoncada ortaklık anlamına gelen teikei hareketinin çıkış amacı, üretici ve tüketiciler arasında sürekli devam eden bir iletişim ağı sağlayarak karşılıklı güvene dayalı bir ortaklık kurmaktır. Özellikle tüketicilerin kimyasal içermeyen gıdalara artan talepleri sonrası doğrudan üreticinin kendisinden gıda temin etmek üzerine satın alma kulübü kurma kararı alınmıştır. 1972'de Tokyo'nun bir banliyösünde ev kadınları tarafından kurulan ve teikeinin ilkelerini benimseyen ATTT (*Anzenna Tabemono-wo Tsukutte Taberu-kai*) grubu buna örnektir (Kondoh, 2014, s. 144-145). "ATTT, çiftçilerin ürettiği tüm hacmi satın alacaklarına, çiftçilere yardım etmek için işgücü sağlayacaklarına ve çiftçilerin fiyatları belirlemelerine izin vereceklerine söz verirler" (Kondoh, 2014, s. 145). Aynı yıllar içerisinde İsviçre'nin Cenevre kentinde de Japonya'dakine benzer bir hareketlilik söz konusu olmuştur. Bahçıvanlar bir kooperatif kurarak kentsel tüketiciler ile gıdanın üretim alanları arasında doğrudan bir bağlantı kurmayı hedeflemişlerdir (Stapleton, 2019, s. 197). Türkiye'de ise 2009 yılında üretim ve tüketim kooperatifi şeklinde örgütlenerek kurulan Boğaziçi Mensupları Tüketim Kooperatifi (BÜKOOP) TDT'nin öncüllerinden olmuştur (Çelik, 2016, s. 29).

TDT modelleri oldukça esnektir ve bir çiftçi tarafından başlatılabileceği gibi bir grup çiftçi veya tüketici örgütlenmesi dahilinde oluşturulabilir. Üreticiler ve tüketiciler, üyelik veya aboneliğe dayalı, yerel dayanışma temelli bir ortaklık sistemi içerisinde gıda payı, adil dağıtım ücreti, çiftlik işçiliği gibi konuları tartışmak ve üretim, dağıtım ve bütçe planları yapmak üzere bir araya gelmektedir (Stapleton, 2019, s. 198). Örneğin, bazı çiftlikler üyelerinden hasat konusunda yardım etmesi için destek beklerken; bazıları ise üyelerinin çiftlikte çalışmasına gerek duymamaktadır. Bununla birlikte TDT gruplarının genelinde çiftlik etkinlikleri, eğitimler ve turlar uygulanır (Samoggia vd., 2019, s. 2).

TDT'nin ağ oluşturma ve tanıtımı için lider bir topluluk destekli tarım ağı kuruluşu olan URGENCI (Uluslararası Topluluk Destekli Tarım Ağı) sayesinde küçük üreticiler, tüketiciler veya çevre ve yerel gıda egemenliği savunucuları doğrudan bir çatı altında toplanmaya başlanmıştır. "TDT gruplarından birçoğu dünya ölçeğinde

URGENCI çatısı altında sağlıklı gıdaya aracısız erişim, agroekolojik sistemlerin desteklenmesi, gıda egemenliği ve gıda adaleti gibi konularda ortak mücadele ve dayanışma olanağı bulmaktadırlar" (Özden, 2019, s. 97).

Fransız çiftçiler Denise ve Daniel Vuillon tarafından kurulan URGENCI başlangıçta aile çiftliklerini ekonomik sıkıntılardan kurtarmak adına Les Olivades'ta 2001 yılında oluşturdukları AMAP'tan hareketle ortaya çıkmıştır. Vuillon ailesi farklı ülkelerdeki çiftçi gruplarıyla tanışarak, özellikle Afrika ve Avrupa ülkelerini de gezdikten sonra öğrendiklerini bütün çiftçi ve aktivistlerle paylaşma görevini bir amaç edinmişlerdir. Bu temelde URGENCI'nın amacı küçük üreticileri, tüketicileri, aktivistleri ve ilgili siyasi aktörleri küresel düzeyde bir araya getirmektir. Eğitim yayınları sağlayarak, bir dizi uluslararası kuruluşla yakın bir şekilde çalışmalar sürdürerek ve etkinlikler düzenleyerek TDT modelleri dünya çapında tanıtılmaktadır. Özellikle birçok dilde yayımlanan yayınlar, yeni oluşturulacak TDT grupları için başlangıç kılavuzları olarak da hizmet vermektedir (Stapleton, 2019, s. 199-200).

Özetle, her gıda grubunun TDT çatısı altında toplanmamasıyla birlikte toplu ekolojik gıda girişimleri içerisinde yer alan, farklı örgütlenme modelleriyle bir araya gelmiş gıda toplulukları ve tüketici gıda kooperatiflerinin benzer ilke ve motivasyon ile hareket ettiği ve merkezlerine "yedikleri gıdaların üreticilerini ve üretim koşullarını yakından tanımak ve emek sömürüsü olmadan sağlıklı, güvenli ve ekolojik gıda yetiştiren küçük ölçekli üreticileri desteklemek" (Soysal Al, 2020, s. 148) düşüncesini aldıkları belirtilebilir.

2.2.3.2.2. Üretici pazarları

Küresel pazarlar belli başlı şirketlerin egemenliği altındadır. Böyle bir oluşum tüketicilerin doğrudan çeşitli ve güvenli gıdaya erişimine set koymaktadır. Shiva (2006, s. 28) yerel üretici pazarlarının, tohum ve gıda sistemi üzerinde bu belirli şirketlerin tekel oluşturmak istemesinden kaynaklı olarak kasten yok edildiğini belirtmiştir. Çelik'in (2016, s. 26) de eklediği gibi küçük ölçekli çiftçilerin bu pazarlara erişiminin kısıtlanmasından kaynaklı olarak, kırsal ekonomi bozulmakta, çiftçiler üretim yapmaktan vazgeçmekte veya geçimini sağlamak adına ek işlere yönelmek zorunda kalmaktadır.

“Dağıtım kanallarına güvenin azalması, bazı kesimleri doğrudan üreticiden veya üretici pazarlarından satın almaya, kendi üretimini yapmaya ve yiyeceğini hazırlamasına yöneltmiştir” (Çelik, 2016, s. 27). Günümüzde birçok doğrudan satış seçeneği bulabilmek mümkündür. Bunlardan biri olan üretici pazarları, doğrudan üretici ve tüketici ilişkilerini içeren kısa tedarik zincirlerinin içerisinde yer alır. Burada ürünler semt pazarlarından farklı olarak, doğrudan üreticisi tarafından satılır. Üreticiler ve tüketicilerin bir arada buluştuğu bu mekânlarda hem coğrafi yakınlık hem de organizasyon yakınlığı güçlüdür. Haliyle bu pazarlar tüketicinin, gıdanın kalitesine dair birer denetimci olduğu ve görüşlerini yüz yüze paylaşabileceği, üretici ile bilgi alışverişinde bulunabileceği yerlerdir (Kabir ve Torre, 2013, s. 208). Bu sebeple “üretici pazarları, üreticiler (kırsal) için mallarını sergilemek ve satmak, tüketiciler (kentsel) içinse bu mallara ulaşmak için fırsattır” (Tan, 2020, s. 167).

Özellikle tüketicilerin yerel ve kaliteli ürün arayışlarının artmasına paralel olarak, yerel gıda hareketleriyle de birlikte üretici pazarlarına yönelim artmıştır. Yerel gıda hareketi, agroekolojik ilkelerin de içerisinde bulundurduğu gibi, küçük ölçekli çiftçiliği desteklemektedir. Bu gıda hareketi yerel ekonomik faaliyetler ile sosyal refahı iyileştirme ve topluluk içerisindeki değer ve ilişkileri yeniden kurmaya yardımcı olmaktadır. Yerel gıda hareketinin de katkılarıyla gıda sağlığı ve gıda dağıtım kanalları konusundaki farkındalık da artmıştır (Dodds vd., 2013, s. 399-400). Dodds vd., (2013, s. 400-401) Toronto’daki iki üretici pazarını ele alarak incelediği çalışmasında, üretici pazarlarını tercih eden tüketiciler üzerine birkaç inceleme sunmuştur (ör. Thilmany vd., 2007; Connell vd., 2008; Baker vd., 2009; Smithers vd., 2009). Öyle ki bu araştırmaların ortak çıktısı, doğrudan üreticilerden alınan yerel gıdaların başka yerlerden alınan ürünlere kıyasla daha lezzetli, taze, güvenilir, çevre dostu, yüksek kaliteli olduğu şeklinde yorumlandığını göstermektedir. Van der Ploeg’ın (2017, s. 14) altını çizdiği gibi yıllardır süregelen köylü hareketlerinin de üretim, işleme, dağıtım ve tüketimi dönüştürmeyi amaçlayan girişimleriyle yeni köylü pazarları yarattıkları, gıda egemenliği ilkelerini savundukları ve alternatif uygulamalar ortaya koydukları bu noktada belirtilebilir.

“Adil ticaret ve organik hareketler, topluluk destekli tarım, çiftçi pazarları, yerellik vd. sonuçta konvansiyonel gıda sisteminin değer veya etkilerinin bir reddi olarak nitelendirilebilir” (Richards, 2015, s. 29). Loconto vd., (2018) üretici pazarları ile agroekoloji arasındaki ilişkiyi çözümlemek adına altı vaka çalışmasını merkeze alarak

girişim üyeleri, üretici ve tüketiciler ile görüştüğü çalışmasında dünya çapındaki agroekolojik üretim ve pazarlama girişimlerinden örnekler vermiştir (Benin-Songhai Centre, Uganda-Freshveggies, Namibya-Namibian Organic Association, Bolivya-Tarija, Colombiya-Familia de la Tierra, Ekvador-Canasta Communitarian Utopia, Kazakistan-Akmola Traditional Dairy Producers, Brezilya-Sateré-Mawé, Mozambik-Maputo Earth Market, Şili-Wemapu, Çin-Shared Harvest Farm, Fransa-Grabels Market). Loconto vd., (2018, s. 38) kısa tedarik zincirlerine dayalı bu girişimlerden hareketle agroekolojik uygulamalarla yetiştirilen ürünlerin ekonomik, çevresel, kültürel ve sosyal kaygılar açısından sürdürülebilir gıda sistemlerine uyumlu bir şekilde pazarlandığını belirtmiştir. Öyle ki kişiler arası güven ve yakınlık esasına dayalı yerel pazar ağlarının içerisinde bir tek agroekolojik ürünlerin değil, aynı zamanda kültürel geleneklerin, düşüncelerin, vizyonun ve bilginin de değiş tokuş edildiğini vurgulamıştır.

Üretici pazarları sayesinde çiftçiler ürünlerini tanımlayan sertifika etiketleri hakkında tüketicilere doğrudan bilgi sunabilmektedir. Bununla birlikte aracılar ortadan kaldırıldığı için üreticiler paketleme ve nakliye maliyetlerini azaltarak, daha yüksek gelirler elde ederek ve gıda kayıpları ile israfın önüne geçerek satışlarını gerçekleştirebilmektedir (Çelik, 2016, s. 31). En nihayetinde "ürünün ekseninde üretici ve tüketici arasındaki diyalog gelişir ve öğrenmeyi tetikleyen bir ortam kurar. Pazaryeri ürün sayesinde bir öğrenme mecrasına, bir okula dönüşür" (Tan, 2020, s. 191).

Türkiye'de, özellikle bazıları yıllardır kurulan, Tekirdağ Süleymanpaşa'da, Bursa Nilüfer'de, İzmir Kadifekale ve Alsancak'ta, İstanbul Şile, Şişli, Kasımpaşa'da, Mersin Mezitli'de, Yalova'da, Bodrum'da, Marmaris'te (Yerküre Yerel Çalışmalar Kooperatifi, 2020, s. 50-57), Eskişehir Tepebaşı'nda ve ayrıca 4 Temmuz 2020'de kurulup her hafta cumartesi günü Güdül Merkez'de faaliyetine koronavirüs salgını sebebiyle 1 buçuk ay kadar devam etmiş olan Güdül Köy Pazarı gibi örnekleri bulunan üretici pazarlarının hem gıda toplulukları hem de belediyelerce desteklenmesi oldukça önemlidir. Bu noktada "herhangi bir ilçede üretici pazarının kurulmasının Belediye Meclisi'nin kararına bağlı" (Yerküre Yerel Çalışmalar Kooperatifi, 2020, s. 60) olduğunun da altının çizilmesi gerekebilir. Bu sebeple üretici pazarlarının yaygınlaştırılması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması adına üretici ve tüketici taleplerinin ve dayanışmasının artması da gerekmektedir.

Lee vd., (2020, s. 2) araştırmasına göre hükümetlerin geleneksel pazarlama anlayışına göre üretici pazarlarını teşvik etmesinin tüketici açısından önemi yerel gıda

pazarlarında satılan ürünlerin muhtemelen daha sağlıklı ve gıda güvenliği açısından daha adil karşılandığı yönündedir. Üretici açısından önemi ise tedarik zincirlerini ortadan kaldırarak ürünlerini doğrudan satan üreticilerin yüksek gelir elde etmesini sağlayacak olmasıdır. Tabii ki de bunun için hükümetlerin pazarlama kanallarının tanıtımını dikkate alması ve doğrudan satışa teşvik için üreticilere eğitim programları aracılığıyla bu satış kanallarının öneminin aktarılması önerilmektedir (Lee vd., 2020, s. 17).

Görsel 2.2. *Güdül köy (üretici) pazarı*

2.2.3.2.3. Çiftçiden çevrimiçi satış

Küçük ölçekli üreticilerin aracısız satış için tüketicilerle doğrudan bağlantılar kurma konusunda kolektif olmaları gerekmektedir. Bu çalışmanın parçası olan, Güdül ilçesindeki çiftçilerin bir kısmını içerisinde barındıran TADYA (Tahtacıörencik Doğal Yaşam Kolektifi) adında bir oluşum vardır. Tahtacıörencik Mahallesi'nde pestisit ve kimyasal gübre kullanmadan, kültürel miras ve yerel tohum çeşitliliğini koruyarak çoklu üretim yapan çiftçilerin oluşturduğu bu kolektif, 2013 yılında kurulmuştur. Her üretici ürününün satış fiyatını ve tanıtım standartlarını kendisi belirleyebilmektedir. Ayrıca fiyatlar ve tanıtımlar kolektif olarak da sürdürülmektedir. Yine de doğal üretim ölçekleri vardır ve üretim ilkelerine uyan üreticilerin TADYA logosu ile güvence altına alındığı da belirtilmektedir. Bir DBB (Doğal Besin, Bilinçli Beslenme Ağı) katılımcısı oldukları için üretimlerinde doğal tarımı merkezine alan DBB'nin ölçütlerini benimsemişlerdir. Her hafta belirli bir gün içerisinde hazırlanan alışveriş listeleri, tek

noktada toplanarak, Ankara'nın her bölgesindeki tüketicisine ulaştırılmaktadır. Hem farklı üreticilerin ürünleri tek bir paketle teslim edilerek masraf ve atık azaltılmaya hem de ortak araçla en kısa rota belirlenip teslim edilerek karbon salınımı en aza indirilmeye çalışılmaktadır.

Burada en temelde belirtilmek istenen bir sanal alışveriş veya pazaryeri sitesinden ziyade üreticilerin iletişim adreslerinin yer aldığı ve sadece alışveriş listesi için bir sipariş formunun ve üreticiler ile ürünlerinin tanıtımının bulunduğu platformlardır. Bu, üreticiler ile doğrudan telefon veya e-posta yolu ile irtibata geçerek de sipariş veren tüketicilerin, ürün dağıtımının kolektif olan üreticiler arasından belirlenen kişiler yoluyla gerçekleştirilmesidir. Tüketicilerin istediklerinde üreticiler ile etkileşime geçebilecekleri, üretim alanlarını ziyaret edebilecekleri, üretim sürecini doğrudan gözlemleyebilecekleri güvencesini içermektedir. Çevrimiçi satış ile tüketicilere üreticilerin bilgisinin verildiği gibi aynı şekilde üreticilere de tüketicilerin bilgileri verilerek birbirleriyle etkileşimleri ölçüsünde tanınırlıkları da arttırılmaktadır. Bu sayede istikrarlı ve kalıcı bir ağ kurulmaktadır.

Elbette halihazırda üretici ile tüketiciyi buluşturmayı hedefleyen çevrimiçi gıda ağları ve yazılım platformları da bulunmaktadır. Çiftçileri tek bir web sitesinin altına toplayan platformlar sayesinde de tüketiciler kimden alışveriş yaptığını bilmekte, isterse üreticinin iletişim adreslerine erişebilmekte ve üretim alanını ziyaret edebilmektedir. Bu platformlarda da güven, üreticilerin beyanları üzerine kurulu olmaktadır. Örneğin, 2012 yılında Avustralya'da kurulan ve şu an için 20 ülkede faaliyet gösteren; yerel, adil ve bağımsız gıda sistemlerinin kurulmasına aracılık eden ve açık kaynak kodu ile oluşturulmuş olan *Open Food Network* adlı bir platform vardır. Her ülkede üyelik sisteminin farklılık gösterdiği bu platforma üye olan üreticilerden adil aracılığı savunarak belirli katkı payları alındığı söylenebilir. Türkiye'de de Açık Gıda Ağı olarak faaliyet gösteren bu oluşum kendilerini ve amaçlarını şöyle özetlemektedir:

> "Gıda üreticilerinin, dağıtımcılarının ve tüketicilerin bir araya gelerek aracısız gıda alışverişi yapmalarına olanak sunan bir sosyal gıda platformudur. Gıda yetiştiriciliği ve dağıtımının özel ihtiyaçlarına yönelik olarak geliştirilmiştir ve gıda sistemindeki farklı oluşumlar tarafından kolaylıkla kullanılabilir (…) Ekolojik yaklaşım sergileyen, çeşitliliği ve dayanışmayı kuvvetlendiren ve ilgili dernek ve topluluklar ile temas halinde olan üreticiler ve oluşumlar özellikle desteklenir ve cesaretlendirilir" (http-9).

Bununla birlikte çevrimiçi çiftçi pazarı olarak da geçen, diğer çiftçiden satış yazılım platformları örnekleri ise şöyle sıralanabilir: 1000 EcoFarms, Barn2Door, Cropolis, CSAware, EatFromFarms, Farmers Web, Farmigo, Food4All, GrownBy, HarvestHand, Harvie, Local Food Marketplace, Local Line, Local Orbit, MyRealFoods, Online Farm Markets, WhatsGood (http-10). Tabii ki bu listeyi gerek uluslararası gerekse yerel diğer birçok ağı ekleyerek de çoğaltabilmek mümkündür. Burada kısaca vurgulanmak istenen nokta doğa dostu tarımı ve şeffaflığı savunan, küçük ölçekli çiftçileri düşünen, tüketicilere doğrudan satışı ve yerel ekolojiyi destekleyen, sağlıklı gıdaya erişimi kolaylaştıran platformların varlığının önemidir.

2.2.3.2.4. Çiftlik içi doğrudan satış

Tüketiciler bazı durumlarda üreticilerin çiftliklerine ziyaretlerde bulunmak, doğrudan çiftlik içerisinden tarımsal ürünleri satın almak isteyebilmektedir. Bu, üretici ve tüketicilerin yüz yüze etkileşim ve bilgi alışverişini sağlayan önemli bir dağıtım kanalıdır. Özellikle bu noktada üretici, tüketiciye satın almak istediği ürünü kendisinin toplamasına imkân tanımaktadır. Bu sayede üretici paketleme ve nakliye maliyetlerini azaltabilmektedir. Tüketici de hem dağıtım veya kargo bedeli ödemeden hem de ürünlerine dalından ulaşabilmektedir.

Çiftlik içi satışlarla diğer satış kanalarını bir noktada ayrı tutmak mümkündür. Öyle ki bu satış kanalında kırsal ve çiftlik turizminin payı büyüktür. Doğa turizmi veya yeşil turizm gibi adlandırmaların da yapıldığı bu kavramlar genel itibari ile kırsal alanlarda gerçekleştirilen turizm etkinlikleri dahilinde yapılabilecek köy turları ile çiftliklerin tanınırlığını arttırabilmektedir. Öyle ki kırsal alanlara dinlenme amaçlı gerçekleştirilen tatiller veya festivaller ile çiftlik içi doğrudan satışın önemli bir bağlantısı vardır. Corsi vd. (2018, s. 15) çiftliğin tepelik veya dağlık alanda olmasıyla turistlerin bölgeyi gezerken çiftlikleri ziyaret ederek ürünleri satın alması arasında bir bağ saptamıştır. Bu sebeple çiftliğin konumunun önemine ayrıca dikkat çekmiştir.

Tarımsal üretimin, turizm faaliyetleri ile birleşmesiyle tüketiciler günlük tarım faaliyetlerini yerinde gözlemleyebilmekte, ürünlerin hasadına katılabilmekte ve tüketecekleri ürünleri kendileri toplayabilmektedir. Çiftliklerde üretilen ürünleri gözlemleyebilen, dokunabilen, toplayabilen tüketicilerin tükettikleri gıdaya yabancılaşmasını azaltan ve tükettiği gıdayı yakından tanımasını sağlayan bir deneyim,

süreç olarak önemlidir. Tüketicilerin gıdaları dalından satın almalarına yardımcı olabileceği gibi bu tür faaliyetler çiftlikte konaklamalarına da olanak tanımaktadır. Bu da çiftlik içi dağıtım kanalı sayesinde üreticilere ek gelir imkânı sağlayabilmektedir. Ayrıca üreticiler ekolojik koşullarda üretmiş oldukları gıdaları, çiftliklerinde kahvaltı hizmeti sunarak da servis edebilmekte, bu sayede yine ürünlerinin doğrudan satışını arttırabilmektedir.

Gıda tedarik zincirlerinin çevre dostu etkisine paralel olarak Corsi vd. (2018, s. 2) çiftlik içi doğrudan satış ağına bir eleştiri getirerek "çiftliğe taşınan birçok bireysel tüketici, muhtemelen aynı miktarda ürünü kasabaya getiren bir çiftçiden daha fazla kirletmektedir" yorumunda bulunmuştur. Bu satış kanalı için bir başka eleştiri ise Lee vd., (2020, s. 3-4) pazarlama kanallarının seçimi ve yıllık çiftlik kârlılığı üzerine Tayvan'da yaptığı çalışmasında toptan pazarlama kanallarına kıyasla doğrudan tüketiciye yönelik satış noktalarının üreticiler açısından az kârlı olduğu üzerinedir. Bunun en önemli sebebi Tayvan'da toptan satış pazarlarının ürünleri toplama, dağıtma ve açık arttırmaya çıkarma görevlerini üstlenerek, üreticilerin ürünleri taşırken karşılaşacağı dağıtım maliyetleri yükünü azaltmasıdır. Ne var ki bu araştırmada toptancılara satış yapan çiftçilerin pestisit ve zirai gübre kullanma oranlarına da bakılmış, doğrudan satış yapanlara kıyasla, daha fazla ürün elde etmek adına, kullanım olasılıklarının önemli ölçüde daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Tüm bu ve benzeri eleştirilere rağmen agroekolojik uygulamalarla üretimini gerçekleştiren çiftçiler, üretici pazarlarında veya çevrimiçi satış ile ürünlerinin dağıtımını sağladığı gibi çiftlik içi dağıtım kanalını da kullanmaktadır. Ayrıca bu dağıtım kanalı tüketicilerin doğal yollarla üretim yapılan köylere gelmelerini sağlamakta, yerel ekonomiye destek vermekte ve çevrimiçi satış ile üretici pazarları talebi artışının önünü de açmaktadır.

Görsel 2.3. *Tüketicinin ürünleri dalından topladığı bir çiftlik içi doğrudan satış örneği*

2.2.3.3. Agroekolojik gıda sisteminde güvence

Modernite dahilinde gıdayı güvence altına almaya yönelik çalışmalar yerelden büyük işletmelere, özel veya kamu kuruluşlarına geçmiştir. Bu tarihsel değişim en nihayetinde gıda sisteminin sanayileşmesi sürecine dayanmaktadır. Gıdanın üretim ve dağıtım sürecinin, kâr odaklı aracı dallara ayrılmasıyla birlikte güvenin sağlamlaştırılması süreci de değişime uğramıştır. Tarla ve çatal arasındaki artan mesafeye (Zachmann ve Østby, 2011, s. 2) paralel olarak gıda ürünlerine yüklenen güven tanımları hem sosyal düzende hem de bilişsel anlamda değişmiştir. Georg Simmel, güven ve inanç kavramlarını eş anlamlı kullanarak güveni tanımlamak için bilgiye atıfta bulunmuştur. Zachmann ve Østby (2011, s. 2) Simmel 'in güveni "insan varoluşunun kalıcı koşullarına bir tür evrensel inanç ve bilmek ile bilmemek arasında belirli bir denge" şeklinde tanımladığını belirtmiştir. Niklas Luhmann güveni, eksik bilgiden doğan veya güvensizlikle yakından bağlantılı olan durumlarda sosyal karmaşıklığın azaltılmasına yönelik işleyen bir mekanizma olarak ele alırken; Anthony Giddens farkında olmadığımız davranış kalıplarımızın, tehlikeyi en aza indirmek adına, doğruluğuna olan inancımızı yansıtması şeklinde yorumlamıştır. Buradaki kabul edilebilir risklerin ölçüsü ise gıda kaynaklı bir hastalığa yakalanma riskinin, tükettiğimiz gıdalarda en aza indirildiğinin güvencesinin belirli kurum veya kuruluşlarca sağlanabilmesidir (Zachmann ve Østby, 2011, s. 3).

Modern toplumlarda yaşayan birey doğadan kopmuş ve ona yabancılaşmıştır. Bunun sonucunda ise bireylerin doğal gıdalar konusunda, nelerin sağlıklı veya zararlı

olacağı bilgisi zayıflamıştır (Koç, 2013, s. 62). Ayrıca güvenilir olarak tanımlanabilmek adına yeterli bir uzmanlığa sahip olsa dahi bazı durumlar karşısında yalnızca kendi çıkarlarına dönük çalıştığı tespit edilen kişilerin ve kuruluşların iyi niyette olmayacağına inanılmaya başlanılmıştır. Uzmanlara dahi güvenilemeyecek noktalar ortaya çıktığı ölçüde tüketici kaygısı da devreye girmektedir. Bu sebeple bazı dönemlerde sağlık ve gıda skandalları ile krizleri neticesinde sektörlere duyulan güven de sarsılmaktadır (Meijboom, 2007, s. 232).

Temürcü'nün (2019, s. 1) belirttiği gibi "çevremiz doğal, organik diye satılan ürünlerden geçilmiyor, ama biz kime güveneceğimizi bilemiyoruz". Ne var ki tüketicilerin gıdaların nasıl üretildiği ve hangi işlemlerden geçtiği bilgisine sahip olmak isteme hakları vardır. Temürcü (2019) gıda sistemlerinde güvence boyutunun ön plana çıkarılması gerektiğini vurgulamıştır. Bu da bizi üretim ve dağıtım ağ zincirlerinin şeffaf olması gerektiği gerçeğine götürmektedir. Şeffaflık, ürünle ilgili bilginin değiştirilmeden ve engellenmeden dolaşımını sağlamaktır. Hem tüketicinin ürünü kimin ürettiğini hem de üreticinin ürünlerini kimlerin satın aldığını doğrudan öğrenebilmesidir. Kavramların ortak yorumu, ürünlerle ilgili bilgilerin birçok düzeyde anlaşılır çevirisi ve en geniş anlamıyla ifadesi, ürünlerin içeriğinde herhangi bir değişim olduğu takdirde bilgilerde güncelleme yapılması vb. şeffaflık adına önemli hususlardır (Hofstede, 2003, s. 18-19).

Ağ zincirlerindeki ürünlerle ilgili bilgilerin akışında takip (*tracking*) ve izleme (*tracing*) kavramları önemlidir. Aslında farklı tanımlara sahip olan bu kavramlar, bazı kaynaklarda birbirlerinin yerine de kullanılmaktadır. De Cindio vd., (2011, s. 488) "takip, ürünün her aşamasında tedarik zincirinde yukarıdan aşağıya doğru tarih kaydedilerek takip edildiği süreçtir. İzleme sistemleri aracılığıyla ise ürünün küresel geçmişini ve farklı işleme aşamalarındaki sorumlulukları izlemek mümkündür" şeklinde tanımlamıştır. En nihayetinde "şeffaflık, takip ve izlemeyi birleştirir ve zincire dışarıdan bakarak daha metaforik bir duruş sergiler" (Hofstede, 2003, s. 20). Bu sistem büyük oranda birçok aracının bulunduğu gıda tedarik zincirlerini kapsamaktadır; fakat bu sayede kontrol sistemlerinin iyileştirilmesi, şeffaflığın ve güvenliğin arttırılması, yüksek kalite seviyelerinin garanti altına alınması amaçlandığı için önemlidir.

Gıda ağı zincirindeki kayıtlı bilgilerin şeffaflığına yönelik araştırmalarda gıda izlenebilirliği (*food traceability*) kavramı da önceliğe alınmaktadır. İzlenebilirlik sistemi

için üretim, işleme ve dağıtımın her aşamasında gıdaya dair gerçekleştirilen eylemlerin verileri toplanır, kaydedilir. Bu noktada De Cindio vd., (2011, s.489) araştırması çerçevesinde İtalya'daki yönetmeliğin sınırları ölçüsünde dahili izlenebilirliğin işlediğini de belirtmiştir. Bu sebeple şirketlere, gönüllü gıda izlenebilirliği sistemini tercih ederek tüketicilere ek bilgiler sunmalarını önermiştir.

> "Her hâlükârda, büyük şirketlerce kontrol edilen bir gıda sisteminde bir şirket hem araştırma yapmakta hem tohumları satmakta hem de ürün hakkında verileri sağlamaktadır. Yani hem hasta hem teşhis eden hem de tedavi eden aynı kişidir. Dolayısıyla verim performansı ve ekolojik etki değerlendirmelerinin hiçbir nesnel temeli kalmamaktadır" (Shiva, 2006, s. 121).

"Alternatif gıda sisteminin literatürü, organik sertifika ve adil ticaret etiketleri gibi sertifikalı üretimi, sertifikalı olmayan kuruluşları ve katılımcı garanti sistemleri gibi alternatif sertifikaları kapsar" (Karakaya, 2016, s. 4). Bununla birlikte halihazırda bir markadan veya bir kuruluştan yansıtılan ürün bilgilerinin güvenirliliği tartışılırken Engdahl (2013, s. 20) sertifikalandırma adına bağımsız kontrollerin önemine vurgu yapmıştır. Öyle ki hem denetleme yapan ve sertifikalandıran kurumların denetlenmemesi (Koç, 2013, s. 34) hem de tek bir denetim mekanizmasına bağımlı gıda kontrollerinin sonuçları, bilinçli tüketiciler için şüphe uyandırmaktadır. Bu sebeple güvence adına bağımsız denetim kuruluşlarının varlığı da oldukça önemlidir.

2.2.3.3.1. Üçüncü taraf sertifikasyonu

Şeffaflığı arttırabilmek, bilgide gecikme veya kalite kayıplarını önlemek için güvenilir bir üçüncü tarafın ürün hakkındaki detayları inceleyip bilgi havuzunda biriktirmesi oldukça önemlidir. Özellikle gıda tedarik zinciri içerisindeki paydaşların şeffaflıktan beklentisi, talep ettikleri bilgilerin kendi kültürlerince anlaşılır olması ve hangi değerle ilgili özelliklere sahip olduğunun bilgisinin tarafsız olarak sunulmasıdır (Hofstede, 2003, s. 19).

Birinci taraf sertifikasyonu ürün veya hizmet tedarikçisinin kendi içerisinde, kendi kendisine yaptığı; ikinci taraf sertifikasyonu bir kuruluşun kendi tedarikçilerine yönelik gerçekleştirdiği denetimleri kapsamaktadır. Üçüncü taraf sertifikasyonunun ise perakendecilerden ve tedarikçilerden bağımsız denetimlere dayalı olduğu için daha nesnel ve etkili olduğu kabul edilir (Hatanaka ve Busch, 2008, s. 88).

Gıda ve tarım politikaları içerisindeki küresel düzenlemeler doğrultusunda, yeni güvenlik ve kalite kontrol mekanizmaları geliştirilmiştir. Hatanaka vd. (2005, s. 355) geçmişte gıdanın güvenliği ve kalitesinin izlenmesi görevinin çoğunlukla devlet kurumlarında olduğunu; fakat perakendecilikteki yeni gelişmeler ve gıda sistemlerinin küreselleşmesiyle bunun üçüncü taraf sertifikalarına geçtiğini belirtmiştir. Bu da devletin gıda ve tarım düzenleme alanlarından tamamen kendisini soyutlamasa dahi doğrudan gözetim ve denetlemeden uzaklaştığı anlamına gelmektedir. Üçüncü taraf, bağımsız ve tarafsız olduğu ölçüde özel veya kamu kuruluşu olabilir. Hatanaka vd. (2005, s. 357) özel kuruluşlar için Uluslararası Organik Tarım Hareketleri Federasyonu (IFOAM) ve Uluslararası Akreditasyon Forumu (IAF) ile yarı kamu kuruluşları için Birleşik Krallık Akreditasyon Servisi (UKAS), Kanada Standartlar Konseyi (SCC) ve Japonya Akreditasyon Kurulu (JAB) gibi örnekler vermiştir. Bu kuruluşların sorumlulukları arasında belirtilen standartları temele alarak güvenlik ve kalitenin değerlendirilmesi ve onaylandığı ölçüde paydaşlara ürünlerin güvencesinin sunulması bulunmaktadır.

Tanner (2000, s. 415-417) üçüncü taraf sertifikasyonuyla herhangi bir çıkar çatışmasına yer verilmeden oldukça bağımsız değerlendirmeleri içerdiği için gıda yasalarına uygunluğun daha tarafsız ölçülebileceğini belirtmiştir. Bununla birlikte üçüncü tarafların önemine dair azalan risk, yasal uyumluluğa güven, daha etkili yönetim, ulusal ve uluslararası kabul, pazarlara erişimin iyileştirilmesi gibi gıda endüstrisine getirdikleri birtakım değerleri de sıralamıştır. Çalışmasında örnek olarak ise HACCP (*Hazard Analysis and Critical Control Point*) tabanlı gıda güvenliği uygulamasını incelemiştir. Yerinde denetimleri ve denetimin aşamalarını özetleyen Tanner (2000) ilk aşamada şirkete, gerekli olan hijyen şartlarını karşıladığı takdirde, HACCP gıda güvenliği ilkelerine uyumlu olduğunu belgeleyen bir yazı ve daha sonra gıda güvenliği sisteminin tam olarak uygulandığını ve sürdürüldüğünün güvencesine ulaşıldığı ölçüde sertifika verildiğini belirtmiştir. "Kaydın ardından, bir gıda güvenliği denetçisi altı ayda bir yerinde denetim yapar. Gıda şirketi, programa katılmaya, sistemini sürdürmeye ve çalıştırmaya devam ettiği sürece kayıtlı olur" (Tanner, 2000, s. 417).

Tüketicilerdeki çevrenin sağlığı ve bütünlüğünü ön plana alan üretim sistemlerine yönelik artan bilinçle birlikte çevre etiketi olan ürünlere de ilgi artmıştır. Darnall vd. (2018, s. 953) çevre veya eko etiketini "tüketicilerin çevresel olarak üstün ürün ve

hizmetleri tanımlamalarına ve çevre dostu satın almalar yapma konusundaki güvenlerini artırmalarına yardımcı olmak için tasarlanmış semboller veya mühürlerdir" şeklinde tanımlamıştır. Eko etiketleri tüketicilere, ürünün çevresel etkileri ve ne kadar çevre dostu olduğu hakkında bilgiler verir. Bilinçli tüketiciler eko etiketlerin kim tarafından onaylandığına da dikkat etmektedir. Özellikle tüketicilerin birinci taraftan beyan edilen eko etiketlerden ziyade devlet veya STK'lar tarafından desteklenen eko etiketlere daha fazla güvendiği belirtilmektedir. Çevresel standartlara uygunluğunu belirli ilkelere göre denetleyen ve ürünler eko etiket standardına uygun halde ise sertifikalandıran bağımsız kuruluşlar da bu noktada önem kazanmaktadır. Üçüncü taraf onaylı eko etiketli ürünlerin tüketicilerin satın alma davranışlarında daha fazla olumlu etkisi olduğu da vurgulanmıştır. Bilgi kaynaklarının tarafsızlığına ve verilerin şeffaf olduğuna güvenildiği takdirde belirsizlik ve şüpheler azalarak güvence alanları yaratır. Bu da tüketicilerin, çevre dostu olduğunun garantisi logolarla sağlandığı ölçüde, eko etiketli ürünleri alma davranışlarında oldukça etkili olmaktadır (Darnall vd., 2018, s. 953-955).

"Üçüncü taraf sertifikasyonu sosyal ve çevresel olarak daha sürdürülebilir alternatif uygulamalar yaratma fırsatları sunmaktadır" (Hatanaka vd., 2005, s. 354). Bu temelde aslında üçüncü taraf sertifikasyon kuruluşları, gıda güvenliğinin etkili bir şekilde uygulanabilmesi için önemli bir rol oynamaktadır (Tanner, 2000, s. 417). Bu tarz etiketlerin veya sertifikaların inandırıcılığı hala tartışılmaktadır. Fakat en başta gıda işletmelerine insan ve çevre sağlığına, gıda güvenliği ve kalitesine yönelik artan bilinci ve üzerlerine düşen sorumluluğu hatırlatmaktadır.

Bununla birlikte üreticilerin, küresel tarımsal gıda sisteminde aktif olabilmeleri için ürünlerinin güvenli ve belirli kalite standartlarına uygun olduğunun belgesini üçüncü taraf sertifikaları ile sunmaları adeta zorunlu hale getirilmiştir (Hatanaka ve Busch, 2008, s. 74). Hatanaka ve Busch (2008, s. 87) üçüncü taraf belgelendirme kuruluşlarının her zaman bağımsız olmadıklarını savunmaktadır. Özellikle kendi kârları için stratejik hareket eden ve bazılarının pozisyonlarına ayrıcalık gösteren aktörler olduklarını belirtmiştir. Bu temelde güven unsurunu tamamen üçüncü taraflara bırakmaktan ziyade; hükümetin düzenlemeleri arttırması ve üçüncü taraf sertifikasyon faaliyetlerini izlemesini önerir. Nizam (2021, s. 130) da benzer açıklamalar getirerek her şirketin kendisini denetleyecek kuruluşu kendisinin seçebildiğini ve yine kuruluşa beyan edilen bilgiler temelinde üretici veya şirketlerin denetlendiğini aktarmıştır. Haliyle bu şirketlerin denetiminin güvenilirlik boyutunun sorgulanması gerektiğini belirtmiştir.

"Genelde tedarikçilerin denetim maliyetlerini kendileri karşılamakla sorumlu" (Hatanaka vd., 2005, s. 357) olmasıyla birlikte üçüncü taraf onaylı sertifikaların birtakım zorunlulukları da vardır. Sertifikasyon programları üzerine Kondoh (2014, s. 149) "sertifikasyon kuralı üreticiler, distribütörler, büyük perakendeciler ve yabancı ihracatçılar da dahil olmak üzere birçok paydaşın çıkarlarını yansıtan bir uzlaşma ürünüdür" eleştirisini getirmiştir. Öyle ki *teikei* hareketinin önde gelen figürlerinden olan Teruo Ichiraku'nun açıklamasını örnek göstererek, üretici ve tüketici arasındaki etkileşimler ve çiftlik ziyaretleri dahilinde tanınırlığın artacağını ve bunun sertifikasız da güven ortamını kolaylıkla sağlayabileceğini belirtmiştir.

Organik tarım sertifikasyon programı düşünülecek olursa hem sertifika hem de denetim maliyetleri özellikle küçük ölçekli üreticiler için bir hayli yüksektir. Prosedürlerin zorlayıcı yönleri de eklenince agroekolojik gıda sistemi içerisinde bir diğer başvurulan güvence yöntemi olan, denetimin ötesinde dayanışma ve karşılıklı iletişimi kuvvetlendiren katılımcı güvence sisteminin daha fazla tercih edilmeye başlandığı görülmektedir.

2.2.3.3.2. Katılımcı güvence sistemi

Üçüncü taraf sertifikasyonu ve katılımcı güvence sistemi (KGS) ortak paydada çevre dostu ve sağlıklı gıda üretimini hedeflemesi sebebiyle benzerlik göstermektedir. Özellikle KGS, üçüncü taraf sertifikasyon sisteminin tamamlayıcısı olarak görüldüğü gibi bu sistemin alternatifi olduğuna dair yorumlar da mevcuttur. Ne var ki küçük ölçekli üreticiler için pahalı ve bürokratik olarak zor süreçlerden geçilerek alınan üçüncü taraf sertifikasına kıyasla KGS daha erişilebilirdir. Bununla birlikte tüketiciler için de KGS dahilinde çiftlik ziyaretleri düzenlenerek, tüketicilerin üretim alanları ve üreticiler hakkında bilgi sahibi olmaları ve gıda üzerinden karşılıklı güven ortamları yaratmaları sağlanır (http-4).

Katılımcı onay veya garanti sistemi olarak da adlandırılan bu kavram ilk olarak 2004 yılında Brezilya'da düzenlenen Uluslararası Alternatif Sertifikasyon Çalıştayı'nda kullanılmış ve "en büyük küresel alternatif tarımsal gıda sistemleri organizasyonlarından biri" (Karakaya, 2016, s. 59) olan IFOAM tarafından geliştirilmiştir. Bu temelde IFOAM (2019, s.5), KGS'yi şu şekilde tanımlamıştır: "Yerel odaklı kalite güvence sistemleridir. Güven, sosyal ağlar ve bilgi alışverişi temeli üzerine

kuruludur ve üreticilere paydaşların aktif katılımına dayalı olarak sertifika verilir". Buradaki paydaşlar vurgusu üreticiler ve tüketicilerle birlikte STK'lar, gıda toplulukları, aktivistler ve yerel yönetimleri de kapsamaktadır. KGS'nin temel ilkeleri arasında sosyal kontrol, paydaşların kalite, güven ve şeffaflık üzerine ortak sorumluluğu, paydaşlar arasında hiyerarşik olmayan bir ilişki, düzenleyici sistemlerin yerel koşullara uyarlanması bulunmaktadır (Marchetti vd., 2020, s. 10).

IFOAM (2019, s. 30) KGS'nin uygulama adımlarını kısaca durum analizi, paydaşların vizyonu paylaşması, KGS'nin nasıl çalıştığının belgelenmesi, eğitimler yoluyla standartlar ve prosedürler için farkındalık oluşturulması, çiftliğin haritasının çıkartılıp KGS'ye katılan her üye için ayrıntılarının kaydedilmesi, benzer durumdaki kişilerin üretim uygulamalarının analizini içeren akran değerlendirilmesinin yapılması ve son olarak sertifikasyon onayı verilmesi şeklinde sıralamıştır. Bu noktada FIBL (Organik Tarım Araştırma Enstitüsü) ve IFOAM'ın (2020, s. 169) raporunda geçen ayrım önemlidir:

> "Operasyonel KGS, üreticilerini sertifikalandırmak için işlevsel bir sertifika sistemi uygulayan ve bir çiftçiye en az bir sertifika vermiş olan sistemdir. Geliştirilmekte olan KGS ise üreticilerini sertifikalandırmak için işlevsel bir sertifikasyon sistemi geliştirme sürecinde olan ve henüz herhangi bir sertifika vermemiş olan KGS'dir."

Konvansiyonel gıda sistemi içerisinde tüketici, üretim alanlarının kontrolünün dışında tutulmaktadır. Gıdanın nerede ve nasıl üretildiğine ilişkin farkındalığın eksikliği, tüketicilerin gıdaları hızlı ve sorgulamaksızın tüketme kararlarına etkide bulunurken; beslenme, sağlık ve gıda güvencesi açısından küresel anlamdaki adaletsiz dağılımı da göz ardı etmelerine sebebiyet vermektedir (Francis vd., 2003, s. 102). Bu temelde KGS, üreticiler ve tüketicilerin doğrudan pazar ilişkileri ve bilgi alışverişi kurmalarına aracı olarak; gıda güvencesizliğini azaltmaya ve beslenmeyi iyileştirmeye önemli ölçüde katkı sağlamaktadır (IFOAM, 2019, s. 6). Ayrıca paydaşların aktif katılımı, yatay örgütlenme ve karşılıklı güven ilişkilerine dayalı olan KGS'nin agroekoloji içerisinde giderek daha fazla benimsenmesine paralel olarak tüketicilerin, gıdanın üretimi ve dağıtımı üzerine bilgi ve seçenek haklarını özgürce kullanabilecekleri alanlar da yaygınlaşmaya başlamıştır (Marchetti vd., 2020, s. 16).

Üçüncü taraf sertifikasyon sistemi ile aynı geçerlilik derecesine sahip olan, oldukça başarılı ve öncü KGS modelleri vardır. Örneğin, Ecovida Katılımcı Sertifikasyon Derneği'yle birlikte anılan Brezilya modeli "ekolojik bir ürünün teknik

standartların ötesine geçtiği fikrini destekler ve sosyal içerme, çevre koruma ve sağlıklı gıda üretimiyle birlikte agroekolojik ilkeleri benimser" (IFOAM, 2019, s. 8). Aynı şekilde Hindistan'da STK'lar tarafından KGS Organik Hindistan Konseyi oluşturulduğu gibi ABD Tarım Bakanlığı'nın organik tarım üzerine yaptığı birtakım düzenlemelere tepki olarak bir grup paydaşın kurduğu CNG (*Certified Naturally Grown*) de bu modellere örnektir (IFOAM, 2019, s. 9).

Tüm kıtalarda KGS girişimlerinin sayısı giderek artmaktadır. FIBL ve IFOAM'ın (2020, s. 26) yayınladığı rapora göre 2019 yılında, 567.142 üreticinin dahil olduğu KGS veritabanına 76 ülkeden 223 KGS girişimi daha kaydedilmiştir. FIBL ve IFOAM'ın (2020, s. 165) belirttiği diğer istatistiklere göre 2019 yılında KGS'ye dahil olan üreticilerde ilk sırada toplam 509.351 üreticinin kayıtlı olduğu Hindistan bulunmaktadır. Ayrıca Hindistan haricinde sadece sekiz ülkenin daha bin kişinin üzerinde KGS'ye dahil olan üreticisi olduğu belirtilmiştir. Bunlar, Brezilya (6.309), Tayland (2.110), Uganda (2.044), Peru (1.790), Bolivya (1.287), Vanuatu (1.284), Fransa (1.144) ve Fiji (1.111) şeklinde sıralanmıştır. Bu tabloya en fazla katkıyı bölgesel anlamda da Asyalı üreticiler yapmıştır.

Türkiye özelinde ise 2009 yılında kurulan Ankara merkezli DBB başta olmak üzere, Çanakkale Ekolojik Yaşam İnisiyatifi (ÇAYEK) ve Boğaziçi Mensupları Tüketim Kooperatifi (BÜKOOP) tarafından KGS uygulanmaktadır. Özellikle DBB temel amaç ve hedeflerini "duyarlı üreticiler ile bilinçli tüketicileri yakınlaştırmak; aracısız ürün teminini sağlayacak güven ve iletişim ortamını yaratmak; küçük çiftçileri ve doğa dostu üretim yöntemlerini desteklemek; KGS ilkelerini hayata geçirmek" (Uysal ve Bektaş, 2016, s. 250) şeklinde açıklamıştır. Uysal ve Bektaş (2016, s. 248) KGS'ler üzerine yaptıkları çalışmada DBB ve ÇAYEK yetkililerine "Türkiye'de KGS'nin yaygınlaşması için neler yapılmalıdır" sorusunu yöneltmişler ve hem tüketici hem de bakanlıklar tarafından istek, teşvik ve yasal tanınırlığın yolunun açılması gerektiği üzerine yanıtlar almışlardır.

Sonuç olarak, tüketicilerin görüş ve deneyim aktarımları KGS'nin önemli bir parçasıdır. KGS, tüketicilerin sisteme doğrudan ve aktif katılımlarına oldukça önem verir. Bu sebeple KGS'ye dahil olan üreticiler hem iletişim hem de ürün bilgilerini her zaman şeffaf tutmaktadır. IFOAM'ın (2019, s. 41) belirttiği gibi KGS logolu ürünlerin satışının artması ve küçük ölçekli üreticilerin KGS girişimlerine katılmasına bir teşvik sağlanması hem ilgili tüketiciler sayesinde hem de yeni pazar kanalları ve pazarlama

planları oluşturulması dahilinde gerçekleştirilebilir. Ayrıca "arz zincirini kısaltarak üretici ve tüketici arasında güven ve dayanışma ortamı yaratan KGS'ler tüketicilerin doğal, güvenilir ve uygun fiyatlı ürünlere ulaşmalarını kolaylaştıracaktır" (Uysal ve Bektaş, 2016, s. 248).

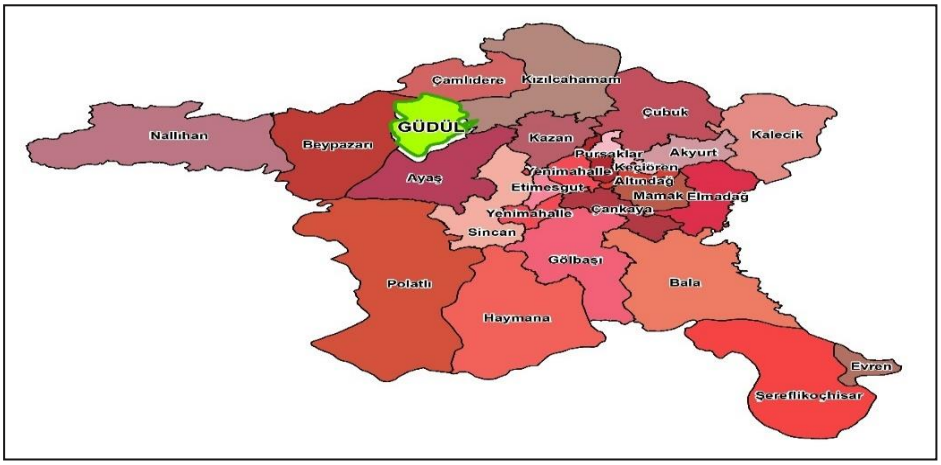

Görsel 2.4. *Güdül köy pazarından KGS geçiş üreticisi sembolü ve üretici künyesi*

2.3. Güdül'ün Genel Analizi

2.3.1. Konumu

Güdül, Ankara'nın 25 ilçesinden biridir ve şehrin kuzeybatısında yer almaktadır. Şehir merkezine uzaklığı yaklaşık 90 kilometredir. Bununla birlikte Güdül'ün komşuları ile mesafesi ise Ayaş için 32, Beypazarı için 33, Kızılcahamam için 60 ve Çamlıdere için ise 60 kilometredir.

Şekil 2.1. *Güdül ilçesinin Ankara içerisindeki konumu*

Güdül ilçesinin yüzölçümü 419 km² ve denizden yüksekliği ise 720 metredir. Yazları sıcak ve az yağışlı, kışları ise soğuk olan karasal iklim tipi görülmektedir. Öyle ki ilçe yıllık olarak 506 mm kadar yağış almaktadır. Bu yağışlar ise genelde ilkbahar ve sonbaharda düşmektedir. En yağışlı geçen aylar ise kasım ve şubattır. Karasal iklimden kaynaklı olarak günlük sıcaklık farkları yüksektir. İlkbahar aylarında gece sıcaklıkları 0 derecenin altına düşebilmektedir (http-11).

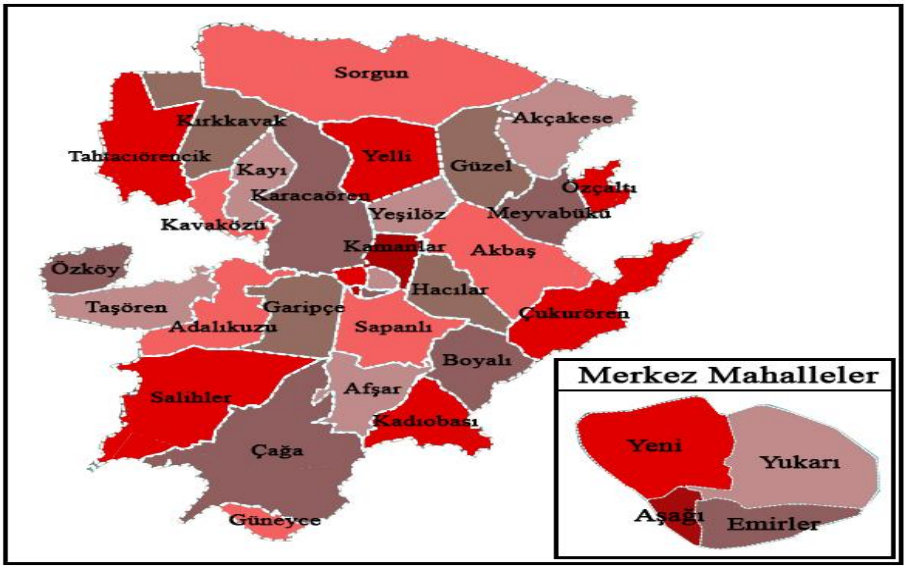
Platolar ve vadiler ilçede hâkim olan yeryüzü şekilleridir (Sırakaya, 1992, s. 162). İlçenin kuzeyinde İç Anadolu Bölgesi'ni Karadeniz Bölgesi'ne bağlayan Köroğlu Dağları'nın güney uzantısı bulunmaktadır. Sakarya nehrinin bir kolu olan Kirmir, Süvari ve İlhan Çayları da yine Güdül ilçesinden geçmektedir. "Kirmir Çayı, oluşturmuş olduğu vadiyle birlikte ilçenin karakteristiğini belirleyen önemli unsurlardan biridir" (Güdül YEGDER, 2020, s. 31). İlçenin coğrafi zenginlik bakımından bir diğer önemli özelliği Sorgun mahallesi içerisinde bulunan gölettir. Bu bölgede bulunan, geniş orman alanına sahip tabiat parkı ise yaklaşık 54 hektar arazi içerisinde yer almaktadır (Güdül YEGDER, 2020, s. 29).

2.3.2. Tarihi

Güdül ve çevresindeki yerleşik yaşam, tarih öncesi çağlara dayanmaktadır. Öyle ki Sırakaya (1993, s. 190) Güdül'deki yerleşme tarihinin milattan önce 3000-3500 senesine kadar dayandığını belirtmiştir. Kirmir Çayı vadisinde bulunan mağaralarda Hititlere (M.Ö. 2000) ait olduğu düşünülen kaya oymaları bulunmuştur. Daha sonrasında ise Frigler (M.Ö. 8) bu yörede hakimiyet sürmüştür (http-11). Vadinin İnözü mevkiindeki mağaralarda ise haç işaretlerine rastlanılmış ve bu yerleşim yerlerinin Romalılar tarafından kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca Güdül ve çevresindeki mahalle ve bağlardan çıkartılan taşlar, çanaklar, hayvan şekilleri ve toprak küplerinden bu bölgenin Bizans İmparatorluğu dönemine kadar yerleşim alanı olarak kullanıldığı ispatlanmıştır. Bununla birlikte Anadolu kapılarının Türklere açılmasıyla Selçukluların egemenliği altına giren Güdül, tahminen 850 yıl evvel Ankara Emiri olan Şehabüldevle Güdül Bey tarafından kurulmuştur (Güdül YEGDER, 2020, s. 11). Sırakaya (1993, s. 192) Güdül'ün ilk kuruluş döneminde birkaç aileden meydana gelmiş çiftlik görünümünde olduğunu belirtmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde köy durumunda olan Güdül, biraz daha genişlemiştir ve nüfusu artmıştır. Öyle ki biri Yeşilöz'de diğeri Karacaören'de olmak üzere Kirmir Çayı üzerine iki tarihi köprü yapılmıştır. Köprülerin yapılmasıyla birlikte yerleşim yerleri de etrafa dağılmış, çiftlikler kurulmuştur. Özellikle ulaşımın sağlanmasıyla birlikte 1570li yıllarda tütün ve tiftik ticareti yaygınlaştırılmış, Güdül Ankara sancağına bağlı bir pazar özelliği kazanmıştır. En nihayetinde 1957 yılına kadar Ayaş'a bağlı bir bölge olmuş ve bu tarih sonrasında 7030 sayılı kanun ile ilçe statüsünü almıştır (Güdül YEGDER, 2020, s. 12). Bu tarihe kadar Güdül ilçesine 13 köy bağlı iken 1957 sonrası çevre ilçelere bağlı olan Boyalı, Çukurören, Kavaközü, Tahtacıörencik gibi köyler de Güdül'e bağlanmıştır ve bu sayı 26'ya çıkmıştır (Sırakaya, 1993, s. 193).

Güdül'ün ilk etapta en küçük yerleşim yeri olan köyleri çoğunluktayken, 12 Kasım 2012'de çıkan Büyükşehir Yasası ile bütün köyleri mahalle statüsüne geçmiştir. Bu yasa ile belde belediyeler ise bağlı bulundukları ilçenin belediyesine, belde ismiyle tek bir mahalle olarak katılmıştır. Bu sebeple eskiden belde olan Çağa, Sorgun ve Yeşilöz gibi yerler mahalle olmuştur. Güdül'ün şu an kayıtlı 31 adet mahallesi bulunmaktadır.

Şekil 2.2. *Güdül ilçesi mahallelerinin konumu*

Ayrıca Güdül 2016 yılında resmi olarak sakin şehir (*Cittaslow*) olabilmek için adaylığını başlatmış ve Nisan 2020'de sakin şehir unvanını alarak, İç Anadolu Bölgesi'nin ilk ve Türkiye'nin 18. sakin şehri olmuştur.

2.3.3. Konut özellikleri

Geniş ormanlık alanlara sahip olan Güdül, genellikle orman içerisinde yer alan köylerin ahşaptan, vadi köylerinin kerpiçten ve güneye doğru gidildikçe taştan yapılmış olan eski evleriyle dikkat çekmektedir (Sarıkaya, 1993, s. 194).

Görsel 2.5. *Güdül Tahtacıörencik Mahallesi'nden konut örnekleri*

Eski yapım konutların alt katına ahır, kömürlük ve samanlık olarak kullanılması için avludan açılan bölümler yapılmıştır. Genelde 2 katlı olan bu evlerin üst katında ise büyük bir giriş vardır ve bu giriş bütün odalara, salona, mutfağa ve banyoya açılmaktadır. Tabii ki yine Sarıkaya'nın (1993, s. 199) tabir ettiği gibi Güdül'de tamamen çimento veya tuğladan yapılmış, standart evler de görmek mümkündür. Bununla birlikte geleneksel anlamda kapı girişlerinde demirden yapılmış olan tokmak ve kilitlerin ilçede oldukça yaygın olmasına Kaplan (2007, s. 489-490) tarihsel bir açıklama getirmiştir:

> "Renk ve stil farklılaşması ile, bu dekoratif kapı tokmakları bina sahibinin sosyoekonomik durumunu yansıtmasının yanında, kapının üst hizasında yer alan, göreli olarak ağır ve büyük olanları erkeklerin; daha alt düzlemde yer alan, daha küçük ve zarif olanları da kadın ve çocukların kapıyı çaldığına işaret etmek üzere konumlandırılmıştı."

Görsel 2.6. *Güdül Yukarı Mahallesi'nden konut örnekleri*

Sarıkaya (1993, s. 203) hem çevrede taşın bol olması hem de o yıllarda taş işçiliğinin yaygın olmasından kaynaklı olarak güneydeki evlerin taştan yapıldığını aktarmıştır. Evlerin çatıları kiremitten olduğu kadar birçok evin hem çatının kar tutmasını önlemesi hem de maddi olanakların kısıtlılığından dolayı çinko levhadan yapıldığını da eklemiştir.

Görsel 2.7. *Güdül'de çinko levha ve kiremitten çatı örnekleri*

Konut yapılarının tarihine baktığımızda Güdül'de özellikle merkezde yer alan Aşağı ve Yukarı Mahalleleri içerisinde bulunan alanlar, kentsel sit alanı ilan edilmiştir. Güdül'ün merkez mahallelerinde eski dokuların koruma altına alındığı, tescilli tarihi

yapılar da mevcuttur. Kaplan (2007, s. 486) Güdül'ün geleneksel evlerinin özgün durumlarında toprak damlı ve kerpiç duvarlardan yapıldığını belirtmiştir. Güdül YEGDER'in (2020, s. 24) raporundan hareketle Güvenlerin Konağı 100, Karaca Konağı 90, Alaların Konağı 80 ve Çakır Konağı 80 yıllıktır. Buradaki konutlar geleneksel Güdül evleri olarak tanınmaktadır.

Görsel 2.8. *Güdül Aşağı Mahallesi'nden konut örnekleri*

2.3.4. Tarımsal mirası

Genel itibariyle karasal iklim görülmesiyle birlikte Güdül, Batı Karadeniz Bölgesi'nin karakteristik özelliklerini de taşımaktadır. İlçe zengin bir bitki örtüsüne, mikro klima özelliğine ve tarım potansiyeli oldukça yüksek olan topraklara sahiptir. Bununla birlikte toprak yapısı taşlı olduğu için tarım alanlarında sorunlar yaratabilmektedir. Ayrıca ilçenin tarımsal faaliyetlerini sınırlandıran bir diğer durum ise su sorunudur. En yağışlı geçen aylar olan kasım ve şubatta dahi günlük yağış miktarı 50 mm'nin üzerine geçememektedir (Güdül YEGDER, 2020, s. 13). Yaz yağışları oldukça azdır ve yaz ayları boyunca üreticiler ürünler için su bulma sıkıntısı yaşamaktadır. Ayrıca yüksek platolar sulamanın zorlaştığı alanlar olduğu için bu bölgeler tarıma dahil edilememekte, orman ve mera alanları olarak kullanılabilmektedir.

Sarıkaya'nın (1992, s. 154) belirttiği gibi hem iklimsel sebepler hem de ilçenin yeryüzü şekilleri nedeniyle bölgede eski yıllardan beridir daha çok kuru tarım hakimdir. Özellikle kuru tarım içerisinde kunduru buğdayı ve peygamber arpası Güdül için önemli bir yere sahiptir.

Görsel 2.9. *Hünnap hasadı*

Bununla birlikte sulu tarım yapılan bölgelerde Kirmir ve Süvari Çayı'nın rolü büyüktür. Bölgede çok çeşitli meyve ağaçları görmek mümkündür. Bunlar üzüm, hünnap, dut, kayısı, armut, elma, ayva, erik, kiraz, vişne şeklinde sıralanabilir. Özellikle kiraz ve üzüm Güdül'ün meşhur meyveleri arasında öne çıkmaktadır. Ayrıca yol kenarlarında bolca kendiliğinden yetişen kuşburnu ve karamuğa (kadın tuzluğu) rastlamak da mümkündür. Bununla birlikte Sarıkaya'nın (1992, s. 156) vurguladığı gibi sebzelerden ise en çok domates üretimi gerçekleştirilmektedir. Özellikle yöreye özgü eski çeşitlerinden Ayaş domatesi, pembe ve halkalı domates büyük bir öneme sahiptir.

Görsel 2.10. *Güdül'de yetiştirilen Ayaş domatesi ve pembe domates*

Sarıkaya'nın (1992, s. 152) araştırmasına göre tarihsel olarak eskiden beri Güdül'de bağcılık oldukça yaygındır. Fakat floksera denilen hastalık sebebiyle bağ

alanlarının tahrip olduğunu belirtmiştir. Yine de Karacaören'de var olan 20'ye yakın farklı üzüm çeşidi ve 400 dönüme yakın bitişik halde varlığını sürdüren bağlar başta olmak üzere Güdül'ün pek çok mahallesinde bağcılık hala varlığını sürdürmektedir. Özellikle bu alanlarda Güdül'ün çok eski üzüm çeşitleri olmasıyla birlikte nüfusun yaşlanmasına ve genç nüfusun bu bölgeden göç etmesine paralel olarak bağların bakımının aksadığını bu noktada belirtmek mümkündür. Genellikle üzüm hasadıyla birlikte ilçede geleneksel yöntemlerle pekmez yapımı yaygındır. Bu sebeple ilçede bağcılık yeniden güçlendirilmeye çalışılmaktadır.

Görsel 2.11. *Karacaören üzüm bağları*

Görsel 2.12. *Karacaören'de yetiştirilen bazı üzüm çeşitleri*

Eskiye oranla üretimi aksayan bir diğer ürün çeltiktir. Sarıkaya (1992, s. 152) çalışmasını 1990'larda yürüttüğü için bu tarım çeşidi hala görülmektedir açıklamasında bulunmuştur. Fakat özellikle Süvari Çayı ve çevresinde 2000-2005 yıllarından beridir çeltik ekimi yapılmadığı belirtilmektedir. Sarıkaya (1992, s. 152) Kirmir Çayı'nın çevresindeki gözlemlerini aktarmış, Sarıyar Barajı sonrası suların azalmasının çeltik tarımını olumsuz etkilediğini, bu sebeple o tarihler sonrasında bu alanlarda sebze, şekerpancarı gibi ürünlerin yetiştirilmeye başlanıldığını belirtmiştir. 2020 yılı itibariyle Süvari Çayı kıyısında küçük çapta çeltik denemeleri yapan üreticilerin olduğu belirlenmiştir. Yine de eskiden çeltik tarlaları olan bölgelere, özellikle domuzların çoğalarak bu alanlara oldukça sık uğramasından kaynaklı olarak, ekim yapılmamaya başlanmıştır. Bu alanlar şu an boş değildir ve domates, biber, fasulye, kabak başta olmak üzere birçok sebze yetiştirilmektedir.

Görsel 2.13. *Eskiden çeltik ekilen Süvari Çayı kıyısında sebze tarımına hazırlık*

Eskiden bu bölgelerde ekimi gerçekleşen; fakat günümüzde ekilmeyen diğer ürünler ise haşhaş ve pamuktur. Özellikle ilçede uzun yıllardır yaşayan kişiler eskiden haşhaş yağı ürettiklerini ve bunun pazarlamasını yaptıklarını belirtmişlerdir. Pamuk için ise genelde Süvari Çayı kıyısındaki çeltik tarlalarının kenarlarının pamuk tarlası olduğunu ve pamuk tarlalarının içerisinde de yine bölgede ekimi azalan ve sulu tarım içerisinde önemli bir yere sahip olan şekerpancarı yetiştirdiklerini eklemişlerdir. Bununla birlikte yine eskiden yetiştirdikleri pamuklardan yorgan ve yastık yapıldığı ve o ürünlerin günümüze kadar bozulmadan varlığını sürdürebildiği aktarılmıştır.

Görsel 2.14. *Süvari Çayı kıyısında yetiştirilen biber çeşitleri*

Ayrıca hanehalkının temel ihtiyaçlarına yetecek kadar bahçelerinde yetiştirilse dahi nohut da ilçede ekimi azalan ürünler arasındadır. İlçede birçok geleneksel nohut çeşidi bulunmaktadır. Eskiden bir yıl buğday ekilen yere ertesi sene nadasa bırakmak yerine nohut ekilerek toprak veriminin korunduğu aktarılmıştır. Şu an ise bu atalık tohumlar yetiştirilmemekte, geleneksel nohut çeşitlerinin soyu tehdit altına girmektedir. Ayrıca eskiden yetiştirilen; ama artık yetiştirilmeyen ürünlerin yanında, bölge içerisinde üreticilerin fındık, hurma, limon, enginar gibi yeni ürün denemelerini gerçekleştirilerek olumlu sonuçlar aldığı da gözlemlenmiştir.

Görsel 2.15. *Saman malç içerisinde yetişen enginar ve konservesi*

İlçenin tarımsal mirasına paralel olarak zengin bir mutfak kültürünün de olduğu belirtilebilir. Bunlardan en bilindikleri Güdül simidi ve leblebisi de dahil olmak üzere

kapama, yumurta sızdırması, keyman, arpa tarhanası, kara helva, şibit şeklinde geçmektedir. Bununla birlikte yöresel daha birçok yemek ve tatlısı da vardır.

2.3.5. Sosyo-ekonomik özellikleri

2.3.5.1. Nüfusu

TÜİK 2020 sayımı verilerine göre Ankara'nın toplam nüfusu 5.663.322'dir ve bunlardan 8.438'i Güdül'de yaşamaktadır. Toplam nüfus içerisinde ilçede yaşayan 4.211 erkek ve 4.227 kadın nüfusu, dağılımda eşitlik göstermektedir. İlçenin 31 adet mahallesi bulunmaktadır ve bu mahallelerden 4'ü merkezdedir. Merkez mahallelerinde kayıtlı toplam 2.538 kişi yaşamaktadır. İlçede nüfusu en fazla olan mahalle ise 1.122 kişi ile Güdül merkezde yer alan Yukarı Mahallesi'dir. Nüfusu en az olan mahalle ise 58 kişi ile Meyvabükü'dür.

Tablo 2.1. *2020 yılı mahallelere göre Güdül ilçesinin* nüfusu *(TÜİK, 2021)*

Mahalle Adı	Toplam Nüfus
Adalıkuzu Mah.	130
Afşar Mah.	66
Akbaş Mah.	151
Akçakese Mah.	231
Aşağı Mah.	300
Boyalı Mah.	249
Çağa Mah.	503
Çukurören Mah.	160
Emirler Mah.	321
Garipçe Mah.	408
Güneyce Mah.	870
Güzel Mah.	125
Hacılar Mah.	83
Kadıobası Mah.	97
Kamanlar Mah.	167
Karacaören Mah.	451
Kavaközü Mah.	166
Kayı Mah.	96
Kırkkavak Mah.	104
Meyvabükü Mah.	58
Özçaltı Mah.	61
Özköy Mah.	70
Salihler Mah.	268
Sapanlı Mah.	96
Sorgun Mah.	416
Tahtacıörencik Mah.	230
Taşören Mah.	92

Tablo 2.1. (Devam) *2020 yılı mahallelere göre Güdül ilçesinin* nüfusu *(TÜİK, 2021)*

Yelli Mah.	114
Yeni Mah.	795
Yeşilöz Mah.	408
Yukarı Mah.	1122
Genel Toplam	**8438**

Son 10 yıldaki nüfus dağılımına baktığımızda ilçede en dikkat çekici dalgalanma 2017-2019 yılları arasında gerçekleşmiştir. En yüksek nüfus artış hızı 2017-2018 yılları arasında görülmüştür. Özellikle 2011-2017 yılları arasındaki süreç içerisinde ilçe nüfusunda bu kadar dikkat çekici bir dalgalanma yaşanmamıştır. Her ne kadar 2018 yılına kadarki süreçte belli aralıklarda ve düşük hızda nüfusta göç hareketliliği gözlemlense de 2018 sayımında ilçe nüfusu 10 binin üstüne ilk defa çıkmıştır. Bu artış, kesin olmamakla birlikte, katılımcılar arasında yerel seçim sebebiyle oluşan resmi ikametgâh değişikliği şeklinde yorumlanmaktadır. TÜİK verilerine göre en son 2008 yılında Güdül'ün nüfusu 10.075 kişi ile bu sayıyı görmüştür. 2019 sayımında ise yine 1.182 kişilik bir düşüş yaşanmıştır.

Tablo 2.2. *Güdül ilçesi yıllara göre son 10 yılın nüfus dağılımı (TÜİK, 2021)*

Yıllar	**Toplam Nüfus**
2011	8891
2012	8656
2013	8921
2014	8626
2015	8392
2016	8282
2017	8050
2018	10074
2019	8892
2020	8438

İlçe nüfusu içerisindeki en büyük yaş dağılımını 55-59 yaş arasındaki bireyler paylaşmaktadır. Öyle ki toplam nüfus içerisinde yaşlı nüfusun oranı oldukça büyüktür. İlçedeki genç nüfusun giderek azalma göstermesinde, bu nüfus aralığının işsizlik ve eğitim olanaklarının kısıtlılığına paralel olarak ilçeden göç etmesinin payı büyüktür. Bununla birlikte okul çağındaki çocuk sayısının az olmasından kaynaklı olarak çoğu mahallede okul yoktur. Çocukların okul bulunan mahallelere servislerle taşındığı ve

birleştirilmiş sınıflarda eğitim gördüğü gözlemlenmiştir. Bununla birlikte TÜİK verilerine göre ilçede 2019 yılı doğum sayısı 75 iken 2020'de bu sayı 60 olmuştur.

Tablo 2.3. *2020 yılı Güdül ilçesi cinsiyete göre yaş dağılımı (TÜİK, 2021)*

Yaş Grubu	Erkek	Kadın	Toplam
0-4	142	143	285
5-9	135	130	265
10-14	148	131	279
15-19	212	165	377
20-24	280	213	493
25-29	265	188	453
30-34	190	137	327
35-39	189	166	355
40-44	224	195	419
45-49	255	247	502
50-54	299	281	580
55-59	389	448	837
60-64	411	366	777
65-69	368	404	772
70-74	276	323	599
75-79	198	285	483
80-84	130	216	346
85-89	72	131	203
90+	28	58	86

Ayrıca TÜİK 2021 verilerinden hareketle ikâmet edilen ilçeye göre nüfusa kayıtlı olunan ile baktığımızda Güdül nüfusu içerisindeki 8.438 kişiden 7.718'i Ankara nüfusuna kayıtlıdır. İlçe nüfusunun homojen bir toplum yapısına sahip olduğu belirtilebilir. Bununla birlikte Güdül nüfusuna kayıtlı 50.127 kişi bulunmaktadır. Bu nüfustan Ankara ili dışında yaşayan kişilerin sayısı ise 10.869 olarak belirtilmiştir.

2.3.5.2. Ekonomik yapısı

Halkın başlıca geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Sarıkaya (1992, s. 151) Selçuklular döneminde hayvancılığın daha gelişmiş olduğunu; fakat nüfus artışı sonucu geniş orman arazilerinin tahrip edilmesiyle bu alanların yerleşim ve tarım alanlarına dönüştürüldüğünü belirtmiştir. Öyle ki geçmiş yıllarda hayvancılık daha yaygınken, özellikle ticaret alanı olarak ilçede oldukça fazla tiftik ve deri dükkanları (Sarıkaya, 1993, s. 194) bulunmaktaydı. Günümüze doğru Güdül'de birçok imalathanenin rekabete dayanamayarak azalmasıyla birlikte tiftik ve sof kumaşı ticaretinin de gerilediği

belirtilmektedir. Kaplan (2007, s. 484) artık özellikle deri imalatının yerini Beypazarı ve Konya'dan getirilen ayakkabıların satışına bıraktığını, çok az zanaatkârın kaldığını belirtmiştir.

İlçeden genç nüfusun göç etmesi ve yerleşik nüfusun yaşlanması ile yem ve saman üretiminin azalmasıyla maliyetlerinin artmasına paralel olarak büyükbaş hayvancılığın geçmiş yıllara göre azaldığı gözlemlenmiştir. Haliyle nüfusun genellikle, geçimlik bahçe tarımından gıda maddesi ticaretine kadar uzanabilecek çaptaki tarla tarımına kadar, tarımla uğraştığı belirtilebilir. Özellikle engebeli araziler sebebiyle ise küçük ölçekli aile çiftçiliği yaygındır. İlçe ekonomisinde ilk sırayı tarım almış olsa dahi kümes hayvancılığının hala yaygın olduğunu belirtmek mümkündür.

İlçenin ekonomisi hem kuru hem de sulu tarıma dayanmaktadır. İklim merkezli mevcut su sorunlarına paralel olarak damlama sulama sistemlerinin yaygınlaştırılmasıyla daha düzenli sulama kanalları oluşturulmuştur. Bu da ilçede sebzecilik kadar meyveciliğin de artış göstermesine sebebiyet vermiştir. Güdül'de domates, salatalık, biber, patlıcan gibi sebzelerin satışları yoğunlukta olduğu kadar, özellikle mahallelerde çok fazla elma ağaçları da dikkat çekmekte, üreticiler çok çeşitli elmaların satışını da gerçekleştirmektedir.

Görsel 2.16. *Güdül'de yetiştirilen yaz elması çeşitleri*

İlçede nohut üretimi eskiden önemli bir yere sahipti. Nohut, leblebi yapımında değerlendirilmekte; Güdül leblebisi önemli bir ticaret ürünü olarak anılmaktaydı. Güdül'de Yukarı Mahallesi'ne bağlı Leblebiciler Sokağı hala varlığını sürdürse dahi

leblebi üreticiliği bugün eskisi kadar sürdürülememektedir. Eskiden 50'den fazla imalathane bulunan sokakta, bu sayı oldukça azalmıştır. Yine de "tek kat bitişik düzen, ahşap cepheli dükkanları ile Leblebiciler Sokağı binaları tescilli ticari yapı grubu oluşturmaktadır" (Kaplan, 2007, s. 487).

Görsel 2.17. *Güdül Leblebiciler Sokağı*

Güdül'de hem tarımsal turizm hem de kültür ve doğa turizminin yaygınlaştığı, birçok grubun bölgeye günübirlik veya konaklamalı turlar düzenlediği belirtilebilir. Bu noktada ilçedeki bir başka ekonomik yapı olarak turizm faaliyetleri de tarım ve hayvancılığın yanına eklenebilir. Öyle ki Kaplan'ın (2007, s. 488) da çalışmasında altını çizdiği gibi Güdül, kırsal alan kaynakları bakımından ekolojik tarıma oldukça elverişli bir yapıya sahiptir. Ekolojik tarım ve bu tarıma dayalı arazi kullanımlarına paralel olarak çiftlik gezileri ile çiftlik içinden ürünlerini kendilerinin toplayacağı ve ürünleri tüketicilerin yerinde tüketebileceği kahvaltı imkânları sunarak tarımsal turizm ziyaretlerinde artış sağlanabilir. Böyle bir artışa paralel olarak yerel çevre ve kültürel özelliklerin korunması, yerel katılımlı ve planlı bir şekilde sürdürülebilirliğin sağlanması önemlidir. Tahtacıörencik Mahallesi hem çiftlik hem de tarımsal turizmde kendini geliştirmiştir. Yine de bu turizm çeşidinin ilçe genelinde yaygın olmadığı belirtilebilir.

Görsel 2.18. *İnönü Mağaraları*

Kültür turizmi açısından Güdül, Kirmir Çayı boyunca uzanan İnönü Mağaraları, Salihler ve Adalıkuzu Mahallelerinde bulunan kaya yazıtları ve Çağa Mahallesi sınırlarında kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkan Mnizos Antik Kenti bakımından dikkat çekmektedir. Doğa turizmi için ise Güdül'de birçok alternatif vardır. Yeşilöz Vadisi, Sorgun Göleti ve Yaylası bunların başlında gelmektedir. İlçede uygun kamp alanları, yürüyüş rotaları bulmak ve kuş gözlemciliği yapmak da mümkündür.

Görsel 2.19. *Sorgun Göleti Tabiat Parkı*

Tarım, kültür ve doğa turizmi açısından Güdül, elverişli çeşitliliğe sahiptir. Alanların yeteri kadar tanınırlığının sağlanabilmesi için festivaller ve sanatsal faaliyetler gerçekleştirilmektedir. İlçenin sakin şehir ünvanını almasıyla birlikte tanınırlığının arttığı da belirtilebilir.

3. YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde yararlanılan yöntem, örneklem, veri toplama tekniği ile verilerin analizi açıklanmaktadır.

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın yöntemi nitel araştırma desenine dayanmaktadır. Nitel araştırmalar olayları ve davranışları kendi bağlamlarında anlamaya öncelik verir. Bu araştırmalarda yaşam statik olarak değil; süreçsel olarak görülmektedir. Ayrıca nitel araştırma deseninin amacı sosyal olanı anlamaktır. Öyle ki araştırmacı, katılımcıların olaylara yükledikleri anlamı öğrenmeye ve soruna ait bilgiyi elde etmeye odaklanır. Bu sebeple araştırmacı katılımcılarla yoğun bir deneyim ve süreklilik içerisinde bulunmaktadır. (Creswell, 2014, s. 186-187). Nitel araştırmalar bu yüzden derin yorumlamalara dayanır; çünkü aynı eylem ve olay her bir gözlemci tarafından farklı anlamlar taşıyabilir. Tarım ve gıda kavramları tarihsel ve toplumsal bir geçmişe dayanır. Geçmişten günümüze, özellikle modernite dahilinde ekolojik tarım uygulamalarının artışını ve alternatif üretim ve dağıtım ağlarının geliştirilmesini, değişen koşullar ve özneler çerçevesinde, sahadan edinilen bilgilerle incelemek gerekmektedir.

Nitel araştırmalar genel anlamı ile keşfedici çalışmalardır. Nitekim nitel araştırma deseninde araştırmacı görüşme veya gözlemler dahilinde topladığı bilgilerin içerisinden anlamları yakalamaya ve keşfetmeye çalışır. Böylece araştırmacı sorunun bütünsel bir resmini elde etmeyi hedefler (Creswell, 2014, s. 186). Dolayısıyla nitel araştırma yöntemleri tarımsal gıda sistemlerini doğal ortamında hem derinlemesine hem de ayrıntılarıyla incelemek için oldukça elverişlidir.

3.2. Araştırmanın Örneklemi

Nitel araştırma içerisinde yapılması gereken, araştırmanın problemi ve amacına uygun olarak katılımcıları ve çalışma sahasını seçmektir (Creswell, 2014, s. 189). Bu araştırmada amaca yönelik örneklem seçim tekniği kullanılmıştır. Genel ve soyut alandan çok ulaşılabilecek çevreden seçilen 14 kişilik, agroekolojik tarım uygulamalarını benimsemiş ve aile çiftçiliği yapan bir örneklem kümesinden yararlanılmıştır. Bu sebeple araştırma Güdül'de, belirlenen mahallelerde ikâmet eden ve üretimlerinde agroekolojik tarım yöntemlerini kullanan çiftçilerden oluşmaktadır.

Küçük ölçekli aile çiftliklerine dair yürütülen bu çalışma keşifseldir. Güdül'ün Tahtacıörencik Mahallesi'nde agroekolojik üretim daha yoğundur ve bu mahallede 10 yıla yakın bir kolektiflik söz konusudur. Agroekolojik uygulamalar üzerine belirli dönemlerde eğitimler verildiği için Tahtacıörencik Mahallesi'ndeki katılımcılar geçmişten beri sürdürdükleri üretimlerini agroekoloji kavramı içerisinde, bu eğitimlerle birlikte temellendirmiştir. Bu sebeple merkeze Tahtacıörencik Mahallesi alınmıştır; fakat çevre mahalleler de gezilerek alan notları tutulmaya çalışılmıştır. Katılımcılar amaca uygun bir şekilde belirlenmiştir. Tahtacıörencik Mahallesi başta olmak üzere birkaç mahallede de agroekolojik tarım yapan üreticiler bulunup, karşılaştırmalı bir araştırma yapılması hedeflenmiştir. Örneklem büyüklüğü katılımcılarla her ay belirli aralıklarda görüşülmesi, değişkenlerin sürece bağlı olarak incelenmesi, üretim alanları içerisinde katılımcı gözlemler yapılarak saha notları tutulması ve üretime dahil olunması hedeflendiği için sınırlı tutulmuştur. Bu sebeple bu örneklem sayısı Güdül İlçesi'nde agroekolojik tarım ile ilgilenen bütün kişilerin sayısını temsil etmemektedir.

Seçilen katılımcıların 10'u Tahtacıörencik, 2'si Karacaören, 1'i Yukarı ve 1'i Yeşilöz Mahallesi'nde ikamet etmektedir. Katılımcılar, kişisel bilgileri gizli tutulacak şekilde kodlanarak aktarılmıştır. Buna göre tüm katılımcıların araştırma içerisindeki kod isimleri; Doğan, Irmak, Rüzgâr, Meltem, Cemre, Güneş, Kumru, Çınar, Damla, Başak, Deniz, Yıldırım, Yıldız ve Toprak olarak belirlenmiştir. Katılımcılara ait demografik ve sosyo-ekonomik bilgiler ise Tablo 3.1'de sunulmuştur.

Tablo 3.1. *Katılımcıların demografik ve sosyo-ekonomik özellikleri*

Katılımcılar	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Medeni Durum	Hanede Yaşayan Kişi Sayısı
Doğan	58	Erkek	Lisans	Evli (39 yıldır)	2
Irmak	28	Kadın	Lise	Evli (8 yıldır)	5
Rüzgâr	43	Erkek	Ortaokul	Evli (20 yıldır)	2
Meltem	47	Kadın	Ortaokul	Boşanmış	4
Cemre	59	Kadın	İlkokul	Dul	2
Güneş	60	Kadın	İlkokul	Dul	1
Kumru	56	Kadın	İlkokul	Evli (34 yıldır)	4
Çınar	59	Erkek	İlkokul	Evli (35 yıldır)	4
Damla	45	Kadın	Lise	Evli (19 yıldır)	4
Başak	64	Kadın	İlkokul	Evli (45 yıldır)	2
Deniz	41	Erkek	Lise	Evli (20 yıldır)	6
Yıldırım	59	Erkek	İlkokul	Evli (36 yıldır)	2
Yıldız	45	Kadın	İlkokul	Evli (26 yıldır)	3
Toprak	57	Erkek	Lise	Evli (39 yıldır)	2

Tablo 3.1'de görüldüğü üzere katılımcılar 28 ile 64 yaş aralığındadır. Irmak, Ankara'nın Yenimahalle İlçesi'nde, Rüzgâr Muğla'da, Meltem Ankara'nın Altındağ İlçesi'nde doğmuştur; fakat memleketleri Güdül'dür. Sadece Yıldız Uşaklı olup abisinin işi dolayısıyla geldikten sonra kesin olarak ailesi ile Güdül'e yerleşmiştir. Diğer katılımcılar ise Güdül'de doğmuştur. Genel itibariyle tüm katılımcılar ömürlerinin büyük bir kısmını Güdül'de geçirmiştir. Araştırmanın temeline aile çiftlikleri alınmış olsa dahi hane halkından seçilen bir kişi ile görüşülmüş; fakat sahada hane halkının tüm üyelerinin üretime dahil olma süreçleri gözlemlenerek notlar alınmış ve tüm üyelerle yapılandırılmamış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte yarı yapılandırılmış mülakat soruları 8 kadın ve 6 erkek katılımcıya yöneltilmiştir. Katılımcıların biri lisans, dördü lise ve ikisi ortaokul mezunu iken yedisi ilkokul mezunu olduğunu ifade etmiştir. Meltem şu anda açıktan liseye devam ettiğini, Deniz ise bu yıl üniversite sınavlarına gireceğini belirtmiştir. Tüm katılımcılar okur yazardır.

Katılımcıların çoğu çocukluğundan beri üretime bir şekilde dahil olduklarını belirtmiştir. Görüşülen katılımcıların birkaçının emekli maaşı olmasıyla birlikte hepsinin şu an doğrudan geçim kaynakları tarımsal üretimdir. Sadece Damla'nın eşi ve Deniz'in kendisi çiftçilikle birlikte düzenli bir işte çalışmaktadır. Ayrıca mevcut koşullarda hanede yaşayan tüm kişiler tarımsal üretime dahil olmaktadır. Katılımcılardan Güneş, evde yalnız yaşadığını; fakat her hafta sonu Ankara'da ikamet eden çocuklarının yanına gelerek üretime dahil olduğunu belirtmiştir. Hanede eşiyle birlikte yaşayan Doğan, Rüzgâr, Başak ve Toprak çocuklarının tatillerde geldiklerinde kendilerine üretimde yardım ettiklerini belirtmiştir. Bu sebeple tüm katılımcıların aile çiftçiliği yaptığı belirtilebilir.

3.3. Veri Toplama Tekniği ve Aracı

Araştırmanın temelini nitel yöntem tekniklerine bağlı olarak geliştirilmiş, yarı yapılandırılmış bir mülâkat soru formu oluşturmaktadır. Bu görüşme türünde bazı açık uçlu sorular vardır. Katılımcılarla bu sorular üzerinde durularak daha derin bilgiler elde edilebilir. Bu sebeple araştırmada veri toplanırken derinlemesine görüşme ve katılımcı gözlem de kullanılmıştır. Sahada çekilen görsel kayıtlarla da katılımcılardan toplanılan bilgi zenginleştirilmeye çalışılmıştır.

Görüşme öncesinde, katılımcılar mülâkat hakkında bilgilendirilmiş ve araştırmada herhangi bir şekilde isimlerinin yer almayacağı, anonimleştirilecekleri güvencesi verilmiştir. Görüşmelerin tamamında, katılımcılardan ses kaydı alınması adına izin istenmiştir. Tüm katılımcılar ses kayıt cihazı kullanımına onay vermiştir. Bununla birlikte en kısa görüşme 65, en uzun görüşme ise 124 dakika sürmüştür. Tüm görüşmeler toplamında 1206 dakikalık bir veri elde edilmiştir.

Tahtacıörencik Mahallesi ile ilk defa 20.03.2021 tarihinde temas kurulmuştur. Karacaören Mahallesi'ne ilk ziyaret ise 14.07.2021 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Buna karşılık Güdül merkeze bağlı Aşağı, Yeni, Emirler ve Yukarı Mahallesi'ndeki ve Kamanlar ile Yeşilöz gibi çevre mahallelerdeki üretim alanları ise ilk 04.07.2020'de Güdül köy pazarı ziyareti vesilesiyle gezilmiştir. İlk ziyaretler esnasında birçok kişinin doğal tarım yöntemlerini kullanarak üretim yaptığı; fakat satma gereği hissetmediği, sadece kendisi ve ailesinin gıda gereksinimlerini karşılamak için ürünlerini kullandığı gözlemlenmiştir. Bu sebeple katılımcıların seçiminde hem ekolojik açıdan duyarlı, sosyal açıdan adil bir üretim yöntemi olan agroekolojiyi benimsemeleri hem de bu üretim yöntemi ile ürettikleri ürünlerini tüketiciler ile buluşturmaları ön plana alınmıştır.

Çalışma kapsamında yöneltilen mülâkat sorularının cevaplandırılmasına ise 2021 yılının haziran ayında başlanmıştır. Bu süreçteki ziyaretlerde üreticilerle sürekli etkileşim içerisinde olunarak karşılıklı güven ortamı sağlanmıştır. Çalışma kapsamında hazırlanmış olan yarı yapılandırılmış soru formu, çiftlik sahipleriyle üretim alanları içerisinde derinlemesine görüşmeler ve katılımcı gözlem merkezinde yöneltilmiştir. İlk etapta tanışma ziyaretleriyle başlayan bu yolculuk devamında yarı yapılandırılmış mülâkat sorularına verilen cevaplar ve agroekolojik tarım faaliyetlerinin doğrudan gözlemlenmesi ve öğrenilmesi eşliğinde zenginleştirilmiştir. Sadece bir gözlemci olmaktan ziyade görüşme sonrasında çapa yaparak; bağ budamaya, tohum veya fide dikimine katılarak katılımcılarla üretim alanı içerisinde en az 1 tam gün zaman geçirilmiştir.

2021 yılının kasım ayına kadar üretim alanı ziyaretlerine aralıklar halinde devam edilmiştir. Özellikle 2021 yılının mart ayında haftada bir kez olacak şekilde başlayan bu ziyaretler devamında mahallelerde konaklamaların da dahilinde haftada 3-4 güne çıkartılmıştır. Ayrıca Haziran 2021'de 15 günlük ve Ağustos 2021'de 12 günlük aralıksız konaklamalı ziyaretler de gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar ile üretim aşamaları

takip edilmiştir. Üreticilerin teknikleri ve ürünleri nasıl yetiştirdikleri gözlemlenmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi tohum ekiminden ürün toplama sürecine kadar üretim aşamalarının içerisinde olunmuştur. Özellikle dağıtımda kolektif bir oluşum söz konusu olan Tahtacıörencik Mahallesi'ndeki katılımcılarla haftada bir gerçekleştirilen ürün paketleme süreçlerine de zaman zaman dahil olunmuştur.

Enformel görüşmeler esnasında etnografik gözlemler de yapılarak gündelik sorular sorulmuş, geçmiş tarım hikayeleri de dinlenilmiştir. Bu sayede alan notları da tutulmuştur. Toplanılan veriler alan notlarıyla birleştirilmiş, anlam kazandırılmıştır. Tam katılım sağlamak için özen gösterilmiş, aynı yemek masasına oturularak kültürel örüntüler de incelenmiş ve katılımcı bir kültürel üye haline gelinmiştir. Örneğin, Güdül'de eskiden beri var olan bazlama, kara helva ve kapama gibi yiyecekler birlikte pişirilmiş, tarifleri ve hikayesi dinlenilmiştir. Bununla birlikte bulgur ayıklama, patlıcan ve dolmaları kurutmak için ipe dizme, makarna kesme, turşu, salça ve pekmez yapımı gibi işlemlerde de katılım gerçekleştirilmiştir. Bu esnada yapılan gündelik sohbetlere de eşlik edilmiştir.

3.4. Veri Analizi

Yapılan görüşmeler sonucunda ses kayıtları analiz edilmek üzere deşifre edilmiş, bilgisayar aracılığıyla görüşmeler yazıya geçirilmiştir. Ses kayıtları dinlenilerek yazıya geçirilen verilerin tamamı okunmuş ve incelenmiştir. Devamında veriler ayıklanma sürecine girerek, düzenlenmesi ve sınıflandırılması adına, tekrar temalar altında bir araya getirilecek şekilde bölümlere ve parçalara ayrılmıştır. Fakat Creswell'in (2014, s. 195) belirttiği gibi nitel araştırmalarda veri analizi nicel araştırmalardan farklı olarak çalışmanın diğer tüm kısımları ile iş birliği içerisinde ilerlemektedir. Örneğin, araştırmacı bir veriyi analiz ederken sonuç bölümünün yapısını düzenleyebilir. Ayrıca bu araştırmada mülakatlar ayrı günlerde yapıldığı için veri analizi sürecinde, her deşifre sonrası görüşmeler tekrar tekrar okunarak sonuç raporu için kısa notlar da alınmıştır. Bunun devamında uzun durumdaki veriler el ile kodlanarak temalara ayrıldıktan sonra bulgular bölümü içerisinde temaların anlamının yorumlanması sürecine geçilmiştir.

4. BULGULAR VE YORUM

Araştırmanın bu bölümünde katılımcılar tarafından yarı yapılandırılmış mülâkat sorularına verilen cevapların yorumlanmasına yer verilmektedir. Bu yorumlama süreci mülâkat deşifreleri sonucu elde edilen veriler, alan notları ve alanyazın ile desteklenerek sürdürülmüştür. Bulgular yedi ana başlık altında analiz edilmiştir. Birinci başlığında katılımcıların olgusal verileri, demografik ve sosyo-ekonomik özellikleri ele alınmıştır. Burada daha önce Tablo 3.1'de özetlenen bilgiler, katılımcıların ifadelerine de yer verilerek derinlemesine incelenmiştir. İkinci başlıkta katılımcıların çiftçi olma süreçleri yerel bilgi dinamikleriyle birlikte yorumlanmıştır. Üçüncü başlıkta katılımcıların agroekoloji kavramını ne şekilde tanımladıklarına ve agroekolojik uygulamaları tercih sebeplerine odaklanılmıştır. Dördüncü başlıkta gıdaları tüketiciler ile buluşturdukları dağıtım kanalları aktarılmıştır. Beşinci başlıkta ise katılımcıların gözünden tüketicilerin merak ettikleri ve agroekolojik uygulamalarla üretilen gıdalara dair tüketici görüşleri yorumlanmıştır. Altıncı başlıkta katılımcıların aile çiftçiliğinin ve yedinci başlıkta ise agroekolojik uygulamaların geleceğine yönelik değerlendirmeleri incelenmiştir.

4.1. Katılımcılara Dair Olgusal Veriler

Bu bölümde katılımcılardan alınan ve Tablo 3.1'de belirtilen yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu ve mevcut koşullarda hanede yaşayan toplam kişi sayısıyla birlikte katılımcıların çocuk sayısı, aylık sabit gelirleri, sosyal güvenceleri, bulundukları bölgelerdeki sağlık ve eğitim hizmetleri, aldıkları sosyal yardımlar, Güdül'deki yaşam memnuniyetleri ve borç durumları üzerine tanıtıcı bilgiler sunulmuştur.

4.1.1 Demografik ve sosyo-ekonomik özellikler

Katılımcıların kişisel aylık sabit gelirlerine bakıldığında; katılımcılardan 5'inin emekli maaşı olduğu belirlenmiştir. Kendilerine ait bir sabit geliri olmayan katılımcıların hanelerine bakıldığında ise Başak ve Yıldız'ın eşinin emekli maaşı olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca Meltem'in vefat eden babasından ve Cemre ile Güneş'in vefat eden eşlerinden kalan emekli maaşının olduğu belirlenmiştir. Damla'nın eşi ile Deniz'in kendisi ise şu an maaşlı bir işte çalışmaktadır.

Katılımcılardan Kumru'nun hem kendisinin hem de eşinin emekli maaşı vardır; fakat bunun haricinde diğer hanelerde sadece bir kişiden gelen sabit bir aylık gelirin

olduğu görülmektedir. Bununla birlikte geçimini sadece tarımdan kazandığını ifade eden katılımcılar da vardır. Irmak ile Rüzgâr herhangi bir sabit geliri ve sosyal güvencesi olmadığını belirtmiştir. Öyle ki bu katılımcılar sağlık hizmetlerinden yararlanırken zorunlu olarak acil servisi tercih ettiklerini ifade etmiştir. Rüzgâr, eskiden çiftçi Bağ-Kur'una sahip olduğunu; fakat şu an ödemesini yapamadığını belirtmiştir. Ayrıca "çiftçiye bir sigorta yapılıyorsa, sadece kendisini kapsamaması" gerektiğini ifade ederek, "Türkiye'de çiftçi eşiyle, çocuğuyla çoluğuyla çalışır" tepkisini vermiştir:

> "Şöyle ki mesela çiftçiye bir sigorta yapılıyorsa, sadece kendisi sigortalı olmamalı. Türkiye'de çiftçi eşiyle, çocuğuyla çoluğuyla çalışır. En azından eşini kapsamalı ve tek kişilik pirim ödemesiyle iki kişinin pirimi ödenmiş sayılıp emekli olması gerekir. Çünkü 3-4 kişi çalışıyor, bir kişinin kazanacağı parayı kazanıyor. Anca bir kişinin pirim borcunu ödeyebilir; ama burada ailesiyle birlikte çalışır. Yani eşinin çalıştığı göz önünde değildir. Çocukların yıpranma payı göz önünde değildir (Rüzgâr, 43, erkek)."

Güdül'deki yaşadıkları evlerinin mülkiyetine bakıldığında; arsa tapu sahiplerinin genel itibariyle kayınpeder, kayınvalide, babaanne ve dede olduğu görülmektedir. Sadece Doğan, Çınar, Yıldırım ve Toprak yaşadığı yerin tapusunu kendi üstüne aldığını belirtmiştir. Damla, tapunun kayınvalidesinin üstüne olduğunu ve eşinin, ailenin tek çocuğu olduğu için hak iddia edecek kimsenin olmadığını aktarmıştır. Deniz ve Yıldız ise kiradadır. Bununla birlikte birçok katılımcı yaşadıkları evin tapusunu almak istediğini; fakat veraset sıkıntıları ile karşılaştıklarını ifade etmiştir:

> "Buradaki evim için kendime ait diyemiyorum. Her şeyi kendim yaptım; ama nedir tapusu dedemin üstüne (…) Veraset sorunu, köyümüzün en büyük sorunlarından birisidir. Şu köyde yüzde 90 ekili arazilerin tapusu eken kişilere ait değildir. İki kuşak öncesinden hep ortaklıdır. Yarın bir gün biri çıkıp hak talep etse eder. O da bizim aile aramızdaki hukuka dayanan bir şey. Sadece kardeşlerle de bitmiyor bu iş. Halalar, amcalar, onların çocukları, torunlar… Çünkü iki kuşat atlıyor. Şimdi herkesin bir araya gelip de tapu, veraset işleri ile uğraşması çok zor. Ben uğraşıyorum (Rüzgâr, 43, erkek)."

> "Maalesef asla bize ait değil. Babaannemin üstüne görünüyor bu ev. Hesapladım 40 kişinin hakkı var. Ama babam gelmiş köye, kardeşine de diyor ki sözlü olarak sen de şu kısmı al yap istediğini diyor. Okulun tam karşısında da bağ evimiz var bizim. Orada da babaanneden, orayı da yine sözlü olarak babam almış. Babam emekli olup köye yerleşince hevesi çoktu. Emekli olunca köyde yaşamak istedi. Bu evi yaptı, kardeşine de sorun olmayacağını düşündü. Bir de bağım olsun dedi, orayı da aldı, yaptı. Tapusu bizim üstümüze değil, yarın bir gün ne olacağı belli de değil (Meltem, 47, kadın)."

> "Buranın daha tapusunu vermedi. Büyük abimiz öldüydü, çocuklar da vermiyor şimdi buraninkini. Kayınvalidemin üstüne şu an. Ev bizim de üstümüze veren yok. Onların da var

> evleri, bura da bize, onlara da oturdukları yer düştü; ama inat ettiler vermediler işte. Bura böyle de değildi hep kendimiz yaptık. Mecbur verecekler de inat. Öyle talep de etmiyorlar; ama üstümüze de vermiyorlar (Başak, 64, kadın)."

Katılımcıların üretim yaptıkları arazilerin sahiplerine bakıldığında ise çoğunun akraba veya tanıdıklar üzerine olduğu görülmektedir. Katılımcıların çoğunun kendileri üzerine bir arazisi yoktur. Başak haricindeki diğer katılımcılar hiçbir zaman toprak satın almamıştır. Başak, meyve yetiştirmek için yakın tarihte bir arazi satın aldığını belirtmiştir. Sadece Doğan kendisine miras ile kalan toprakları üstüne aldığını ifade etmiştir. Cemre, Güneş, Kumru, Çınar ve Yıldırım ekim yaptığı alanları miras yolu ile edindiğini; fakat akrabalar arasında eşit olarak dağıtılan bu alanların tapularının üstünde olmadığını aktarmıştır. Babadan veya dede, babaanne gibi akrabalardan kalan bu alanların bakımlarını üstlenmişlerdir. Herkesin kendi yerini bildiğini ifade etmişlerdir. Cemre 6, Çınar ise 5 kardeş olduğunu, kardeşleri ile bu alanları gelecekte çocuklarına zorluk çıkarmaması adına resmi olarak bölüştürmek istediklerini; fakat kardeşlerinin "yanaşmadığını" ifade etmiştir. Diğer katılımcılar ise tanıdıklarının arazilerini sözlü beyanlar doğrultusunda veya kendi ifadeleri ile "hatıra dayanarak" ekim için kullandıklarını ifade etmiştir. Öyle ki araştırma içerisinde yer alan ve çevre mahallelerde üretim yapan üreticiler de toprakla uğraşamayacak kadar yaşlı olan veya şehre taşındığı için ekemeyeceğini belirten kişiler ile görüşüp boş kalan bölgeleri üretime kazandırmaktalardır. Örneğin, 2005 yılına kadar çeltik tarlası olan ve artık ekilmediği için boş kalan Süvari Çayı kıyısındaki alanların da bu yıl üretim için kullanılmaya başlandığı aktarılmıştır.

Katılımcılar arazi sahiplerinin ektikleri alan için çoğu zaman bir karşılık beklemediğini belirtmiştir. Birkaç katılımcı ise ektiği arazinin karşılığında kira bedeli olarak para veya ektiklerinden arazi sahiplerinin talep ettikleri kadar ürün verdiğini ifade etmiştir:

> "Süvari'deki mesela ekmeyen kişinin yerini ektik biz. Eskiden oralarda pirinç yetiştiriyorduk, ondan sonra da eken olmayınca şimdi gidip ekiyoruz. Sahibi var; ama bir şey demiyor ben ekmiyorum diyor zaten. Çoğu ya İstanbul'da ya da Ankara'dadır ektiğimiz kişilerin. Köyde 6-7 kişiden fazla böyle bir üretim yapan olmuyor, çok ihtiyarlar. Bırakıyorlar bu yüzden kim ne ekerse eksin yani (Güneş, 60, kadın)."
>
> "Onları biz şöyle yapıyoruz, icar tutuyoruz. İcar dediğim para karşılığı. Misal senin burada babanın tarlası var, benim tarlaya sınır. Diyoruz buranın dönümüne kaç para istersin ben ekeyim, o şekilde ekiyoruz. Hemen karşımızı para karşılığı kiraladık mesela. Başkasının

> arazisiydi. Kısır duruyordu, biz buraya ekelim mi dedik, dedi ekin. Dönümüne de iki yarım arpa verirsiniz dedi. O şekilde oluyor. Mesela dönüm başına iki yarım arpanın parasını da verebilirsiniz dedi. Böyle bir şey de buralarda yaygın (Yıldırım, 59, erkek)."
>
> "Hepsi kira, para ödüyoruz. Dekar hesabı oluyor, dekarı 100 liradan kira ödüyoruz. Bir de 200'e çıkacak, bu sene öyle 200-250 olacak yani. Ama sadece bağlara kira ödemiyoruz. O da bağlar sönmesin, kuruyup ölmesin diye bakın diyorlar. Biz de bakıyoruz onlara, ayakta da tutmak için bağları. Bakılmayınca söner, kurur yani ağaç olduğu için. Onun için bir şey istemediler. Sadece bakın dediler. Sönmesin istiyorlar anamızın, babamızın hatırası diye (Yıldız, 45, kadın)."

Katılımcılardan Yıldırım'ın belirttiği gibi icar, kira anlamına gelmektedir. Arazi sahipleri, belirli bir süre ve bir bedel karşılığı topraklarını kullanabilmeleri adına izin vermektedir. Daha önce de belirtildiği gibi araştırma bölgelerinde, geçmişten de örneklerine şahit olabileceğimiz, genelde yazılı bir sözleşmeye değil güven ilişkisine dayalı olan sistem hala devam etmektedir. Bu sebeple kiralama koşullarını belirten yasal sözleşmeler oluşturulmamaktadır.

Bununla birlikte katılımcıların bazıları, kimisinin ise süt, yağ, gübre gibi taleplerinin olduğunu belirtmiştir:

> "Gidip söylüyoruz üretim olsun diye, onlar da ek diyor, ekiyoruz. Bazısı karşılığında istiyor mesela diyor ki 5 yarım, 10 yarım ekin ver. Birisi mesela bir tarlasını ektim, karşılığında iki bidon süt istedi, ben de tamam dedim. Kimisi mesela hiç istemiyor, kısır kalmasındansa ek diyor adam, zaten senelerdir uğramıyorlar köye (…) Mesela şu karşıda komşunun tarlası var, o eşin sürsün de yarısını sen ek yarısını ben ekeyim dedi, traktörümüz var ya bizim. Oraya da karpuz, ayçiçeği ve kavun ektim; ama daha bitmedi. Tarlayı sür dedi, yani sürme parası vermeyecek bize, biz de tarlayı hep sürdük, yarısını o ekti, yarısını da biz ektik (Kumru, 56, kadın)."
>
> "Süvari'de bir yeri 4 çuval gübreye kiraladık. Mesela adam dedi ki 4 çuval gübre verin bana, ekin kendiniz dedi orayı. Aşağı taraftakiler para istedi, onlara para verdik. Kontrat falan yok, arada sadece sözle yapılan bir şey bu. Güven meselesi. Önceden de böyleydi zaten bizim çocukluğumuzda falan da. Ben burayı ekmiyorum, tamam sen ek de bana şu kadarcık oradan ekin verirsin veyahut şu ekini al da karşılığında bana şu kadar süt, yağ ver. Bizim köyde bu hep böyle idi zaten. Bu şekilde gidiyordu (Damla, 45, kadın)."

En nihayetinde kırdaki toprak mülkiyeti sorununa dair pek çok çalışma mevcuttur. Miras yolu ile parçalanan topraklar ile tarım arazilerinin küçülmesi veya topraksız olan köylülerin kiracı ya da ortakçılık sistemi ile üretimi sürdürmesi en yaygın ele alınan konular arasındadır. Genel itibariyle katılımcıların birçoğunun hem yaşadıkları evlerinin hem de işlettikleri arazilerin tapusunun kendilerine ait olmadığı belirlenmiştir. 2 kuşak

öncesine dayanan tapu ortaklığı sebebiyle, görece çok büyük olmayan toprakların üzerinde dahi, birçok söz sahibinin bulunduğunu aktarmışlardır. Katılımcılar da haliyle üretim yaptıkları ve yaşadıkları arazilerin asıl sahibi olarak kendilerini göremediklerini eklemiştir.

Katılımcılar, geçimlerini bu alanlardan sürdükleri için toprakların mülkiyetinin kendi üzerlerinde olmaması ve toprağın üzerinde kaç kişinin söz hakkı olduğu bilinmezliği, katılımcılarda endişe yaratmaktadır. Bazı katılımcılar mirasçı sayını öğrenmek adına uğraşmakta ve resmi olarak bu alanları bölüştürmek istemektedir. Diğer bazı katılımcılar ise babaları veya hak sahibi diğer "aile büyükleri" hayatta olduğundan "güvendiğimiz için gidip onlardan imza almayı uygun görmedik" ifadesini kullanarak akrabaları arasında yanlış anlaşılmak istemediklerini aktarmıştır. Bu noktada bölgede bakımsız kalan bağların kuruyup ölmemesi için üretim yapmak isteyenlere bırakılması örneğinde olduğu gibi sözlü beyanlarla katılımcılar yeni üretim alanları kazansa da gelecekte hak sahiplerinin üretim alanlarını bir anda ellerinden almaları da muhtemeldir. Agroekolojik üretimin sürdürebilmesi için üreticinin toprak mülkiyetini kazanması ve onu muhafaza etmesi önemli bir noktadır. Özetle bahsedilmek istenen, hak sahipleriyle iş birliği çerçevesinde üretimin devamlılığının merkeze alınması gerekliliğidir.

4.1.2. Sağlık ve eğitim hizmetlerine erişim ve yaşam koşulları

Katılımcıların ortalama çocuk sayısının 2 olduğu anlaşılmıştır. Araştırmada çocuğu olmayan katılımcı bulunmamaktadır. 8 katılımcının 2, 3 katılımcının 3, 2 katılımcının 4 ve 1 katılımcının 5 çocuğu vardır. Katılımcıların çocuklarının yaşı incelendiğinde en küçük çocuk 2, en büyük çocuk ise 41 yaşındadır.

Birkaç katılımcının geçmişte başka şehir ve ilçelerde ikâmet ettiği dönemleri olmasıyla birlikte şu an tüm katılımcıların sürekli olarak yaşadıkları yer Güdül'dür. Katılımcıların çocuklarından hem eğitim hem de işleri sebebiyle haneden ayrılanlar vardır. Katılımcılardan Meltem, Cemre ve Çınar kendilerine yardım ettiği için çocuklarının hanede kendileriyle birlikte yaşadığını belirtmiştir:

> "Oğlum yeni askerden geldi, o da 26 yaşında. Oğlum bana yardım ediyor şu an, pandemiden dolayı iş bakamadı. Ama daha önce ormanda falan çalıştı. Ormandaki işlere bakıyordu (Meltem, 47, kadın)."

> "Oğullarımın büyüğü benim yanımda kalıyor, şu an tarım ile uğraşıyor. Kaynak bölümünü bitirdi. Birçok iş kolunda çalıştı (Cemre, 59, kadın)."

> "Küçük oğlan artık yanımda, bana yardım için geldi. Sebzeyi çoğalttık diye onun için geldi (Çınar, 59, erkek)."

Meltem hanede oğlu, abisi ve annesi ile yaşamaktadır. Cemre, sadece büyük oğlu ile yaşarken Çınar ise liseye giden kızı, küçük oğlu ve eşiyle birlikte yaşadıklarını belirtmiştir. Sadece hanede kayınpederi, eşi ve iki çocuğu ile yaşayan Irmak'ın çocukları ilkokul çağındadır. Özellikle yaşadıkları bölge olan Tahtacıörencik Mahallesi'ndeki genç nüfusun azalmasından dolayı, bölgedeki ilkokul faaliyet göstermemektedir. 2020 yılı verilerine göre Tahtacıörencik Mahallesi'nde kayıtlı nüfusun 230 olmasıyla birlikte, bu nüfusun büyük bir çoğunluğu 55-69 yaş aralığına karşılık gelmektedir. Ayrıca kışın, kışlık sebze üretim alanları bulunmadığı için hanelerin boş kaldığı ve bu sayının oldukça azaldığı belirtilebilir. Bu sebeple hem nüfusu az hem de dağınık olan yerleşim yerlerinde ortak paydada ulaşımı en merkezi olan yerlere, köylerde kalan öğrenci sayısı saptanarak, okullar açılmaktadır. Bu bölgelerdeki çocuklar birleştirilmiş sınıflarda, taşımalı eğitim görmektedir. Irmak da Tahtacıörencik Mahallesi'ndeki ilkokul çağındaki sayılı çocuğun Karacaören Mahallesi'nde, birleştirilmiş sınıflarda eğitim gördüğünü aktarmıştır:

> "Bizim yaşıtımızda bile kalmadı buralarda. Çocuklar sıkılıyor, arkadaşları hiç yok köyde. Okula da mesela Karacaören'e gidiyor kızım. Ama oğlum Beypazarı'na gidiyor, öğretmeni ile bir türlü anlaşamadı. Dersleri de kötüye gidince, bir de birleştirilmiş sınıftı, o yüzden biz Beypazarı'na götürüyoruz, bekleyip biz alıp geliyoruz (Irmak, 28, kadın)."

Güdül merkeze bağlı Yukarı Mahallesi'nde çok programlı anadolu lisesi ve fen lisesi bulunmaktadır. Deniz'in büyük kızı bu bölgede bulunan fen lisesine, küçük kızı ise çok programlı liseye gitmektedir. Bununla birlikte Doğan'ın küçük oğlu lise 2'ye gitmektedir ve öğretmen olan kızıyla birlikte Eskişehir'de yaşamaktadır. Rüzgâr'ın iki çocuğu da Ankara dışında bir yatılı lisede okumaktadır. Damla'nın oğlu ise Ankara'daki bir meslek lisesine gitmektedir. Damla, Ankara'da evleri olduğunu ve pandemi öncesi oğlu ve eşinin Ankara'da ikamet ettiğini belirtmiştir. Kumru ve Çınar'ın çocukları ise lise öğrenimleri için Beypazarı'na gitmektedir. Katılımcılar Beypazarı'na, bulundukları bölgelerden her sabah ulaşımın zor olduğunu belirterek, çocuklarının okullarına yakın bir ev almaya çalıştıklarını eklemiştir:

> "2 tane evimiz var Beypazarı'nda. Birisi kirada. Biz orayı zaten önceden almıştık kooperatife girmiştik, kooperatifte ödedik. Epey oldu biz orayı alalı, çocuklar falan yoktu yani aldığımızda. O da okula baya uzak, sonra dedik kredi çekelim okula yakın bir ev alalım. Hani çocukların da başına gideyim. O yönden aldık evi (Kumru, 56, kadın)."

> "Beypazarı'nda TOKİ'de bir eve yazıldık, o çıktı; ama ona daha başlamadılar, onu bekliyoruz. Olursa belki kız orada kalabilir. Servisle gidip geliyor da çok bekletiyorlar onu. Orada olsa mesela kendileri orada durur, annesi de gider başına. Bu hastalıktan dolayı mı başlamadılar, neden başlamadılar bilmiyorum (Çınar, 59, erkek)."

Mahallelerdeki sağlık imkânlarına bakıldığında oldukça kısıtlı olduğu görülmektedir. Özellikle her mahallede sağlık ocağı bulmak çok güçtür. Araştırma içerisinde yer alan Tahtacıörencik, Karacaören ve Yeşilöz Mahallelerinde sağlık ocağı yoktur. Başak ile Yıldırım eskiden köylerde doğum için ebelerin olduğunu belirtmiştir. Meltem ise bu ebelerin aslında birtakım yaralanmalar sonucu dikiş atma gibi görevler için de bulunduklarını eklemiştir:

> "Tabii burada sağlık ocağı yok. Her köye sağlık ocağı da zor biraz; ama hiç olmazsa doktor lazım. Hani Uruş'ta bir ebe var. İğne vurulacaksan oraya gidebilirsin; ama aktif değil orası. Çok önce bir ebe vardı köyümüzde. Dikiş işi için falan ona giderlerdi. Tabii ben küçüğüm o zamanlar (Meltem, 47, kadın)."

> "5 tane çocuğum var. 3'ü burada evde doğdu, 1'i Uruş'ta ebe vardı ona gittim orada doğum yaptım, diğeri de Beypazarı'nda. En küçüğü için Beypazarı'na gittim. Köyümüzde bir ebe vardı önceden, o gelirdi. Ortanca kızımı mesela köy ebesi geldi de o doğurttu. İlk çocukta kendim doğurdum. Çifti sürdüm, geldim hayvanlarla eve, anam bir sancı geldi karnıma zaten tarlada da öyleydi. Nohutla fiğ ektiğimiz vakitler. Hemen bir soba kurduk şey ettik ben kendim doğum yaptım. Kayınvalidem vardı, göbeğini de o kesiverdi (Başak, 64, kadın)."

> "Burada doğdular. Yani kız için Beypazarı'na gönderdiler, oğlumuz için hanım evde doğum yaptı, ebe hanım vardı. Kızımızda ebe hanım yoktu, mecburen gittik. O zaman tabii ebe vardı, şimdi ebe de yok. Sağlık ocağı da kapandı (Yıldırım, 59, erkek)."

Bununla birlikte Güdül merkezde hastane vardır. Katılımcılar çok acil durumlarda Güdül'e gittiklerini; ama eğer daha önemli bir tedavi olmaları gerekiyorsa Beypazarı'ndaki hastaneye sevk edildiklerini ifade etmiştir:

> "…Oğlum için de Güdül'de tam teşekküllü bir hastane olmadığı için Beypazarı'na gittik. Doğum için Beypazarı'na gitmek gerekir (Irmak, 28, kadın)."

> "Beypazarı'nda daha çok doktor var, her bölümün doktoru var yani Güdül'de o kadar yok. Oranın acili var, birkaç tane doktoru var (Kumru, 56, kadın)."

> "Beypazarı daha üstün. Güdül sağlık ocağı gibi bir şey. Beypazarı'nda makine çok. Hasta olunca her makineye girebiliyorsun. Beypazarı, Ankara gibi oldu yani. Beypazarı'nda iyi kontrol ediyorlar. Güdül'ün nüfusu az ya, doktorları düştü oranın. Eskiden Güdül'de 2 hastane vardı da teke düştü şimdi. Bu da sağlık ocağı gibi oldu (Çınar, 59, erkek)."

> "Herhangi bir şey olduğunda Beypazarı'na gidiyoruz. Güdül'de hastane var; ama gelişmiş bir hastane değil. Onun için Beypazarı'na gidiyoruz (Damla, 45, kadın)."

Katılımcıların pek çoğu yakınlarda erişebilecekleri bir sağlık imkânının önemine vurgu yapmıştır. Bununla birlikte 15 günde bir mahallelere doktor geldiği belirtilmiştir. Tutulan alan notlarından hareketle bir gün öncesinden camiden doktorun geleceği ilan edilmektedir. Bu doktor bütün mahalleleri gezmekte ve reçeteli ilaçları yazmaktadır:

> "Köye 15 günde bir doktor geliyor ilçeden. Mesela raporlu ilaçları falan istediğimizde yazıyor yani. O Güdül'de bir eczaneye veriyor anlaşmalı, o da buraya gönderiyor ilaçları. 15 günde gelen doktor hastalara bakmıyor. Başka bir doktor var, çok yatalak hastalara gelebiliyor. Mesela geçen gün benim eltimin babasına geldi Ayaş'tan. Yatalak olanla ilgileniyorlar. O 15 günde bir gelen ise köyde ilçeye gidemeyen Bağ-Kurlu hastalar ben bu ilacı kullanıyorum diye raporu veriyorlar, bilgisayardan bakıyor, hangi ilacı bitti ise onu yazıyor doktor (Güneş, 60, kadın)."

> "…Şimdi doktor gelir aydan aya, aile hekimi, ilaç yazar gider. O da muayene yapmaz yani sadece insanların kullandığı ilaçları yazar (Yıldırım, 59, erkek)."

Bu noktada özellikle Irmak'ın aktardığı ifadeler örnek verilmek istenen ilk yardım ve sağlık imkânlarının önemini yansıtan, önemli bir bulgu olmuştur:

> "Buraya en yakın Uruş'ta sağlık ocağına benzer bir şey var. Hani küçük bir oda, bir tane hemşire koymuşlar oraya, hani acil kesikler için falan. Ama genelde orası kullanılmıyor gibi bir şey. Orada doktor yok. Hatta bak çok sevdiğimiz bir amca vardı. Yakın bir zamanda kaybettik onu kalp krizi nedeniyle. Köye bekçi geldi, bekçi yönlendirdiler iki tane. Aramızda konuştuk dedik ki onun yerine bir doktor olsa, mesela kalp krizinde ilk yardım çok önemli. Köyden kimse de bilmiyor. Hatta biri çıkıyor saçma sapan yapıyor, adam anlamadan yapıyor yani. Aslında böyle bir talepte bulunsak, köyde bir ilk yardımcı, bir hemşire mutlaka lazım. Köye keşke eğitimler olsa müdahale için. Bilgilendirilse keşke ne yapılır ne edilir. Ahmet Amcayı kaybedince baya üzüldük. İnternetten araştırdım sonra, ilk yardımı ben de bilmem. Köylere iki bekçiden ziyade bir doktor çok daha lazım (Irmak, 28, kadın)."

Katılımcıların Güdül'deki yaşam koşulları değerlendirmelerine bakıldığında; "doğa ile iç içe", "sessiz" ve "havası ile suyunun güzel" olduğu, "ne ekilirse ekilsin yetişebileceği" yorumlarının öne çıktığı belirlenmiştir. Yaşı itibariyle diğer katılımcılara göre genç olan Irmak ise aslında önceleri köyde sosyal imkanların kısıtlı ve genç nüfusun az olması sebebiyle taşınmak istediğini; fakat farklı satış kanalları fırsatlarının gündeme gelmesi ve üreticilerin tüketiciler ile yüz yüze iletişim kurma imkânı bulması sayesinde köyün dışarıya açıldığını ve bu isteğinden vazgeçtiğini belirtmiştir.

Bununla birlikte olumsuz ifadeler içerisinde, merkez mahalleleri hariç, ulaşımın ve market ihtiyaçlarını karşılayacak oluşumların kısıtlılığına da dikkat çeken katılımcılar olmuştur. İlçe merkezinde marketler vardır. İlçe merkezine yakın köylerde ise bakkaliyelerin olduğu belirlenmiştir; fakat katılımcılar gün içerisinde hem bahçe veya tarla hem de hayvancılık işleri ile ilgilendikleri için bu bölgelere alışverişe gidip gelmelerinin oldukça zor olduğunu da aktarmıştır. Örneğin Damla, çocukluğunda Tahtacıörencik Mahallesi'nde 2 tane bakkal olduğunu; ama şimdi bir tanesinin bile kalmadığını belirterek sebebini nüfusun azalmasına bağlamıştır.

Katılımcılar sebze, meyve ve tarhana, makarna, salça, reçel, turşu gibi gıda ihtiyaçlarını kendi ürettiği ürünlerle karşılayabilmektedir. Hayvanları olan katılımcılar süt, kefir, tereyağı, peynir, yoğurt, yumurta gibi ürünleri de kendileri yapmakta; bu ürünleri hem kendi beslenme ihtiyaçları hem de satış için kullanmaktadır. Hayvanları olmayan katılımcılar ise bu gibi ürünleri köyden veya bildikleri üreticilerden temin ettiklerini belirtmiştir. Ellerinde kendi ürünleri varken dışarıdan almanın veya yemenin gerekli olmadığını düşünmelerinin yanında şeker, sıvı yağ, tuz, çay, kahve gibi ürünleri kendileri üretemedikleri için de marketlerden temin etmektelerdir. Yine katılımcılardan birkaçının serası olmasıyla birlikte çoğunun kışlık sebze üretim alanları bulunmadığı için kışın pazarlardan alışveriş yaptıklarını da eklemiştir. Bununla birlikte dışarıdan aldıkları ürünlerde mümkün olduğunca dikkatli olduklarını, daha doğal ve bilindik üreticiden ürünleri tedarik etmeye çalıştıklarını ekleyen katılımcılar da olmuştur:

> "Mesela ineğimiz olmadığı için süt, yoğurt gibi ürünler köyde başkasından oluyor. Çok zorda kalınca da market (Doğan, 58, erkek)."
>
> "…Zeytinyağını hakiki isterim, Beypazarı'ndan tanıdık birinden getirtirim. Bana getirirler buraya kadar (Cemre, 59, kadın)."
>
> "Mesela ben zeytinyağını başkalarından getirtiyorum. Pul biberi falan da artık bilindik kişilerden almaya çalışıyoruz yani (Kumru, 56, kadın)."
>
> "Peynirimize kadar hanım kendisi zaten yapıyor. Süt alıyor organikçilerden, çevre köylerden falan tedarik ediyor. Tereyağına kadar kendi yapar hanımın öyle bir düşüncesi var yani gözüm görmesi lazım peyniri, yoğurdu diyor. Ne olursa olsun kendim yapmam lazım diyor (Yıldırım, 59, erkek)."
>
> "Ekmek yapmıyoruz mesela hep hazıra. Yani köyde de yaşasan hep hazır, markete bağımlısın yani. Yine mesela tarhana gibi şeyleri tanıdığımız üreticilerden alıyoruz. Ona dikkat ediyoruz mesela (Toprak, 57, erkek)."

4.1.3. Aldıkları ve talep ettikleri sosyal yardımlar

Katılımcıların aldıkları sosyal yardım veya hibelere bakıldığında; katılımcılardan Irmak ve Rüzgâr'ın tarım ve hayvancılık üzerine belirli ihtiyaçlarına yönelik olarak genç çiftçi projesinden geçmiş yıllarda yardımlar aldıkları belirlenmiştir. Irmak 6 tane düve, Rüzgâr ise 3 blok sera yardımı aldığını belirtmiştir. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, tarımda sürdürülebilirliğin sağlanması adına dönemsel olarak genç çiftçilere hibe desteği verebilmektedir. Belirli başvuru şartlarının da olduğu genç çiftçi projesinin yaş sınırı aralığı ise 18-40 olarak belirtilmektedir.

Diğer sosyal yardımlar özelinde ise katılımcılardan Meltem kömür, Deniz üç ayda bir gıda ve Yıldız, kömür ile gıda yardımı aldığını ifade etmiştir. Bununla birlikte yardımların ihtiyacı olmayanlara verildiğini belirten katılımcılar da olmuştur. Ayrıca bazı katılımcılar ise talep ettikleri halde yardım alamadıklarını şu şekilde aktarmıştır:

> "Eskiden aslında yardımlar oluyordu, veriyorlardı. Ama şimdi gidip isteyince sen aylık alıyorsun diyorlar. Hadi ben alıyorum diyelim, oğlum da mı aylık alıyor? Onun bir geliri de yok. Kömür yardımı bile vermiyorlar, tezek kurutup yakıyorum ben (Cemre, 59, kadın)."

> "Yok almıyorum ben. Bağ-Kur olduğu için vermiyorlar zaten. Mesela bu sene bir kömür yardımı gelecek dediler gelmedi. Bir tek kömüre başvurmuştum zaten ben, öbürlerini zaten ben kendim üretiyorum, yiyecek veya içecek ihtiyacım yok (Güneş, 60, kadın)."

> "Hiç vermediler bize bir şey. Senin maaşın var diyorlar, vermiyorlar. Ben başvurmadım da hanım için başvurmuştuk olmadı o. Ben emekli görünüyorum diye olmuyor. Bize bir şey lazım yok (Çınar, 59, erkek)."

İstenilen yardımlar arasında tanıtım, farklı satış kanalları, çit veya su, çapa motoru gibi ekipman desteği, tarımı ve hayvancılığı destekleyici devlet politikaları en çok öne çıkanlar olmuştur. Manevi destek beklediğini belirten Toprak ise üreticilerin özellikle ziraat mühendisleri tarafından bilgilendirilmesi gerektiğinin altını çizmiştir:

> "Sadece manevi destek bekliyorum yani. İlçe ziraattan manevi destek olarak bilgi istiyoruz onlardan. Biz bilgisiziz, yani üretim yaparken bilinçli üretim yapamıyoruz. Yani hangi ilacı vereceğimizi veya ilaç verip vermeyeceğimizi bilmiyoruz. Hangi ilaç neden zararlı bilmiyoruz. Yani bilmeyerek ilaç veriyoruz biz sebzelere, meyvelere. İlacın kişiye nasıl zararları olduğunu bilmiyoruz. Sadece ziraattan bizi aydınlatmasını istiyoruz, hangi hastalıklarda ne yapılacağını biz bilmiyoruz yani. Bilinçsizce yapılınca da yanlış yapıyoruz yani (Toprak, 57, erkek)."

4.1.4. Borç durumlarına yönelik bilgiler

Katılımcılar arasında yüksek düzeyde borçlanma kaçınılmaz bir durum olarak yorumlanmaktadır. Kredi çekmek veya borçlanmaya ellerinden geldiğince uzak durmaya çalışsalar dahi bir noktada bunun bir gereklilik olmaya başladığına dair ifadeler söz konusudur. Öyle ki tüm katılımcılar bir şekilde borçlandığını belirtmiştir. Meltem ve Çınar gibi geçmişte borçlanmış olmasıyla birlikte şu anda hepsini veya bir kısmını ödediğini ifade eden katılımcılar da bulunmaktadır. Borçlarını azaltabilmek veya sıfırlayabilmek için katılımcılar ihtiyaçlarından kısmak zorunda kaldıklarını, arabalarını veya hayvanlarını sattığını aktarmıştır. Doğan, Kumru ve Başak ev; Güneş kişisel birtakım sıkıntıları için bankadan kredi çektiğini; Irmak ve Damla tarım ve hayvancılığı sürdürebilmek için bankaya borçlanmaya gittiğini belirtmiştir. Toprak ise hem kredi hem de eş-dost borcu olduğunu belirtmiştir. Rüzgâr, Cemre, Deniz, Yıldırım ve Yıldız banka veya kredi borcu olmamasıyla birlikte eş-dost borcunun olduğunu aktarmıştır. Meltem ve Çınar haricindeki katılımcıların belirttikleri borç ödemeleri hala devam etmektedir:

> "…O anda ihtiyacın var, almak zorundasın, balya alacaksın, arpa alacaksın. İneklerin ölecek yoksa. Kışa da bulamazsın, bulsan da iki katına bulursun. Mecburiyetten çektim. Eylül'e kadar ödemem var, onu düşünüyorum nasıl ödeyeceğim diye. Mesela başka bir bankaya 100 milyar kadar bir borcum vardı, o da çiftçi kredisiydi, onu çok şükür geçen yıl kapattık, inek sattık şöyle böyle derken kapattık onu. Genel olarak hep çiftçiler borçludur zaten. Ben hiç borcum yok diyen çiftçi duymadım, görmedim (Irmak, 28, kadın)."
>
> "Mesela hayvanlarım için ekin, arpa, saman falan alıyorum, zaten balyası 30 lira. Bir günde bir balya bitiriyorlar. Böyle şeyler için borçlanıyorsun yani. Acil bir şey almam gerekirse genelde kardeşimden isterim, ona borçlanırım. O da dedi, başkasından isteme, kredi çekme benden iste dedi (Cemre, 59, kadın)."
>
> "Zaten bizim hiç borcumuz bitmez de mesela ben 34 yıldır evliyim, geldim geleli diyorum eşime borç ödüyoruz. Yaptın mı oluyor, yani ya kümes yapıyorsun ya ev yapıyorsun (…) Onları da ödeyelim, bunu da yapalım derken bu zamana kadar geldik yani hep borç ödedik (Kumru, 56, kadın)."
>
> "Yani her yıl borç durumunda azalma oluyor; ama her yıl bir şeyler alman gerekiyor, ekliyorsun. Çocukların da ihtiyacı oluyor, bu yüzden bir taraftan azalırken bir taraftan ekleniyor (Yıldız, 45, kadın)."
>
> "Borçluyum. Kredi borcum var, etrafa borcum var, inşaatçılara borcum var. Evimin inşaat işleri var. Uçan kuşa borcum var deyim ben yani (…) Yani borcum olmadığı bir dönem hiç hatırlamıyorum ben. Hep vardı, arttı, eksildi, tekrar arttı öyle devam etti (Toprak, 57, erkek)."

4.2. Geçmişten Günümüze Çiftçilik Süreçleri: Yerel Bilgi Dinamikleri

Bu bölümde katılımcıların çiftçilik süreçleri öğrenilerek ebeveynlerinin meslekleri ile bu sürecin ne şekilde etkilendiği anlaşılmak istenmiştir. Ayrıca yerel bilgi dinamikleri de ele alınarak geçmişten gelen üretim hikayeleri dinlenilmiş; şu anda ne tür ürünler yetiştirdikleri ve bu ürünlerin Güdül'ün tarımsal geçmişi ile bir bağı olup olmadığı öğrenilmek istenmiştir.

8 katılımcının ebeveynleri ilkokul, 3 katılımcının ortaokul mezunudur. 1 katılımcının annesi ilkokul, babası lise mezunudur. 2 katılımcıdan eğitim bilgisi alınamamıştır. Bununla birlikte 4 katılımcı hem annesi hem babasının; 1 katılımcı ise babasının marangoz iken sadece annesinin meslek olarak çiftçilik yaptığını ifade etmiştir. Ayrıca 4 katılımcı babasının esnaf, 2 katılımcı işçi, 1 katılımcı memur, 1 katılımcı özel sektör çalışanı ve 1 katılımcı arabacı olduğunu belirtmiştir. Diğer yandan 8 katılımcı annesinin ev hanımı, 1 katılımcı ise özel sektör çalışanı olduğunu belirtmiştir. Katılımcılar işleri sebebiyle köyden ayrılan ebeveynlerinin, anneleri veya babaları sebebiyle köy ve köydeki üretim ile sürekli bağlantıları olduğunu da aktarmıştır. Irmak, Rüzgâr, Meltem ve Cemre babalarının emekli olduktan veya işlerini bırakmak durumunda kaldıktan sonra köye yerleştiklerini belirtmiştir. Güneş, Kumru, Çınar, Başak, Deniz, Yıldırım, Yıldız, Toprak'ın ise ebeveynleri hep köyde yaşamıştır. Doğan ve Damla'nın ebeveynleri ise hala Ankara'da ikamet etmektedir. Katılımcılar tarafından önceden ev hanımı olduğu belirtilen Irmak ve Rüzgâr'ın anneleri ile memur olan Deniz'in babası hala hayvancılık ile uğraşmaktadır:

> "Babam esnaftı, bakkalı vardı, annem ev hanımı (…) Şimdi ama annem köye geldi, bir hevesle buzağı alarak başladı, şimdi herkesten iyi yapar hayvancılığı (Irmak, 28, kadın)."
>
> "Annem köyde; ama başka evde yaşıyor şu an. Ev hanımıydı daha öncesi (…) Babam emekli olunca köye geldiler. Babam vefat ettikten sonra 1-2 hayvanla başladı, öylelikle çoğalta çoğalta devam etti. Şimdi her gün onlarla uğraşıyor (Rüzgâr, 43, erkek)."
>
> "Babam memurdu, işte burası ufak yer olduğundan devlet memurları da üretime katkıda bulunuyor, onlar da hayvancılıkla uğraştılar. Onlar da benim sayemde, benim teşvikimle yaptılar. Ben hayvan getirdim, ben itekledim onları da işin açıkçası (…) Şimdi babam hayvancılığa sıkı sıkı sarıldı; ama ben hayvancılığa şu anda uzağım. O devam ediyor hayvancılığa (Deniz, 41, erkek)."

Irmak, Kumru, Yıldırım, Yıldız her zaman çiftçilik yaptığını, başka bir işte çalışmadığını belirtmiştir. Cemre ve Güneş evlendikten sonra, Çınar ise farklı işlerde çalışmak için bir dönem şehre yerleştiklerini; ama her zaman üretimin içerisinde

olduklarını aktarmıştır. Bununla birlikte Doğan 8, Rüzgâr 10, Meltem 14, Cemre 20, Güneş 10, Çınar 30, Damla 6, Toprak 10 yıldır düzenli olarak tarımsal üretim yaptıklarını belirtmiştir. Tamamen Güdül'e yerleşmeleri, bu yılları belirleme kriteri olarak eklenmiştir. Başak, doğduğundan beri Güdül'de yaşadığını; fakat ailesi çiftçilik yapmadığı için evlendikten sonra, yaklaşık 45 yıldır, üretim yapmaya başladığını belirtmiştir. Deniz de yine Güdül'de doğup büyüdüğünü ve ilk etapta sadece hayvancılık yaparken 23 yıldır tarım ile ilgilendiğini aktarmıştır:

> "Her zaman köydeydim. Eşim ormanda çalıştı, ben de köyde çalıştım. Hayvanlarla çift sürerdim ben. Tırpanla, orakla ekin biçerdik öyle. Ben evlendiğimden beri hep yaptım, annemizleyken yoktu. 45 senedir yapıyorum çiftçilik (…) Evlenmeden önce de babamın arabası vardı, dağda tomruk, odun yüklerdik. Öyle çalıştık o zamana kadar. Bir babamın arabası vardı bu köyde, kimsenin yoktu başka öyle. Arabacılık yapardı. Odunu, tomruğu yükler yükler gelirdik. Benim bir ahraz kardeşim vardı, bir de ablamla giderdik. Babamla birlikte çiftçilik yapmazdık. Karınca humusunu da doldurur götürürdü babam, Ayaş'a (Başak, 64, kadın)."

> "Daha önce büyükbaş hayvanlarım vardı. Sonra küçükbaşa döndüm. Sonra bir maddi sıkıntıdan dolayı temizlikçi olarak başladım, sabit bir gelirim olsun diye; çünkü hayvancılıkta, tarımda aylık bir gelir olmadığı için maaşlı bir iş tercih ettim. Ondan sonra tekrar hayvancılığı ek gelir olarak yapıyordum, hayvancılıktan sonra tekrar zarar ettim (…) Çiftçilik olarak 1998 yılında ay çekirdeği ekerek bu maceraya başladım. Güdül'de millet yetişmez dedi; ama yine güzel ürün aldım ondan. Örnek oldum, birkaç yıl arayla ekenler oldu (Deniz, 41, erkek)."

Yine de katılımcıların çoğu kendi tabirleriyle "toprağın içerisinde" büyümüştür. Meltem, Cemre ve Damla Ankara'da okula giderken, her yaz okullar tatil olduktan sonra köye kesinlikle geldiklerini belirtmiştir. Katılımcılardan Cemre, ilkokulu bitirdiği ve köye yine çalışmaya geldiği sene "evlendirildiğini" de eklemiştir:

> "Köye yazları gelirdik. Tarlalarımızda ektirip biçtirme işleri olurdu, kışları Ankara'da yaşardık. Babam Dışkapı Hastanesi'nde çalışıyordu, işçi olarak. Babam pek gelemezdi, izinlerinde uğrardı. Ama biz hiçbir yaz tatilinde kaçırmazdık, okullar kapanır kapanmaz direk köye hazırlık yapardık. Okul açılana kadar köyde, bu evde annem ile erişte keser, buğdaylarımız olurdu biçerdik. Annem yapardı çoğu zaman biz de görürdük, öğrenirdik. İneğimiz yoktu tabii o zamanlar. Canlı hayvan alamıyorduk hani 3 aylık gelip gittiğimiz için öyle olmuyordu. Ama annem yıllardır, biz küçükken de köy ekmeği yedirirdi, kendi ekmeğini kendi yapardı. Kara undan yapardı; ama şimdi yaşlandı, yapamıyor (Meltem, 47, kadın)."

> "Ben ilkokulu bitirdim benim babam okuldan mezun olduğum sene köye verdi. Ben Ankara-Dikmen'de büyüdüm. O sene tatilde köye geldik, çeltik tarlasındayken kayınbabam

beni görmüş. Biz yazın gelir hep çalışırdık köye. Beni sormuş, kimin kızı bu demiş. Sonra babam da bir gecede verdi beni, bana hiç sormadılar (Cemre, 59, kadın)."

"Annem de babam da özel sektördü. Onlar çiftçilik ile uğraşmıyorlardı. Ebelerimiz, dedelerimiz uğraşıyorlardı bizim çiftçilikle. Onlar hep buralardaydı, hep çiftçilikle uğraşmışlardı. Ben de onlardan öğrendim zaten çoğu şeyi. Biz küçükken onların yanında buradaydık, tatillerde. O şekilde öğrendik gitti. Hani hiç acemilik çekmedik olaylara (Damla, 45, kadın)."

Aslında katılımcılar arasında bir dönem şehirde yaşamış olanlar olsa dahi, bir şekilde köye gidip gelen ebeveynler, bilgi ve deneyim kazanarak üretimi tecrübe etmiştir. Doğrudan üretimi gözlemleyemeyen katılımcıların ebeveynleri ise anne ve babalarından geçmişteki üretim hikayelerini dinleyerek geleceğe aktarmıştır. Bu sebeple tüm katılımcıların geçmişte akrabaları veya yakın çevrelerinden dinledikleri üretim hikayelerinin olduğu belirtilebilir:

"…60 sene önceden hep yapıyordu onlar da. 40 seneye kadar bu köyde baya kişi yaşardı. Gençler Ankara'ya gidince köydekiler yapamıyor şimdi. Annem yazık şey yaparmış mesela, iki tane öküzleri varmış, annem öküz ile çok çit sürmüş, sabanları varmış. Öküze verecek samanları da yokmuş o zaman. Öküzler hep aç kalırmış. Dağlara çıkartırlarmış. Gevenle doyurmaya çalışırlarmış. 3 ay komple bizim köy yaylaya göçermiş. Oraya gidip ineklerle, davarlarla kalırlarmış. Kışın köye inerlermiş (Güneş, 60, kadın)."

"Annem anlatırdı, dedem rahmetlik toprağa dökülür ya keserken, bereketi onda diye hep onu toplattırırmış. Ekin biçerlerdi orak ile kelle deriz ekinin kelleleri düşer ya yere, onları toplattırırmış annemgile babası rahmetli. Biz yerde hiçbir şeyi koymazdık derdi, bereketi yere döküldü derdi (Başak, 64, kadın)."

Ayrıca katılımcıların küçükken kendilerinin gözlemledikleri ve tecrübe ettikleri anıları da gelecekteki üretimi sürdürme serüvenlerinde etkili olmaktadır:

"…Bir de tarlaları falan hep hayvan gücü ile ekerdik bizim zamanımızda. Babam sürerdi ben de yanında değlerdim. Babam 'değle' derdi rahmetli. 2 hayvan sürerdi. Taş dibini kazardık, taşın dibinde sanki ne kadar ekin olacak, o kadar demek ki ihtiyaç var. Tarlada taş varsa o tarlanın dibine ekin atınca hani taşın dibine de ekin kaçıyor ya, o ekin orada bitsin diye o taşların dibini kazdırırdı kazma ile, boş kalmasın taşın dibi. Şimdi o biçerler kepaze ediyor arpaları, ekinleri. Yarısı kalıyor tarlalarda. Oraklarla biçerdik biz, bir de kellesini toplattırırlardı. Ekini biçtin ya kellesi şuradan kopup düşer ya tarlaya, tarlayı biçtikten sonra elimize kova verirlerdi. İçine kelleleri toplayın derdi, yani ekinin başaklarını. İçinde ekin var çünkü. Onlara kıyamazlardı yani. Şimdi onlara bakan yok, biçer yarısını alıyor, yarısı kalıyor tarlalarda. Motor da yarısını sürer, yarısını süremez tarlaların (Kumru, 56, kadın)."

"…Bağlar çok uzaktı, şimdiki gibi ev önlerinde değildi mesela bağlar. Bizim dedemizin bağı çok uzaktı, bir beygirimiz vardı, beygirle akşama kadar mesela 20-30 kere dönerek o

> üzümleri çekerdik köye. Hayvan sırtında getirirdik. Beygirimizin üstüne sepetlerimiz vardı onları takardı dedem, biz bazen üzümleri koparır içine doldururduk, ben küçücüktüm yani düşün daha ilkokul öğrencisiyim. Dağın oraya çıkar beygiri tek başıma eve getirirdim, oradan dayımgil alır üzümleri boşaltırdı sepetin içinden, tekrar o beygiri alır dağa giderdim, oradan üzümleri tekrar toplar getirirdik (…) Ama o üzüm zamanlarını hiç unutamam, hatta birinde yine tarlada ekin biçiyoruz yine o zaman çok küçüğüm böyle, sabahtan çıkmışız, akşama kadar. Artık böyle akşamüzeri yoruldum orağı falan attım çıktım ağacın tepesine oturdum. Ebem aşağıdan bağırıyor kız insene aşağıya şurayı bitirelim diye. Ben de diyorum inmeyeceğim, gelmeyeceğim. Dedem de diyor ki elleme kıza kız yoruldu otursun orada. Ufak tefek hikayelerimiz çok ya çocukken tarlalarda bağlarda. Çok güzel günlerdi ama (Damla, 45, kadın)."

Öyle ki köyde yaşayan neredeyse herkesin yıllardır geçimlik tarım ile yaşamlarını sürdürdüğü bilinmektedir. Araştırma içerisindeki bölgelerde birçok kişi satmasa dahi bahçesinde veya 2 ile 4 dönümlük alanlarda kendilerine yetecek kadar üretim yapmaya devam etmektedir. Burada söz konusu olan üretim ile tüketimin iç içe girmesi; üreticilerin ürettiklerini kendi ve yakın çevresinin tüketimi için kullanmasıdır. Bazen kendi gıda ihtiyaçlarını karşıladığı ölçüde geriye kalanları ise satmaktalardır. Katılımcılar da aslında yıllardır akrabalarının kendilerine yetecek kadar üretim yaptıklarını aktarmıştır:

> "Hani daha önce de kendimize göre hep yetiştiriyorduk, hani 3 karık domates, 2 karık biber bahçelerimizde. Ama işte 10-12 senedir satış var. Eskidendir biber olsun domates olsun akrabalarımdan satan vardı, yetişmediği yerde götürüyordu benden (Kumru, 56, kadın)."

> "Eskiden beridir akrabalar kendirine göre ekerlerdi. Tabii pazarda da satarlardı. Mesela benim babam 10 dönüm pirinç de ekerdi, sabaha kadar domuz beklerdi. Zaten domuz bekleyeceğim diye öldü benim babam, karnı şişti. Sonra orada fare kulağını ısırmış, kulağını da kestiler. Gece çayda yatardı, açıkta yatardı, yatarken fare gelmiş kulağını kemirmiş yazık. Çok çeltik ekerdi ama babam, 10 dönüm ekerdi (Çınar, 59, erkek)."

Katılımcılar her yıl ektikleri arazi miktarlarının değişebildiğini belirtmiştir. Bu sebeple şu an toplam ektikleri arazi miktarına bakıldığında; ortalama 13 ile 60 dönüm arasında değiştiği belirlenmiştir. Katılımcılar ortalama bir sayı beyan ettiklerini ifade etmiştir. Katılımcıların evlerinin bahçesindeki toplam ekilebilir arazi miktarı ise ortalama 1 ile 3 dönüm arasındadır. Sadece Başak, evinin bahçesi güneş almadığı için bahçeye ekim yapmadığını belirtmiştir.

Özellikle Tahtacıörencik Mahallesi için satışlar arttıkça bahçe tarımından Süvari Çayı kıyısına doğru bir yönelimin söz konusu olduğu belirlenmiştir. Üretim için biraz

daha büyük bir alana geçilse dahi endüstriyel üretim anlayışının geçerli olmadığı belirtilmelidir. Aslında daha önce boş kalan arazileri üretime kazandırmışlardır. Bu alanlarda da yine emek yoğun bir süreçte üretim gerçekleştirilmektedir. Irmak, Rüzgâr, Meltem, Cemre, Güneş, Çınar ve Damla bu yıl Süvari Çayı kıyısında 15 ile 30 dönüm arasındaki yer kadar ekim yapmaya başladıklarını belirtmiştir. Ekim bölgeleri birbirine yakın olmasıyla birlikte katılımcıların bireysel veya 2-3 hane halinde ektikleri dönüm miktarları farklılık göstermektedir. Bazı katılımcılar bu alanda kolektif bir üretim çalışması gerçekleştirmektedir.

> "Köylüler gelir yardıma bir. Mesela çapa zamanı hadi gelin gidelim deriz, onlar da sağ olsunlar hiç kırmazlar, birlikte çalışırız (Irmak, 28, kadın)."
>
> "Biri beni ihtiyacı olursa, yardıma çağırırsa giderim. Benim çalışkan olduğumu bilirler, gittim sarımsak otumu iki kere çapaladım mesela. Yani yardımlaşmalar oluyor (Cemre, 59, kadın)."

Diğer taraftan kolektif üretim noktasında, katılımcılardan Irmak ve Cemre'nin belirttiği gibi üretim üzerine belirli yardımlaşmaların devam ettiği belirtilebilir. Alan notlarından hareketle, özellikle makarna kesme, bulgur ayıklama, çapa yapma, ürün toplama gibi işlerde köy içi yardımlaşmalar gözlemlenmiştir. Tarımsal üretim alanlarındaki işlemler için toplumsal cinsiyet eşitliğinin hâkim olmasıyla birlikte pastörizasyon, konserve veya kurutma gibi işlemlerin ise genelde kadınlar tarafından yapıldığı belirlenmiştir. Kırsal alandaki kadının hem ev içi hem de ev eksenli üretimdeki ücretsiz veya çok az ücret karşılığı ortaya koyduğu emeğini ele alan birçok çalışma bulabilmek mümkündür. Özellikle "üretimin ev eksenli olması kadınları yoğun iş yükü içeren çoklu görev ve sorumluluklar almaya itmektedir" (Nizam Bilgiç, 2020, s. 104). Nizam Bilgiç (2020, s. 104) Seferihisar bölgesindeki kadınların girişimcilik faaliyetlerini ele aldığı çalışmasında, üretim sonrası genelde çevreden görmüş oldukları itibar ve özelde ise emeklerinin değerlendiğini hissetme duygusuyla üretici kadınların mutlu olduklarını ve özgüvenlerinin pozitif yönde etkilendiğini aktarmıştır. Ayrıca üretici pazarında aktif rol alan kadınların bu sayede kamusal alanda da görünürlüklerinin arttığı sonucuna varmıştır. Bu araştırmanın saha sürecinde, enformel görüşmeler dahilinde benzer çıktıların gözlemlendiği belirtilebilir.

Katılımcıların üretim yaptıkları alanların hepsi yaşadıkları mahalleleri içerisindedir. Sadece katılımcılardan Doğan hem eşi hem de kendisinin mahallesindeki arazilerini kullanmaktadır. Bu bölgelerin ikisi de yine Güdül'e bağlıdır. Öyle ki birkaç

katılımcı bu bölgelerdeki arazilerin zaten küçük olduğu için konvansiyonel tarıma elverişli olmadığını aktarmıştır. Bu açıklamadan hareketle araştırılan bölgeler içerisinde birleştirilmiş 100 dönümden büyük ekili alan bulmanın zor olduğu gözlemlenmiştir.

Eski hikayeler ve çiftçilik süreçleri arasındaki en çok dikkat çeken noktalardan biri, bu bölgelerde eskiden yetiştirilen; ama artık yetiştirilmeyen çeltik, pamuk ve nohut gibi ürünlerin bulunmasıdır. Katılımcılar arasında bu ürünlerin yetiştirildiği dönemlerde üretime dahil olanlar vardır:

> "Pamuk. Eskiden biz pamuk ekerdik, artık göremezsin. Benim kaldırdığım pamuktan hala yorganım durur. Ne güzel pamuklarımız olurdu. Pamukların yanlarına da soğan dikerdik, koca koca yetişirlerdi vallahi. Şimdi pamuğu tarladan kaldırıp, toplayıp çuvala, getirdik ya köye. Önce çıkrık olur, çıkrıkta çekersin, pamuk tohumu da önüne dökülür, eskiden yığılırdı o tohumlar, bir sürü idi (Cemre, 59, kadın)."

> "Biz küçükken pamuk da ekerdik çeltikte. Şimdi onlar yok mesela. Bizim köyde arpa, ekin, pamuk, çeltik, bir de nohut vardı. Nohudu da işte çok çok ekilirdi eskiden mesela köylünün 2 tarafta da tarlası var diyelim, bu sene sağ taraf ekin ve arpa olurdu sol taraf nadasa kaldı diyelim biz onu şöyle değerlendirirdik o sene, bu tarafa ekin ve arpa ekersen şu tarafa hep nohut ekerlerdi herkes. Herkesinki bir olurdu (…) Nohudu falan ekerdik öyle, aynı çeltik ektiğimiz gibi. Sebebi de domuz. Domuz çok geliyor diye bıraktık. Bir de otu çok olur. Ayıklamak gerekir tek tek. Mesela arpa ve ekininkini öyle etmezler. Aynı bahçe eder gibi nohutların dibini gömerdik ilk ekiverdiğimizde. Sonra onu kaldırdılar, kaba otlarını alırdık. Bir de nohutta şey var, yağmur yağıyor bir de arkasından güneş doğuyor ya o nohudu böyle kavuruveriyor. Onda da nohut olmuyor. Birkaç sene de böyle olunca millet bıraktı. Tam ekiyorsun nohut öyle güzel çiçek açıyor ki böyle her taraf nohut olacakmış gibi hani. Sonra bir yağmur, arkasından da güneş çıkıverdi mi o tarlayı böyle yakıp kavuruyor. Çeltiği de zor diye bırakıverdik. Köydekilerin bacaklarını hep romatizma etti. İltihaplı romatizma var bende de. 20 senedir tedavi görüyorum, ilaç kullanıyorum ben onun için. Bilmiyorum da çeltikten mi oldu, öyle derler. Çünkü soğukta da sıcakta da hep suyun içindeydik biz. Yukarıdan üstümüze yağmur yağardı, dolu yağardı biz hep suyun içinde ot ederdik. Nisan ayında mesela ekerken, nisanın başında ekmeye başlarlar, suyun içinde olurduk nisanda hava nasıl olur? Dişlerimiz birbirine vururdu çatır çatır. O kadar üşürdük yani (Kumru, 56, kadın)."

> "Biz evveli buralara pirinç, nohut, pamuk da ekerdik. Süvarilerde çift sürerdim ben de. Hayvanlarla suyun içinde taban yapardık (…) Yukarı taraflarına da pancar, pamuk ekerdik olurdu. Pirinç tarlasında da pirinç tam olacağı zaman, sararmaya başladığı zaman domuzlar gelir her yeri sürerdi. O yüzden bıraktık domuzların korkusuna pirinç tarlalarını. O yüzden vallahi domuzlar koymazdı hiç, kırardı. Şeker pancarı ekerdik. Pamuğun içine ekerdik azcık, kendimiz yiyeceğimiz kadar olurdu (Başak, 64, kadın)."

Bununla birlikte üretimin içerisinde bulunmayıp veya üretim aşamalarını göremeyip ebeveynlerinden dinleyen katılımcılar da bulunmaktadır. Bu hikayeler sayesinde bu ürünlerin üretiminin neden bırakıldığı öğrenilebilmektedir. Ayrıca bu sene içerisinde Rüzgâr ve Damla çeltik denemesi yapacağını da aktarmıştır:

> "…Ama asıl en önemlisi çeltik tabii ki. Yıllardır buralar hep çeltik tarlalarıydı. Annem yaşında çoğu kadın romatizmalıdır bu yüzden. Hep suyun içinde oldukları için. Çok zahmetli bir iştir. Bir de çok domuzlar dadanırdı. Bir dönem orada nöbetler tutulurdu, yine baş edilemedi (Meltem, 47, kadın)."

> "Eskiden pirinç yetiştirilirdi bizim köyde işte artık yetiştiremiyoruz. Pamuk ekerdik biliyor musun benim küçüklüğümde. Biz hep pamuk ekerdik. Ben küçüktüm, annem gider otunu çapalardı, o bir güzel oluyor ki dalı, açınca da bembeyaz oluyordu tarla. Kozalak diyorlardı böyle böyle alıp sepete koyarlardı pamukları. Yatağımızı, yorganımızı hep biz kendimiz yaptık. Ekmediler sonrasında pamuğu. Ekseler gene olur aslında yetişir. Bir de çok eski tohumlar kaldı aslında. Ben bazen pamukları çıkartıyorum, yastıklar kabarınca değnekliyorum ya, çiğit deriz biz ona, çiğitler dökülüyor. Denesem mi diyorum biter mi acaba? Ama vardır yani tohumları, Çukurova'da falan ekiyorlar ya (Güneş, 60, kadın)."

> "Pamuk. Yani pamuk yok şu anda. Önceden çeltik tarlalarının kenarları hep ağırlık pamuk tarlasıydı. Pamuk yok artık yani günümüzde. Yapsak gene üretimi olur. Önceden nasıl oluyorsa aynı şekilde. Toprakların verimi de aynı (…) Bir de çeltik. Çünkü çeltik çok zor ve zahmetli bir iş. Gerçekten bizim köyümüzdeki kadınların hastalanmasının ağırlık sebebi çeltikten gelme. Suyun içerisinde çok zor bir şey çeltik (Damla, 45, kadın)."

Katılımcıların ne tür ürünler yetiştirdiklerine bakıldığında; tüm katılımcıların biber çeşitleri, patlıcan, salatalık, domates, fasulye, kuru ve yeşil soğan, sarımsak, kabak gibi ürünler yetiştirdiği görülmektedir. Bununla birlikte çilek, mısır, balkabağı, kavun, karpuz, patates gibi ürünleri yetiştirdiğini aktaran katılımcılar da çoğunluktadır. Tamamen tek tip üretimin asla söz konusu olmadığı ve katılımcıların karışık ekim tekniğinden yararlandıkları bu noktada belirtilebilir. Örneğin Irmak, bir sıra dolma ve bir sıra da sivri biber diktiği alanın çevresine balkabağı ektiğini aktarmıştır. Ayrıca domatesin çevresine de kavun ve karpuz ektiğini eklemiştir. Bu sebeple katılımcıların üretim alanlarına yapılan ziyaretlerde bütün tarlalarda aynı anda birden fazla türde ürün yetiştirildiği gözlemlenmiştir.

Katılımcılardan Deniz ve Yıldırım enginar; Toprak ise Antepfıstığı, zeytin, fındık, hurma, mandalina ve limon gibi denemeler yaptığını ve olumlu sonuçlar aldıklarını ifade etmiştir. Ayrıca bu bölgelerde bol miktarda erik, dut, elma, hünnap, kiraz ağaçları ile üzüm bağı görmek mümkündür. Yeşillikler her daim olabildiği için mahallelerde

fazlasıyla yeşillik bulmak da mümkündür. Saha notlarından hareketle marul, dereotu, maydanoz, kuzu kulağı, reyhan veya naneye çoğu üretici görüşmesinde rastlanılmıştır. Ayrıca haziran ayı içerisinde üretim yoğun bir şekilde gerçekleştirilmekte ve bu ürün çeşitliliği artış göstermektedir.

"Tohum yaşamın sürekliliği için zorunlu bir kaynaktır. Tohum doğanın eşsiz ve bedelsiz bir armağanıdır" (Shiva, 2006, s. 144). Shiva'nın da belirttiği gibi doğanın bu armağanını geçmişten günümüze uygun koşullarda korumak, çeşitliliği sürdürmek ve iklim değişikliğine uyum sağlamış olan yerli tohumlara sahip çıkmak çok önemlidir. Örneğin, araştırma bölgelerindeki üzüm çeşitlerinin hepsi eskiye dayanmaktadır. Ayrıca tüm katılımcılar özellikle domates ile biber çeşitlerini kendi atalık tohumlarından yetiştirdiklerini ifade etmiştir. Diğer edindikleri tohumlar için de yerli tohum olmasına önem verdiklerini, tohumu temin ederken araştırdıklarını aktarmışlardır. Rüzgâr, atalık tohumların önemini "toprakta ne varsa onu alır, verebildiği kadar verir, vermek için çabalar. Verdiğiniz emeği inkâr etmez" şeklinde özetlemiştir. Diğer katılımcılar ise yetiştirdikleri ürünlerin hangilerinin atalık tohum olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

> "Tabii çoğu bizim yerli tohumlardan kalma. Kendimiz alıyoruz tohumunu, kendimiz dikiyoruz zaten biz öyle hibrit tohum almıyoruz. Tohumu kendimiz koyuyoruz biz. Fide de yetiştiriyoruz kendi tohumlarımızdan, hep bizden götürür çoğu fidesini. Çünkü bu hibrit tohum değil ya doğal tohum ya ilk düşen meyvelerden koyuyoruz biz tohumumuzu mesela. Domates olsun, biber olsun. Baya uğraştırıyor tabii almak da. Biz fide yapıp satıyoruz da yani. Zaten doğal dediğimiz şey tohumdan başlıyor. Önemli yani (Çınar, 59, erkek)."
>
> "Domatesin çeşitleri, Güdül yerel halkalı domates dedikleri, kırmızı domates, yumurta domates, pembe domates… Domates çeşitlerimiz çok fazla daha benim isimlerini bilemediğim domates çeşitlerimiz var. Hepsini kendi tohumlarından çıkarttık. Burada fidelerini kendimiz yetiştirdik. Kışın hepsini kendimiz yaptık. Biber çeşitlerimiz var; beyaz dolma, yeşil dolma, kapya, sivri, köy biberi, acı biber çeşitlerimiz var (…) Atalık tohum için genelde biberde ve domateste ağırlık var (Damla, 45, kadın)."
>
> "Domatesin var, Güdül pembemiz var. Güdül'ün eski halkalı domateslerinden var. Diğer sebzelerde de kendi tohumlarımız (Deniz, 41, erkek)."

Çelik (2021, s. 90) tohum ve gen kaynaklarının doğal yaşam ortamlarında korunması yönteminin çiftçi şartlarında *(on farm)* koruma olarak adlandığını ifade ederek, bu yöntemin hem genetik çeşitliliğin sürdürebilirliğini sağlaması hem de tarımsal biyoçeşitliliğin korunması açısından öneminin altını çizmiştir. Öyle ki çiftçilerin yıllarıdır hem hasat ettikleri ürünlerden tohumluk ayırarak hem de komşu,

akraba veya tohum gruplarından takas yoluyla elde ettikleri veya satın aldıkları tohumlarla üretimlerini sürdürdüklerini eklemiştir (Çelik, 2021, s. 93).

Bazı katılımcıların tohumdan bazılarının ise ürünlerini fideden yetiştirdiği gözlemlenmiştir. Örneğin, Tahtacıörencik Mahallesi'nde tanınan, bilinen aileler fide yapmakta; diğer üreticiler fideleri o ailelerden temin etmektedir. Tabii ki fideleri yetiştirenlerin bilinmesi çok önemlidir; çünkü katılımcılardan Çınar'ın da ifade ettiği gibi doğallık tohumdan başlamaktadır. Bu sebeple fide haline getirilen tohumun cinsinin ne olduğunu, fide yetiştiricilerinin de bilmesi ve fideyi satın alan kişiye aktarması gerekmektedir. Katılımcılardan Meltem, tohumun ve fidenin kendisi için ne kadar önemli olduğunu şöyle aktarmıştır:

> "…Şöyle bir şey de oldu, nohut desteği yaptılar; ama nohuttun ne olduğunu bilmediğimiz için biz yaklaşmadık. Geçen sene de domates ile biber fidesi dağıttılar. Hem de çok uygun fiyattan; ama hibritti. Ben almadım yine mesela; ama alan almıştır (Meltem, 47, kadın)."

Toprağa dokunmadan, toprağın bilgisine ulaşabilmenin oldukça zor olduğu belirtilmektedir. Katılımcılar da geçmişten gelen yerel bilgi dinamikleri merkezinde toprağın kendileri için çok önemli olduğunu aktarmıştır. Genel itibariyle çiftçiler, yerel bilgi dinamikleri ile toprağın yapısını ve biyoçeşitliliği korumaktadır. Her ne kadar bilgilerini gelecek kuşaklara aktarmak isteseler dahi yıllarca piyasa içerisinde verdikleri bu mücadeleler sonucunda borçlanmakta ve yeni bir iş bulmak adına topraklarını terk etmek durumunda kalmışlardır. 14 katılımcı da yakın tarihlerde "kentte köye" bir geri dönüşün varlığından söz etmiştir. 11 katılımcı benzer ifadeler kullanarak üretimin bu sayede artış göstereceğini belirtmiştir:

> "Eskiden çok duyardık gidenleri; ama şimdi tam tersi işlemekte. Mesela bizim akrabalar, eşimin tarafı falan tekrar köye dönüp ev yapma derdindeler. İki oda da olsa ev yapıyorlar (Doğan, 58, erkek)."
>
> "Eski zamanlarda çokmuş. Köyün gençleri zaten hep Ankara'ya gitmiş. Şu anda yavaş yavaş bir dönüş var. Sürekli şey oluyor, özellikle bu köyde olup biteni görünce biz de gelelim, biz de yerleşmek istiyoruz, biz de üretim yapalım. Bizi de heveslendiriyorlar tabii hem genç bir ortam olması hem de çocuklar için de güzel (Irmak, 28, kadın)."
>
> "Daha eskilerden giden oldu da şimdi yok öyle. Daha da dönüp alıyorlar. Herkes tarla alıyor şimdi. Bağ, bahçe yapıyorlar yani. Köye dönüşüm çok yani, yine bahçe almaya gelenler var (Kumru, 56, kadın)."
>
> "Tam tersi Ankara'daki evlerini satıp köye dönenler oldu yani. İşini, gücünü bırakıp, kapatıp köye dönüş oldu. Şimdi o yüzden tarla, ev fiyatları çok fırladı gitti yani (Damla, 45, kadın)."

Yine de katılımcıların içerisinden, şu anki gelen nüfusun kentten köye geri dönüş sebeplerinin üretimi sürdürmek olmadığını belirten 3 katılımcı vardır:

> "…Özellikle ama pandemiden dolayı doğal yaşam önem kazandı. Bu aralar yerleşen de var; ama önce şehirdeki işlerini bitiren. Nedir, emekli olmuş, Ankara'da artık işi kalmamıştır. Ama nedir, gideyim üretim yapayım, çalışayım diye yerleşen yok (Rüzgâr, 43, erkek)."
>
> "Yani geliş var, ev yapıyor minik, şehirden gelip kafa dinlemek için; ama üreteyim diye değil (Yıldırım, 59, erkek)."
>
> "Genelde emekli olduktan sonra dönüyorlar. Yani köyden bir gelir elde edeyim, çalışayım diyen yok yani. Anca emekli olunca geliyor (Toprak, 57, erkek)."

Buradan hareketle katılımcılar üzerlerinde kayıtlı arazileri olmadığı için hiç toprak satmak zorunda kalmadıklarını belirtmiştir. Sadece Doğan'ın ve Başak'ın kayıtlı arazisi vardır. Bu katılımcılar da satmayı düşünmediklerini aktarmıştır. Bununla birlikte çoğu katılımcı kendilerine ait ve gelecek kuşaklara aktarabileceği bir üretim alanının önemine vurgu yaparak, çok ihtiyaçları olmadığı sürece toprağın satılmaması gerektiğini ifade etmiştir:

> "…Dededen, babadan miras kaldı hep. Ekmesek de belki ileride bir eken olur. Ankara'nın ne olacağı belli değil ki, bak bir hastalık geldi, gelecek sene ne olacağı belli olmuyor. Belki seneye köye yerleşirler, nasıl satacaksın? (Güneş, 60, kadın)."
>
> "Satacak toprağımız yok ki hepsi veraset işte abimgillerle. Zaten üstümde toprağım olsa da satmam neden satayım? Daha alırım da benim param olsa. Yarın şehrin ne olacağı belli değil ki. Belki oğlanlar da işsiz güçsüz kalacak gelecek köye. Bir de bu hastalığın ne olacağı belli değil mesela. Gelir eker, biçer toprağımızı işletiriz (Çınar, 59, erkek)."
>
> "…Hem de satmayız da. Evveli eskiden çok satarlardı da şimdi satmazlar. Şimdi Ankara'dan millet dönüp dönüp geliyor. Öyle satmazlar zora kalmayınca (Başak, 64, kadın)."
>
> "Olmadığı için satmadım. Ama diyeceksin satar mıydın, satmazdım. Toprak satılmaz yani. İmkân olsa alırız, imkân olmadığı için alamıyoruz da. Düşündüm satın almayı. Yani çoluk-çocuk köye gelsin, bir şeylerle uğraşsınlar hesabı (Toprak, 57, erkek)."

4.3. Agroekolojik Uygulamaları Tercih Nedenleri: Üretici Değer ve Motivasyonları

Bu bölümde agroekoloji kavramının yaygın anlamda bilinen tanımlarıyla birlikte katılımcıların bu kavramı nasıl tanımladıkları üzerinde durulmuştur. Ayrıca katılımcıların uyguladıkları teknikler de hem sorgulanıp hem de gözlemlenerek, katılımcılar için agroekolojik uygulamaların yeri ve önemi de anlaşılmaya çalışılmıştır. Öyle ki agroekoloji teriminin hem bir toplumsal hareket ve uygulamayı temsil ederken

aynı zamanda bir bilim dalı olduğu alanyazın bölümünde belirtilmiştir. Katılımcıların agroekoloji kavramını tanımlarken kavramın daha çok hangi özelliklerini ön plana çıkardığını öğrenmek, bu uygulamaları tercih nedenlerini anlamak için oldukça önemlidir.

4.3.1. Katılımcıların "agroekoloji" tanımı

Katılımcılardan agroekoloji kavramını birkaç cümle ile tanımlamaları istenmiştir. En çok karşılaşılan tabirler; "gübre veya kimyasal ilaç kullanılmadan yapılan", "doğal", "hormonsuz", "doğa dostu bir tarım" olmuştur. Yine de çok ileri derecede bilgi sahibi olmadıklarını belirtseler dahi katılımcılar agroekolojik uygulamaların, geçmişten sürdürülen tarım yöntemlerine benzediğini aktarmıştır:

> "Çok ileri derece bir bilgi sahibi değiliz daha. Zaman zaman okuyorum, bulduğumda inceliyorum. Doğanın dengesini bozacak herhangi bir şey yapmamaya çalışıyoruz biz. Kimyasal ilaçlar kullanmıyoruz. Agroekolojiyi de doğa dostu tarım diye biliyorum (Doğan, 58, erkek)."

> "Artık her yerde duymaya başladım agroekoloji çiftlikleri diye. Aslında pek araştırmadım. Kafamda yıllardır yaptığım tarım canlanıyor. Mesela kimyasal ilaçla değil de Arap sabunu ile bitkiye müdahale etmek. Doğal yöntemlerle bitkileri yetiştirmek. Doğallık ve ilaçsız ve kimyasalsız bir tarım bence (Irmak, 28, kadın)."

> "Tabii biliyorum, bu çok farklı bir şey. İlaçsız tarım diye tanımlayabilirim. İlaç asla olmaması gerekir, sadece hayvan gübresi kullanabilirsin. Hormonlu olmayacak. Koca koca olsa domates neyine yarar. Küçük olsun; ama sağlıklı olsun. Ben istemem öyle hormon falan yani (Cemre, 59, kadın)."

> "Bunun eğitimine de gittim. Yani eski ve doğal yöntemlerle üretim. Şu an agroekolojik tarım yapıyorum, pek sözlerle ifade edemiyorum; ama işte görüntü. Yani kardeş bitkiler var, doğal yöntemlerle malçlama yaptım (Deniz, 41, erkek)."

Bununla birlikte katılımcılardan bazıları, yaygın olarak agroekoloji kavramı ile değil de organik, doğal veya ekolojik tarım olarak bildiklerini eklemişlerdir:

> "Biz doğal tarım yaptığımızı biliyoruz da agroekolojik sistem olarak bilmiyoruz adını. Doğal yapıyoruz, sadece bizde hayvan gübresi. İlaç yok, zirai gübresi yok (Çınar, 59, erkek)."

> "Ben ilaçsız, fenni gübre kullanmadan, kimyasal madde kullanmadan, toprağı zehirlemeden üretim yapıyorum. Dediğinin Türkçesi budur dimi? Yani doğal tarım deyim ben

> Türkçesine. Güdül'den bir çocuk bana bunu dedi aslında. Ben diyor organik deyince beni alaya almaya başladılar, o yüzden ben doğal tarım diyorum diyor. Ben de artık kimyasal madde kullanmadan tarım deyim diyorum öyleyse (Yıldırım, 59, erkek)."

> "Biliyorum; ben hiçbir ilaç vermiyorum. Görmüş olduğunuz gibi arının yemediğini ben de yemiyorum. Arı da yiyecek ben de yiyeceğim, kuş da yiyecek, tilki de yiyecek, herkes yiyecek yani. Şu anda hiçbir şekilde ilaç kullanmıyorum ben. Ama yine tam ekolojik değil, alıyor yani etraftan. Bölgesel olarak ekolojik olması gerekiyor. Ama hani agroekolojik deyince benim anladığım kadarıyla tohumdan üretim safhasına kadar hiçbir şekilde katkı maddesi olmayan, kimyasal kullanılmayan, kendi gücüyle yetişen, topraktan almış olduğu güçlen kendi kendine yeterlilik sağlayandır yani (Toprak, 57, erkek)."

Katılımcıların pek çoğu bu yöntemleri okuyarak, gözlemleyerek veya deneme-yanılma yöntemleriyle öğrendiklerini ifade etmiştir. Ayrıca özellikle Tahtacıörencik Mahallesi'nde yıllardır bu uygulamalar sürdürüldüğü için belirli dönemlerde eğitimlerin verildiği de öğrenilmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi bu yöntemleri öğrendikten sonra "yabancılık çekmediklerini" ifade eden katılımcılar da vardır. Agroekoloji bu sebeple aslında çiftçilerin yıllardır biriktirdiği bilgilerini yansıtmaktadır:

> "Zaten bizim bildiğimiz yöntemlerdi. Bu yöntemlere yabancı değildik. Ama tabii gösteriyorlar, onlardan da öğreniyoruz. Bir böcek ile doğal olarak nasıl mücadele edilir internetten de bakıyorum. Yine de bu yöntemleri annemlerden de gördüm ben. Annem Ankara'da da balkon kenarında soğanıydı, biberiydi yapardı (Meltem, 47, kadın)."

> "Burada köye gelen eğitimciler oldu, kitap da dağıttılar. Mesela patateste ne gibi zararlılar olur ne yapılması gerekir gibi şeyler. Mesela kadınları çağırdılar köy binası var bizim, kadınlara da anlattılar (…) Bak ben mesela hep anlattıkları gibi yapıyormuşum zaten; ama herkesler öyle yapmıyordu. Millet birbirine baka baka doğruyu buldu. Öyle ama, işte doğru yolu buldunuz dedim onlara (Cemre, 59, kadın)."

4.3.2. Katılımcılar için agroekolojik tarım yöntemlerinin önemi

Katılımcılardan Irmak, Meltem, Cemre, Güneş ve Damla daha önce hiç tarım ilacı veya zirai gübre kullanmadığını, her zaman doğa dostu tarım yöntemlerini kullanarak üretimini gerçekleştirdiğini belirterek, yıllardır agroekolojik yöntemlerle tarımı sürdürdüklerini ifade etmiştir. Bu katılımcılar özellikle ailelerinden öğrendikleri yöntemleri devam ettirdiklerini aktarmıştır:

> "Kayınpederimden beri agroekolojik tarım yöntemlerini kullanırız. Kayınpederimin böyle değişik yöntemleri vardır, hiç ilaç kullanmazmış (Irmak, 28, kadın)."

> "Ben kendimi bildim bileli, hani ailemden beridir biz böyleyiz. Hep kendi yöntemlerimiz ile yetiştirirdik. İlaç nedir bilmezdik (Meltem, 47, kadın)."

> "Ben asla hiçbir şeyime ilaç atmadım. Kayınbabam ile alırdık çuvallara hayvan gübresini götürür dikerdik her şeylerimizi onunla (Cemre, 59, kadın)."

> "…Davar gübresi vardı işte onu kullanırdık ta annemin zamanlarında falan. Hiç ziraat gübresi diye bir şey yoktu. Eskiden beridir sağlıklı gıda üretiyorlardı (Güneş, 60, kadın)."

> "Kendi evimizin önünde de biz ilaç gibi herhangi bir şey kullanmıyorduk. Yıllardır aynı şekilde devam ediyoruz (Damla, 45, kadın)."

Katılımcılardan Doğan, Rüzgâr, Başak, Yıldırım, Yıldız ve Toprak çiftçilik süreçlerinin bir döneminde kimyasal tarım ilaçlarına başvurduğunu belirtmiştir. Bu katılımcılar agroekolojik uygulamaların varlığından haberdar olup, çevreye ve doğal kaynaklara zarar vermeyen, çiftçiler için ekonomik açıdan uygulanabilir ve uzun vadeli bir yaklaşım olduğunu öğrendikten sonra bu yöntemleri kullanmayı tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Toprak özellikle "bilgi eksikliği" dolayısıyla üreticilerin tarım ilaçlarına başvurduğunu belirterek, düşüncesini şu sözlerle ifade etmiştir:

> "Şimdi agroekolojik tarımda mesela benim bildiğim atıyorum uğurböceği diğer böcekleri yer, yeşil böcekleri yer yani. Bu sefer ne yapıyorsun, ilaç atıyorsun, uğur böceklerini de öldürüyorsun. Mesela bazı hastalıkları önleyen bitkiler var mesela, bunların tarlanın kenarına ekilmesi gerekiyor. Ama işte bunları biz bilmiyoruz, hangi bitkinin neye yararlı olacağını bilmiyoruz. Bilmediğimiz için yapamıyoruz. Mesela domateslerde kalsiyum eksiliğim olmuştu benim. Ziraatçıya sordum ben, kalsiyum eksikliği bu dedi, o zaman için yarım litre ilaca 80-100 lira istedi benden. Ben onu almadım, o sene ben domateslerden de ürün alamadım. Ertesi sene kalsiyum neyde olur, doğal olarak kireçte olur dedim ben ertesi sene domates ekeceğim bölgeye kireç dağıttım. O kalsiyum eksikliğini giderdi. İnternetten araştırdım nasıl yapıldığını (Toprak, 57, erkek)."

Kumru, Çınar ve Deniz ise hiçbir zaman tarım ilacı kullanmasalar dahi özellikle bir dönem ekin ve arpa üretimi için zirai gübre kullandıklarını eklemiştir. Kumru 10, Çınar 16, Deniz 3 yıldır agroekolojik tarım yöntemlerini kullandığını belirtmiştir:

> "Bir ara ekinlere falan ziraat atardık biz. Herkes atardı. Ama şimdi mesela atılmıyor. Artık tamamen inek gübresi kullanıyoruz. Anlattığım gibi çocukluğumda zaten öbür yöntemleri kullanırdık. Zaten çok arada kullandık ziraat gübresini, 5 sene falan belki. İlk evlenince mesela o ara kullandık (Kumru, 56, kadın)."

> "Herhalde 30 senedir falan sebze yetiştiriyoruz biz. Ama tabii eskiden doğal yapmazdık. 16-17 senedir başladık bu dediğim sisteme. Önceden yine ilaç yoktu da zirai gübre

> atıyorduk. Mesela ben ekine, arpaya da artık ilaç atmıyorum, eskiden atardık yalan yok (Çınar, 59, erkek)."
>
> "Eskiden ekin-arpa ekerken kullanırdık gübre. Ama sadece gübre kullandım, hayvanlara yem olsun diye onlarda kullandık (…) Ekin-arpa yapmayı bıraktım ben. Girdiler pahalı, ürün değerini bulamıyor diye bıraktım (Deniz, 41, erkek)."

Girdi yoğun ve dışarıya bağımlılığı gerekli kılan konvansiyonel tarımsal üretimin ötesinde agroekolojik uygulamalar girdi maliyetlerini azaltan, bütünleşmiş besin ve zararlı yönetimini içermektedir. Bu ifadeye örnek olarak katılımcılardan Rüzgâr ve Deniz'in agroekolojik tarım yöntemlerine geçiş hikayesi gösterilebilir:

> "Daha önce konvansiyonel tarım yapan birisi olarak konuşayım ben, sonu yok. Sürekli sistem seni büyümeye zorluyor. Sürekli daha fazla yapmalısın, daha fazla ekmelisin. Bir baktım sonu yok yani bu rekabetin. Bir de topraklarımız hastalanıyor, ölüyor. Ölen topraktan mahsulünü alamaz seviyeye geliyorsun. Burası bizim memleketimiz, bu topraklara iyi bakmamız lazım. Toprak, insan emeğini, alın terini inkâr etmez (Rüzgâr, 43, erkek)."
>
> "Hem girdileri düşürmek için hem de hobi gibi oldu bu bize. İnsanların olmaz dediğini başarmaya uğraşıyorum (…) Zaten ben bu uygulama bahçemde çilek yetiştirmeyi düşünüyordum, hatta ektim. Çilek neyi sever, neyi sever, potasyumu ve fosforu sever. Ziraatçıyı aradım 3-15 gübremiz var fosfor, potasyum, azotun bulunduğu bir gübre dedi. Fiyatını sordum 150 TL dedi, o gün için de güzel para. Dedim ben 150 lira vereceğime bir çuval gübreye benim 10 kilo çilek satmam lazım. Dedim ben bunu doğal yollarla nasıl çözerim. Fosfor ve potasyum neyde çok diye Google'dan baktım, meşe külü çıktı karşıma, öyle doğal yolları tercih etmeye başladım. Böylelikle agroekolojik tarıma adım attık (Deniz, 41, erkek)."

Herkes temiz ve iyi gıdaya ulaşma hakkına sahiptir. Yerel üretim yapan, emek ve bilgi yoğun çalışan katılımcılar da bunu düşünerek herkesin agroekolojik tarım yöntemleriyle yetiştirilen gıdalara erişimini kolaylaştırmak için bu uygulamaları sürdürdüklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılar özellikle üretimin yoğun olduğu dönemlerde günde ortalama 10-12 saat çalıştıklarını aktarmıştır. Daha az üretim yapanlar ortalama 6-8 saat çalıştığını belirtirken; birkaç katılımcı "sabah 6'da başlayıp akşam 8-9'a kadar çalıştığımız oluyor" demiştir. Hayvancılık da yapan katılımcılar bu saat diliminin daha da çok artabileceğini belirtmiştir. Katılımcılardan "çok işim varsa öğlen sıcağında bile yaparım", "güneşten önce kalkarız, güneşten sonra dahi kafa lambası ile çalıştığımız oldu" ifadelerini kullananlar da olmuştur. Yine de bunu

yapmalarındaki amacı ifade ederken sağlıklı gıda vurgusunu her zaman ön plana çıkarmışlardır:

> "…Bunlar gerçekten önemli dönüşümler. En büyük servetimiz bizim sağlığımız. Gün içinde sağlığımıza zarar verecek herhangi bir şey yapmayız. O zaman gıda da önemli. Burada da işte yediğin ve içtiğin meyvelerde, sebzelerde, üretilen balda veya yumurta da aynı şeyi düşünmek lazım. Zaten en başta biz yiyoruz, bunu düşünerek yola çıkmak şart (Doğan, 58, erkek)."

> "Yaptığın şeyi başkalarına da göstermek çok güzel bir şey. Beğenilmek çok güzel. Bu yöntemi kullanarak oluyor bu. Bu yöntemlerden hep memnun kaldım. İnsanlara bu güzel ürünleri sunmak çok güzel bir şey. Kendin yiyorsun; ama keşke diyorsun herkes bu lezzeti görebilse. Öyle de yaparım, yaptığım her ürünü ablamlara da yollarım. Paylaşmasını da çok severim (Meltem, 47, kadın)."

> "…Mesela sattığımız kişi de yesin istiyorum, yani neden zarar görsün bizim yüzümüzden değil mi? Ben çok ekip de çok olsun yetiştirdiğim diye meraklı birisi değilim. Çok kazanıyım diye beklemem. Az olsun, yediğimiz temiz olsun, sağlıklı olsun değil mi? O yüzden yani. Ben şimdi o gübreyi atsam 10 kilo toplayacağıma 20 kilo toplarım; ama istemem (Güneş, 60, kadın)."

> "Yani kendim yiyorum. Kendim yemediğimi de başkasına yedirmiyorum yani. Ben de yiyorum başkası da yiyor yani, olay bu (Toprak, 57, erkek)."

Özetle, tüm katılımcılar kendi ifadeleriyle agroekolojik tarım uygulamalarının "doğal", "lezzetli", "sağlıklı", "temiz" üretim yöntemlerini içerdiğini belirtmiştir. Bu noktada özellikle sonradan agroekolojik tarım yöntemlerini kullanmaya başlayan katılımcılara, önceden uyguladıkları tarım yöntemleri ile agroekolojik uygulamalar arasında fark görüp görmedikleri sorulduğunda; tüm katılımcılar fark olduğunu belirtmiştir. Ne gibi farklılıklar gözlemledikleri sorulduğunda ise özellikle agroekolojik yöntemlerle üretilen ürünler için "şimdi daha çok böcek var; ama ilaç tortusu, kalıntısı kalmasındansa bence kurtlu olsun daha iyi", "her şeyin tadını alıyorsun", "kokusu ve yemesi güzel oluyor", "dökümü az oluyor; ama lezzetli oluyor", "hem doğaya hem maddi yönden bize faydalı" şeklinde cevaplar alınmıştır.

Katılımcılar, bu tarım yöntemlerini kullanmayan üreticiler tarafından birtakım tepkiler de gördüklerini eklemiştir. Aldıkları bazı tepkiler ve katılımcıların bu olaylara yorumları ise şu şekildedir:

> "Köylü kayınpederime 'böyle üretim mi olur' dermiş. Biz mesela ekine, arpaya hiç ilaç veya ilaçlı gübre atmayız. Mesela harman zamanı oluyor, aynı tarla ölçekleri 2 dönüm benim, 2 dönüm senin. Senin ektiğinden ton kaldırıyorsun, ben 250 kilo kaldırıyorum. Bu yüzden bize çok laf attılar, köylü karşı çıktı, böyle kepazelik olur mu, dedi. Emeğinizin karşılığı bu mu, dedi. Şimdi bir görün nasıl hevesliler. Bize karşı duran insanlar şimdi kendisi de dediğimize geliyorlar (Irmak, 28, kadın)."

> "Şu görüntüyü görüyorlar, az önce çarşıda deli diyenler var bana, samanları dökmüş. Komşular var, ben çay içip çıktıktan sonra deli saman yapmış, tahta yapmış diye kulağıma geliyor bunlar. Bu söylemleri yenmek için de dört elle sarılıyorum bu işe. Deli olmayıp onlardan akıllı olduğumuzu ispatlamak için (Deniz, 41, erkek)."

> "…Ha bir de adam biz çapaya gidince bizi kınıyor, ya diyor cimrilik yapma bas ilacı gitsin ne uğraşıyorsun, diyor. Ya 100 lira bir ilaç al işte ilacı bas gitsin, diyor. Ama bizim bağa gidelim bak bir kere otunu yolduk bir kere de çapaladık kaymak gibi. Ne oldu, 2 buçuk dönümüzü 2 günde çapaladık hanımla. Gören de işte sen ne uğraşıyorsun 35 derece sıcağın altında, diyor. 100 liraya kıyamadık da o yüzden çapalıyor sanıyor bizi (Yıldırım, 59, erkek)."

Kısa vadeli çözümler yerine sürdürülebilir çözümlerin önemine bu noktada dikkat çekmek gerekebilir. Bu tarz kimyasalların bilinçsiz ve yanlış kullanımları sebebiyle toprak sağlığı zarar görebilmektedir. Kimyasalların aşırı kullanımı kalıcı olarak hava ve su kirliliği ile biyoçeşitliliğin yok olmasına sebebiyet verebilmektedir. Bu ihtimaller düşünülenin aksine uzun vadeli çözümler ortaya koyulmazsa yakın tarihlerde etkisini arttırabilir. Bu sebeple katılımcılara tarımsal üretimde ilaç ve zirai gübre kullanımını nasıl değerlendirdikleri de sorulmuştur. Katılımcıların çoğu, fazla ürün almak veya belki de olumsuz sonuçlarını bilmedikleri ve mevcut tarım yöntemlerine alıştıkları için bu kişilerin zirai ilaç ve gübre kullandıklarını düşündüğünü ifade etmiştir:

> "Bir ara burada yakında bir aile ilaçlı tarım yapardı. Giderdim çiftliklerine, bir de çok sık görüşürdük kendileriyle. Onların arabası olmadığı için o zamanlar kimyasal ilaç satın almaları için Beypazarı'na birlikte giderdik. Ben de şahit oldum, o kadar pahalı ki o ilaçlar. Hem böyle bir faydasını da göremedi. Hem çok pahalı. Dedim ki abi bu nedir sen ne yapıyorsun böyle. Hep böyle her gidişte bin lira en az veriyor. Satış yapan adam da emin değil, kesin sonuç bunu kullan tüm böcekler ölür demiyor (…) O alışmış ama, o onun ilacı diyor sürekli. Halbuki bizim tarlamıza da geldi, ne yaptığımızı gördü, ilaçsız yapılınca olmuyor mu, oluyor. Biz hep diyoruz, az üret ama temiz üret, ilaç kullanma. Sen daha çok uğraşıyorsun ilacıdır, bakımıdır diyoruz. Sonra tamam dedi. Yine de İnşallah bir daha yapmaz, tek temennimiz o (Irmak, 28, kadın)."

> "Anlatıyoruz yani kızım hatırını kırmadan mümkün olduğunca bazılarına söylüyorum böyle sizlerle sohbet ettiğimiz gibi; ama kimi kabul etmiyor kimi ediyor. Sohbet ederken anlatabiliyorsun, yoksa insanlarda bizim milletimizi bilirsin bir gururdur, bir kibirdir herkeste yani. Bu devir öyle bir devir yani kimseye akıl veremiyorsun ki, herkes akıllı. Sözde tabii akıllı yani. Yapma, etme deyince adam o zaman ben de zarar ederim diyor, para kazanamam ki diyor. O zaman şu kadar ton çıkar diyor. O işler boş, öyle bir şey yok diyor. Bu geliştirici ilaçlar var ya kışın mesela bu domatesin çabuk kızarması, salatalığın çabuk çıkması için. O sera malları mesela. Onlarda hormon denen bir ilaç var. Bu hormon ilaçlarını, kimyasal gübreyi falan adam zehirden saymıyor yani. Bu konuya da değin yani. Bunlar bir şey değil ki diyor. Sadece bunlar hormon denen şeydir diyor, tam adını bilmiyorum. Seni dinlemiyor da. Hani biz anlatmaya çalışıyoruz (Yıldırım, 59, erkek).

Katılımcılar, üretimde kimyasal bir madde kullananları gördükleri zaman konuştuklarını, başarılı sonuçlar aldıkları üretim yöntemlerini üreticilere anlattıklarını aktarmıştır. Bu temelde, doğrudan aynı ilkeleri barındırmasa da "çiftçiden çiftçiye öğrenme yaklaşımının" (*Campesino a Campesino*) bu bölgelerde işlediği de gözlemlenmiştir. Çiftçiden çiftçiye öğrenme sayesinde toprağın ve suyun korunmasından uygun tohum seçimi ile doğal haşere yöntemine kadar birçok bilgi ve deneyim çiftçiler arasında aktarılabilmektedir:

> "Atma, sen zehir yemeye çok mu meraklısın derim. Gördüğümde hiç durmam. Ben uyarıyorum onları, yapmayın diyorum. Zehirdir bu atmayın diyorum. Kızıyorum, nasıl kızıyorum hem de. Çocuğunuzu çoluğunuzu zehirlemeye çok mu heveslisiniz diyorum. Anlamıyorlar; ama gene de yapanları da uyarmaya devam ediyoruz (Güneş, 60, kadın)."

> "Mesela görümcem benim üst tarafıma sarımsak ekti Beypazarı'ndaki. Ben de dedim sakın benimkine ilaç falan yapma dedim. Zaten sen de yapma dedim, o da yok yapmayız tamam dedi. Yani diyorum, anlatıyorum. Geçen sene de buraya ektik birlikte, geçen sene de yaptırmadım onlara ben. Enişte çok uğraştı, vitamin verelim dedi, ben de yok dedim. Zaten ayrı tarlalarımız 3 dönüm falan yer var ben altına yarım dönüm falan ektim, ortada da ağaçlar var, o da üst tarafına ekti yarım dönüm falan. İkimizinki ayrı yerlerde; ama yine de etmeyin dedim yani etmediler. Aynı bahçede onlar da ederse yağmurla belki rüzgârla gelir. Şimdi mesela amcamın çocukları da şuraya ağaç dikti, bahçe yaptılar, sakın diyorum ağaçlara ilaç bulaştırmayın, gübre falan vermeyin. Eşim inek gübresi götürdü onlara da (Kumru, 56, kadın)."

> "Yani ben diyorum, şurada birinin bağı var, ilaç sıkıyor, dedim sen ne veriyorsun buna, yaprak ilacı bu diyor, diyorum sen bunu yemiyor musun, yiyorsun. E ne zehirliyorsun kendini, dedim. Hep elinde tulumba ilaç yapıyor (Çınar, 59, erkek)."

> "Yapmamaları gerektiğini söylüyoruz öyle bir şey duyduğumuz, gördüğümüz zaman yani toprağı da zehirliyorlar, ürünleri de zehirliyorlar, otomatikman insanları da zehirliyorlar. O yüzden karşı çıkıyoruz (Damla, 45, kadın)."

4.3.3. Katılımcıların kullandıkları agroekolojik teknikler

Küçük üreticilerin birçoğunun yıllardır üretim şekilleri sentetik kimyasal pestisitlere veya gübrelere dayanmaz; atalık tohumlar ve hayvan gübresi ile diğer yerel kaynaklar gibi düşük girdi teknolojilerini içermektedir. Rüzgâr da bunu agroekoloji kavramını tanımlarken şu şekilde özetlemiştir:

> "…Hani girdilerin az olması çiftçiler için çok önemli, alternatif. Agroekoloji de girdilerin çevreden sağlanması ile ilgili. Kendi hayvan gübreni kullanmaktır. Su kaynaklarını masrafsız değerlendirmektir. Atalık tohumlarla üretimdir. Her sene kendi tohumunu alıp bunu devirdaim ettirirsin. Direk üreticiden tüketiciye olayını da sağlamaktadır. Agroekolojik üretimle yapılan ürünlere talep gayet güzel. Yani talep de olduğu için pazarlama konusunda bir üst çıtadadır her zaman (Rüzgâr, 43, erkek)."

Agroekolojik uygulamalar hem tarımı hem de hayvancılığı içermektedir. Yabancı sayılan ve ürünlerin gelişimine zarar veren bazı ot çeşitleri ile üretim atıklarını üreticiler hayvanlarına vermektedir. Üretim sahalarında da üreticiler, doğal ürünlerle besledikleri hayvanlarının gübresini kullanmaktadır. Bu sayede çiftlik içerisinde besin ve enerjinin geri dönüşümü ile mahsul ve hayvan entegrasyonu sağlanabilmektedir. Bununla birlikte 7 katılımcı hariç, katılımcıların hayvanları vardır. Aslında bu katılımcılar da yakın tarihlere kadar hayvancılık yaptıklarını belirtmiştir. Rüzgâr, ekonomik şartlardan dolayı; Güneş ve Yıldız koyacak yer bulamadığı, Yıldırım ise artık ilgilenemediği için hayvanlarını sattıklarını ifade etmiştir. Deniz, büyükbaş hayvancılıktan zarar ettikten sonra ve Toprak ise hayvanlarına çok fazla tilki, ayı ve domuz zarar verdiği için hayvancılığı bıraktığını belirtmiştir. Damla ise eşi emekli olduktan sonra hayvancılığa başlayacağını belirtmiştir.

Katılımcılar hem büyükbaş hem de tavuk gübresi kullandıklarını ifade etmiştir. Asla zirai gübre kullanmadıklarını belirten katılımcılar kendi hayvanlarının gübrelerini kullanmaya özen gösterdiklerinin altını çizmiştir:

> "…Hani gübre dersen zaten onu da hiç bulaştırmıyoruz. Ben tavuk gübresi atıyordum mesela, bana gelip onu da atma dediler; çünkü dediler yemlerine falan antibiyotik olabilir, o

da toprağa geçebilir, o zaman hiçbir işe yaramaz dediler. Ondan beridir onu da atmıyoruz yani. İnek gübresi kullanıyoruz, onu da kendimizden yani (Kumru, 56, kadın)."

"Şimdi tamam tarım hormonları, ilaçları daha gelişmiş şeyler; ama önceden mesela biz babamla, annemle yetiştirdiğimizde mesela bu azotlu gübrelerden falan hiç kullanmazdık. Azot gübresi yerine hep tavuk gübresi kullanırdık biz. Şimdi daha bir gelişmişlik var; ama ben şimdi yine aynı tavuk gübresini kullanıyorum. O gübre yerine tavuk gübresi kullanırsan, tadında bile çok farklılık oluyor yani. Başkası mesela azotlu gübre kullanıyor, onun kullandığı ile bizimki mesela çok farklı oluyor (Yıldız, 45, kadın)."

Katılımcıların da aktardığı gibi 20. Yüzyılın ortalarına gelinene kadar hayvansal ve bitkisel üretim iç içe ilerlemekteydi. Bu tarihten itibaren hayvansal üretim meralardan koparılarak büyük şirketlerin eline bırakıldı. Hayvanlar kapalı binalarda, suni yemlerle beslenilmeye başlanıldı. Tarımsal gıda sistemi endüstrileştikçe hayvan gübresi yerini zirai gübrelere ve nöbetleşe ekilen yem bitkileri ile baklagiller de yerini monokültüre bırakmıştır (Özkaya, 2010, s. 152). Ne var ki zirai gübre ve ilaçların büyük ölçüde çevre kirliliğine sebebiyet verdiğinin farkında olan katılımcılar, "eski" yöntemlerine devam etmektelerdir:

"Eskiden beridir biz hep hayvan gübresi kullanıyorduk zaten bu ziraat çıkmadan önce. Bu köyde çok davar, koyun vardı. Ankara'ya hücum edince millet hepsi yok oldu gitti. Hayvancılık azaldı. Şimdi inekçilik yapıyorlar da o koyunlar, davarlar hep gitti (…) 60'tan sonra çıktı zaten bu. Bizim köy için 60 senesinden sonra çıktı bu gübreler. Biz şimdi artık davar gübresi kullanmasak da amcamın oğlu benim tavukçuluk yapıyor, tavuk gübresi de yanınca oluyor. Biz onu vermeye gayret ediyoruz bahçelerimizde. Bir de hayvanlara suni yem veriyorlar, onları da tercih etmiyoruz. En doğrusu yine tavuk gübresi. O suni yem verdikleri için onlarda da var diyorlar katkı. Elimizden geldiğince yanmış kullanıyoruz, yanınca toprak haline dönüşüyor ya. Yanmış gübreyi saklıyoruz işte bahçenin bir köşesinde, onu kullanmaya gayret ediyoruz (Güneş, 60, kadın)."

"Önceden zorluk vardı, şimdi daha kolay her şey. Kolaya bindi her şey; ama şimdi de ilaca şey yapıldı, gübre de mesela. Eskiden hiç alıp da atmazdık ziraat gübresini. Damlardan götürürdük hep, ağırlardan ineklerimizin, davarlarımızın gübresini atardık tarlalara. Bu ziraat gübresi yeni çıktı, daha 20-30 sene oldu. Ekin ekerdik, otunu ayıklardık. Komşuya giderdik, sen bana giderdin, ben sana giderdim, öyle otlarını ayıklardık. Hem otunu getirirdik ineğimize, buzağımıza hem de şimdi ilaç çıktı herkes ilaçlı yapıyor, gübre atıyor ekin, arpa için. Biz önceden beri bağlara, bahçelere yok ilaç da kullanmayız zirai gübre de kullanmayız. Ben bahçe için buradan hayvan gübresi götürüyorum. Hayvan gübresi atıyorum (Başak, 64, kadın)."

Bitkiler besinlerini topraktan aldıkları için sağlıklı bitkiler yetiştirmek adına toprağı beslemek gerekmektedir. Toprak besleme işlemi hayvan gübresi, sıvı gübre, kompost veya baklagil ekimi ile sağlanabilmektedir (Ertürk, 2021, s. 116). Örneğin, Ertürk (2021, s. 118) ısırganın zararlı böcekleri kaçırma etkisinin yanında bitkilerin bağışıklık sistemini güçlendiren iyi de bir gübre olduğunu eklemiştir. Katılımcılar arasında da toprağın özellikle organik madde miktarını arttıran yeşil veya sıvı gübreleme yöntemleri ile solucan gübresi kullanılmaktadır:

> "…Şimdi fideyi dikmeden önce hayvan veya solucan gübresini tabana atıyoruz. Ondan sonra kapatıyoruz, suluyoruz. 20 gün geçtikten sonra bir daha dibini dolduruyoruz; çünkü mecbur dolu dolu olmazsa zayıf kalır büyümez. Büyüdükçe dibini dolduracaksın, gömeceksin yani çapayla. Domates, biber falan ille de çapa yapılacak, dibi gömülecek yani. Altı zayıf olursa yukarısı güçlü olamaz o kadar (…) Serada bizim solucanlar var, o solucanların olması çok iyiymiş toprağı deliyor ya oradan bitkilerin dibi hava alıyormuş, havalandırıyormuş solucanlar yani, benim seraya çok faydası var (Çınar, 59, erkek)."

> "Gübreleme sisteminde solucan gübresi kullandık. Onu getirttirdik (Damla, 45, kadın)."

> "Isırganlı gübreden verdikten sonra daha iyi büyüyor. Gövdesi daha kalınlaşıyor. Yarasa gübremiz var mesela, balık gübremiz var, soğan kabuğumuz var (Deniz, 41, erkek)."

Alanyazın kısmında bahsedilen, Masanobu Fukuoka'nın keşfedip geliştirdiği doğal tarım yöntemi dört ana ilkeden oluşmaktadır. Bunlar toprağı işlememek, gübre kullanmamak, tarım ilacı sürmemek ve yabancı ot temizliği yapmamaktır. Katılımcılar arasında hayvan gübresi kullanımı yaygındır; fakat Fukuoka yöntemine benzer bir şekilde katılımcılardan Rüzgâr, hiçbir şekilde gübre kullanmadığını belirtmiştir. Fukuoka (2011, s. 106) yeryüzünde yetişen ekinlerin, gübre ve dışarıdan besin takviyesi gibi şeylere ihtiyacı olmadan, sadece toprağa gereksinim duyduklarını ifade etmiştir. Fukuoka (2011, s. 106) meyve ağaçları, çeltik ve tahıl ile denemeler yaparak kendi deneyimlerini farklı şekillerde aktarırken; Rüzgâr ise gübre kullanmamasının sebebini şöyle ifade etmiştir:

> "…Gübre vermezsen olmaz derler. Çok da güzel oluyor, iddia ediyorum ben bunu. Herkes de bunu iyi kötü gördü, gösterdim. Yeter ki toprağa dışarıdan bir bulaşık girmesin. Siz bu toprağa azotu hazır gübre olarak verirseniz, mikroorganizmayı öldürüyorsunuz. Yani bu serbest azotu, bitkinin kendine alacağı azotu vermiyor, niye, hazır azota bağımlı. O gübreyi verirseniz o verimi alıyorsunuz; ama toprağınızı temiz tutarsanız toprağın canlılığını korursunuz. En büyük konu budur, toprağın canlılığıdır. Toprak yaşayan bir organizmadır bütünüyle. Ama şimdiki konvansiyonel tarımda bakıyorsunuz, toprak sadece fideyi ayakta

> tutsun yeter. Şu gübreyi de verelim, şunu da verelim. Şu sapını yapar, şu tanesini yapar bilmem ne. Bu değil. Halbuki toprak tek başına bunların hepsini yapıyor, yeter ki kirletilmesin (Rüzgâr, 43, erkek)."

Katılımcılardan bazılarının özellikle patates ve patlıcan böcekleri için "tek tek elle topladıkları" ifadesi bulunmaktadır. Bazı katılımcılar ise ilaç kullanmamak için özellikle fasulye böceğinin sardığı dalı koparıp atmaktadır:

> "Patlıcan böceklerini elimizle toplarız, hiçbir müdahale yapmayız. Bir abiden de şu bilgiyi aldım, o böcekleri bir kavanoza topluyormuş, içini su ile doldurup bekletiyormuş, sonra patlıcanın dallarına sıkıyormuş. Çivi çiviyi söker hesabı. Ama ben denemedim, sadece elimle toplayıp kavanoza doldurdum. Onun harici ne biberlerimde ne domateslerimde bu zamana kadar hiçbir hastalıkla karşılaşmadım (Irmak, 28, kadın)."

> "Mesela patates böceği diye bir şey var, patatesi yiyor, ta köküne iniyor. Ne yaparsan yap onu önleyemezsin. En son elimizle tek tek böcekleri topladık artık. Köküne inince tabii kurtarılmıyor. Bazen çürük gibi görünür ya patates, işte o patates böceğinin izi (Güneş, 60, kadın)."

> "İlaç yapmam ben, böcek olsa da yapmam yani. Fasulyelerde mesela bir dalı öylece böcek sarar. Ben de o dalı alıp koparıyorum ötekine girmesin diye, o fasulyeyi koparıyorum. Ya koparacaksın diğerlerine sarmasın diye ya da ilaç edeceksin. Ben de asla ilaç etmediğim için koparıp alıyorum. Artık kıyıyorum birkaç tanesine fasulyenin. Hemen koparıyorum, altına birkaç tane daha dikiyorum, öyle yapmaya çalışıyorum artık. Bırakırsan hepsini alır çünkü (Kumru, 56, kadın)."

> "Kara böcek var bizim orada, onlar çok yiyorlar. Ellerimle toplar toplar atarım da yine çıkıyorlar aralardan. Diktiğim fideleri kıyıyorlar. Bir de kil böceği var, dam gübresinden çıkar. Toplamaya çalışıyorum. 87 tane tam topladık koydum helkeye, komşunun biri geçiyordu eğil bak dedim helkenin içine, kız bu ne diye bir cırladı. Toplayıp toplayıp atıyorum çayıra. Saydım geçen, kazdıkça çıktı (Başak, 64, kadın)."

Ayrıca yaprak biti veya bitkilere zarar veren diğer böcek türleriyle Arap sabunu veya sirke, sarımsak ve pul biber gibi karışımlarla doğal, ev yapımı böcek ilacı yaparak müdahale ettiklerini belirten katılımcılar da bulunmaktadır. Yine toprak besini olarak kullanıldığını öğrendikten sonra meşe külünü kullanmaya başladıklarını belirten katılımcılar, meşe külünün hem topraklarını potasyum yönünden beslediğini hem de haşere kontrolünü sağladığını aktarmıştır:

> "Seramda veya dışarıdaki sebzelerde de mümkün olduğunca kendi üretimim olan sirke, sarımsak, Arap sabunu veya kırmızı pul biberden ya da tuzlu su karışımıyla mücadele etmeye çalışıyoruz (Doğan, 58, erkek)."

> "…Böcek için de Arap sabunu diye bir şey var, ben denemedim onu yapabilirsin dediler. Bir de arkadaşım dedi meşe külü var, külü at dedi. Öbek öbek fasulyede oluyor, damarlarına çöküyor, ondan attım da hiç kalmadı. Bir daha da gelemediler. Ben de meşe külü kullandım. Attın mı meşe külünü böcekler kaçıyor. Her tarafta değil de bu böcekler öbek öbek oluveriyor. Yoksa hemen ilaca koşmak doğru değil yani (Çınar, 59, erkek)."

> "Meşe külü ile mesela daha bir lezzetli oluyor. Ben mesela sabah 5'te kalkıp fırınların önünden meşe külü topladığımda deli diyorlardı. Ama gerçekten fark ediyor. Nasip olursa domates döktüğünde denersiniz. Fosfor ve potasyum bakımından baya kuvvetli. Çiçek döneminde çiçeği arttırıyor, ürün büyümesinde ürünü büyütüyor, lezzet veriyor (Deniz, 41, erkek)."

Özellikle bitki hastalıklarından koruyan bordo bulamacının, bakır sülfat ve kireç karışımından yapıldığı için birtakım riskler barındırdığı tartışılsa da organik tarım içerisinde kullanımı oldukça yaygındır. Bu sebeple zirai ilaç kullanmadığını ifade eden katılımcılardan bazıları ürünlerini yetiştirirken bordo bulamacına ve yine riskleri olduğuna dair araştırmaları yapılan, kükürt ile kireç karışımından oluşan gülleci bulamacına başvurduklarını eklemiştir. Yine de zirai ilaçlardan daha "güvenilir" olduğu için organik tarım içerisinde kullanımına izin verilmektedir:

> "Ekolojik olarak ağaçlarımızda kullandığımız ilaçlar, sebzelerimizde kullandığımız ilaçlar, bunların tamamını ben kendim bizzat yapıyorum. Mesela bordo bulamacı yapıyoruz, bunun hiçbir ağaca veya börtü böceğe zararı yok. Sadece uzaklaştırıyor bunları ki gülleci bulamacı diye bir şey de var (Doğan, 58, erkek)."

> "…Geçen sene bana dediler bak ben de öyle yaptım. Arap sabunu da kattım içine. Kükürt ile yanmamış kireci kaynatıp yapıyorsun. O öldürdü böcekleri, o iyi işte. Ondan yapacağım ben. Bunların zararı yok dediler, her şeye yap dediler. Asmalara da yaptım sebzelere de yaptım öldü böcekler (Başak, 64, kadın)."

> "Mesela nasıl anlatayım, ben kendi tarım ilacımı kendim yapıyorum, gülleci bulamacı yapıyorum. Kabaklara falan biz onu veriyoruz sadece. Bu böceklere olsun, hastalıklara olsun hani doğal kendi yöntemlerimiz ile yapıyoruz yani. Hormon falan vermiyoruz yani (Yıldız, 45, kadın)."

> "…Şu an ben de sadece bordo bulamacı veriyorum ağaçlara, bunun da etkisini görüyorum yani. Bir sene öncekinin böcek tohumlarının yumurtasının canlanmamasını sağlıyor o da (Toprak, 57, erkek)."

Hem yabancı ot kontrolü hem de topraktaki nemi ile sıcaklığını korumak için örtü bitkileri ve malçlama tekniği, agroekolojik uygulamalar arasında oldukça önemli bir

yere sahiptir. Malç materyalleri arasında sap veya saman, ağaç talaşı, karton veya yaygın olarak kullanıldığı belirtilen malç naylonu örnek olarak sıralanabilir. Tezcan (2021, s. 110) tohum bağlamadan önce biçilen yabancı otların da toprağın üstüne yatırılarak malç görevi gördüğünü eklemiştir. Katılımcıların birkaçı kullandıkları teknikleri ifade ederken üretimlerinde bunlara da yer verdiğini veya vereceğini aktarmıştır:

> "Aslında mesela çilek naylonu var bilirsiniz. Biz bir denedik, o kadar çirkin bir görüntü ki, siyah bir poşet. Eşime dedim samanla yapalım bunu; çünkü çilek toprağa değerse çürür. Sonra bize malçlama falan gösterdiler. Onları kullanıyoruz (Irmak, 28, kadın)."

> "…Bu sene de bizim oğlan samanla kapatalım diyor, öyle de bir teknik varmış. Bu sene de samanla kapatacağız bakalım (Cemre, 59, kadın)."

> "Toprağı işlemiyorum, malçlama yapıyorum. Su ihtiyacını azaltmak için bitkinin, otla mücadelemizin az olması için, malçlama yapıyoruz (…) Ben samanı bu sene serdim, onlar toprak işleyecekler ben toprak işlemeden ürün ekeceğim. Onlar mazot yakacaklar ben mazot yakmadan domates dikeceğim tarlaya. Bitkinin gelişimi de farklı oluyor bu sayede (Deniz, 41, erkek)."

Toprağın içindeki organizmaların korunması ve toprağın yapısının bozulmaması için agroekolojik tarımda toprak işleme yöntemleri, geçmişten getirdikleri yöntemlerden biraz farklılık göstermektedir. Özellikle toprağın çevrilmeden işlenmesine dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu da işleme sürecini minimum ölçülerde tutularak yapılan korumalı toprak işleme yöntemidir:

> "Biz mümkün olduğu kadar derin işlememeye çalışıyoruz toprağı. Öyle dediler toprağı çok derin işlemeyin dediler. Hani benim motorum çok güçlü seninki güçsüz diye demeyin ham toprağı çıkarmayın aşağıdan dediler. Traktörle de araziyi sürerken çok derin sürmeyin diyorlar. Çapayla da derine gitmiyoruz. Şimdi traktörler var ya çift çeker dedikleri toprağı neredeyse tersine çeviriyor yani. Toprağın vitamini ölüyor öyle (Yıldırım, 59, erkek)."

Bununla birlikte kardeş bitki yöntemi sayesinde hem karışık ekim yapılarak hem de kadife çiçeği veya aynısafa gibi çiçek türleri üretim alanlarına ekilerek, biyolojik tabanlı haşere kontrolü sağlanmakta ve yararlı böcekler korunabilmektedir. Pestisitler yararlı böceklerin yok olmasına sebebiyet vermektedir. Bu sebeple, oldukça doğal olan bu teknikler zararlılar ile mücadele ederken en uygulanabilir yol olarak gözükmektedir:

> "…Yine domateslerimin arasına aynısefa çiçeği ekerim. Tohumundan atarım. Hem tarlada çok güzel bir görüntü oluyor hem de o çiçeğin koruduğunu öğrendim (Irmak, 28, kadın)."

> "Şimdi öyle bir gözümüz açıldı ki, daha önce ekmeyip şimdi agroekolojik tarımda ekeceğimiz ürün kat kat fazla. Daha önce 3 çeşit veya 4 çeşit hani piyasadaki talep ne ise domates, biber, patlıcan veya salatalıktık onları ekerdik. Ama şimdi bir bakıyoruz 79 çeşit ürün ekimi yapacağız, daha da olacak. Konvansiyonel tarımda belli başlı ekeceğiniz şeyler vardır; ama atalık tohumlarda ve kardeş bitki yönteminde her çeşit bitki aynı ortamda barınabilir. Hiçbir bitki hiçbir bitkiye küsmez. Çiftçi de toprağına küsmez. Toprak da çiftçisine küsmez (Rüzgâr, 43, erkek)."

Üretim alanlarında beliren istenmeyen organizmalar; böcekler, yabancı otlar ve bitki hastalıkları, pestisitler yerine doğadaki diğer canlılar tarafından kontrol altına alınabilmektedir. Biyolojik kontrol olarak adlandırılan sürdürülebilir mücadele yöntemleri elbet ki yeni değildir. Yıllardır zararlı haşere popülasyonları, doğal avcıları tarafından kontrol edilmektedir. Örneğin, çiçek sineği türünün larvaları yaprak biti ile beslenmektedir. Kışlalıoğlu ve Berkes'in (1995, s. 219) de örneklendirdiği gibi "uğurböceğinin 'uğuru' büyük bir olasılıkla bu böceğin diğer böcekleri avlamasıyla ilgili olmalıdır". Tabii ki bu örnekler daha geniş kapsamlı bir araştırma ile çoğaltılabilir. Burada vurgulanmak istenen zararlı organizmalarının kontrolünün, ekosistemi kirletmeden, doğayla birlikte çalışarak sağlanabilecek olmasıdır. Savunulmak istenen düşünce de Ertürk'ün (2021, s. 115) belirttiği gibi "ilkel geometrik düzen anlayışımızı bir kenara bırakıp doğanın çok yönlü, zengin desenlerine kucak açmamız" gerektiği şeklindedir.

Kısa vadeli çözümler yerine uzun vadede düşünerek; toprağın, havanın ve suyun zarar görmesini önlemek adına kullandıkları bu teknikler dahilinde ürünleri yetiştirirken karşılaştıkları birtakım zorluklar da vardır. Katılımcılar bu karşılaştıkları durumlara doğrudan "zorluk" demeseler de özellikle hava koşullarının kendilerini etkilediğini aktarmışlardır. Özellikle bu durum küresel çapta yaşanan iklim krizleri ile ilişkilidir. Katılımcıların ifadesi "mesela hava koşullarında da aşırı sıcak veya soğuk zarar veriyor", "hava şartları elbet ki bizi zorlar", "bu sene biraz soğukta kaldı mesela, olur mu bakacağım", "fazla sıcak olduğu zaman kuruma yapıyor, çok yağdığı zaman ot çıkıyor", "yani bu işi yapacak kişiler bundan sonra seracılığa yönelmesi gerekiyor yani artık benim düşünceme göre. Şartlar, iklim şartları uygun değil açık üretime" yönündedir. Haliyle üretim teknikleri ne olursa olsun hava koşulları üretimi doğrudan etkilemektedir.

Son olarak, katılımcılar bir teknik daha eklemiştir, "sevgi":

> "Yani ben o ektiğim domatesin otunu ederken bile zevk duyuyorum. Ben bu halimle bidonlarla götürüyorum suyu, yöntemlerimi anlattım ya onları uyguluyorum. Ben bunları severek yapıyorum, o da benim sevgim ile büyüyor, ona göre verim veriyor. Oradan bir tane domates bir patlıcan koparıyorum ben ona seviniyorum. Bir ekmeğin arasına koyup yiyorum orada çayla, ona seviniyorum (Cemre, 59, kadın)."

> "Fidecilik çok zor, aynı bebeğe bakar gibi yani. Çocuk yetiştirir gibi onların da gözünün içine bakıyorsun yani. Meyve verene kadar bakıyorsun, mahsul verdi mi rahatlıyorsun, gördün mü onları hoşuna gidiyor. Sebze deyip geçme, arada bir tabii seveceksin onları. Canım diye böyle yapraklarını sevecekmişsin, onlar sevinirmiş yani. Bitki de canlı ya çalışırken seviyoruz tabii. Sadece sebze değil, asmaları, meyveleri de öylece seveceksin. Çok güzel oluyorlar sonra ya (Çınar, 59, erkek)."

> "…Ben şeyi çok seviyorum, o fideyi çocuk gibi büyütüp de sonra o fideden o küçük meyvesinin çıkmasını, dalında sebzesini, onun yavaş yavaş büyüdüğünü görmeyi. O çok hoşuma gidiyor benim, zevk alıyorum bu işi yapmaktan. Patlıcanları bir görseniz, o ilk çıktığı zaman şöyle tırnağım kadar minnacık, simsiyah bir nokta. Sonra böyle yavaş yavaş büyüyor, o kadar şirin oluyorlar ki. Domatesler mesela sarı sarı çiçekler açmaya başladı şu an (Damla, 45, kadın)."

4.4. Gıda Dağıtım Kanalları: Dağıtımda Şeffaflık Olgusu

Agroekolojik uygulamalar dağıtımda, alternatif gıda sistemleri içerisinde tanımlanan kısa gıda tedarik zincirlerini önceliğine almaktadır. Bunlar hem tüketicinin gidip kendi elleriyle üreticinin üretim alanlarından topladığı hem de üretici pazarlarından satın aldığı yüz yüze satış kanallarını içermektedir. Ayrıca artan teknolojik imkanlar dahilinde tüketicilerin üreticiler ile web sitelerinden veya diğer sosyal medya ağlarından iletişim kurarak gerçekleştirilen satın alma eylemlerini de kapsamaktadır. Artık, tüketici ile üretici arasındaki mesafeli zinciri ortadan kaldıran birçok doğrudan dağıtım ve satın alma seçeneği bulabilmek mümkündür.

Shiva (2012, s. 140) üretici ve tüketici arasındaki ilişkilerin çeşitliliği ile biyolojik çeşitlilik arasında bir bağ kurarak biyolojik çeşitliliğin, üreticilerin tüketicilerle doğrudan temasa geçebildikleri dağıtım kanallarıyla artacağını savunmuştur. Bu bölümde de katılımcıların ürettikleri gıdaların satışları için kullandıkları dağıtım kanalları anlaşılmaya çalışılmıştır. Elde edilen bulgular dahilinde Shiva'nın (2012) ortaya koyduğu bu bağ da sorgulanmıştır.

Katılımcıların ürettiği ürünleri nerelerde sattığına bakıldığında, genel itibariyle aracısız satış kanallarını tercih ettikleri görülmektedir. Satış kanallarının sosyal medya ve web sitesinden gelen siparişler; üretici pazarları, köy içerisindeki tüketicilerin talepleri ve çiftlik ziyaretleri gerçekleştiren, köy dışından gelen tüketicilerin kendilerinin toplayabildiği çiftlik içi doğrudan satışların olduğu belirlenmiştir. Sadece Doğan, Yıldız ve Toprak bazı durumlarda "toptancılara" da ürün verdiklerini eklemiştir:

> "…Bazen satamadığımızda kurutuyoruz, Beypazarı'nda onları kuru olarak satıyoruz. Beypazarı'nda kuru ürünler satan bir yer var. Satamayınca tabii onları biz oraya toptan fiyatına veriyoruz. Mesela çeri domatesinin normal fiyatı 100 TL ise 35'ten veriyoruz; çünkü elimizde kalıp bozulmaktansa bir şekilde elimizden çıkartmaya çalışıyoruz. Ama bu sene böyle bir şey olmadı, internetten iyi satıyoruz (Doğan, 58, erkek)."

> "Pazarcıya veriyorum, sütçüye veriyorum götürüp Ankaralarda satıyorlar. Sütçüye topluyorum ben ne kadar ürünüm çıkarsa. Atıyorum 2 çuval fasulyem çıktı, 10 kasa da domatesim çıktı, veriyorum götürüyor. Benden 6 liradan aldı fasulyeyi, 10 liradan sattı mesela bu sene. Benden fazla para kazandılar, domatesim olsun, biberim olsun, hepsi için öyle yani (Yıldız, 45, kadın)."

> "…Mesela satıcılar da var, mesela benim ayvamı alanlar satıyorlar, Ankara'ya götürüyorlar, oraya buraya götürüyorlar satıyorlar, para kazanıyorlar. Yani onlara da veriyorum (Toprak, 57, erkek).

Üretimde olduğu kadar dağıtımda da aracısız satış için yardımlaşma ve kolektif bir oluşum çok önemlidir. Bu temelde alanyazın kısmında da ifade edilen, özellikle Tahtacıörencik Mahallesi'ndeki üreticilerin bir kısmını içerisinde barındıran TADYA oluşumu ile ürünlerini tek pakette, kolektif bir yapı içerisinde tüketiciye ulaştırdıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan 9'u TADYA üyesidir. Birkaç katılımcıdan alıntı yapılarak, bu dağıtımın nasıl gerçekleştirildiğine dair bilgi edinilebilir:

> "Tabii biz bir arada, bir kolide topluyoruz ürünleri. Mesela sen sipariş veriyorsun, benden veriyor diğer üreticilerden veriyor. Toplanıyoruz, tek kolide hazırlıyoruz. Bütün tüketicilerin siparişleri tek kolide oluyor. Hazırlama aşamasında bütün üreticiler orada oluyor (Doğan, 58, erkek)."

> "Pazartesi buluşuruz, kolileme yapıyoruz. Tüketiciler de sağ olsun her üreticiden bir şey almaya çalışır. Mesela pazartesi akşamları okuyucu benim, ben siparişleri okurum, biri kutuları hazırlar, biri kutuları kapatır, biri dağıtımı yapar (Irmak, 28, kadın)."

> "Hep beraber paketliyoruz. Mesela benim adımı diyorlar, gidiyorum masaya ürünümü koyuyorum. Öbürünün adı çıkınca hemen götürüp kaç tane çıktı ise onu koyuyor. Biri

> okuyor mesela, bizim aileden şu kadar ıspanak şu kadar pırasa, hemen sen onu duyunca masaya götürüyorsun. Herkesin kenarlarda masası var, ben o ürünümü o masaya koyuyorum. Hemen okununca alıp ürünümü ortak masaya koyuyorum (Güneş, 60, kadın)."

Tahtacıörencik'te, üreticiler ürünlerini çevre ilçelere taşırken ortaya çıkan maliyetlerden bireysel taşımaya kıyasla çok fazla etkilenmemektedir. Ürünler tek bir araçla dağıtılmakta, bu sebeple üreticilerden ürünlerin haftalık toplamından yüzde 5 ila 15'lik bir kesinti gerçekleştirilmektedir. Bu da üreticilere değil, ürün fiyatlarına yansıtılmaktadır.

Araştırma kapsamındaki diğer mahallelere baktığımızda ise bireysel dağıtım söz konusudur. Bu sebeple Tahtacıörencik Mahallesi'nden farklı olarak katılımcıların ürünlerini taşırken ortaya çıkacak maliyetlerini göz önüne almaları gerekebilmektedir. Bu noktada küçük ölçekli üreticilerin gıda dağıtım ağları içerisinde kolektif bir şekilde hareket etmelerinin hem pazarlama hem de lojistik ve finans konusunda üreticilere rahatlık verdiğinin altı tekrar çizilmesi gerekmektedir. Örneğin, Deniz "Güdül Merkez'de bu işle tek uğraşan benim" diyerek aslında kolektif bir oluşum olmasını istediğini "örneğimiz güzel olursa, iyi olursa buradan da arkamdan gelen olacak" diyerek ifade etmiştir:

> "Yakıt gideri zorluyor. Bunun için de bir çözüm bulacağım. Ortak dağıtım noktaları düşünüyorum. Dağıtım içerisinde hiç şikâyet almadım. Yani Ankara'ya 2 yıldır ürün götürüyorum, öyle olumsuz bir dönüş olmadı (…) Ben gidip tezgâh açmıyorum zaten mail yoluyla ya da WhatsApp aracılığıyla sipariş alıyorum, direk adrese kapıya bırakıyorum (Deniz, 41, erkek)."

> "Herkes sistemini kendi içerisinde kurmuş Karacaören'de kendi akrabalarını, kendi çevresini kurmuş. Kolektif satış bura için de ne güzel olur aslında; ama yok yani. Hep bireysel satış var. Bugün şurada öyle bir şey olsa bir kooperatif kurulmuş olsa mallarını şuraya bıraksan bir kamyon doldurursun. Şimdi çoğu adama nakliye biniyor öyle ufak tefek satış oldu mu. Başka sorunlar da çıkıyor. Benim 300 kök şuradan bir şeyim çıkmış olsa ben bunun için kamyon tutamam, bir yere götüremem; ama 300 kilo şundan, 500 kilo bundan burada biriktirmiş olsak götürdüğümüze değer yani bir yere. Hep birlikte götürürüz o zaman (Yıldırım, 59, erkek)."

Dağıtımda kolektif oluşumunun Güdül'ün tamamını içine alamayıp, sadece Tahtacıörencik Mahallesi'ni kapsaması, görece mahallerin konumunun birbirlerine uzak olmasından ve üretim yöntemleri hakkında üreticilerin birbirlerini sürekli gözlemleme şansının olmamasından kaynaklanmaktadır. Yine de Güdül'ün tamamına yönelik

yardımlaşmaların da söz konusu olduğu belirtilmiştir. Ayrıca araştırma boyunca mahalleler arasında birbirlerini tanıyan üreticilerin oldukça fazla olduğu gözlemlenmiştir:

> "Biz Tahtacıörencik ile ortak çalışıyoruz. Birbirimize fikir veya tohum yardımı oluyor, alışveriş oluyor. Yani biz TADYA kolektifi olarak birlik halindeyiz. Birbirimizin ürünlerini takip etme, birbirimizden ürün tedarik etme gibi bir etkileşim oluyor. Herkes birbirini tanıdığı, üretiminde de içinde olduğu için herkes kimin ne kullandığını az çok biliyor. Ama diğer köylerdeki bizim gibi doğa dostu üreten üreticilerle irtibat kuramıyoruz. Çünkü gitmek gelmek çok zor (Doğan, 58, erkek)."

> "Güdül'ün tamamı daha agroekolojiye geçmemiştir. Ama nedir, yeri gelir ekipman ihtiyacı olur, ben giderim ondan alırım, o gelir benden alırlar. Ama ayrıca oralardan da doğal üretime gönül veren arkadaşlarımız çıkıyor. En azından ben de dikeceğim diyor tohum desteği sağlıyoruz, fide desteği sağlıyoruz (Rüzgâr, 43, erkek)."

> "Tahtacıörencik'te var, birbirimize bağımlılık var da Güdül'de böyle bir oluşum yok. Güdül dışarıda; çünkü orada bir adam bir şey yapsa nereden bileceğiz. Ama burada biri bir şey yapsa, hiç olmazsa üretim yerleri yakın ya 'hop hemşerim sen ne yaparsın' deyip durdurabilirsin mesela, böyle zararlı ilaçlama gibi gübre gibi bir şey olursa takip ederiz. Ama Güdül'e gidip nasıl takip edeceksin? (Çınar, 59, erkek)."

Katılımcıların ifadesinden hareketle, "oluşan çevremiz dahilinde satıyoruz, mesela onlar birbirlerine söylüyor" şeklinde bir tanınırlık sağlanabilmesi için tanıtımların yapılması çok önemlidir. Haliyle üreticiler kadar tüketicilere de bu satış kanallarının öneminin aktarılması gerekmektedir. İstikrarlı ve kalıcı bir ağ oluşturmak, üreticilerin ürünlerini satmakta zorlanmamaları ve böyle bir endişeye kapılmamaları anlamına gelmektedir. Soysal Al (2020, s. 148) tüketici gıda kooperatiflerinin toplu siparişlerle güven ilişkisi kurduğu üreticilerden daha fazla ürün temin etmesi dahilinde üreticilere verilen desteğin artabileceğini belirtmiştir.

Katılımcılara ürünlerini satmakta zorlanıp zorlanmadıkları sorulduğunda bulgular arasında "elimizde kaldığı oluyor", "talepler artsa güzel olur", "zorlanıyoruz tabii, elimde ürün kalırsa hani ucuz pahalı demeden veriyorum" gibi cevaplara çok sık rastlanıldığı görülmektedir:

> "Yani kalan mallar oluyor tabii. Bu sene ne olacak bilmiyorum. Biz zaten şimdiye kadar az üretiyorduk. Biraz daha müşterimiz olsa olur, talep çıksa iyi olur. Bizimki yine az da mesela diğer üreticiler çok ekti. Ürün bu sene çok olacak (Güneş, 60, kadın)."

> "Özellikle yaz oldu mu çok yaşıyoruz. Elimizde kalabiliyor. Mesela domates ve biber yazın çok oluyor, herkesin de elinde olduğu için sıkıntı oluyor satmak. Köyde herkes zaten illa domates, biber, patlıcan üretiyor. Zorlanıyorsun yani (…) Köy pazarları kurulması gerekiyor. Sadece burada da değil, Ankara'da da olması gerekiyor. Satış için çünkü internetten ne kadar sipariş alırsan, daha fazlasını oradan satamıyorsun. Belirli bir müşteri ağımız var. Bu müşteri ağının biraz daha genişlemesi şart. Bizler buradan kendimizi ne kadar duyurabileceğiz ki? (Doğan, 58, erkek)."

Çiftçilik mesleğini sürdürenler için üretici pazarları her zaman bir gereklilik olarak karşılarına çıkmaktadır. Bunun da önemli olduğu vurgusu katılımcılar tarafından hem mülakat içerisinde hem de enformel görüşmelerde her zaman dile getirilmiştir. Bu sebeple üreticiler ile tüketicilerin yerelde etkileşimini sağlayarak doğrudan hem bilgi hem de ürün alışverişinin yollarını açan üretici pazarlarına daha çok önem verilmelidir:

> "Geçen sene işte biraz Güdül pazarına gitmiştik. Birkaç hafta açılmıştı pazar. Başka bir yere de gitmedim ben. Geçen seneki gibi giderse iyi de bu sene biraz fazla ekildi. Kalırsa elimizde ondan korkuyorum. Bu sene müşteri daha çok olması gerek, bakalım. Pazar da olursa arada gider ya, erir yani. Öyle olmazsa işler zor. Bana bakma benim üretimime de çok üretenler falan var, Süvari'ye ekenler nasıl yetecek hani (Kumru, 56, kadın)."

> "Doğal gıda kanallarının çoğaltılması gerekiyor. Örneğin marketlerin; ama organik marketler sadece. Marketlerdeki organik bölümler değil. Organik pazarların çoğaltılması gerekiyor. Sosyal medyada doğal ürün üzerine reklamların çoğaltılması gerekiyor. Bu tür şeylerle insanların daha çok bilinçlendirilmesi gerekiyor (Damla, 45, kadın)."

> "Ürünlerin satışı tabii arttırılmalı, bunun için Ankara'da yerel veya bir üretici pazarı sabit bir noktada olması lazım. O zaman zorlanmamız olmaz. Şu an satışta çünkü lojistik bakımdan zorlanıyoruz, Ankara ile mesafe uzak… (Deniz, 41, erkek)."

> "…Köylü pazarı olsaydı, yine iyi olurdu. Pazar olmayınca biz kendi çabamızca satışlarımızı yapmaya çalışıyoruz (Yıldız, 45, kadın)."

Agroekolojik gıda sistemi adil fiyatlarla çiftçiler ile geri kalan herkesi doğrudan, karşılıklı dayanışma içerisinde bağlayan adil pazar fırsatlarını içermektedir. Bilgi ve emek yoğun bir şekilde üretimlerini gerçekleştiren katılımcılar, ürünlerinin fiyatlarını da bu doğrultuda belirlemektedir. Özellikle TADYA içerisinde kolektif bir şekilde satış yapan katılımcılar, aralarında yaptıkları toplantılar dahilinde ortak karar ile bir fiyat listesi çıkardıklarını belirtmiştir. Diğer katılımcılar ise arz-talep ile belirlediklerini; piyasadaki doğal ürünlerin fiyatlarına da bakarak ürünlerinin fiyatlarını

şekillendirdiklerini aktarmıştır. Bu temelde katılımcıların ürün fiyatlarının market fiyatları ile arasında fark olduğu belirtilebilir:

> "Dışarıda satılan mal gibi değil bizimki. Doğal da gübre ve ilaç yok ya verimi az olsa da lezzetli olur, lezzeti başka olur onun için birden dururken büyümez yani. Tüketiciler de şey yapmaz, yeter ki temiz mal olsun pahalı görmezler yani. Bir fiyat koyarız biz, hani geçen sene domatesi, biberi falan 10 liradan verdik, adamlar şikayetçi olmadı. Yeter ki malın temiz olsun, başka yerlerden alma, başka köylerden. Yeter ki Örencik'in malı olsun, doğal olsun diyor yani. Başka yerden alıp götürürsen de bilirler yani. Bizim ıspanağı biliyorlar, kavunumuzu biliyorlar. Onlar da doğalcı ya, bilir (Çınar, 59, erkek)."

Katılımcılardan Çınar'ın da belirttiği gibi tüketicilerin organik veya doğal ürünleri satın alma motivasyonlarını inceleyen birçok çalışma vardır. Örneğin, Örs (2019) çalışmasında fiyat algısının satın alma davranışındaki etkileyici rolünü ele almıştır. Öyle ki tüketicilerin mevsiminde ve doğal yollarla üretilen ürünlere artan talebi doğrultusunda, araştırmalarda bu ürünlerin fiyatlarının endüstriyel ürünlerle karşılaştırıldığında görece daha pahalı olması vurgusu dikkat çekmeye başlamıştır. Örs (2019, s. 916) 226 katılımcıyla yaptığı çalışmasının sonucunda organik ürünlerin sağlıklı, kaliteli, katkısız, besleyici olduğu için satın alma motivasyonlarında etkili olduğunu açıklamıştır. Ayrıca sosyal sorumluluk bilinci ile organik ürünleri satın almaya karar veren tüketicinin fiyat değişkeninden etkilenmediğini, temel öncülünün fiyat olmadığını belirtmiştir. Belirtilmek istenen, adil ticaret düşüncesi çerçevesinde tüketicinin, çiftçilerin haklarını güvence altına almak, ekolojik sürdürülebilirliği ve sosyal adaleti sağlamak adına bu fiyatları ödemeye gönüllü olmasıdır.

Agroekolojik uygulamalar, girdi yoğun bir üretimi içermese dahi üreticilerin tarımsal üretim için insan enerjisinin dışında birtakım enerji çeşitlerine ihtiyaçları elbet ki olmaktadır. Kışlalıoğlu ve Berkes (1995, s. 100) "insanın tarım ekosistemine eklediği en büyük enerji girdileri, sanayi devriminden sonra, fosil yakıtların enerji kaynağı olarak kullanılmasıyla ortaya çıktı" diyerek, özellikle 1945 yılından sonra, modern tarım anlayışı ile ortaya çıkan tarım makinelerinin yakıtı; makinelerin yapımı ve bakımına harcanan enerjiyi de içine alan bir girdi skalasından bahsetmiştir. Bu sebeple katılımcılar da su motoru, çapama makinesi veya traktör giderleri için benzin ile mazot kullandıklarını aktarmıştır. Bu sebeple bölgede kol gücüne dayalı tarım yöntemleri hala sürdürülse dahi üretimde makineli tarımın belli başlı yanlarından da yardım alındığı gözlemlenmiştir.

Katılımcılara ürünlerinin satışından kazandıkları gelirlerinin ne kadarını tekrar üretim için kullandıkları sorulduğunda gelen cevapların "ekstra bile ekliyoruz", "hepsini ve hatta daha fazlasını", "çok kazanmadığım için para da artmıyor zaten", "satmadığım ürünlerin gelirini bile yatırdım şu anda" gibi benzer şekillerde olduğu belirlenmiştir. Katılımcılar en çok çapa makinesi, su motoru veya traktörleri için benzin ve mazota ücret ödediklerini ifade etmiştir. Bazı katılımcılar topraklarını sürdürmek için traktör de çağırmaktadır ve bunun da oldukça masraflı olduğunu belirtmiştir. Örneğin Kumru "motorcu da neden fazla alıyor, mazot parasını karşılamak için" ifadesini kullanarak herkesin bu sistem içerisinde birtakım zorluklar yaşadığını belirtmiştir. Elbet ki maliyetlerin yıllar içerisinde arttığını ve gübre, ilaç veya tohuma ücret ödemedikleri halde diğer giderleri karşılamakta zorlandıklarını aktarmışlardır:

> "Bizim gübre girdimiz yok, mazot girdimiz yok denecek kadar az. Öyleyken yine elde avuçta bir şey kalmıyor. Bu yüzden kullananlara kolaylıklar diliyorum. Artık görüyoruz her yerde bangır bangır bağırıyor vay gübre şu kadar olmuş, ekemiyoruz da dikemiyoruz da. Konvansiyonel tarım karşısında insan sürekli kendisi ile de rekabet etmesi gerekiyor. Hani ne kadar çok ilaç, kimyasal gübre atarsan o kadar büyürsün gibisine. Sonra bir an gelir bir bakarsın ki tarım kredi borcu, banka borcu… Batağın içindesindir (Rüzgâr, 43, erkek)."

> "…Benim amcanın oğlunun motoru var, anca inekleri doyurabiliyorum diyor işte ektiğim kendimin olduğu halde diyor, kredi çekti inek aldı o da. Kendi ektiğim halde ineklerimi doyurabiliyorum diyor, motorum kendimin olduğu halde diyor. Şuraya 5 lira atacak kâr bırakmıyor bu diyor (Güneş, 60, kadın)."

Ayrıca tarımsal üretim dışında hayvancılıkla da uğraşan katılımcılar "hayvanların giderleri de çok oluyor" ifadesini kullanmıştır. Bununla birlikte Kumru gibi katılımcılar da şişe veya bidon gibi dağıtım için ürünlerini koyduğu malzemelere oldukça fazla ücret ödediğini aktarmıştır:

> "…Şişe, bidon aldırıyorum. Kese kâğıdı, poşet aldırıyorsun. Şişeler çok para oluyor. Geçen gün peynir koyacağım şişe yok evde kalmamış, burası Ankara'da değil ki inip de alıveresin. Kavanozun kapağına bile güç yetmiyor ya. Düşünsene ben her seferinde 20 tane şişe koyuyorum siparişe (Kumru, 56, kadın)."

Katılımcılar sezonluk üretim yaptıkları için örneğin Rüzgâr, "yaz sezonu ne kazanırsak, kış sezonu idareten onunla geçinmek zorundayız" ifadesinde bulunmuştur. Bu sebeple geçimlerini tarımdan kazanan katılımcılar için uzun tedarik zincirleri bu durumu daha fazla zorlaştırmaktadır. Katılımcılardan Irmak'ın ifade ettiği gibi "üretici

anca aracısız gıda dağıtım ağı ile kazanmaktadır. Mesela aracı üreticiden 10 kuruşa alıp 5 liraya pazarda satmaktadır. Asıl üretici yani buna emek veren". Bu sebeple aracısız gıda dağıtım kanallarının önemine bir kez daha dikkat çekilmesi gerekmektedir. Güneş, Deniz ve Yıldırım'ın ifade ettiği gibi bir tüketici profilinin ötesinde, alternatif gıda dağıtım kanallarının tanınırlığının sağlanması gerekmektedir:

> "…Bir de pazarlarda biz götürüyoruz 10 kilo organik; ama adam 10 çuval götürüyor ve organik olmayan şeyi sen 10 liraya satarken 5 lira, 5lira diye bağırarak satıyor. Bilinçsiz kişiler de onu alıp geçiyor, senin malın orada kalıyor (Güneş, 60, kadın)."

> "…Fiyat konusunda bazı kesimler ile tartışmalar yaşadım. Yaşlı amcalar köyden göçüp şehirde yaşamaya başlayanlar, onlar biraz yüksek buluyor. Ben anlatıyorum yani kimyasal kullanmıyorum, kimyasal kullananlarınki 30 kilo veriyor, benimki 15 kilo veriyor. Kendi tüketicimden olmuyor da oradan adam geçerken görüyor ben arabanın kapağını açınca, soruyor domates ne kadar diye, 6 lira deyince markette şu liraya alıyoruz diyor. Ben de anlatmaya çalışıyorum olayı; ama adam dinlemiyor (Deniz, 41, erkek)."

> "Yani biz organik ediyoruz, bilmiyorlar. Başka biri organik etmiyor, gübreyi veriyor, ilacı veriyor. O pekmezi 20 liraya satıyor ben 40'a satınca bilmiyorlar yani (…) Adam fiyatını bilmiyor, değerini bilmiyor, emeğini bilmiyor. Yani zahmetini görmeleri lazım, gelsinler bir zahmetini görsünler. Bak geçen sene gelen bir tüketici bu pekmez 60'a da değer dedi. O sıcakta, kara kazanların karşısında hem Allah'ın sıcağı hem kazanların sıcağı yanıyorsun. İşte bu yüzden 60'a bile ucuza gider dedi. O emeği görmeleri lazım (Yıldırım, 59, erkek)."

4.5. Katılımcıların Gözünden Agroekolojik Tekniklerle Üretilen Gıdaya Merak: Üretici ve Tüketici Arasındaki Bağ

Tüketicilerin, yeni bir konu olmasa dahi beslenme alışkanlıklarıyla sağlıklarının doğrudan etkisine dikkat etmeleri ve sağlıklı yaşam tarzı alışkanlıkları üzerine artan ilgisiyle birlikte bu konular üzerinden gıda-güven ilişkisi tartışılmaya başlanmıştır. Güven, belirsizlik ve kontrol eksikliği durumlarında devreye girmektedir. Meijboom'un (2007, s. 235) belirttiği gibi kişi kendi gıdasını yetiştirebiliyor ve ekiminden hasatına her aşamasını belirleyebiliyorsa bu noktada gıdası üzerinde güven aramasına gerek kalmamaktadır. Aynı şekilde uzun yıllar boyunca aynı marka ürünü satın alan bir kişi, gıdanın güvenliğinin ve kalitesinin değişmeden kalmasını bekler ve bu rutini içerisinde ürünün nasıl üretildiğini ve içeriğini sorgulamayı bırakarak ona güvenir. Elbet de ürün bilgisini okuyacak bilgi birikimine sahip olan kişilerin güven uyandırdığını belirtmek mümkündür. Bu temelde üretimin içerisinde olmayan bir tüketici olarak gıdanın sağlıklı

ve güvenilir olduğunu nasıl anlayacağımızın bilgisini, üreticinin kendisiyle etkileşim içerisine girerek öğrenebilmemiz mümkündür.

Katılımcıların çoğu bir gıdanın sağlıklı ve güvenilir olduğunu "kokusundan", "tadından", "eğriliğinden", "küçüklüğünden", "renginden" anlayabildiklerini ifade etmiştir. Kendi ürünleriyle kıyaslayarak bu bilgileri edindiklerini belirttikleri için diğer ürünlerin "makineden çıkmış gibi aynı", "çok parlak", "aşırı büyük", "tatsız" olduklarını; "hemen çürüdüklerini" eklemişlerdir. Bu sebeple ne yediğimizi bilmemiz için gıdaları yerinde tanımamız oldukça önemlidir. Bu noktada şeffaflık devreye girmektedir. Üreticiler de tüketicilerin gelip üretim alanlarını ziyaret edebilmelerini, gözlem yapabilmelerini ve yüz yüze etkileşim gerçekleştirerek sorular sorabilmelerini mümkün kılmaktadır:

> "Bizim bahçeye gelince bir domates koparırlar. Alıp koklarlar. İşte bu domates gerçek domates diyorlar. Hem lezzet hem koku. Bir de güvenilir insandan alınca o güven sağlanıyor. Ben marketten aldığım ürünlerin güvenilirliğine inanmıyorum. Yani besleyiciliği açısından, hijyeni açısından, üretim şekline güvenmiyorum. İnsan sağlığını zarar anlamında ne derece etkileyecek anlayamazsın. O kadar çok marka, o kadar çok çeşit ürün var ki. Bunlardan hangisi sağlıklı bilemiyoruz. Güven için tanışmak şart. Benden alışveriş yapanlar biliyor, bu abi ilaçsız yapar, temiz su kullanır diyor, yapmayacağına da güveniyorum diyor. Yani gelip gözüyle benim alanımı, yetiştirdiğim şeyi, kullandığım gübreyi görmüşse o zaman diyor ki ben buradan alabilirim (Doğan, 58, erkek)."

> "Üretim aşamasını bilmek önemlidir. Üretim aşamasını birebir gözlemleyerek. Öyle uzaktan doğal mı, organik mi, nasıl yetiştirdin sorularını sorarak değil. Anlamasının en güzel yolu üretici ile tüketicinin bir ortamda buluşması. Üretim sahalarında tüketicinin görünmesi. Başta belki saçma gelebilir, alacağım 2 kilo domates için mi bunu yapayım diyebilir. Yahu bu gıda. Sen direk vücuduna alıyorsun bunu. Başka bir şey için yine kilometrelerce yol yapmana gerek yok. Yiyeceğin ürünü ve üreticini tanı. Yanlış bir insan mı, samimiyetsiz mi hissedersin. Birebir diyalogda bulunması. Tüketicinin sahada kendisinin de tecrübe etmesi gerekir (Rüzgâr, 43, erkek)."

> "Gerçeği, doğalını tarlada gördüğün zaman fark edersin. Yaprağın biçiminden, fidenin ağacından anlarsın. Tüketicilerin de kendilerinin birebir görmesi gerek. Tabii bu insanlar için çok zor ama, şu anki yoğun çalışma şartlarından dolayı insanlar ya güvendikleri bir yer bulacaklar ya da birebir görecekler diyeyim. Çünkü gıdada da her şeyde de hile çok fazla (Damla, 45, kadın)."

Katılımcılardan Yıldırım ise hangi gıda sağlıklı ve güvenilir anlamanın zor olduğunu ve bunu anlayabilmek için bir öneri sunmak istediğini belirtmiştir:

> "Vallahi kızım ben onu anlayamıyorum. Herkesin laboratuvarı yok. O yüzden diyorum portatif bir hani şunun içindeki vitamini bilebilmemiz için portatif bir makine geliştirilebilir mi diyorum. Portatif bir inceleme ürünü yani. Bugün artık teknoloji o kadar gelişti ki ben bu domatesi sana organik diye sattım, sen dedin ki buna inanmıyorum ben. Bunun içindeki diyelim vitamin değeri yüzde işte kaç olması gerekirse var diyorum sen de diyorsun ki hayır yok. Bunun içini biz hemen çekip o an portatif bir şekilde küçük bir makineye atıp bunun gerçekten kaliteli olup olmadığını bilebilmemiz için bu teknoloji o kadar gelişti ki yapılabilir yani bu (…) Mesela şimdi bir armut alıyorsun pazardan duruşu organik gibi damağa da hitap ediyor; ama yine de ben ondan şüpheleniyorum. Bu iyi anlamda mı hitap ettiği kötü anlamda mı damağıma, yoksa hormon değeri mi yüksek diyorum. Sen nasıl ateşin var mı yok mu bakabiliyorsun, onun gibi bir şey üretilebilir yani (Yıldırım, 59, erkek)."

4.5.1. Tüketicilerden gelen sorular

Bu bölümde katılımcıların kendi ifadelerinden yola çıkarak tüketicilerden gelen sorulara odaklanılmıştır. Katılımcılar, kendilerinden alışveriş yapan tüketicilerin üretim aşamalarını oldukça fazla merak ettiğini aktarmıştır. Bu meraklarını gerek üretim alanlarını ziyaret ederek gerekse telefon ile arayarak yönelttikleri sorular ile gidermektelerdir. Tüketiciler, katılımcıların ifadesinden hareketle, üreticilere en çok "ne kadar doğal", "atalık tohum mu hibrit mi kullanıyorsunuz", "yerli mi", "gübre veriyor musunuz", "ilaç kullanıyor musunuz" gibi sorular yöneltmektedir. Süt, peynir ve yoğurt gibi ürünler satan katılımcılar da kendilerine "antibiyotik kullanıyor musunuz", "hayvana ne veriyorsunuz", "inekler ağırda mı bekliyor dışarı mı çıkıyor", "peyniri ve sütü nasıl yapıyorsunuz" gibi soruların yöneltildiğini belirtmiştir. Ayrıca yaprak alan müşterinin "içini nasıl yapalım" ve kefir alan müşterinin "biz bundan tekrar kefir yapabilir miyiz" ile süt alan müşterinin "kesilen yer ile nasıl peynir yaparım" gibi tavsiye ve tarif için de tüketicilerin geri dönüş yaptıklarını eklemişlerdir. Bununla birlikte araştırma süresi boyunca da birçok tüketicinin üretim alanı ziyaretlerine şahit olunmuştur. Katılımcılar artık tüketicileri ile "satıcı-müşteri" ilişkisinden öte olduklarını aktarmıştır. Katılımcılar, üretim alanlarını herkese açmakta ve tüketiciler ile doğrudan etkileşim sağlamak, karşılıklı güven bağını kurmak adına onları evlerine de davet etmektedir:

> "…Biz de davet ediyoruz, gelin yerinde görün diye. Bazen de geliyorlar hatta geleni gideni çok olur çiftliğin. Kendileri de toplayıp çapa yapabiliyorlar. Böyle çağırıyoruz (Doğan, 58, erkek)."

> "Mesela gelirler, gezerler, misafirimiz de olurlar. Bir de müşterilerimizin çoğu ile o kadar içli dışlıyız ki artık böyle hanım demeye bir zamanlar utanırdım, şimdi mesela abla derim. Mesela bana da hanım diyenler var, diyorum bana hanım demeyin ya. Böyle çok güzel bağlarımız var artık abla-kardeşiz. Arkadaş gibi de olduk, yaşıtlarımız da oluyor (…) Aslında haber vermeden de gelen oluyor. Bazen kızıyorum neden haber vermiyorsunuz diye. Bir bayram günüydü, şeker bayramı. Hiç tanımadığımız yaşlı bir aile. Gelmişler aşağıya. Zaten bayram, ev tıklım tıklım insan dolu. Aslında şeyden sinirlendim, kalabalıkta şimdi bu insanlarla ben nasıl ilgileneceğim. Bir de memnuniyetsiz gitmelerini de istemem. Tanıştık, bayram da olunca elimde ne varsa verdim. Sonra o günden beri bir kaynaştık, sonra ben dedim ilk gün ben size çok kızdım dedim. Sonra hep aradılar, alışveriş yapmaya devam ediyorlar. Ben senin kızının manevi babaannesiyim, der. Kızım doğduğunda destek oldular bize, beşiğini onlar aldı, kıyafet aldılar. Tabii diğer müşterilerimiz de hep çocuklarıma kıyafet, ayakkabı gönderir (Irmak, 28, kadın)."

> "Gelmek için arayan oluyor. Kalacak yer olur mu, gelsek üretiminizi görebilir miyiz diyen. Ben gelmiştim diyen de oluyor. Hani gelmiş meğerse ben hatırlayamadım oluyorum (Meltem, 47, kadın)."

Doğan, Irmak, Rüzgâr, Damla ve Deniz üretim süreçlerini fotoğrafladığını ve sosyal medya ağlarıyla paylaştıklarını belirtmiştir. Öyle ki bu paylaşımlar hem üreticilerin tüketiciler ile daha kolay iletişim kurmalarını sağlamakta hem de tüketicilere gıdalar hakkında daha fazla görsel materyal sunarak tüketicilerin üretim sürecine yabancılaşmalarının önüne geçebilmektedir. Ayrıca Damla, bu sürecin tüketici takibi adına bir önerisinin de olduğunu aktarmıştır:

> "…Hem zaten şeffafız, gelin kapımız her zaman açık sizlere diyoruz hem de İnstagram grubumuzdan duyurular yapmaya çalışıyoruz, fotoğraf paylaşıyoruz bizi görüyorlar (Irmak, 28, kadın)."

> "Üretimimiz şeffaf olduğu için sorular da ona göre oluyor. Üretim aşamalarımızı anlatıyoruz, ne ekilip dikildiğini her yerden paylaşıyoruz. Tohumdan başlıyoruz en son fidenin yetiştirilmesinden, ürünün paketlenmesinden her şey yani müşteri üretimde yanımızda olmasa müşterinin gözü önünde gibi oluyor. Denetim mekanizmamızı da oluşturduk (Rüzgâr, 43, erkek)."

> "Ben sosyal medyadan fotoğraflayıp, açıklayıp onlar sormadan paylaşıyorum üretim aşamalarını. Ayrıca merak ediyorlar tabii nasıl yapıyorum diye (Deniz, 41, erkek)."

> "…O yüzden biz şey yapıyoruz, tarlanın ilk sürülme anının başlamasından, boruların çekilmesi, fidelerin dikilmesi, çapasının yapılması, çiçek açıp da ürününün verilmesi, hepsine kadar tek tek videolarını, resimlerini çekip ondan sonra onları tüketicilere bir şekilde iletiyoruz sosyal medyalardan. Açıklamalı bir şekilde yazılarımızı da yazarak bu şekilde iletiyoruz. Aslında bir kamera sistemi olacak sabahtan akşama kadar istedikleri

zaman tüketiciler girip oradan izleyebilecek. Böyle bir şey yapılsa ne güzel olur. Hem ilaç kullanılıp kullanılmadığını hem o ürünün nasıl yetiştirildiğini, nelerle karşılaşıldığını, ne şekilde zorluklar yaşandığını, her şeyi birebir görmüş olurlar. Eşim emekli olup köye tamamen bir dönüşü olursa böyle bir sistem yapmayı düşünüyorum yani (Damla, 45, kadın)."

4.5.2. Tüketicilerin gıda tercih ve görüşleri

Tüketicilerin doğal ürünleri satın alma motivasyonlarını ölçen birçok araştırma gösteriyor ki organik veya doğal gıdaların görüntüsü genellikle satın alımda caydırıcı bir etkiye sahiptir. Tabii ki bu davranışların, tüketicilerin organik veya doğal ürünlere ne kadar erişebilirse ve doğa dostu tarım yöntemleriyle ne kadar ilgili olursa o kadar değişeceği de bir gerçektir. Bu sebeple tüketicilerin ürün deneyimleri ve üretim yöntemlerine ilgisi gıda seçiminde önemlidir (Zanoli ve Naspetti, 2001, s. 4-5). Yıldırım ve Toprak bazı tüketicilerin "görüntüde kaliteye" önem verdiklerini ifade etmiştir:

"…Bir de adam bunun görüntüsünü vitamin sanıyor. Adam bu çok güzel görünüyorsa alıyor yani. Bazen hanıma diyorum bunlara dökecen elmaydı, armuttu alçıdan yapacaksın diyorum, yiyin diyeceksin diyorum, ısırınca anca bilecekler. Adam güzelliğine göre alıyor yani. İçindeki vitamin değerinin ne olduğunu bilmiyor ki. Sırf güzel diye yenir mi ya? Elma ne güzel görünüyor diyor adam (…) Görünürde kalite olmadığında işte en ufak bir lekeyi bir şey sanıyorlar. Bazı meyvelerine, sebzelerine göre çeşit çeşit adam kimisi küçük olduğunda kötü sanıyor, kiminin büyük olursa kötü sanıyor. Çok büyük olduğunda da bunlar hormonlu mu diyor. Böyle sorunlarımız oluyor (Yıldırım, 59, erkek)".

"…Mesela domates satıyorsun pazarda, leke olmayacak üstünde. Elma satıyorsun kurt deliği olmayacak. Ya kardeşim diyorum ben o kurt deliği olsun ya. Olsun diyorum yani onu neden beğenmiyorsun, o domateste leke olsun. Dört dörtlük lekesiz bir domatesi bizim yetiştirmemiz mümkün değil. Anca ilaç ile yetişir. Domates kıpkırmızı görünüyor, içine bir bakıyorsun bembeyaz (…) Yani ben buna hayret ediyorum yani. Bu ürünü kenara attın ya bir de sen yetiştir diyorum, bir bak diyorum nasıl yetişiyor o. Dört dörtlük bir görüntüsü olacak diyor yani. Görüntüsü önemli değil yani, yeter ki ilaçsız olsun (Toprak, 57, erkek)."

Bununla birlikte tüm katılımcılar kendilerinden alışveriş yapan tüketicilerin bu konuda daha farklı düşündüklerini belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar, gıdaların görüntüsünü ikinci plana atan tüketicilerin tepkilerini şu şekilde ifade etmiştir:

"Agroekolojik üretim ile yapılan ürünlerin talebi de çok oluyor. Mesela organik olunca eğri büğrü oluyor. Pazara götürünce pazardaki adam bu niye eğri büğrü diyor. Bu niye bu kadar çirkin diyor. Şimdi bilinçli insan eğri demiyor, organik diye alıyor (Rüzgâr, 43, erkek)."

> "Tüketiciler mesela buraya gelip kendileri toplayıp da alabiliyorlar. Geçen sene gelmişti öyle 10-15 aile falan, böyle ara ara dönemlerde gelip hem tarlayı gezdiler hem istedikleri ürünleri istedikleri kadar toplayıp aldılar yani, pikniklerini yaptılar tarlada, mutlu bir şekilde ayrıldılar aramızdan. İnşallah bu sene de öyle olur yani. Kendilerinin gelip, görüp, gezerek alması farklı bir şey, onlar da bilinçlenmiş oluyor. Zaten bilinçsiz bir insan gelmiyor tarlaya (Damla, 45, kadın)."

> "İnsanlar artık bilinçlendi, doğal beslenmek istiyor. Ekim zamanında maddi destekte bulunmak, ortak olmak isteyenler var (…) Bilinçli tüketiciler birebir üretici ailelerden ürün tedarik etmek istiyor. Gidip artık marketten almak istemiyor. Gelip bahçeden toplamak istiyor, aileyi tanımak istiyor. Üretim alanlarını görmek istiyor (Deniz, 41, erkek)."

Bulgularda katılımcıların "bilinçli tüketici" ifadesini çoğu cevapta vurguladığı belirlenmiştir. Öyle ki gıdaya yönelik gündeme gelen tartışmalara göre tüketiciler arasında hem üretim hem de dağıtım kanallarına yönelik bir güven sorunu yaşanmaya başlanmıştır. Elbet ki Bozyiğit ve Kılınç'ın (2019, s. 204-205) vurguladığı gibi gıdaya dair mevzuatlar, denetim sistemleri ve sertifikasyonları da kapsayan bir süreç vardır. Gıdanın güvenliğinin korunması için kimyasal maddeler kullanılmadan yürütülen üretim sürecine paralel olarak sağlıklı bir şekilde taşınması ve ambalajlanması da gerekmektedir. Bu noktada gıda güvenliğini korumak adına gıda üretiminin ve dağıtımının her aşaması belki de kurum ve kuruluşlardan daha çok bilinçli tüketiciler tarafından denetime tabi tutulması, akıldaki soru işaretlerinin çözümlenmesi için oldukça önemlidir.

Katılımcılara, tüketicilerin kendilerini niçin tercih ettikleri sorulduğunda, ürünlerinin "kaliteli", "temiz", "lezzetli", "taze", "doğal" olduğunu belirtmişlerdir. Bu ifadelerin tüketiciler tarafından geri bildirimlerle kendilerine ulaştığını eklemişlerdir. Katılımcılar, her ürünlerinde müşterinin bunun farkına vardığını ve tekrar aynı ürünleri talep ettiklerini aktarmıştır. Tüketicilerin, katılımcıların ürünlerini aldıktan sonra oldukça fazla olumlu geri dönüşte bulunduklarını, çoğunlukla teşekkür etmek ve memnuniyetlerini dile getirmek için aradıklarını belirtmişlerdir. Tüketicilerin ürünleri satın alma motivasyonlarını belirleyebilmemiz için bu geri dönüşler de oldukça önemlidir.

Özellikle tüm katılımcılardan, tüketicilerin üretim alanlarına ziyarete geldikleri bilgisi alınmıştır. Örneğin Rüzgâr, ürünleri dalından topladıkları zaman tüketicilerin hoşuna gittiğini, "pazardan almak yerine ben dalından almak istiyorum" dediklerini

eklemiştir. Ayrıca "gelip görünce daha da çok emin olduklarını" belirtmiştir. Bazı katılımcılar ise müşterileri ile arasında geçen diyaloglardan örnekler vererek, tüketicilerin görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

> "…Baktık o kadar lezzetli oldu ki. Benim bir ablam var, müşteri. Kadın bizim domatesler için ölüyor. Mesela bir koca tarlayı benim için ekin diyor. O domateslerin hepsini ben alacağım diyor. Böyle olunca da bize böyle teşvik edici sözler ve övgü gelince daha çok yapmaya başladık (Irmak, 28, kadın)."
>
> "Bu lezzeti alan müşterilerimiz tekrar almak için her zaman bizi arıyor. Ben de bilinçli bir üreticiyim. Hileyle hurdayla yapmıyorum. Satarken vicdanen çok rahatım. Benim yediğimi o da yiyor. Bu yüzden ürün hakkında ben ne düşünüyorsam, o da aynısını düşünüyor (Meltem, 47, kadın)."
>
> "Mesela benim bir müşterim vardı, o hep benden alırdı her bir şeyini, aman teyzem başkasından ürün alıp bana göndermeyin, derdi. Ben öyle bir şey yapmam derdim, ben zaten senin malını biliyorum, derdi bana. Çok severdi beni (Cemre, 59, kadın)."
>
> "Birisi yazmış mesela bu seneye kadar bu kadar yeşillik, ot yemedik, hani çok taze köyünüzün sebzeleri. Çok teşekkür ederiz elinize emeğinize sağlık yazmış (Kumru, 56, kadın)."
>
> "Geçen sene bir ürünümüz eksik çıktı, müşterimizin birisine mesela salatalık gönderecektik, elimizde eksik kalmıştı salatalık, yeterli olmadı sevkiyat sırasında, gönderemedik. Müşterimize telefon açtık, birebir görüştük kusura bakmayın salatalığınızı gönderemedik falan diye. Ertesi hafta hem salatalığıyla birlikte kendi siparişleri dışında kendimiz güzel bir hediye paketi hazırladık ürünlerimizden çeşit çeşit böyle gönderdik müşterimize. Ondan sonra müşterimiz bize 'ne gerek vardı, tarlayı göndermişsiniz bana beni çok mutlu ettiniz' dedi. O tarlayı göndermişsiniz lafı hiç aklımdan çıkmıyor (Damla, 45, kadın)."

Bununla birlikte üretici ve tüketici arasındaki bu etkileşim üreticileri de olumlu yönde etkilemektedir. Bu geri dönüşler sayesinde katılımcılar daha çok üretim yapmak ve üretimlerini tüketicilerin görüşlerine göre şekillendirmek istediklerini eklemiştir:

> "Birkaç defa tattıkları zaman onlar memnun zaten kalıyorlar. Teşekkür için çok arayan oluyor. Biz de böylece daha şevkle sarılıyoruz, çok hoşumuza gidiyor (Doğan, 58, erkek)."
>
> "Onların da geri dönüşlerini ben çok bekliyorum. Bir önerileri olursa, hani şu şöyle olsaydı daha iyi olurdu diye, ben de ona göre yönlenirim. Ben kendi yaptığımı mesela doğru buluyorum. Mesela sen benden domates sosu aldın, beni arayıp acaba sarımsağı şöyle mi olsaydı diye yönlendirirsin, ben de ona göre şekil alırım (Meltem, 47, kadın)."

> "Çok güzel dönüşler alıyoruz, çok memnun kalıyorlar. Tarlamıza gelenler olsun, tarlamıza gelmeden online satıştan ürünlerimizi alanlar olsun, o kadar güzel mailler, geri dönüşler alıyoruz ki, çok gururlanıyoruz, tekrar tekrar yapasımız geliyor yani. Çünkü onları bir çocuk gibi büyütüyorsun, yetiştiriyorsun, güzel sonuçlar aldığın zaman da çok mutlu oluyorsun (Damla, 45, kadın)."

Özellikle sıcak havalarda gerçekleştirilen dağıtımda birtakım zorluklar olabilmektedir. Paketlemede oldukça dikkat edilse de tüketiciye ulaşana kadar bozulmalar, sıkışmalar veya ezilmeler yaşanabilmektedir. Deniz, bunun için "bizim domatesler doğal olduğu için uzun yola fazla dayanmıyor. Eziliyor, ince kabuklu oluyor. GDO'lu olsa dayanır, bizimki şuradan Ankara'ya giderken salça oluyor. Onları ayırıyorum, düzgünlerini koymaya çalışıyorum" ifadesinde bulunmuştur. Deniz, ürünlerini dağıtım alanına kasalar ile götürdüğünü, kolilemeyi dağıtıma yakın bölgelerde yaptığını aktarmıştır. Ortak kolide dağıtım gerçekleştiren katılımcılar ise ürünleri paketleme günü topladıklarını ve ezilecek ürünleri üste koyacak şekilde bir koli sistemi gerçekleştirdiklerini belirtmiştir. Bu sebeple katılımcılar çok olmadığını belirtmekle birlikte, olumsuz geri bildirimler sonrasında da müşteri memnuniyeti adına "para iadesi" veya "yeniden ürün gönderimi" yaptıklarını aktarmıştır:

> "Çürüğü de haber veriyorlar, mesela o zaman yenisini gönderiyoruz. Memnun olmadığı durumda yenisini göndeririz. O insanlar da sonuçta para veriyor bu ürüne. Biz zaten diyoruz isterseniz para iadesi bile yapabiliriz diye (Doğan, 58, erkek)."

> "Şey geliyor; ama şikâyet gibi değil. Donmuş süte talep olmadığı için elimden geldiğince donmadan yapmaya çalışıyorum. O da bozuluyor. Bozulunca da müşteri arıyor, yenisini yoluyorum tekrar ücret almadan (Meltem, 47, kadın)."

> "…Memnun olmayanlar da var. Memnun olmayan yazıyor ya da söylüyor. Yoğurt da ekşi çıkabiliyor. Yoğurdun kapağını açınca böyle ses geldi, dedi. Ben de dedim taze yoğurttu, süzmeden çıkardım koydum dedim hani 2-3 gün askıya falan da takmıyorum ekşiyecek diye, ben suyun içinde akıtıyorum. Çünkü dışarı takarsam çabuk ekşir yoğurt. Her şeyi yaptım yine de ekşimiş. Tamam iade edelim dedim, o da yenmeyecek durumda değil yenebilir dedi. Böyle diyaloglarımız da oluyor tabii (Kumru, 56, kadın)."

> "Benim sütümü yeğenim götürüp satardı. Ben yapardım, yeğenim gelir, götürür satardı geçen sene. O zamanlar bazen teşekkür ederlerdi de bazen bir bozulma da olurdu çok sıcaklarda sütler. Çok da değil de 1-2 gelirdi (Başak, 64, kadın)."

4.6. Aile Çiftçiliğinin Dünü, Bugünü ve Yarını Üzerine Değerlendirmeler: Biriktirilmiş Deneyimlerin Geleceği

Araştırmanın diğer odağını, yerel gıda üreticileri olan aile çiftçilerinin geleceği oluşturmaktadır. Aile çiftçiliği tanımı itibariyle aile temelli tüm tarımsal ve ormancılık faaliyetlerini içermektedir. Katılımcılarla birlikte kalınan süre zarfındaki alınan notlardan hareketle hem kamusal hem de üretim alanlarında toplumsal cinsiyet eşitliğinin hâkim olduğu belirlenmiştir. Köy içerisinde gerçekleştirilen toplantılara kadın ve erkek üreticilerin hepsi katılım sağlamaya çalışmaktadır. Toplantı sırasında herkes eşit miktarda söz hakkı alabilmektedir. Üretim sahasında da bu birliktelik devam etmektedir. Katılımcılar hanedeki herkesin üretime bir şekilde dahil olduğunu belirtmiştir. Örneğin Damla, 4 yaşındaki kızının da artık fide dikmeyi öğrendiğini ifade etmiştir. Irmak, 7 yaşındaki kızı ve 8 yaşındaki oğluyla birlikte buzağılara baktığını, çapa yaptığını belirtmiştir. Meltem, annesinin yaşlanmış olduğunu belirtse dahi ceviz kırdığını, süzme yoğurt yaptığını belirterek "hepimizin bir işi vardır üretimde" ifadesini kullanmıştır. Deniz, evdeki iş bölümünü "tarlaya bir tek ortanca kızım geliyor, işlemede hanım ve büyük kızım yardımcı oluyorlar; konserve, turşu, salamura yapımında" şeklinde ifade etmiştir. Yıldırım ise "eşimle birlikte çalışırız. Her tarafa beraber gideriz. Balya çekmeye de bağa da beraber gideriz. Demokrasi tam bizde. Kadın erkek eşittir derler ya bizde demokrasidir, kadın erkek eşittir" diyerek ailesel işgücünün eşit dağılımını kendi ifadeleriyle aktarmıştır.

Rüzgâr, Çınar, Deniz, Yıldırım ve Yıldız hariç, katılımcılar hiçbir zaman üretimlerinde ücretli işçi çalıştırmadıklarını ve çalıştırmayı düşünmediklerini belirtmiştir. Rüzgâr ve Yıldırım, geçmişte "büyük tarım" yaparken, Çınar ise yağışın çok olduğu ve ailesi ile yetişemediği zamanlarda, çapa gibi işlemler için ücretli işçi çalıştırdığını belirtmiştir. Deniz ve Yıldız ise bu yıl üretime ailesiyle birlikte yetişmekte zorlandığı için yoğunluğa ve işin acilliğine bağlı olarak, özellikle ürün toplamak için günübirlik işçi çağırmaya başladığını eklemiştir. Bu bölgelerde, Güdül veya yakın ilçelerde yaşayan kişilerle birlikte başka şehirlerden gelen ve dönemsel tarım işçisi olarak çalışan kişiler de bulunmaktadır. Katılımcılardan Çınar, farklı şehirlerden gelen tarım işçileri için şu bilgileri aktarmıştır:

> "Adana-Mersin tarafından gelip çadır kuranlar oluyor, onlardan getirip götürebiliyorsun. Kirmir Çayı veya Beypazarı tarafına geliyorlar, çok var çalışan ya. Ailecek geliyorlar, erkenden gelip saat 5-6 gibi çapalayıp gidiyorlar. Kendi arabanla alıp, getirip götürebiliyorsun. Yoksa Beypazarı

tarafı o kadar havucu, ıspanağı nasıl yapsın? Onlar hep bağa, bahçeye çalışmaya gidiyorlar yani. Adam tavuğunu, köpeğini, bebeğini alıp geliyor oralara bir görsen (Çınar, 59, erkek)."

Meltem, Cemre, Kumru, Başak, Deniz, Yıldırım ve Yıldız aile çiftçiliği serüvenleri içerisinde bir dönem ailecek ücretli tarım işçisi olarak çalıştıklarını belirterek deneyimlerini aktarmıştır. Çalışma koşullarına örnek olarak verilen cevaplar ise şöyle ifade edilebilir:

> "Eğer ben mesela şimdi Beypazarı'nda otursaydım havuca giderdim, hiç oturup durmazdım. Hem param olurdu hem havuç verirlerdi hem oturmazdım çalışır olurdum. Beypazarı'nda yaşarken hep gittim öyle işlere. Ramazan'da mesela sabah ezanında giderdik öğleye kadar hiç durmadan çalışırdık. Normal zamanlarda da öğle arasına 30 dakika verirler, o saat arası kendin götürdüğün yemeği yuttun yuttun, yoksa aç kalırsın. Çuval da çektirtirler, koca koca çuvalları çekersin. Eğer çekemezsen ertesi gün gelme derler (Cemre, 59, kadın)."
>
> "Sabah giderdik, akşam gelirdik yevmiyeye. Hem köyde de giderdik, Beypazarı tarafına da giderdik. Ispanağa, soğan otuna, havuç otuna çok gittik yani kızken. Başkasının işinde de çalıştık yani. Burada da çeltiğe çok giderdik yani. Çok ektik, biçmeye olsun, harman zamanı olsun giderdik. Sonra evlenince de çeltiğimiz vardı, yine ekerdik. Evlendikten sonra zaten ben kendi işime anca yetiştim, işimiz çoktu bu hayvanlar da olunca. Babamın da sigortası yoktu yazık çok uğraşırdı. Öyle olunca çalışmak zorunda kaldık yani babama yardımcı olmak için başkalarının işine de gittik. Kız kardeşlerimle olsun. Biz 5 kız, 1 oğlandık, çalışırdık. Eve ışık almak için su almak için öyle çalışırdık (Kumru, 56, kadın)."
>
> "Tarlalarda eskiden çalıştık tabii. Havuç kazmaya, domates toplamaya giderdik. Önceleri çalıştık, şimdi tabii yok. Domates toplamaya giderdik, kızlarımı da götürürdüm. Domates toplardık kasalarla, kasaları arabaya yüklerdik. Güdül'den gelirken bir köprü var, oradan bizi sabah alır giderdi, akşam getirirdi. Köyden ben işçi bulurdum, 10-15 kişi kadar olurduk. Gider orada çalışırdık (Başak, 64, kadın)."

Bununla birlikte Deniz, Yıldırım ve Yıldız şu anda da fırsat buldukça yevmiyeli işlerde çalıştıklarını belirtmiştir. Özellikle Yıldırım, enginar soyma işi için ara ara şehir dışına çıktığını belirterek, deneyimlerini şu şekilde aktarmıştır:

> "…Enginar için mesela ben de şimdi gidiyorum şu yaşımda olmama rağmen, Aydın'da bunun kooperatifi var. Fabrikası var. Kalacak yeri de fabrika veriyor. Yatacak yer ve 3 öğün yemeğini veriyor. Bunun bir tanesini soyması 35-40 kuruş. Ama bu öyle bir meslek haline gelmiş ki günde ben 1200-1300 tane soyuyorum. Günlük 2000 tane falan soyan var. Aydın'a, Bursa'ya, Adana'ya gidiyorlar. Biz gidip orada tane hesabı soyuyoruz fabrikaya. Sağır'dan da gelen var bizim Cimder'den de var 1-2 kişi (Yıldırım, 59, erkek)."

Aile çiftçileri biyoçeşitliliği, doğal kaynakları ve ekolojik sürdürülebilirliği korumaktadır. "Biyoçeşitliliğe dayalı çiftlik sistemlerinde daha kaliteli yiyecek ve besin üretildiği, çeşitli ve farklı tüketicilerin aradığı ürün kalitesinin güvence altına alındığı" (Çelik, 2021, s. 96) belirtilmektedir. Bu sebeple toplum içerisinde aile temelli üretimin neden önemli olduğu algısını yaygınlaştırabilmek için aile çiftliklerinin tanınırlığını arttırmak gerekmektedir. Bu hem aile çiftçiliğinin hem de yerel tarımsal gıda sistemlerinin sürdürülebilirliği için oldukça önemlidir. Öyle ki en başta üretici ile tüketici arasındaki etkileşimler ve çiftlik ziyaretleri bu tanınırlığı arttırabilmektedir. Katılımcılara da aile çiftçiliğinin toplumda tanınıp tanınmadığı sorularak yorumları öğrenilmek istenmiştir. Irmak, Güneş, Kumru, Yıldırım bu konuda olumsuz yorumlarda bulunarak, tanınmadığı cevabını vermiştir:

> "Tanınmaz ki, bizi kim biliyor? Pazara gitmiyoruz, bir yere götürmüyoruz malımızı. Köyde tamam az çok üretim yapıyoruz; ama görmeyen nasıl bilecek? (Güneş, 60, kadın)."
>
> "Tanımıyorlar. Aslında tüketiciler bizi görmediği için, gelmediği için hani, benim ne bilecek çocuğumla yaptığımı? Belki beni büyük bir üretici zannediyor adımı duyunca. Burada festival olduğunda birkaç aile ile tanıştım. Hatta birini çaya çağırdım geldiler. Bir o tanıyor mesela beni küçük üretici olarak, çoluğumla çocuğumla yaptığımı biliyor. Gelip görmeyince mesela bahçemi görmeyince… Mesela sen geldin gördün şimdi, köyü tanıdın dimi köydekilerin ne kadar ektiğini, kimleri yanında çalıştırdığını. Böyle görmeyince adam benden alıyor; ama ne bilsin işçi çalıştırmadığımı. Belki benim 20 dönüm arazim var sanıyor adam (Kumru, 56, kadın)."

Bu konu hakkında daha ılımlı yorumlar yapan Doğan "bize erişen müşterilerimiz aile çiftçiliğinin ne olduğunu biliyor; ama çok fazla bilmeyen de var"; Rüzgâr "kısmen tanınıyoruz; ama herkese ulaşmak güç"; Damla "yok öyle çok fazla değil bence, belli kısımlarda genellikle tanınıyor"; Deniz "küçük üreticiler kâale alınmıyor; ama tüketicilerden böyle bir talep var. Tüketiciler tanımak istiyor" şeklinde yorum getirmiştir. Başak ve Yıldız ise köy içerisinde tanındıklarını; ama "şehirdeki" algıyı bilmediklerini ifade etmiştir. Meltem, Cemre, Çınar ve Toprak ise tanındıklarını ve tanınırlıklarının giderek artmaya başladığını aktarmıştır:

> "…Gelip görmeleri şart. Çünkü burada çok var, böyle şirket gibi profesyonel işçi çalıştırmıyor kimse. Sadece kendi ailesi veya arkadaşlarıyla imece usulü yardımlaşmak var. Yine de yavaş yavaş biz tanıtıyoruz. Koli içine mesela bu yıl ben çiftliğim için broşür yaptım. Bizim kendi aile çiftliğimizin adı yazıyor, üreticilerin adı yazıyor, ürünlerimiz yazıyor. Hem sosyal medyamız hem de broşür sayesinde bizim aile çiftliğimizin olduğunu biliyorlar, ama yine sayılıdır bilen (Doğan, 58, erkek)."

> "Genele aile çiftçisi olarak hitap edemiyorsunuz. Aile çiftçiliğinin tanıtımı konusunda çok eksiklikler var. Devlet politikalarında bunlara da yer verilmesi lazım. Agroekolojik üretim yapan aile çiftçilerinin tanıtımının yapılması lazım (Rüzgâr, 43, erkek)."

Katılımcıların aktarımlarında da görüldüğü gibi küçük ölçekli yerel üretim yapan çiftçilerin tanınırlığının arttırılması için hem tüketicilerin üretim alanlarını ziyaret ederek üreticileri tanıması hem de küresel ölçekte politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Aile çiftçiliğinin devamlılığı için onları destekleyen somut eylem ve politikaların gerçekleştirilmesi bu sebeple oldukça önemlidir. Bu, agroekolojik uygulamaların devamlılığı için de önemlidir; çünkü daha önce de vurgulandığı gibi agroekoloji, çiftçilerin yerel bilgisi ve deneyimlerini de kapsamaktadır. Çiftçilerin yıllardır verdiği mücadeleleri içerisinde, biriktirmiş oldukları deneyimlerinden vazgeçerek, topraklarından kopup ailecek göç etmek zorunda bırakıldığı da bilinmektedir:

> "2 kuşak öncem komple köyde imiş. Tarım ve hayvancılıkla başlayıp; tarım ve hayvancılıkla ömürlerini tamamlayıp göçmüşler. Ama nedir, ikinci kuşak bakmış şehirde iş var, terk etmiş gitmiş, sonra yaşı geldiğinde geri gelmiş, o şekilde. Şimdi baksanız köyümüzün nüfusunu 150 kişi bulamazsın; ama yıllar önce bu 1000'lerdeydi (Rüzgâr, 43, erkek)."

Katılımcılara üretim yapmaktan hiç vazgeçmeyi düşünüp düşünmedikleri de sorulmuştur. Bulgular arasında Rüzgâr, Deniz ve Toprak hariç, katılımcıların hiçbir zaman üretimden vazgeçmeyi düşünmediği belirlenmiştir. "Dönemsel yorgunluklardan" ve ürünlerini pazarlayamama endişesinden dolayı Rüzgâr, ara ara üretimden vazgeçmeyi düşündüğünü belirtmiştir. Toprak da ürünlerinin pazar değerini bulamadığını, emeklerinin karşılığını alamadığını belirterek her sene vazgeçip baharda tekrar "kendini tutamayıp" üretime başladığını ifade etmiştir. Deniz ise kendi ifadeleri ile bırakmak isteme sebebini şöyle açıklamıştır:

> "Bir ara düşündüm. Dediğim gibi parayı ikinci, üçüncü plana koyuyorum. Yaptığım işi takdir etmediler. O noktada da yaptığım işin karşılığını alamadım. Maddi yönden değil, övgü olarak. O ara bir bırakmayı düşünmüştüm. Ankara'daki birkaç arkadaş sağ olsun moralimi düzelttiler. O ara üyeliğimiz de kabul oldu. Tekrar olumsuz düşüncelerden kurtuldum. Yani ben zevk alarak üretiyorum, toprakla uğraşmayı seviyorum, stres atıyorum. Bıraksam tabii ne yapacaktım? Bir de bir şey üretmek insana zevk verir. Mesela ilk bahçede enginarı gördüğümde gittim 3 bin liralık tahta aldım yatak yapmak için, cebimde para yokken. Ha tabii yetmedi, ondan sonra aboneliğe çıktım diğer bölüme, sağ olsun oradan 2-3 kişi destek oldu, onlar sayesinde oranın da yarısını yaptım. Yani tohumu

> toprağa koyup, topraktan çıktığını görmek ayrı bir zevk. O çıkan bitkinin çiçeğini görmek ayrı bir zevk. İlk meyveni görmek ayrı bir heyecan veriyor. Tüketiciye sunmak ayrı bir zevk veriyor. O yüzden devam ettiriyorum (Deniz, 41, erkek)."

Ne var ki tüm katılımcılar şu an için üretime devam etmektedir ve aile çiftçiliğini sürdürmek için çabalamaktadır. Bulundukları bölgeyi terk etmek istemediklerini ve bu işi artık meslekleri olarak gördüğünü aktaran katılımcıların bazıları "toprakla uğraşmasını çok sevdiği" bazıları ise "şehirde bir hayat sürdürebileceğini düşünemediği" için üretimi devam ettirdiğini akarmıştır. Katılımcılar köy yerinde herkesin satmasa dahi bir şekilde üretim yaptığını tekrar dile getirmiştir. Bu sebeple çevrelerindeki herkesin aile çiftçiliği yaptığını, belirli bir yaşa gelmiş insanların dahi "alışkın olduğu için" üretimi bırakmadığını eklemişlerdir. Katılımcılardan Rüzgâr ise çiftçilerin üretim süreci içerisindeki yıllık döngüsünü şöyle özetlemiştir:

> "Yani çiftçinin karnını yarmışlar seneye demiş. Bu sene olmadı seneye kazanırım. Sezon sonu illallah der, ekmeyeceğim, dikmeyeceğim der; ama bahar geldiği zaman kanı kaynar şunu da ekeceğim, bunu da ekeceğim, daha fazla yapacağım olur. Şimdi biraz güneş yüzünü gösterdiği zaman insanlar harekete geçer ne ekeyim ne dikiyim ne yapayım falan. Şimdi yapar yapar emeğini verir. Bir bakarsın yaz gelir ya dolu vurmuştur ya don olmuştur, hani doğa şartlarından dolayı güneş çok çıkmıştır, yakmıştır ürünlerini, istediğini elde edememiştir. Sonbaharda da ekmeyeceğim tamam, yeter, bitti der; ama bir dahaki bahara kadar (Rüzgâr, 43, erkek)."

Katılımcılar, doğa dostu tarım yöntemlerini ilke edinmiştir. Bu yöntemleri herkese yaymak, örnek olmak ve gelecek kuşaklara aktarmak üzere çabalamaktadır. Bunu en başta aile içerisinde başlatmışlardır ve özellikle çocuklarına, gelecekte eğer üretimi devam ettirmek istiyorlarsa, üretimlerini agroekolojik yöntemlerle sürdürmeleri için deneyimlerini aktarmaktalardır. Örneğin Rüzgâr, tarımsal üretime ilk başladığı yıllarda çevresinin yanlış yönlendirmeleri sonucu ilaç kullandığını ifade etmiştir. Toprağı tanıdıktan ve "bilinçlendikten" sonra bir daha asla kullanmadığını, "yani yanlış yönlendirmeler sonucu böyle bir hatamız oldu" tepkisini vererek aktarmıştır. Yıldız da benzer bir şekilde üretime ilaçlı tarımla başladığını aktarırken "çünkü bilmiyorduk bu yöntemleri; sonradan öğrendik" ifadesini kullanmıştır. Deniz de sadece zirai gübre kullandığını belirterek "o zaman böyle bilgili değildik, araştırmıyorduk; ama şimdi kendim araştırıyorum, kendi bildiğimi yapıyorum" ifadesini kullanmıştır. Çocukluğundan beri ilaçsız tarım yapan ve sadece hayvan gübresi kullanan katılımcılar

ise “biz ilaç nedir bilmeden büyüdük” diyerek aslında kuşaklar arası aktarımın önemini bir kez daha vurgulamıştır.

Katılımcılara çocuklarının çiftçilik mesleğini sürdürmelerini isteyip istemedikleri sorulduğunda; özellikle tüm katılımcılar meslekten ziyade kendileri üretimi bıraktıktan sonra “çiftliklerine sahip çıkıp, üretime devam etmelerini” istediklerini dile getirmiştir. İlk önce meslek sahibi olmalarını istediklerini belirten katılımcılar bu sebeple “işini eline aldıktan sonra” tabirini kullanmıştır. Katılımcıların tümü benzer tepkiler vererek “çok istiyorum; ama önce okusunlar”, “yani bir işin olmazsa yapın diyorum”, “işini aldıktan sonra, gençken değil de gençken ne yapacak”, “hiç olmazsa orada sigortalı bir işin olsun, yine devam edersin diyorum”, “sabit bir geliri olduktan sonra, bir yere yerleştikten sonra onlar da üretim yapar”, “ama sonunda, emekli olurlar gelirler de yaparlar” gibi yorumlarda bulunmuştur. Özellikle çiftçilik mesleğinin zorluklarını dile getiren katılımcılar, çocuklarının doğrudan çiftçilik mesleğini tercih etmelerini istememelerinin sebeplerini şu şekilde belirtmiştir:

> “Eşim gidin okuyun diyor çocuklara. Hani gidin üniversitenizi okuyun, mesleğinizi elinize alın, gene yapacaksanız babanızın işi burada diyor. Çünkü bedene dayalı bir iş bu. Sürekli sağlığınızın yerinde olması gerekiyor. Tabii ki ben istiyorum; ama yeter ki yaptığımız agroekolojik tarım ve üretim değerini bulsun. Verilen emekler boşa çıkmasın illaki (Rüzgâr, 43, erkek).”
>
> “İnsan çok eziliyor. Temiz yapıyorsun, kendi elinle yapıyorsun, yiyorsun da çok yorucu bir iş. Bahçe işi falan yapabilirler de hani böyle daha ağırı kümes gibi hayvancılık gibi çok zor. Belki evini yapıp, bahçesinde kendi yetiştirip kendisi yiyebilir onu. Evimde kalıp bahçemi sürdürsünler isterim (Kumru, 56, kadın).”
>
> “…Şu gün imkanlar çok zor. Oğluma da kızıma da şurada domates yetiştir de yetiştirir yani; ama topraktan para kazanmak zor. Toprağa verdiğin emeğin karşılığını almak zor (Yıldırım, 59, erkek).”
>
> “Oğlan hevesli. Ama ben ona oku diyorum, hayat yok diyorum. Hani neden istemiyorum kurulu düzen olmadığı için. Kurulu bir düzenimiz olsaydı isterdim; ama kurulu bir düzen yok. Bu yüzden okusun, meslek sahibi olsun bence. Hani belki sonradan ileride bir düzen kurabilirsek, bir şey alabilirsek başına geçebilir. Önce sonuçta kendimize ait toprağımız olması gerekiyor (Yıldız, 45, kadın).”
>
> “Yani çiftçiliği anca hobi olarak yapacaklar, başka bir şey değil. Bir de bizim imkânımız yok. Her yörenin kendine göre imkânı var mesela Bursa’da şeftali, oranın iklimi ve toprağına bağlı. Atıyorum Antalya Kumluca domates üzerine, Çanakkale domates üzerine. Türkiye’de de belli yerlerinde belli şeyleri var yani üretim açısından. Bizim burada anca

> aile çiftçiliğinden kendine üretim olur. Öyle büyük bir şey beklenmez yani. Ticari amaçlı bir şeyi karşılamaz yani bizim buralar (Toprak, 57, erkek)."

Rüzgâr, Başak ve Yıldırım hariç, katılımcılar aile içerisinde en az bir üyenin tarımsal gıda üretimine ilgili olduğunu, araştırmalar yaptığını ve üretimi sürdürmek istediğini aktarmıştır. Rüzgâr, Başak ve Yıldırım çocuklarının köye niçin dönmek istemediğini şöyle ifade etmiştir:

> "Çocuklar küçüklükten beri buradalar, Süvari Çayı'nda büyüdüler. Sudan çıkmazlardı, yılanlarla büyüdüler. Dereye gidelim diye tuttururlardı yani. Bilmiyorum kendi tercihleri sonuçta; ama sanırım tekrar köye dönmeyi düşünmüyorlar şimdilik. Ben döneceklerini düşünüyorum, eşimle bu konuda çakışıyoruz. Gördükleri, bildikleri bir artı avantaj. Ben diyorum illaki şehirden köylere bir göç olacak; ama bu sefer o insanlar bıraktıkları topraklarını bulabilecekler mi? Niye, veraset devreye girmiş. Ata yurdu, ata yuvası, evi yıkılmış. O imkânı bulabilecek mi? (Rüzgâr, 43, erkek)."
>
> "Yok. İstemiyorlar. İsteriz de bunlar yapmıyorlar. Yapmazlar artık Ankara'dalar. Kaç gün bizimle konuştular, yapmayın diye. Ama köyde olduktan sonra yavrum mecbur yapılacak. Biri geliyor, e yoğurdun olmayacak, sütün olmayacak ele mi gideceksin? Bize diyor bırakın inekçiliği. Biz de yapmayınca olmaz (Başak, 64, kadın)."
>
> "Onlar dönmek zaten istemiyor. İnan herkes kendi yerinde rahat yani. Mesela kızımın da 3 tane çocuğu var, köye gelse ne yapacak? Çocuklarla tarlaya nasıl gitsin? Hem aynı şekilde oğlumun eşi de istemez. Toprağa karşı ilgisiz. Mesela geçen sene hanımla yaprak toplamaya gitmişler, bir tane diyor yaprağa asılmadı gelin diyor. Tabii zorunda olsa, başta da dediğim gibi konsantrasyon olmalı. Ne yapacak açlıktan mı ölecek? (Yıldırım, 59, erkek)."

Bununla birlikte Doğan, torununun glütensiz beslenmesi gerektiğinden büyük kızının doğal ve organik ürünleri daha çok tercih ettiğini belirtmiştir. Ayrıca tüm çocuklarının agroekolojik yöntemlere oldukça meraklı olduğunu, doğayı çok sevdiklerini ve bu yönde okumalar yaptığını ifade etmiştir. Irmak, iki çocuğunun da ilgili olduğunu, "tarlada domatesleri koparıp, tuzlayıp" yediğini ve market ürünü ile kendi ürünlerinin tatlarını ayırt ettiğini ifade etmiştir. Meltem'in kızı zaten çiftçidir. Oğlunun da agroekolojik yöntemleri çok sevdiğini ve üretimi sürdürmeyi düşündüğünü belirtmiştir. Cemre'nin de büyük oğlu çiftçidir. Küçük oğlu için ise köye geldiğinde üretime yardımcı olduğunu eklemiştir. Güneş, Ankara'da ikamet eden ve her hafta sonu Güdül'e gelen oğlu ve gelini ile üretimi sürdürdüğünü aktarmıştır. Kumru, kızının hem bahçe hem de hayvanlarla ilgilenmeyi çok sevdiğini ve veteriner olmak istediğini belirtmiştir. Çınar, küçük oğlunun "ben baba mesleğini sürdüreceğim" diyerek yakın

tarihlerde köye dönüp üretime dahil olduğunu ifade etmiştir. Damla, daha 4 yaşındaki kızının tarlaya çok düşkün olduğunu ve üretimi devam ettireceğini düşündüğünü aktarmıştır. Deniz, zaten şu an sebze yetiştiriciliği konusunda ortanca kızının ona yardımcı olduğunu, agroekolojik yöntemleri araştırarak üretimde uyguladığını ifade etmiştir. Yıldız, oğlunun gelecekte üretimi sürdürmek için hevesli olduğunu belirtmiştir. Toprak ise özellikle 3 buçuk yaşındaki torununun "sen bu işleri bana öğret, ben yaparım" dediğini ve üretim yaparken tarlada onu gözlemlediğini ifade etmiştir.

Katılımcıların aile çiftçiliğinin geleceğine yönelik değerlendirmelerine bakıldığında; 11 katılımcı destek ve teşvikler dahilinde köye dönüşlerin sağlanıp; üretimde "temiz üretici" örnekleri ve tüketimde de doğal gıdalara talep artarsa aile çiftliklerinin iyi yönde gelişeceğini ve sayısının artacağını ifade etmiştir. 1 katılımcı "akraba boyu" üretimi sürdüren örneklerin olduğunu; ama gelecekte üretimi sürdürmek isteyecek ailelerin var olup olamayacağından emin olamadığını aktarmıştır. 2 katılımcı ise hem girdilerin pahalı olmasından dolayı hem de "gençlerin köye gelip üretimde mücadele vermek yerine şehirdeki işi tercih edeceklerini" ve aile çiftçiliğinin sürdürülebileceğine inanmadıklarını belirtmiştir.

Katılımcılar arasında yaygın olarak "teşvik ve destek" kelimelerinin kullanıldığı belirlenmiştir. Öyle ki aile çiftçiliğinin devamlılığı için gençlerin üretime dahil olunması isteniyorsa çiftçiler arası dayanışmanın sağlanması gerektiği vurgusu yapılmıştır. Ayrıca hem tüketicilerin hem de ulusal veya uluslararası politikaların aile içi üretim yapan çiftçilere destek ve teşvik sağlaması gerektiği ifade edilmiştir. Bu sebeple aile çiftçiliğinin geleceği için katılımcılar benzer isteklerde bulunmuştur:

> "Bizim gibi çiftçilere biraz öncelik verilmesi lazım. Pazar yerleri açılması lazım, önlerinin artık açılması lazım, daha çok görünmesi lazım. Bizler de ürettiğimizi satabilelim, daha fazla bir şeyler yapmaya çalışalım. Daha şevkle uğraşmak için bu gerekli. Ama yaptığımızı satamazsak, elimizde kalırsa yaptığımız masrafla kalırız. Bu sefer ne olacak, hevesimiz kaçacak. Ürünlerinin elinde kalmayacak şekilde pazarlanması ve müşterileri arttırmak bu yüzden çok önemli köye dönüş için (Doğan, 58, erkek)."
>
> "Ben küçük aile çiftçilerinin özellikle araştırılıp, bulunup desteklenmesini isterim. Ekipman desteği özellikle yani. Hem genciz, genç olarak böyle bir oluşumun içine girmişiz. Devlet olsun, projeler olsun desteklenmek isteriz tabii ki. Daha çok güçlenmemiz gerekiyor. Hem destekler olsa daha fazla ürün üretebileceğimizi düşünüyorum (Irmak, 28, kadın)."
>
> "Bu sebze var ya, onu desteklemeli devlet. Mesela inekleri de aynı şekilde desteklemesi lazım. Köylü de olmasa dışarıdan ithal gelecek, ne olduğu belli değil o etlerin. Devlet bizi

> desteklese, inek için olsun sebze için olsun o zaman gençler de yerleşir. O zaman güzelce bir şeyler olur (Çınar, 59, erkek)."
>
> "…Çiftçiliğin de hayvancılığın da önü açılır, destekler çoğalır da dış ülkelere muhtaç bir duruma düşmeyiz umarım. Önceden nasıl köylümüz milletin baş tacı ise şimdi de aynı olur, sonra da aynı olur. Her zaman her yerde köylümüz, çiftçimiz değer görsün. Hem ülke kazansın hem onlar kazansın. Dışarıya muhtaç kalmayalım, bizim topraklarımız her şekilde verimli. Her şeyimiz var, her şeyimiz çok güzel, yeter ki önümüz açılması gerekiyor (Damla, 45, kadın)."
>
> "Aslında köylüyü köyde tutabilmek için devlet o işe el atıp ilgilenmesi lazım, biraz daha fiyatları düşürmesi lazım. Bu da çok önemli yani (…) Neden köyler boşaldı? Klasik bir soru soruyorum işte sana. Düne kadar bu köy 300-500 hane idi. Kimse kalmadı işte. Bu köyün de iyi kötü tarlası var, bağı var, yukarıda ormanı var hani iyi kötü bir iş sahası var. Git en lüks köyleri de araştır, taşı da var toprağı da var; ama onlar da gitmiş şehre. Bu maliyetler yüzünden. Adam burada tatmin olamayınca ne yapacak? Ya hiç olmazsa çoluğumu çocuğumu yetiştiririm, okuturum hem diyor ondan sonra (Yıldırım, 59, erkek)."

Bu noktada bazı katılımcılar tarafından tarım alanında çiftçilere verilen devlet destekleri için belirli prosedürlerin olduğunun altı çizilmiştir. Öyle ki çiftçiler tarım desteklerinden faydalanabilmek için Çiftçi Kayıt Sistemi ile il ve ilçe ziraat odalarına kayıtlı olmaları gerekmektedir. Ayrıca ekim yapılan alanın tapusu veya kira sözleşmesini de ziraat odasına bildirmeleri gerekmektedir. Güdül'de çok fazla karşılaşılan bir durum olan veraset sebebiyle ekili durumda bulunan arazilerin tapusunun çoğu eken kişilere ait değildir. Yine daha önce belirtildiği gibi katılımcılar arasında kira sözleşmesinden ziyade "sözlü" anlaşmaların yapıldığı da gözlemlenmiştir. Katılımcılardan Toprak, "desteğe uygun değil bizim buranın küçük üreticileri. Destek alabilmen için tapulu arazin olması lazım veyahut kira vermem lazım, bilmem neyin olması gerekiyor. O destekleri de almak için karşılaması gerekiyor" aktarımında bulunarak bölgenin durumunu özetlemiştir. Yıldırım da aynı durumlardan bahsederek "en azından bölgeye göre prosedürlerin düzenlenmesi gerek. Bir şey çıkıyor bu Adana için de geçerli, Karacaören için de geçerli" ifadesinde bulunmuştur. Katılımcıların çoğu bu sebeple de destek alamamaktadır. Bazı katılımcılar ise "prosedürlerin kolaylaştırılması" gerektiğini ifade etmiştir. Öyle ki katılımcılar gözlemlerini aktararak, bazı üreticilerin istenilen koşullara uysa dahi başvuru için "evrakları toplamakta zorluk çektiğini" ve bu sebeple desteklere başvurmaktan vazgeçtiklerini eklemiştir.

4.7. Agroekolojik Uygulamaların Geleceğine Yönelik Değerlendirmeler: Sürdürülebilir Bir Tarımsal Gıda Sistemi Arayışı

Bu bölümde konvansiyonel tarım uygulamalarının yol açtığı olumsuzluklara karşı harekete geçen; doğaya egemen olmaya çalışmak yerine "doğayı dinleyerek" üretim yapan katılımcıların agroekolojik uygulamaların geleceğine yönelik görüş ve önerilerine odaklanılmıştır. Buradaki doğayı dinleme vurgusu daha önce hiç üretimlerinde tarım ilacı kullanmayan katılımcıların, neden kullanmadığını ifade ederken doğaya verdiği zararın farkında olduklarını, onu tanıdıklarını ve doğa ile iletişim kurduklarını belirtmeleri üzerine kullanılmıştır. Katılımcılar tarım ilacı kullananlardan, kimyasalların topraktaki zararlı etkilerini gözlemlediklerini aktarmıştır. Katılımcılara neden ilaçsız tarım yaptıkları sorulduğunda "neden kendi kendimi zehirliyeyim", "zararlı en başta, her hastalık ondan oluyor", "ilaçsız, gübresiz, milleti zehirlemeden, doğal şeyleri yemek ne güzel", "tamamen doğallık için yani o eski tatlar için", "sonuçta sebzeleri çoluğumuz, çocuğumuz da yiyor" gibi cevaplar alınmıştır. Katılımcılardan Rüzgâr ve Yıldırım tarım ilaçları hakkındaki bilgilerini ve Deniz bir dönem bahçeleri ilaçlama işinde çalıştığını ifade ederek gözlemlerini şöyle aktarmıştır:

> "...Yani en basiti bir tarım ilacının üstünde yazar, etkileşim süresi 21 gündür, 40-45 gündür yazar. Bir de bazı ilaçlar vardır hiç artık etkisi gitmez, yeter ki bitkinin sistemine girsin. Yani böyle ilaç mı alıyorsun zehir mi yiyorsun? (Rüzgâr, 43, erkek)."

> "…Kendi üretim alanımda sadece gübre olarak kullandım. Ama çevredeki bahçelerin ilaçlaması bende ve babamdaydı. Ben istemeyerek yapardım tabii mal sahibine derdim ilaçlama yapma. Dediğim çıktı, koskoca yıllanmış ağaçlar kurudu ilaç yüzünden (Deniz, 41, erkek)."

> "Mesela Güdül'de önceleri biri vardı giderdik, misal abi bu fasulyelerde pirecik var ne yapacağız derdik, yazardı karıştıracaksın vereceksin zehri. İnsana yazar gibi 3 çeşit yazardı ilacı, şu ile şunu karıştır, haftadan haftaya ver bir kere. Ya bak şimdi misal vermiyorum şunlara zehri, şimdi çok da güzel oluyorlar. Marulumu, teremi, maydanozumu ekerim. Bahçe ufak ama her bir şeyimi kendim yetiştiririm (Yıldırım, 59, erkek)."

Doğayla bütünleşik tarımsal üretim sistemlerini (Tezcan, 2021, s. 109) savunan tüm katılımcılar agroekolojik tarım yöntemleri ile sağlıklı, güvenilir ve besleyici gıda arasında bir bağ olduğunu ifade etmiştir. Bu ilişkiyi yorumlamaları istenildiğinde katılımcılardan "bu yöntemler birebir güvenilir gıda yöntemleri", "agroekolojik tarım ile yapılan ürün lezzetlidir", "tabii bu sayede zehirlenmiyoruz", "ekolojik tarım da sağlıklı gıda da aynı şeye denk düşüyor", "zaten ekolojik olduğu zaman sağlıklı ve

güvenilir bir tarım oluyor", "agroekolojik tarımda toprağın yapısı değiştirilmiyor, içindeki mikroorganizmalar yani öldürülmüyor", "sağlıklı gıda agroekolojik tarımdan geçer", "bu tarımda kimyasal ilaç kullanılmıyor" gibi birbirlerine yakın cevaplar alınmıştır. Bazı katılımcılar agroekolojik yöntemlerle yetiştirdikleri ürünler ile diğer ürünleri karşılaştırarak bu bağı desteklemek istemiştir:

> "Her şeyi doğal yapıyoruz (…) Seramdan bir tere kopartıyorsun, pazardan aldığın saman gibi, benimki tere gibi kokuyor, tere gibi ağızda leziz bir tat bırakıyor. Sen bunu pazardan aldığınla karşılaştırınca anlıyorsun bu doğal üretim (Doğan, 58, erkek)."

> "Pazardan aldığım ile kendi domatesim arasında çok çok fark var. Kıyaslanamaz ölçüde. Hep gene lezzete gideceğim. Agroekolojik tarım ile yapılan ürün lezzetlidir. Tabii lezzetli şeyler besleyici de olur. Diğerleri saman gibidir, yemek yaparken suyunun tadından anlarsın, tatsız tuzsuz bir şey. Ne yediğin belli değil tabii (Meltem, 47, kadın)."

> "En basiti her şeyin tadını alıyorsun. Yani çarşıdan mesela alınan domatesi yiyorum, hiçbir tadı yok. Domates tadını alamıyorsun, çok değişik bir tat geliyor. Ben var ya balık tadı alıyorum salatalıkta. Nasıl bir şey ben bilmiyorum yani benim ağız tadım mı öyle diyorum. Salatalık ve domatesi yiyince çarşıdan aldığımda balık tadı geliyor. Evdeki domatesi yiyorum mesela daha güzel. Bahçeden toplarken sivribiberi başlıyorum yemeye. Yani tadını alıyorum (Kumru, 56, kadın)."

> "İnanır mısın geçen sene karnıyarık için patlıcan almıştık. Dolaba poşetin içinde koymuştuk, patlıcanlar da küçüktü, 3-4 gün içinde poşetin içinde uzamış gitmiş ya. Kendi kendine uzamış. Hormondan. Şimdiki gençler için biz de doğal tarıma döndük. Gençler yazık zehirlenmesin diye (Çınar, 59, erkek)."

> "Mesela yine hormon kullanılan bir domatesle hiçbir şey kullanılmamış bir domates arasında hemen bir fark etme oluyor. Mesela birisinde kokusunu hissedemiyorsun. Kendi yetiştirdiğimizde direk domatesin kokusunu hissedebiliyorsun yani (Yıldız, 45, kadın)."

Agroekoloji daha önce de belirtildiği gibi biriktirilmiş deneyimleri ve yerel bilgi dinamiklerini de kapsamaktadır. Bununla birlikte agroekolojik tarım yöntemleri ile geçmişteki üretim şekilleri arasında bir bağ kuran bazı katılımcılar, yıllar önceki tarım yöntemleri ile beslenme alışkanlıklarından örnekler gösterek bu bağı yorumlamıştır:

> "Zaten hastalığı yapan hep bu zirai gübre ve tarım ilacı. Bir kimyasal ilaç kullan, ye, sağlığına bak bir de yemeden bak. Bak gençlerimiz şimdi 18 yaşında kanser oluyor, neden işte hep bu hormonlardan oluyor işte. Biz de onun için uğraşıyoruz zaten hastalık olmasın, kanser olmasın. Eski adamlar kanser bilmezlermiş ya, ilaç da yokmuş, gübre de yokmuş. Şimdi yaşama yaşı Türkiye'de 55-60 ya. Eskiden insanlar 100-105 yaşına kadar yaşıyormuş mesela (Çınar, 59, erkek)."

> "Eskiden neneler, dedeler kaç yaşına kadar yaşarlardı? Şimdi öyle yok artık. Neden, sağlıklı şeyler yiyemediğimiz için. Şimdi her şey çok çok. Mesela bir sofraya 4-5 türlü reçel koyuyorsun, peynir koyuyorsun (…) Evveli tarhana yapardık, yaz olduğunda da sütlü çorba derdik, sütlü çorbanın içine un katardık da bulamaç yapardık. Akşam da bulgur pilavı, tabii bulgur aşı derdik. Mercimekli aş olurdu, mercimeğe bulgur katardık, sebze katardık onun içine, öyle yerdik. Hastalık da o yüzden az idi. Şimdi yemekler de çoğaldı, hastalıklar da bollaştı. Doğal idi her şey (Başak, 64, kadın)."

Katılımcılardan Doğan "biz şanslı köylerdeniz. Her köy bizim kadar şanslı değil gıdaya erişim konusunda" vurgusunda bulunarak güvenilir ve sağlıklı gıdalara sürekli erişimin önemine değinmiştir. Öyle ki gıda güvencesi kavramı hem gıda güvenliğini gerekli kılan hem de onu kapsayan geniş boyutlu bir kavram olmanın ötesinde agroekolojinin hedefleri içerisinde yer almaktadır. Agroekolojik uygulamaların geleceğine yönelik değerlendirmelerin içerisinde gıda güvencesine de yer vermek gerekmektedir. Gıda güvencesi, tüm insanların her zaman yeterli, besleyici, sağlıklı ve güvenilir gıdalara fiziksel ve ekonomik bakımdan sürekli ve istikrarlı bir şekilde erişebilir olmaları durumudur. Çelik (2021, s. 92) "gıda güvencesine sahip olmayan toplumlar temel olarak yetersiz beslenme ve açlık çekmektedir" ifadesiyle gıda güvencesinin her koşulda korunması gerektiğinin altını çizmiştir. Haliyle yeterli ve sağlıklı beslenme için güvenilir gıda temini de sağlanması gerekmektedir.

Yaygın olarak "gıda güvencesi sorunu yaşayan kesimin büyük bir kısmının, özellikle düşük gelirli ülkelerde geçimlik tarımla uğraşan" (UNGA, 2017) çiftçilerden oluştuğu bilinmektedir. Katılımcılardan bu sebeple güvenilir ve sağlıklı gıdalara sürekli erişimleri olup olmadığı öğrenilmek istenmiştir. Tahtacıörencik Mahallesi'nde yaşayan katılımcılar, geçmişe kıyasla çevrelerinde agroekolojik uygulamaların yaygınlaşmaya başlamasıyla sağlıklı ve güvenilir gıdalara erişimlerinin kolaylaştığını aktarmıştır. Bu da agroekolojik tarım uygulamanın üreticiler tarafından benimsenmesinin gıda güvencesine olumlu bir etkisi olduğunu göstermektedir. Öyle ki kendi ürünlerine her daim güvenmelerinin yanında farklı satış kanallarının gündeme gelmesiyle çevrelerindeki kişilerin de sağlıklı gıdalar üretmeye başladıklarını aktaran katılımcılar olmuştur. Bu sebeple özellikle Tahtacıörencik Mahallesi'ndeki katılımcılar satışların artmasıyla sağlıklı ve güvenilir gıdaların üretiminin arttığını ifade etmiştir:

> "Biz daha şanslıyız, biz daha çok üretime ve dağıtıma yatkınız. İstediğimizde her yere erişebiliriz. Çünkü kendi köyümüzdeki ürünlerden hangi üreticinin daha sağlıklı üretim

> yaptığını, aldığımız ürünlerin kalitesini gözümüzle görmek suretiyle biliyoruz. Biz güvenerek kendi köyümüzden temin edebiliyoruz; tereyağını, yoğurdunu, sütünü (Doğan, 58, erkek)."
>
> "…Geçmişe kıyasla üretim de fazlalaştı. Bulgur çok az yapılırdı. Tarhana mesela yine çok az yapılırdı. 3-4 senedir tarhana mevsiminde herkes tarhana yapmaya başladı; çünkü iyi-kötü bir satış kanalımız var. İyi fiyata da satılıyor. Bu da sağlıklı üretimin artmasını etkiliyor. Elimde kalmayacağını bilerek yapmak çok başka. Eskiden satılmıyor, neden emek harcayayım derlerdi. Köyümüzde üretim baya arttı (Irmak, 28, kadın)."
>
> "Burada herkes ürettiği ürünü biliyor, çevremizdeki ürünlere güveniyoruz. Mesela süt olayı için de köyümüzün içinde bir karşılık beklemeden verirler. O da yazın salça zamanı benden domates götürür. Takas gibi (…) Ama markettekiler için bir şey demek güç (Rüzgâr, 43, erkek)."
>
> "Tabii daha da doğal üretim artıyor. Biz de satış arttıkça daha da üretiyoruz. Şimdi mesela gidiyor diyorsun 3 karık daha fazla üretiyorsun. Mesela ben karpuz, kavun ektim. Niye? Satılmasa niye ekeyim onu? 3 tane, 5 tane ekerim derim ki bir tadına bakarız yeriz. Bir dönüme yakın karpuz ektim ben oraya mesela şimdi. Müşteri ve satıştan dolayı artıyor. Bizim erişimimiz de artıyor (Kumru, 56, kadın)."

Araştırma bölgesinde yaşayan hemen hemen herkesin kendi üretimini yaptığı ve yiyeceğini hazırladığı gözlemlenmiştir. Kendi gıdasını üreten kişilerde gıdaya güven sorunu pek fazla yaşanmamaktadır. Elbet ki katılımcılardan Rüzgâr'ın aktardığı gibi birebir üretici ve hatta satıcı dahi olsalar dışarıya bağımlı oldukları durumlar ve almaları gereken gıdalar da vardır. En başta kış sezonu üretimleri olmadığı için kışın meyve veya sebze çeşitlerini pazardan tedarik ettiklerini ifade etmişlerdir. Daha önce de belirtildiği gibi katılımcılar dışarıdan aldıkları gıdaların da üreticilerini araştırmakta, güvenilir olmasına önem vermektedir. Bununla birlikte Tahtacıörencik Mahallesi dışındaki bölgelerde üretimlerini gerçekleştiren katılımcılar "sadece" kendi yetiştirdikleri gıdalara güvendiklerini aktarmışlardır. Kendilerinin yetiştiremedikleri ve dışarıdan almak zorunda kaldıkları gıdalar noktasında güven sorunu yaşadıklarını doğrudan belirtmeseler dahi sadece kendi gıdalarını örnek göstererek gıda güvencesi meselesini tartışmışlardır. Eğer üretim yapmazlarsa gıda güvencesizliği ile karşı karşıya kalabilecekleri şeklinde bir yorum getirmişlerdir.

Çelen'in (2021, s. 84) ifade ettiği gibi "sürdürülebilir gıda güvencesinden tam olarak faydalanabilmek için agroekolojik alternatiflerin kitlesel olarak benimsenmesi gerekir". Bu sebeple küçük üreticilerin gıda güvencelerinin sağlanabilmesi adına

çiftçiler arası deneyim ve kaynak paylaşımı, agroekolojik uygulamaların yaygınlaştırılması ile kolektif üretimin hareketlendirmesi oldukça önemlidir:

> "Bir arkadaşım anlattı kamyoncu arkadaşım, Antalya'dan İstanbul'a salatalık sarmış. Bolu'da inmiş çay içmek için bir bakmış arkaya salatalık poşetleri patlamış. 7-8 saatlik yolda bile salatalıklar dalından koptuğu halde büyüme yapmış ve poşetleri patlatmışlar. Yediğim gıdaya güvenmiyorum işin açıkçası. Ha kendi yaptığımızı yazın tüketiyoruz. Sağlıklı ürün olduğunu biliyoruz. Yılın 3-5 ayı sağlıklı gıda yiyoruz, diğerlerine güvenmiyorum. Tabii öncesinde yılın 12 ayı hormonlu, ilaçlı ürün yiyorduk; ama şu anda 3-5 ayı kendi ürettiğimiz ürünler olduğu için (Deniz, 41, erkek)."

> "Mümkün olduğunca erişimimiz var yani. Kendi üretimimiz olduğu için olabildiğince var. En azından mücadelesini veriyoruz biz. Yani ama yaşlandıkça bırakırız biz. 5-10 seneye elden ayaktan düşeriz tamamen. Tabii yaşımız itibariyle; çünkü toprakta çalışmak da ağır iş. Dediğim gibi şimdiki gençlerin eline bir çapayı veriyorsun, kazmayı veriyorsun yapmıyor yani (Yıldırım, 59, erkek)."

> "Ben kendim yetiştirdiğim sürece evet, sürekli erişimim olur. Kendim yetiştirmeye başlamadan önce ekolojik tarıma ulaşımım yoktu benim için (Yıldız, 45, kadın)."

> "Erişmeye ulaşıyoruz; ama boyumuz yetmiyor. Burada da bulamıyoruz yani. Adam bal yetiştiriyor, arıcılığı var, yani arıların amacı nedir, yavruları ile kışı geçirmek için bal yapmaktır. O balı alıyor adam, baharda çiçek varken şeker veriyor, arı şekeri yiyor şeker kusuyor. Biz sanıyoruz ki balı kusuyor, hayır şeker kusuyor. Arıya da şeker verirsen bence bu sefer de arıyı paravan olarak kullanıyorsun yani arı yapıyor; ama sahte bal yapıyor (Toprak, 57, erkek)."

Her tekniği denemelerine rağmen yine de "geçmişteki tada tam anlamıyla" erişemediklerini ifade eden katılımcılar da vardır. En nihayetinde Barrett'ın (2002, s. 2107) ifade ettiği gibi insanların her zaman aktif ve sağlıklı yaşamı ve fiziksel refahı için gerekli olan sağlıklı gıda gereksinimi meselesi sadece bireysel davranışlar üzerinden yorumlanmamalıdır. Gıda güvencesi kavramı aynı zamanda toplumsal, ekonomik ve politiktir. Bozulan ekolojik dengenin tekrar sağlanabilmesi ve toprak iyileştirme işlemleri de haliyle bir o kadar politiktir:

> "Annemgilin yaptığı domatesin kokusunu ben daha hiçbir yerde alamadım. Domatesi şöyle açar tuz ekerdik, kokusu burcu burcu gelirdi her yerlerden. Salatalığı ikiye bölerdik, daha bölerken ortalık salatalık kokardı. İklimden mi başka şeyden mi bilinmez, her şey değişti (Güneş, 60, kadın)."

> "…Tabii ne kadar da doğal yapsak, hiçbir şey kullanılmasa bile eskinin tadını hala alamıyoruz. Eskiden yediğimiz o domatesin, salatalığın kokusu hala yok yani. Eskiden her

şey farklıydı. O kavun, karpuzdaki lezzet. Onu yakalamaya çalışıyoruz (Damla, 45, kadın)."

"Geçmişin hiçbir tadını alamıyorum şimdiki gıdalarda. Eskiden güvenilirdi yani bu işi ticari yapanlar da ekolojik tarım yapıyorlardı. Eskiden beri ben sebze ile uğraştığım için biliyorum (Toprak, 57, erkek)."

Shiva (2012, s. 102) geçmişte tür çeşitliliğini koruyarak, polikültür sayesinde dünyayı besleyen küçük üreticilerin, şimdi de dünyayı beslediğini ve gelecek de besleyebilmeleri için önlerinin açılması ve doğaya saygılı bu üreticilerin korunması gerektiğini savunmuştur. Köyde yaşamlarını sürdüren kişiler, günümüze kadarki süreçte geçimlik tarım yaparken kullandıkları ekolojik tarım yöntemleri ile kendi kendilerine yeterliliği, doğayı dinleyerek gerçekleştirmiştir. Bu sebeple bu yöntemleri örnek alan, yerel ekonomileri, toprağı, suyu ve gıdayı koruyan agroekolojik uygulamaların tanınırlığının sağlanması ve yaygınlaştırılması gelecek için oldukça önemlidir. Bunun için neler yapılması gerektiği üzerine katılımcıların görüşleri alınmıştır. En çok kullanılan ifadelerin "eğitim" ve "tanıtım" kelimelerinin olduğu belirlenmiştir:

"Gittikçe her sene biraz daha bilgili olmaya başladık. Eğitim olmazsa olmuyor. Bizim için de mesela daha yeterli bilgimiz yok. İnsan eğitime doyamaz zaten her gün yeni bir şey çıkıyor. Biz buraya geleli bak kaç sene oldu, her gün bir şey öğreniyoruz. Tüketicilerden de öğreniyoruz. Tamam biz her şeyi öğrendik demiyoruz (Doğan, 58, erkek)."

"Ekolojik tarım yani bilgi ile olur, bilgisiz kimse ekolojik tarım yapıyorum demesin. Bunu da bilir kişiler bilgilendirmesi gerekiyor yani halkı. Eğitim olmalı yani. Bilgi almak lazım (Toprak, 57, erkek)."

Nitekim Özkaya ve Özden'in (2021, s. 22) belirttiği gibi "agroekoloji eğitim anlayışı olarak 'inşacı eğitimi' esas alır. Bilgi nakledilemez. Nakledilen enformasyondur". Öyle ki mahallelerde agroekolojik uygulamalara yönelik eğitimler verilmesi; tüketiciler de dahil herkesin bilgilendirilmesi gerektiğini söylemeyen katılımcı bulunmamaktadır. Bu eğitimlerin hem üreticiler hem de tüketiciler arası etkileşim, üretim alanlarında gözlemleyerek öğrenme; seminer, toplantı, kurs veya internet üzerinden uzman yayınları ile sağlanabileceğinin üzerinde durulmuştur. Hatta katılımcılardan Yıldırım, okullarda da böyle eğitimlerinin verilebileceğini belirtmiştir:

"Aslında böyle toplantı da olabilir. İnternetten yayınlar da olabilir. Mesela benim halamın oğlu internetten bakarak yapıyor. Bağa hangi ayda ne yapılması gerekir mesela onların da küçük bir bağı var, hep bakıyor. Eskiden Güdül'e giderdik, toplantı olurdu hadi bir gidip

öğrenelim arıcılık olsun, şeycilik olsun öyle giderlerdi. Şimdi internet çıkınca ona lüzum kalmadı. İnternetten çok kişi ekolojik sebzeciliği, meyveciliği öğreniyor yani. Öyle şeyler önem kazandı (Güneş, 60, kadın)."

"Yaygınlaştırılması için dediğim gibi ilacı kesmelerini, aynı bizim gibi yapmalarını söylememiz gerekiyor. Ne kadar etkili olur bilmiyorum; ama bazılarında oluyor mesela bizim gibi yapmaya çalışıyorlar. Bir arkadaşın evine gittik mesela portakal getirmişti şu kadar, küçük, nereden alıyorsun dedim, organik alıyorum abla dedi, bir yedik evin içini koku sardı, portakal kokusu, tadı dersen öylesine güzel. Niye biz dedim yapmıyoruz böyle o zaman ya. Boşu boşuna o kadar büyük elma yiyeceğimize küçük yiyelim tadını bulalım değil mi? Onlar benim çok dikkatimi çekmişti mesela. İlk anlatırlardı mesela bana boş gibi gelirdi gübre atmayınca nasıl yetişecek, biberler küçük kalacak. 3 biberle ne olacak diyordum yani. Ama öyle değilmiş işte (Kumru, 56, kadın)."

"Seminerler yapılabilir, kurslar açılabilir, doğal üretim yapan üreticilerin de çoğaltılması gerekir. Özellikle bence her köye kurs yapılması, seminer verilmesi gerekiyor bu tür olayların olduğu her köyde yapılması gerekiyor. Sen bana gelip anlatmazsan ben nasıl bileceğim değil mi? (Damla, 45, kadın)."

"Vallahi en güzeli kızım televizyonlarda uzmanların anlatması lazım yani. Her şey eğitimden geçiyor. 15 dakika çocuklara okullarda bile bu konular verilebilir yani. Her şey dipten başlar dimi? Belki de çocuklardan bile başlatılabilir. Okulda eğitim olarak (Yıldırım, 59, erkek)."

Tanıtım noktasında ise daha önce de belirtildiği gibi katılımcılar, diğer üreticilerin aracısız dağıtım kanallarının önünün açılması ve pazarlarının çoğalmasıyla agroekolojik üretimi benimseyeceklerini savunmuştur. Doğal yöntemlerle üretilen ürünleri tercih eden tüketiciler ile üreticilerin buluşabileceği ağların yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bunun için festivaller ve çiftlik gezileri de gerçekleştirilebilir:

"…Bir de her köy böyle müşterilerle buluşturulursa doğal tarım yaygınlaşır. Köyde sadece kendilerine yetecek kadar yapanlar zaten var. Eğer müşteri bulup satış yapabilecek durumda olduklarını bilseler, aynı bizim gibi kolektif oluşturup veya yalnız yaparlar. Tanıtım olursa kimse bırakmaz, daha da fazlalaştırır bizim gibi. Güdül'ün bazı köylerinde var, biliyorum. Ürettiklerini satamama korkusu yaşayanlar da var. Bu uygulamaların avantajlarını biri göstermeli. Aslında pandemi olmasaydı festival olacaktı. Bu festivale köylüleri de çağıracaktık. Bizim açmış olduğumuz stantları göreceklerdi. O da bir teşvik olacaktı (Doğan, 58, erkek)."

"Reklam çok önemli. Tüketiciyi bilgilendirmek çok önemli. Biraz daha bizim köyümüz tanıtılsa mesela, duyurulsa agroekolojik üretim yapanlar çok iyi olur. Çoğu insan bilmediği için. Belki para yönünden değil, bilmediği için almıyor (Irmak, 28, kadın)."

> "Bunun uygulanması için yeter ki bizim pazarlarımızın önü açılsın. Müşteriler bizi bulur. İnternetten bilgiler mesela telefon numaramız, tanıtım gibi şeyler olduğu sürece (Çınar, 59, erkek)."

Katılımcıların agroekolojik uygulamaların geleceğine yönelik görüşlerine bakıldığında; bu uygulamaların gelecekte sürdürüleceğini düşünen katılımcıların sayısının 10 olduğu belirlenmiştir. Doğan, her geçen gün bu uygulamalara karşı merakın arttığını ve köyler arasında bu tarz çalışmaların duyularak yaygınlaşmaya başladığını ifade etmiştir. Irmak da benzer ifadeler kullanarak Tahtacıörencik Mahallesi'ndeki üretimi örnek gösterip agroekolojik uygulamaların bu sayede yaygınlaşacağını belirtmiştir. Meltem, artık herkesin kendine yetecek kadar doğal üretim yapmak için çaba göstermeye başladığını; Güneş ve Damla ise insanların artık artan hastalıklardan dolayı gıdaların yetiştirilme koşullarına oldukça dikkat etmeye ve sağlıklı gıdalara yönelmeye başladıklarını vurgulamıştır.

Bununla birlikte bu katılımcılar agroekolojik uygulamaların sürdürebilmesi için birtakım şartlar da öne sürmüştür. Örneğin Rüzgâr, agroekolojik ve endüstriyel üretim arasında yaşanan rekabette "kazananın" er ya da geç doğal üretim yöntemleri olacağını; "insanlar bu gıdaların önemini er geç anlayacak; ama kimi sağlığını kaybederek anlayacak kimi okuyarak anlayacak" diyerek ifade etmiştir. Aynı şekilde katılımcılardan Cemre "düzgün yaparsa, biz gibi yapar ve kimseyi kandırmadan yaparsa olur", Kumru "bizim bu üretim devam ederse olur" ve Deniz "güzel örnekler olursa tabii ki gelişir, yaygınlaşır; örneğin biz" şeklinde bir yorum getirmiştir. Çınar, agroekolojik uygulamaların giderek çevre mahallelere de yayıldığını ifade ederek, daha çok yaygınlaşması isteniliyorsa "karşı taraftan müşterilerimizin de çoğalması lazım" şeklinde bir eklemede bulunmuştur.

4 katılımcı ise yine kendileri gibi üreticilerin bu üretime devam edeceğini; fakat agroekolojik yöntemleri kullanan üretici sayısının çok fazla artış göstermeyeceğini düşündüklerini belirtmiştir. Yine de bu bulgulardan hareketle kolektif üretim gerçekleştiren katılımcıların, agroekolojik uygulamaların geleceği adına daha olumlu ifadeler kullandığı çıkarımı yapılabilmektedir. 4 katılımcı görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

> "Artmaz bence. Hani artsa, yapılsa ne güzel olur da hastalıklar da çoğaldı bu şey çıkalı. Pazardan aldıklarımız hep ilaçlı (Başak, 64, kadın)."

> "Yani vallahi kızım ben bu uygulamaların artacağını düşünmüyorum. Adam cümlemi tamamlamama izin vermiyor, kendi bildiğini yapıyor. Olmayan kısım bizi yener diyorum. İnşallah benim düşündüğüm gibi olmaz (Yıldırım, 59, erkek)."

> "Yaygınlaşsa da herkesin ekolojik tarım yapması zor. Şimdi bu insanlarımız hazıra alıştığı için hep çabuk yetişsin diye böyle düşünceleri var. Böyle düşündükleri için herkesin uygulaması çok zor yani (Yıldız, 45, kadın)."

> "Yani kendi fikrim ben biraz umutsuzum. Eskiden bir karpuz dikilirdi, bir karpuzdan bir tane karpuz alırlardı. Şimdi insanlar bir karpuz fidesinden 7 tane karpuz alıyorlar. Kabak tohumuna karpuz aşılıyorlar. Yani kapağı kabak gibi karpuzu karpuz gibi diyeceksin. Gelecekte eski karpuzun tadını bilemeyecek çocuklar. Hep daha çok üretime, hangi bitkiden ne ürünü alabiliriz onun peşine düşülüyor. Yani sağlıklı mı değil mi onu düşünen yok (Toprak, 57, erkek)."

"Sürdürülebilirlik, dışarıdan gelen suni gübre ve kimyasal ürünler yerine kendi kaynakları ile çalışan çiftliklerde, biyolojik çeşitlilik ile türlerin zenginliğinin yenilenmesi ve tekrar üretilmesiyle elde edilir" (Shiva, 2012, s. 109). Sürdürülebilir bir tarımsal gıda sistemi arayışı, gelecekte herkesin fiziksel ve ekonomik bakımdan güvenilir ve besleyici gıdalara erişebilmesi adına giderek daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Biyolojik çeşitliliği ve ekolojiyi koruyan, sosyal açıdan sürdürülebilir ve rekabetçi olmaktan ziyade işbirlikçi bir gıda sistemi anlayışı, iyi beslenmeyi şekillendirmek ve beslenme çeşitliliğini iyileştirmek adına çok önemli görülmeye başlanmıştır.

Gelecekte sürdürülebilir ve özellikle gıda güvencesine önem veren bir tarımsal gıda sistemi için nelerin yapılması gerektiğine dair katılımcıların görüşleri alınmıştır. 4 katılımcı benzer fikirler sunarak "en azından herkes kendi yiyeceğini üretmeye çalışsın", "insanlar artık kendi ekmeye başladı", "hastalıktan sonra çok dönüş oldu, kendileri de ekecek" ve "bu yerli tohumları bulup eker ve hiçbir ilaç kullanmadan kendileri yetiştirirse olur" yorumlarında bulunmuştur. Çelik (2021, s. 93) kişilerin kendi tohumunu üretebilmesi veya yeterli kalitede ve çeşitte tohuma başka kaynaklardan kolayca erişebilmesi durumuna tohum güvencesi denildiğini belirtmiştir. Öyle ki gıda güvencesinin sağlanabilmesinde tohum güvencesinin çok önemli olduğunu aktarmıştır. Bu sebeple kişilerin kendi gıdalarını kendilerinin yetiştirebilmesi için gelecekte tohum güvencesi konusunun da merkeze alınması gerektiği anlaşılmaktadır. Kişilerin, üretim için edindikleri tohumların bilgisine de kolayca erişmesi gerekmektedir.

6 katılımcı kendilerini örnek göstererek, güvenilir gıdaların sürdürülebilmesi için agroekolojik uygulamaları kullanan üreticilerin çoğalması gerektiğini ifade etmiştir. Katılımlılar tarafından aktarılan "bizim köyde de 4 kişi iken 20'ye çıkarsa veya bu köyle birlikte başka köy de çıkarsa böyle oldukça erişim niye çoğalmasın değil mi" ve "doğal üreten çok olmalı. Doğal üreten çok olsa da biz de çokça verebilsek. O zaman bırak minibüsü tırlarla versek keşke" gibi tepkiler bu ifadelere örnek gösterilebilir.

Çelen'in (2021, s. 86) ifade ettiği gibi çiftçilerin bu değişim ve dönüşümün sürdürülebilirliği adına anahtar bir rolü vardır; fakat bu dönüşümü tek başlarına sırtlayıp yaygınlaştırmaları ve sürdürülebilirliğini sağlamaları da zor olacağı için ekonomik, sosyal, yasal ve teknik engellerin üstesinden gelmek için tüm tarafların seferber olması gerekmektedir. Bunun için örneğin, daha önce de belirtildiği gibi şehirdeki tüketicilerin de bu gıdalara ulaşımı sağlanmalı, küçük üreticiler tanıtılmalı, üretici pazarları kurulmalı, destekler oluşturulmalıdır:

> "Doğal pazarımız olsa da gelse alsa milleti doyursak. O zaman hem müşteri de çoğalsa hem köylerde gençler de çoğalsa, devlet de bize destek verse biz ünlü oluruz. Ankara değil ta dışarlara da verebiliriz o zaman biliyor musun? Yani işte destek lazım, para lazım, genç lazım bunlar da kolay olmuyor (Çınar, 59, erkek)."

> "Bu tarım yönteminin önü açılırsa, tanıtımı çoğalırsa her şekilde erişebilir. Bilinçlenirse her şekilde erişebilir. Bizim yeni yetişen gençlerimiz de sizin gibi yani hem bilinçli hem de araştırmacı olduğu için erişilir diye düşünüyorum. Yeter ki destek olsun (Damla, 45, kadın)."

> "Şehirdeki yaşayanlar da ulaşabilir; ama bu köylülerin bu şehirde yaşayanlara ulaştırması, ulaşımı sağlayabilmesi gerekiyor (…) Sağlıklı gıdanın dağıtımı için çaba harcanması lazım. Bu oldu mesela geçen sene köy pazarı ile. Eğer devam etseydi çok iyi bir şey olurdu belki de. Pandemiden dolayı arkasını getirmediler. Arkası gelseydi belki daha iyi bir ulaşım, daha iyi bir dağıtım olabilirdi (Yıldız, 45, kadın)."

Bununla birlikte katılımcılardan Irmak, gelecekte küçük üreticilerin önüne daha da çok zorluklar çıkartılacağını; yüksek vergiler eklenerek dağıtımlarının engelleneceğini düşündüğünü aktarmıştır. Başak, şehirde sağlıklı gıdaya erişim sorunun hala yaşandığını dile getirerek gelecekte de güvenilir ve besleyici gıdaya erişimin şehirler için çok zor olacağını düşündüğünü ifade etmiştir. Yıldırım, gelecekte özellikle şu anki neslin üretimi sürdürmeyeceğini ve haliyle konvansiyonel üretimin artarak

devam edeceğini ve Toprak ise tüketicilerin beslenme tercihlerine dikkat çekerek, hala belirli bilgi eksikliklerinin olduğunu ifade etmiştir:

> "Yarın biz yaşlanınca kim devam ettirecek bunları. Çocukların önünden paketli şeyleri alamıyorsun ki. Ben de diyorum bizim torunun eline cipsi tutuşturuyorlar. Bir tane de değil, çocuk bütün bütün yiyor patates cipsini. Diyoruz organik vişne suyu yaptık bak, ille kola içeceğim ben diyor. Kızım şimdi herkesin çocuğu kıymetli. Biz eskiden bu toprakların içinde büyüdük, şimdi adamın 1-2 çocuğu var, gözünün içine bakıyor çocuğun, çocuk ne istese yapıyor, zararlı da olsa çocuk için yapıyor yani. Akşama kadar çocuğun elinden telefon düşmüyor, onlar üretim yapmaz (Yıldırım, 59, erkek)."

> "Dünya'nın yapısından belli değil mi ulaşamayacağı? Hastalıklardan falan. Yani bugün grip benzeri bir virüs dünyayı ele geçirdi. Alt tarafı gribe benzeyen bir virüs, daha fazlası değil. Dünya buna yenildi. Köye dönüş var, buna istek var; ama tüketicinin de biraz bilinçlenmesi gerekiyor. Sırf üretici için değil yani tüketicinin de bilinçlenmesi gerekiyor. Benim şu domatesimin albenisi yok. Yani düzgün değil, yanı kara, ufak falan. Ama müşteri onu beğenmiyor, almıyor. Ondan sonra diyorlar ki biz organik istiyoruz. Sen organik olanı beğenmiyorsun ki yani. Ben sana nasıl organik yetiştireyim. Ben ilk dönem ata tohumumdan domates ektim, gerçekten ata tohumuydu. Mesela atıyorum bir domates fidesi 5 kilo domates veriyorsa o domates en fazla 1 kilo üretti. Ve ince kabuk, raf ömrü az, yani eline alıyorsun yumuşak gibi geliyor. Onu beğenmiyorlar ve satamadım esas kaliteli domatesi. Bu sefer hibrit tohumlara yöneldim sırf bu yüzden. Bu yüzden bilinçlenmek şart (Toprak, 57, erkek)."

Katılımcılardan Toprak'ın ifade ettiği gibi tüketicilerin gıdaları satın alma davranışlarına ve davranışlarını etkileyen faktörlere odaklanarak yapılan incelemelerle gıda kaygısı, kalitesi ve güvencesi üzerine ilişki kurabilmek mümkünüdür. Elde edilen bulgular içerisinde beslenmeye dair çıkarımlar da yapılmıştır. Tüketicilerin alışkanlıkları ve sosyal statüleri kadar gıdalara atfettikleri şekilsel anlamlar da önemli araştırma konuları arasında yer almaktadır. Bu noktada elbet ki tüketicilerin cinsiyeti, yaşı, geliri gibi faktörler de ele alınması gerekmektedir. Şimdilik bunları dışarıda bırakacak olursak daha önce de belirtildiği gibi gıda tercihlerinde hem organik ürün isteyen hem de görüntüye önem veren bir kesim de bulunmaktadır. Özetle, gelecekte doğal gıdaların üretiminin artması ve dağıtımının yaygınlaştırılması için bu gıdalara taleplerin de daha çok artması ve üretilen her ürünün değerlendirilmesi gerekmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç

Bu araştırmanın temel amacı, agroekolojik ilkeleri benimsediğini belirten üreticilerin, üretim süreç ve tekniklerini yerinde gözlemleyerek, tarımsal gıda sistemlerinde agroekolojinin yeri ve önemi konusunu sosyolojik bir perspektifle ele alarak incelemek olmuştur. Bu temelde amaca uygun bir şekilde belirlenen 14 üretici ile görüşülmüş ve aile çiftlikleri ziyaret edilmiştir. Araştırmanın amacına ulaşmak için katılımcılar tarafından yarı yapılandırılmış mülakat sorularına verilen cevaplar, alan notları ve alanyazın bölümü ile desteklenerek yorumlanmıştır. Araştırma kapsamında çeşitli sonuçlar elde edilmiştir.

Agroekolojik gıda sistemi merkezine doğa dostu bir üretim ve dağıtımı yerleştirmektedir. Ekolojik açıdan duyarlı olduğu için agroekoloji, üretimde doğanın sağlığını önceliğine alan uygulamaları içermektedir. Zirai gübre veya herhangi bir kimyasal müdahaleyi gerekli kılmadan, yabancı ot ve haşere kontrolünün doğal yollarla sağlanmasını mümkün kılan bu sistem aslında köylerde yıllardır uygulanmaktadır. Bu sebeple "agroekoloji, tepeden inme teknikler yerine, çiftçilerin bilgisi ve deneyimini temel alarak gelişen, oldukça bilgi yoğun bir yaklaşımdır" (UNGA, 2010).

Özellikle salgınlar ve gıda krizleriyle birlikte yerel ve sürdürülebilir bir gıda sisteminin önemi daha fazla fark edilmeye başlanmıştır. Bu fark ediliş, gıda sistemlerinin daha sistematik olmasından ziyade daha güvenilir ve bilindik kaynaklar çerçevesinde ilerlemesinin ve yine belirli bir salgın ya da kriz karşısında dayanıklı olabilmesi adına alternatif ve uzun vadede sürdürülebilir tarımsal gıda sistemlerinin gerekli olduğunun önemini göstermeye başlamıştır. Agroekolojinin, tüketicilerle üreticileri bir araya getirerek gelecekte ortaya çıkabilecek gıda krizlerine karşı yarınları da düşünen; gıda güvenliği ve güvencesini sağlamak ve korumak adına önemli bir adım olduğu sonucuna varılmıştır.

Sosyal bilimler içerisinde agroekolojik uygulamalara yönelik araştırılmaların artmasıyla birlikte sürdürülebilir bir gıda sistemi için ele alınması gereken sosyal faktörlerin göz ardı edilmeyeceği düşünülmektedir. Ayrıca bu sayede ekolojik duyarlılık, üretimde ve dağıtımda şeffaflık, aile çiftçiliği, katılımcı güvence sistemi, gıda güvencesi, adil gıda, gıda hakkı gibi kavramların ön plana çıkmaya; gıda ve tarım

tartışmalarının içerisinde bu kavramların daha çok ele alınmaya başlanılacağı da düşünülmektedir.

Araştırma kapsamında elde edilen bulgulardan hareketle, görüşülen katılımcıların aktardığı gibi üretim alanlarında herhangi bir tarım kimyasalı veya zirai gübre kullanımına rastlanılmamıştır. Araştırmacı, ürünlerin yetiştirilme teknikleri hakkında alan içerisinde sorular sormuş ve katılımcıların uyguladıkları teknikleri öğrenmeye ve uygulamaya çalışmıştır. Bu sayede araştırmacı, agroekolojik tarım uygulamalarının hem sosyal hem de çevresel olarak adil çıktılarını alan içerisinde doğrudan öğrenerek gözlemleme şansı elde etmiştir.

Tarımsal üretim, yüksek düzeyde bir belirsizlik ortamı yaratmaktadır. Öyle ki katılımcıların da altını çizdiği gibi aylarca yetişsin diye bekledikleri bitkileri, hava olayları sebebiyle kuruyup ürün vermeyebilmekte veya böcek ve hayvan saldırılarına uğrayabilmektedir. Bu koşullar karşısında riskten kaçınmak isteyen çiftçiler, pestisitlere ve zirai gübrelere başvurabilmektedir. Kısa dönem içerisinde bu oldukça verimli bir başvuru gibi gözükse de uzun dönemli çıktıları oldukça olumsuz olmaktadır. Araştırma kapsamında elde edilen bir diğer bulgu, katılımcıların haşere ve zararlı ot kontrolünü kimyasal tarım ilaçlarına ihtiyaç duyulmadan, biyolojik kontrol veya ev yapımı bitki koruma yöntemleriyle sağlamaya özen göstermeleridir. Özellikle önceden kimyasal ilaç ve zirai gübre kullanan üreticiler, girdi yoğun yöntemlerden agroekolojiye geçiş aşamasında bunu geçmişten getirdikleri yerel bilgi dinamikleri ile sağladıklarını belirtmiştir.

Katılımcılar, kimyasal tarım ilaçlarının zararlılara karşı seçici olmasından öte tüm canlılara zarar verdiğini ve üstelik zamanla zararlıların ilaçlara bağışıklık kazandığını bilmektedir. Mevcut tarımsal sistem çiftçileri, bağışıklık kazanan zararlılara karşı daha fazla böcek ilacı kullanımına sürüklemektedir. Bu kimyasallar, zararlıların her seferinde daha fazla direnç kazanmasına sebebiyet verdiği için haliyle ilaçlar ve zararlılar arasındaki bu döngüsel çatışma halinden her defasında olumsuz şekilde etkilenen taraf çevre sağlığı ve pahalı girdilere bağımlı bırakılan üreticilerin bütçesi olmaktadır. Katılımcıların birçoğu dönemsel olarak dış girdilere olan bağımlılığın olumsuz etkilerine şahit olmuştur. Bu sebeple katılımcılar artık agroekolojik uygulamalar sayesinde girdileri optimize etmek adına mahsul ve hayvancılık entegrasyonu ile entegre besin yönetimi gibi yöntemleri benimsemiştir. Katılımcılar, bu yöntemlere yabancılık çekmemiştir; çünkü daha önce de belirtildiği gibi şirketlere

bağımlı bir tarımsal üretim süreci öncesinde, kendi kendini kontrol edebilen bir kaynak tabanına sahip köylü tarımı, yıllardır benzer yöntemler ile sürdürülmüştür.

Tüketicilerin de bu noktada kendilerini sorgulaması gerekmektedir. Gıda, yaşamın devamlılığı için elbet ki vazgeçilemez bir ihtiyaçtır. Ne var ki "uzun bir süre gereken besinlerin alınmaması, ciddi ve geri dönülmez fiziksel değişimlere ve sonuçta ölüme yol açabilmektedir" (Koç, 2013, s. 163). Gerçekten sadece doymak mı yoksa sağlıklı gıdalara erişerek vücudumuzun alması gereken bütün besin maddelerini tüketmek mi önemli sorgulanması gerekmektedir. Diğer bir sorgulanması gereken nokta da açlığın ancak ve ancak endüstriyel ve monokültüre dayalı kimyasal yoğun bir üretim ile çözülebileceğini savunan küresel şirketlerin, bu açıklamaları halk sağlığını düşünerek mi yaptığıdır. En nihayetinde Shiva'nın (2006, s. 20) belirttiği gibi endüstriyel tarım ne verimliliği sürdürmekte ne de daha fazla gıda üretebilmektedir. Aksine, belirli gıdaları pazarda daha fazla pazarlayabilmek için tür çeşitliliğinin önüne geçmektedir. Bunu yaparken de toprağı kirletmekte; üreticileri aşırı miktarda fosil yakıt ve kimyasal madde kullanımına sürüklemektedir. Katılımcıların hepsi konvansiyonel tarımın olumsuz etkilerine dair birbirlerine benzer fikirlerini araştırma boyunca dile getirmiştir.

Nitekim toprak da insan vücudu gibidir. Tek tip beslenme şekli ile bağışıklık sistemimizin riske girdiğini gözlemleyebildiğimiz gibi monokültür ile topraktaki hastalıkların arttığı, toprağın canlılığını yitirdiği anlaşılabilmektedir. Araştırmadan elde edilen bulgulardan hareketle katılımcıların üretim alanları içerisinde tek bir ürün türü yetiştirmek yerine, farklı türleri bir arada yetiştirmeyi tercih ettiği gözlemlenmiştir. Karışık ekim ile halihazırda tüm alana yayılabilecek zararlılar için sınırlar oluşturmakta ve olası bir salgısının önüne geçilebilmektedir. Ayrıca polikültür sayesinde üreticilerin hem hane üyelerine hem de tüketicilere yetecek kadar ürün çeşitliliği sağlayabildiği gözlemlenmiştir.

Araştırmadan elde edilen bir diğer bulgu, mevcut gıda sistemine yönelik yaşanan güven probleminin daha çok gündeme gelmesi gereken bir gerçek olduğudur. Katılımcılar, kendi ürettikleri gıdalar üzerinde pek fazla güven arayışına düşmemektedir. Öyle ki şirket tohumlarından ziyade kendi tohumlarını üreten ve tohumun bilgisine sahip olan katılımcılar, olgunlaşma dönemine kadar gıdası ile bir arada yaşamakta, onun tüm gelişim evrelerinde yanında olmaktadır. Üretimin içerisinde olmayan tüketiciler ise daha önce de belirtildiği gibi gıdanın bilgisini; ancak üreticinin kendisiyle iletişim kurarak edinebilmektedir.

Yerel yönetimler dahilinde hem üreticilerin hem de tüketicilerin katılımıyla kendi güvence sistemini kendilerinin kurabileceği bir oluşum olan katılımcı güvence sistemi bu noktada önem kazanmaktadır. Bu sistem içerisinde üreticiler ile tüketiciler arasındaki etkileşim birbirlerini tanımalarını sağlamaktadır. Bu sayede tüketiciler denetim ve kontrol ile hem yediği besinin üretim noktasını bilmekte hem de gelecekte de böyle gıdaların üretiminin süreceğinin ve güvenilir gıdaya erişiminin güvencesini alabilmektedir. Başka bir ifadeyle üreticisini tanıyan tüketiciler, gıdanın sağlığı ve kalitesine daha çok güven duymaktadır. Ayrıca araştırma sonucunda üreticilerle sürekli etkileşim içerisinde bulunulduğu takdirde özellikle tüketiciler olarak bu konulara daha fazla merak duyup bilgi edinmek için çaba gösterildiği anlaşılmıştır. En nihayetinde, toprak ve tohum bilgisinin nesiller arası aktarımı bu sayede sağlanacaktır.

Tüketicilerin desteğinin ve denetiminin ötesinde üreticiler de birbirlerini katılımcı güvence sisteminde denetlemektedir. Katılımcılar arasında da rastlanılan kolektif üretim ve dağıtım, katılımcı güvence sistemi içerisinde oldukça önemlidir. Diğer yandan bulgular dahilinde katılımcıların, tüketiciler ile bu sistem sayesinde güven ilişkisi kurdukları ve sertifika sisteminin bürokratik ve mali yükünün altına girmedikleri gözlemlenmiştir. Katılımcı güvence sistemi katılımcılar ve tüketiciler arasındaki karşılıklı öğrenme ve gelişme sürecini mümkün kılmıştır. Katılımcıların aktarımlarından hareketle, tüketiciler denetimlerle birlikte çiftlik içi doğrudan satış kanallarını kullanıp ürünleri dalından topladığı zaman, gıdanın güvenilir olduğundan daha çok emin olmaktadır. Bu temelde sertifika aranmaksızın güvene dayalı olan doğrudan satış kanalları sayesinde doğal gıdaya daha kolay erişimin yolları açılmaktadır.

Özellikle kolektif üretim ve dağıtım yapılan bölgeler içerisinde, çiftçiden çiftçiye öğrenme yaygındır. Öyle ki katılımcılar, uyguladıkları teknikleri herkese öğretmek ve bunu gelecek kuşaklara yaymak istemektedir. Araştırma boyunca bölgelerde geçirilen süre içerisinde araştırmacının katılımcılar sayesinde toprağı ve doğal yöntemlerle bitki yetiştirmeyi öğrendiği bu noktada belirtilebilir. Bu teknikleri öğrenmek isteyen tüm üretici ve tüketiciler için kapılarının her zaman açık olduğunu aktarmışlardır. Çiftçiler arası deneyim ve kaynak paylaşımının önemi bu noktada tekrar ifade edilmesi gerekmektedir. Bu sebeple agroekolojinin, aslında kendi yerel gerçekliği içerisinde geliştirilebilir, dönüştürülebilir ve gelecek kuşaklara da çok rahat bir şekilde, birebirde öğreterek ve öğrenerek aktarılabilir bir tarım ve gıda sistemi olduğu belirtilmelidir. Araştırma sonucunda, agroekolojik ilkeleri benimseyen üreticilerin,

Ankara'nın görece küçük bir bölgesinde nasıl böyle bir kolektif oluşum oluşturulabileceğini gösteren bir örnek de ortaya çıkmıştır.

Özetle, katılımcıların pek çoğu kendi tabirleriyle "toprağın içinde" büyümüştür. Belirli bir yaştan sonra köye dönüş gerçekleştiren katılımcılar olsa dahi bir şekilde çocukluklarından beri köye gidip gelerek bilgi ve deneyim kazanıp üretimi tecrübe etmişlerdir. Her fırsatta geçmişten gelen üretim hikayeleriyle birlikte yıllardır bu bölgelerde ekolojik tarımın sürdürülmeye çalışıldığının altını çizmişlerdir. İsmen agroekoloji olarak bilmediklerini, sonradan bu kavramı öğrendiklerini; ama yıllardır uyguladıkları tarım yöntemleriyle agroekolojik uygulamaların çok benzer olduğunu aktarmışlardır.

Öte yandan şu an tüm katılımcıların sürekli yaşadıkları yer Güdül'dür. Katılımcıların temel gelir kaynakları üretim alanlarıdır, topraktır. Katılımcılar araştırma boyunca sağlıklı gıda üretimi ve dağıtımının önemini her zaman dile getirmiştir. Adil ve sürdürülebilir bir gıda sistemi ve agroekolojik uygulamaların geleceği için diğer üreticilere örnek olmaya özen gösterdiklerini ve her koşulda göstermeye devam edeceklerini aktarmıştır.

Katılımcılar aile çiftçiliğini sürdürmek için çabalamaktadır. Her ne kadar çiftçilik mesleğinin zorluklarından bahsetseler dahi katılımcılar, üretimi hiçbir zaman bırakmak istemediklerini ve hanedeki en az bir üyenin gelecekte tarımsal gıda üretimini sürdürmek konusunda ilgili olduğunu aktarmıştır. Aile çiftçiliğinin uzun yıllar sürdürülebilmesi adına kırsaldaki sağlık ve eğitim hizmetlerine erişim sorunları gibi konuların da gündeme getirilmesi oldukça önemlidir. Öyle ki araştırma bölgelerinde genç nüfusun azalmasından dolayı her mahallede ilkokul bulmak zordur. Bununla birlikte bu bölgelerde sağlık ocağının bulunmadığı da gözlemlenmiştir. Çocuklarının eğitimleri sebebiyle sıkıntılar yaşadıklarını, okullarına ulaşımda zorlandıklarını belirtilen katılımcılar vardır. Yine herhangi bir yaralanma durumuna müsait olan meslekleri sebebiyle acil bir şekilde sağlık hizmetlerine erişimlerinin de sağlanması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Sonuçta, doğa dostu tarım yöntemleri emek yoğun bir yapıya sahiptir. Küreselleşme dahilinde artan rekabet karşısında özellikle aynı ölçülerde birer tüketici de olan küçük ölçekli üreticilerin de gıda güvencesini korumak adına adil fiyat anlayışı daha çok önem kazanmalıdır. Artık Özkaya ve Özden'in (2021, s. 43) belirttiği gibi

çiftçiler dış girdilere ve dış girdi teminatı için kredilere muhtaç bırakılmamalıdır. Bu sebeple araştırma sonuçları yorumlanarak birkaç öneri sunmak istenilmiştir.

5.2. Öneriler

Girdi yoğun üretim sistemlerinin hem çiftçilerin bütçesini zorladığı hem de çevre sağlığını olumsuz etkilediği artık bir gerçektir. Öyle ki üreticilerin mevcut tarımsal gıda üretimine bu kadar alıştırılmışken, doğrudan bir dönüşüm gerçekleştirerek yeni bir tarımsal üretim modeline geçmeleri de zor olacaktır. Araştırma boyunca katılımcılar haricindeki görüşülen birçok üreticiden ilaçsız ve gübresiz üretimden verim elde edilemeyeceğine ve hatta böyle bir üretimin gerçekleştirilemeyeceğine dair görüşler alınmıştır. Bu düşünceye alıştırılan üreticileri de kapsayacak dönüşüm stratejilerinin ortaya koyulması gerekmektedir. Öyle ki üreticilere korumalı toprak işleme, karışık ekim, malçlama, kompost, entegre zararlı mücadelesi gibi agroekolojik uygulamaların varlığına dair bilgilendirmelerde bulunulmalıdır. Özellikle çiftçiden çiftçiye öğrenme modelleri geliştirilerek agroekolojiyi bir yaşam biçimi olarak gören ve bilgi ve deneyimlerini aktarmak isteyen üreticilerin birikimlerini diğer üreticilerle paylaşabileceği platformlar organize edilmelidir.

Tüketiciler agroekolojik tekniklerle üretilen ürünleri talep etmeli; agroekolojik tarım ve gıda sistemini ve bu tarımı sürdüren üreticileri özellikle örgütlü ve gıda toplulukları dahilinde desteklemelidir. Öyle ki tüketicilerin, doğaya yabancılaşması halinden sıyrılıp, doğa ile olan bu sistematik hareketini tekrar hatırlaması gerekmektedir. Dünya genelindeki artan çevre sorunları ve ekolojik kriz bu hatırlamanın hızlanması gerektiğini göstermektedir. Bu konu elbet ki bireysel olarak ele alınmasının ötesinde medya, sivil toplum kuruluşları ve belediyelerce de desteklenmelidir. Doğanın tahribatının önüne hem yerel hem ulusal hem de uluslararası önlemlerle geçilmesi gerekmektedir. Üretici ve tüketici farkındalığının sağlanması adına halkın agroekoloji kavramını tanıması ve bu kavramın hem bir uygulama iken aynı doğrultuda bir hareket ve bilim dalı olarak ilerlediğini bilmesi gerekmektedir. Bu sebeple hem var olan üretici ve tüketici ağlarını sağlamlaştırmak hem de daha büyük ağlar kurabilmek için tanıtıcı ve birleştirici organizasyonlar gerçekleştirilmelidir.

Katılımcıların her biri bir şekilde borçlanmıştır ve bu borçlarını ödemeye devam etmektelerdir. Bunu da agroekolojik yöntemlerle gerçekleştirdikleri üretimlerinden elde

ettikleri gelirle yapmaktalardır. Dile getirilmek istenen, doğal üretim yöntemleri fikrini herkese aşılamaya çalışan katılımcılar; sağlıklı, besleyici ve güvenilir üretim ve dağıtımın sürdürülmesi için tüm ekonomik koşullarını zorlayarak çabalamaktadır. Bu sebeple hem katılımcıların agroekolojik üretimi sürdürebilmeleri hem de yeni üreticileri doğa dostu üretim yöntemlerine teşvik etmek adına finansal desteklerin sağlanması da gerekmektedir.

Yerel gıda sistemlerine daha fazla önem verilmelidir. Yerelde herhangi bir destek göremeyen küçük ölçekli aile çiftçileri elbet ki geçimini sağlayamadığı ölçüde ürünlerini toptancı pazarlarına satmaktadır. Bu sebeple üreticiler daha düşük gelirler elde ederken, bu koşullardan olumsuz etkilenmektedir. Hem ulusal hem de uluslararası ölçekteki küçük üreticileri destekleyen politikalar yürürlüğe girmeli, üreticilere doğrudan satışlarını gerçekleştirebilecekleri başka pazar fırsatları sunulmalıdır.

Politik dönüşümler aile çiftçiliğinin geleceği adına da önemlidir. Üreticilerin emek yoğun üretim süreçleri içerisindeki karşılaştıkları sorunlar daha çok gündeme getirilmediği sürece katılımcıların, çocukları için doğrudan çiftçilik mesleğini tercih etmelerini istememeleri oldukça anlaşılır gözükmektedir. Hal böyle olunca destek ve teşvikler dahilinde köye dönüşlerin sağlanabileceğini de ifade eden katılımcıların belirttiği gibi küçük ölçekli aile çiftçiliğinin sürdürülebilir olması adına destek ve teşvikler noktasında iyileştirici çözüm önerileri sunulması gerekmektedir.

Bulgulardan elde edilen sonuçlar ile katılımcıların, var olan satış kanallarının az sayıda olmasından dolayı ürünlerini satmakta zorlandıkları anlaşılmıştır. Bu sebeple aslında agroekolojik ürünlerin üretiminin arttırılmasıyla birlikte bu ürünlerin tüketicilere de erişiminin sağlanması gerekmektedir. Araştırma bölgesinde satışlar arttıkça agroekolojik üretimin de arttığı gözlemlenmiştir. Katılımcıların pek çoğu eskiden bu kadar fazla sebze üretimi olmadığını, herkesin kendine yetecek kadar ürettiğini, şimdi ise artan satış kanalları ile daha çok üreticinin eklendiğini belirtmiştir. Buna benzer örneklerin artması adına aile çiftçiliği araştırmalarının da sürdürülmesi oldukça önemlidir. Ayrıca araştırmacı, var olan üretici pazarlarının sayısının arttırılmasının, tüketici farkındalığının arttırılmasına referans olabileceğini savunmaktadır.

Bu stratejilerin içerisine tüketicilerin de bilinçlendirilmesi eklenmelidir. Gıdanın bir emeğin sonucu oluştuğu, yerel anlamda hangi mevsimde hangi gıdaların yetiştiği bilgisi tüketicilere aktarılmalıdır. Tüketici tercihleri üzerine de düşünülmeli, ürün ve üretici odaklı çalışmaların yanında tüketici profillerini inceleyen çalışmaların da

sürdürülmesi gerekmektedir. Gıda topluluklarının iş birliği ile tüketicilerin gıdaları satın alma motivasyonlarına odaklanıp mevsiminde, sağlıklı ve yerel gıdalara olan talep arttırılmalıdır. Bu sebeple bu araştırma gıdanın sadece üretici boyutunu ele almaya çalışmış olsa da gelecekte yapılacak çalışmalar için öncü olmak istemiyle gerçekleştirilmiştir.

Tekrar belirtmek gerekirse uzun vadeli sürdürülebilir bir tarımsal gıda sistemi sosyal, politik ve ekonomik dönüşümleri içermelidir. Bu sebeple en başta tarım ve gıda üzerine politika değişikliğine gidilmelidir. Ayrıca tarım ve gıda sorunu biyolojik olmasının ötesinde oldukça toplumsal bir meseledir. Elbet ki gelecek araştırmaların içerisinde agroekolojik yöntemlerle üretilen sebze ve meyvelerin besin değeri raporları ile bu yöntemlerin toprağa sağladığı yararların değerleri ve çevresel çıktıları gibi bilgilerin eklenmesi oldukça önemlidir. Hem tarımsal gıda sistemlerinde agroekolojinin yeri ve öneminin anlaşılabilmesi hem de agroekolojik uygulamalarla yakından ilişkili olayları ve kavramları çözümleyebilmek adına sahaya gidilmesi ve disiplinlerarası, uzun dönemli incelenmelerin yapılması önerilmek istenmiştir.

KAYNAKÇA

Adak, N. (2010). Geçmişten Bugüne Çevreye Sosyolojik Yaklaşım. *Ege Akademik Bakış,* 10 (1), 371-382.

Altındal, D. ve Akgül, İ. (2015). Bitki Genetik Kaynakları ve Tahıllardaki Durumu. *Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi,* 12(1), 147-153.

Altieri, M. A. (1989). Agroecology: A New Research and Development Paradigm for World Agriculture. *Agriculture, Ecosystems, and Environment*, 27, 37-46.

Altieri, M. A. (2008a). Agroecology: Environmentally Sound and Socially Just Alternatives to the İndustrial Farming Model. *Encyclopedia of Life Support Systems Part-1.* http://agroeco.org/wp-content/uploads/2011/02/Altieri-Alternatives-to-industrial-model-part-1.pdf (Erişim tarihi: 01.09.2020)

Altieri, M. A. (2008b). Agroecology: Environmentally Sound and Socially Just Alternatives to the İndustrial Farming Model. *Encyclopedia of Life Support Systems Part-2.* http://agroeco.org/wp-content/uploads/2011/02/Altieri-Alternatives-to-industrial-model-part-2.pdf (Erişim tarihi: 01.09.2020)

Altieri, M. A. (2008c). Agroecology: Environmentally Sound and Socially Just Alternatives to the İndustrial Farming Model. *Encyclopedia of Life Support Systems Part-3.* http://agroeco.org/wp-content/uploads/2011/02/Altieri-Alternatives-to-industrial-model-part-3.pdf (Erişim tarihi: 01.09.2020)

Altieri, M. A. (2009). Agroecology, Small Farms, and Food Sovereignty. *Monthly Review,* 61, 102-113.

Altieri, M. A., Letourneau, D. K. and Davis, J. R. (1983). Developing Sustainable Agroecosystems. *BioScience*, 33 (1), 45-49.

Altieri, M. A. and Nicholls, C. I. (2005). *Agroecology and the Search for a Truly Sustainable Agriculture.* Mexico: United Nations Environment Programme.

Altieri, M. A., Nicholls, C. I, Henao, A., Lana, M. A. (2015). Agroecology and the Design of Climate Change-Resilient Farming Systems. *Agronomy for Sustainable Development,* 35 (3), 869-890.

Amekawa, Y. (2011). Agroecology and Sustainable Livelihoods: Toward an İntegrated Approach to Rural Development. *Journal of Sustainable Agriculture*, 35, 118-162.

Atalık, A. (2015). Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar (GDO), N. Oral (Ed.) *Türkiye'de Tarımın Ekonomi-Politiği 1923-2013* içinde (s. 369-386). İstanbul: Notabene Yayınları.

Barrett, C. B. (2002). Chapter 40: Food Security and Food Assistance Programs. B. Gardner and G. Rausser (Ed.), *Handbook of Agricultural Economics* içinde (s. 2103-2190). North Holland.

Bookchin, M. (1994). *Özgürlüğün Ekolojisi: Hiyerarşinin Ortaya Çıkışı ve Çözülüşü*. (Çev: A. Türker). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bozyiğit, S. ve Kılınç, G. (2019). Tüketicilerin Sağlıklı Gıda Algıları ve Tüketim Davranışları: Keşifsel Bir Çalışma. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 45 (1), 201-229.

Buttel, F. H. (2007). Envisioning the Future Development of Farming in the USA: Agroecology Between Extinction and Multifunctionality. https://www.dphu.org/uploads/attachements/books/books_2044_0.pdf (Erişim tarihi: 03.10.2020)

Butterly, D. and Fitzpatrick, L (2017). *Halkın Gıda Politikası.* (Çev: Ekoloji Kolektifi Derneği). Ankara: Ekoloji Kolektifi.

Caiazza, R. and Volpe, T. (2012). The Global Agro-food System From Past to Future. *China-USA Business Review,* 11(7), 919-929.

Corsi, A., Novelli, S. and Pettenati, G. (2018). Producer and Farm Characteristics, Type of product, Location: Determinants of on-Farm and off-Farm Direct Sales by Farmers. *Agribusiness*, 34(3), 631–649.

Creswell, J. W. (2014). *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. (Çev Ed: S. B. Demir). Ankara: Eğiten Kitap.

Cuy Castellanos, D., Jones, J. C., Christaldi, J. and Liutkus, K. A. (2016). Perspectives on the Development of a Local Food System: the Case of Dayton, Ohio. *Agroecology and Sustainable Food Systems*, 41(2), 186-203.

Çelen, E. (2021). Agroekoloji: Başka Bir Tarım Mümkün. T. Özkaya, M. Yıldız, F. Özden ve U. Kocagöz (Haz.) *Agroekoloji ve Döngüsel Tarım* içinde (s. 78-86). İstanbul: Metis Yayınları.

Çelik, Z. (2016). Gıda Toplulukları ve Aracısız Ürün Ağı Analizi. *Meyve Bilimi,* Özel Sayı (Sempozyum), s. 26-32.

Çelik, Z. (2021). Agroekoloji: Başka Bir Tarım Mümkün. T. Özkaya, M. Yıldız, F. Özden ve U. Kocagöz (Haz.) *Agroekoloji, Biyoçeşitlilik ve Yerel Tohumlar* içinde (s. 87-99). İstanbul: Metis Yayınları.

Darnall, N., Ji, H. and Vázquez-Brust, D., A. (2018). Third-Party Certification, Sponsorship and Consumers' Ecolabel Use. *Journal of Business Ethics*, (150), 953-969.

De Cindio, B., Longo, F., Mirabelli, G. and Pizzuti, T. (2011). Modelling a Traceability System for a Food Supply Chain: Standards, Technologies and Software Tools. *In Presented at the MAS: The International Conference on Modeling and Applied Simulation,* Rome, s. 488-494.

Delen, N., Tiryaki, O., Türkseven, S., Temur, C. (2015). Türkiye' de Pestisit Kullanımı, Kalıntı ve Dayanıklılık Sorunları, Çözüm Önerileri. *Türkiye Ziraat Mühendisliği VIII. Teknik Kongresi (12-16 Ocak 2015),* Ankara: TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, s. 758-778.

Demment, M. W., Young, M. M., Sensenig, R. L. (2003). Providing Micronutrients Through Food Based Solutions: A Key to Human and National Development. *Journal of Nutrition*, 133, s. 3879-3885.

Dodds, R., Holmes, M., Arunsopha, V., Chin, N., Le, T., Maung, S. and Shum, M. (2013). Consumer Choice and Farmers' Markets. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics volüme,* 27, s. 397-416.

Engdahl, F. L. (2013). *Ölüm Tohumları, Genetik Biliminin Arkasındaki Karanlık Oyunlar*. (Çev: Ö. Şulekoğlu). İstanbul: Bilim+Gönül Yayınları.

Ericksen, P. J. (2008). Conceptualizing Food Systems for Global Environmental Change Research. *Global Environmental Change*, 18(1), 234-245.

Ertürk, B. (2021). Agroekoloji: Başka Bir Tarım Mümkün. T. Özkaya, M. Yıldız, F. Özden ve U. Kocagöz (Haz.) *Bitkisel Üretimde Agroekolojinin Temelleri ve Birkaç İpucu* içinde (s. 114-122). İstanbul: Metis Yayınları.

Eryılmaz, Ç. (2017). Sosyal Bilim Paradigmaları Çerçevesinde Çevre Sosyolojisinin Kuramları ve Kavramları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 27 (1), 159-174.

Erzincanlı, Hakan O. (2013). *Organik Ötesi Tarım.* İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Ferguson R. S., and Lovell S.T. (2014). Permaculture For Agroecology: Design, Movement, Practice, and Worldview. A Review. *Agronomy for Sustainable Development,* 34, 251-274.

Fernandez M., Goodall K., Olson M., Mendez E. (2013). Agroecology and Alternative Agrifood Movements in the United States: Towards a Sustainable Agrifood System. *Agroecology and Sustainable Food Systems*, 37, 115-126.

FIBL and IFOAM (2020). The World of Organic Agriculture Statistics and Emerging Trends 2020. *FIBL-IFOAM Report*, Willer, H., Schlatter, B., Trávníček, J., Kemper, L., Lernoud J., (Eds.). Frick and Bonn.

Francis C., Lieblein G., Gliessman S., Breland T. A., Creamer N., Harwood R., Salomonsson L., Helenius J., Rickerl D., Salvador R., Wiedenhoeft M., Simmons S., Allen P., Altieri M., Flora C., Poincelot, R. (2003). Agroecology: The Ecology of Food Systems. *Journal of Sustainable Agriculture,* 22 (3), 99-118.

Friedmann, H. (2005). From Colonialism to Green Capitalism: Social Movements and Emergence of Food Regimes. F. H. Buttel and P. McMichael (Eds.) New Directions in the Sociology of Global Development: Research in Rural Sociology and Development içinde (s.227-264) Bingley: Emerald Group Publishing Limited.

Fukuoka, M. (2011). *Doğal Tarımın Yolu, Felsefesi ve Uygulaması.* (Çev: M. Altan). İstanbul: Kaos Yayınları.

Güdül YEGDER (2020). *Güdül Turizm Fizibilite Çalışması Raporu Kitapçığı*. Ankara.

Gliessman, S. (2011). Agroecology and Food System Change. *Journal of Sustainable Agriculture*, 35(4), 347-349.

Gliessman, S. (2014). The International Year of Family Farming. *Agroecology and Sustainable Food Systems*, 38(5), 503-504.

Gliessman, S. (2015). Fixing a Broken Food System with Agroecology, *Agroecology and Sustainable Food Systems*, 39(9), 953-954.

Gliessman, S. (2016). Transforming Food Systems with Agroecology. *Agroecology and Sustainable Food Systems*, 40(3), 187-189.

Gliessman, S. (2020). Confronting Covid-19 with Agroecology, *Agroecology and Sustainable Food Systems*, 44(9), 1115-1117.

Gliessman, S. (2021). Transforming the Food System: What Does İt Mean? *Agroecology and Sustainable Food Systems*, 45(3), 317-319.

Goodman, D. (1999). Agro-Food Studies in the "Age of Ecology": Nature, Corporeality, Bio-Politics. *Sociologia Ruralis*, 39(1), 17-38.

Hatanaka, M., Bain, C. and Busch, L. (2005). Third-Party Certification in the Global Agrifood System. *Food Policy*, 30 (3), 354-369.

Hatanaka, M. and Busch, L. (2008). Third-Party Certification in the Global Agrifood System: An Objective or Socially Mediated Governance Mechanism? *Sociologia Ruralis*, 48, 73-91.

Heinberg, R. and Bomford, M. (2016). *Tarım ve Gıdanın Dönüşümü*. (Çev: H. Doğrul). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Hinrichs, C. C. (2003). The Practice and Politics of Food System Localization. *Journal of Rural Studies*, 19(1), 33-45.

Hofstede, G. J. (2003). Transparency in Netchains. *5-9 July, 2003 EFITA Conference*, Hungary: Debrecen, 17-29.

IFAD (2019). How agroecology can respond to a changing climate and benefit farmers. https://www.ifad.org/en/web/latest/story/asset/41485825?inheritRedirect=true (Erişim tarihi: 09.09.2020)

IFOAM (2019). *Organics International. PGS Guidelines: How to Develop and Manage Participatory Guarantee Systems for Organic Agriculture*. Germany: IFOAM-Organics International.

Jones, A. and Ejeta, G. (2015). A New Global Agenda for Nutrition and Health: the Importance of Agriculture and Food Systems. *Bulletin of the World Health Organization,* 94, 228-229.

Kan, M. (2016). Küçük Aile Çiftçiliğinin Yerel Tohumların Sürdürülebilirliğindeki Rolü. *TÜRKTOB Dergisi,* 19, 29-33.

Karakaya, E. (2016). *Agro Food System Transitions? Exploring Alternative Agro Food Initiatives in Izmir, Turkey*. Doktora Tezi. İzmir: İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü.

Kaplan, H. (2007). Kentsel Sit Alanı Bulunan Anadolu Kasabalarında Turizm Seçeneği Olarak Eko Turizm – Güdül Örneği. D. Erol, N. A. Sat, O. Kırsaçlıoğlu, L. Alkan, Ö. Aras, S. Polat, E. Aksoy (Ed.), *Kent ve Bölge Üzerine Çalışmalar* içinde (s. 481-505). Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi: Ankara.

Kebir L. and Torre A. (2013). Geographical Proximity and New Short Supply Food Chains. L. Lazzeretti (Ed.), *Creative Industries and Innovation in Europe, Concepts, Measures, and Comparative Case Studies* içinde (s. 194- 211). N. York: Routledge.

Kışlalıoğlu, M. ve Berkes, F. (1995). *Çevre ve Ekoloji.* İstanbul: Remzi Kitapevi

Koç, M. (2013). *Küresel Gıda Düzeni: Kriz Derinleşirken.* Ankara: NotaBene Yayınları.

Konak, N. (2010). Çevre Sosyolojisi: Kavramsal ve Teorik Gelişmeler. S*elçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (1), 271-283.

Kondoh, K. (2014). The Alternative Food Movement in Japan: Challenges, Limits and Resilience of the Teikei System. *Agriculture and Human Values,* 32(1), 143-153.

Lee B., Liu J-Y. and Chang H-H. (2020). The Choice of Marketing Channel and Farm Profitability: Empirical Evidence from Small Farmers. Agribusiness, 36(3), 1-20.

Loconto, A. M., Jimenez, A., Vandecandelaere, E., Tartanac. F. (2018). Agroecology, Local Food Systems and Their Markets. *AGER: Journal of Depopulation and Rural Development Studies*, 25 (2), 13-42.

Ma Danışmanlık & Eğitim (2018). Ankara Çiftçileri için Permakültür ve Agroekolojiye Giriş Eğitimi. Güdül İlçesi Uygulaması 23-24 Aralık 2018. Temel Başvuru Kitapçığı. https://drive.google.com/file/d/1m_eTMNFZ9gq6o2CwVW6qlCMjqKxJ3Wqm/view (Erişim tarihi: 22.09.2020)

Marchetti, L., Cattivelli, V., Cocozza, C., Salbitano, F. and Marchetti, M. (2020). Beyond Sustainability in Food Systems: Perspectives from Agroecology and Social Innovation. *Sustainability*, 12 (18), 1-24.

Marsden, T., Banks, J. and Bristow, G. (2000). Food Supply Chain Approaches: Exploring their Role in Rural Development. *Sociologia Ruralis*, 40 (4), 424-438.

Maxwell, S. (1996). Food security: a Post-Modern Perspective. *Food Policy*, 21 (2), 155-170.

Maxwell, S. and Frankenberger, T., R. (1992). *Household Food Security: Concepts, Indicators, Measurements: A Technical Review.* New York and Roma: UNICEF-IFAD.

Meijboom, F. L. B. (2007). Trust, Food, and Health. Questions of Trust at the Interface between Food and Health. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 20 (3), 231-245.

Nizam Bilgiç, D. (2020). Yeni Bir Kırsal Kalkınma, Bilindik Bir Kırsal Annelik: Ticarileşen Yöresel Yemeklerin Toplumsal Cinsiyet Rollerine Etkisi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 40, 79–108.

Nizam, D. (2021). *Yeni Nesil Kooperatifler: Topluluk Aidiyet ve Yer-Temellilik.* İstanbul: Oğlak Yayınları

Örs, M. (2019). Organik Ürün Satın Alma Niyetine Etki Eden Faktörlerde Fiyat Algısının Düzenleyici Rolü, *BMIJ*, 7(2), 891-925.

Özden, F. (2019). İzmir'de Gıda Grupları ve Topluluk Destekli Tarım. *Meltem İzmir Akdeniz Akademisi Dergisi*, 5, 93-97.

Özkaya, T. (2010). Toprak Mülkiyeti, Sempozyum Bildirileri. S. Bayramoğlu Özuğurlu (Haz.) *Tarım Modellerinin Mülkiyete Yansımaları: Endüstriyel Tarım-Köylü Tarımı* içinde (s. 15-168). Ankara: Memleket Yayınları.

Özkaya, T. (2015). Tohumda Tekelleşme ve Etkileri. N. Oral (Ed.) *Türkiye'de Tarımın Ekonomi-Politiği 1923-2013* içinde (s. 311-367). Ankara: NotaBene Yayınları.

Özkaya, T. ve Özden F. (2021). Agroekoloji: Başka Bir Tarım Mümkün. T. Özkaya, M. Yıldız, F. Özden ve U. Kocagöz (Haz.) *Agroekoloji: Bir Bilim, Bir Uygulama ve Bir Hareket* içinde (s. 17-44). İstanbul: Metis Yayınları.

Renting, H., Marsden, T. and Banks, J. (2003). Understanding Alternative Food Networks: Exploring the role of Short Food Supply Chains in Rural Development. *Environment and Planning A*, 35, 393-411.

Richards, R. (2015). Short Food Supply Chains: Expectations and Reality. Graduate College Dissertations and Theses, The Faculty of the Graduate College of The University of Vermont. https://scholarworks.uvm.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1414&context=graddis (Erişim tarihi: 18.11.2020)

Rivera, W. M. (2003). *Agricultural Extension, Rural Development and the Food Security Challenge.* Rome: FAO.

Sage, C. (2018). Agro-food systems. N. Castree, M. Hulme, J. D. Proctor (Eds.) *Companion to Environmental Studies* içinde (s. 486-490). UK: Routledge.

Samoggia, A., Perazzolo, C., Kocsis, P. and Del Prete, M. (2019). Community Supported Agriculture Farmers' Perceptions of Management Benefits and Drawbacks. *Sustainability*,11, 1-21.

Shiva, V. (2006). *Çalınmış Hasat: Küresel Gıda Soygunu*. (Çev: A. K. Saysel). İstanbul: Bgst Yayınları.

Shiva, V. (2012). *İyilerin Yanında: Çiftçi Haklarına Adanmış Bir Yaşam.* (Çev: Ç. Ekiz). İstanbul: Sinek Sekiz Yayınevi.

Sırakaya, N. (1992). Güdül İlçesinde Tarım Faaliyetleri. *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 1, 151-168.

Sırakaya, N. (1993). Güdül İlçesinde Yerleşme ve Konut Tipleri. *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 4, 189-209.

Silici, L. (2014). Agroecology: What it is and What It has Tooffer. IIED issue paper. IIED, London https://pubs.iied.org/pdfs/14629IIED.pdf (Erişim tarihi: 15.10.2020)

Simon, A. J., and Pérez, R. A. (2010). Agroecology and the Development of Indicators of Food Sovereignty in Cuban Food Systems. *Journal of Sustainable Agriculture,* 34, 907-922.

Sobal, J., Khan, L.K. and Bisogni, C. (1998). A Conceptual Model of the Food and Nutrition System. *Social Science & Medicine*, 47, 853-863.

Sonnino, R. and Marsden, T. (2005). Beyond the Divide: Rethinking Relationships Between Alternative and Conventional Food Networks in Europe. *Journal of Economic Geography*, 6(2), 181-199.

Soysal Al, İ. (2020). The Promising Momentum and Collective Practices of the Recently Expanding Network of Consumer-Led Ecological Food Initiatives in Turkey. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi,* 40(1), 129-162.

Stapleton, S. C. (2019). Urgenci: International Network of Community Supported Agriculture (urgenci.net). *Journal of Agricultural & Food Information*, 20(3), 196-205.

Stuart, D. (2010). "Nature" is Not Guilty: Foodborne Illness and the Industrial Bagged Salad. *Sociologia Ruralis,* 51(2), 158-174.

Tan, H., G. (2020). Pazaryerinden: Üretici Pazarları Ağları, Etkileri ve Dönüştürücü Süreçleri. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 40(1), 163-195.

Tanner, B. (2000). Independent Assessment by Third-Party Certification Bodies. *Food Control,* 11, 415-417.

Temürcü, C. (2019). Köylülük ve Agroekoloji. *Tarım Ekonomisi Derneği'nin düzenlediği Agroekoloji Çalıştayı'nda* sunulan bildiri, İzmir: Bornova Belediyesi.

Tezcan, F. (2021). Agroekoloji: Başka Bir Tarım Mümkün. T. Özkaya, M. Yıldız, F. Özden ve U. Kocagöz (Haz.) *Çevrecil (Agroekolojik) Tarımda Bitki Koruma Uygulamaları* içinde (s. 108-113). İstanbul: Metis Yayınları.

Thompson, J. and Scoones, I. (2009). Addressing the Dynamics of Agri-food Systems: an Emerging Agenda for Social Science research. *Environmental Science & Policy*, 12(4), 386-397.

Tittonell, P. (2015). Food Security and Ecosystem Services in a Changing World: İt is Time for Agroecology. *Agroecology for Food Security and Nutrition Proceedings of the FAO International Symposium 18-19 September 2014*, FAO, s. 16-35.

TÜİK (2021). Merkezi Dağıtım Sistemi. https://biruni.tuik.gov.tr/medas/ (Erişim tarihi: 25.08.2021).

Türkeş, M. (2014). İklim Değişikliğinin Tarımsal Gıda Güvenliğine Etkileri, Geleneksel Bilgi ve Agroekoloji. *Türk Tarım, Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 2(2), 71-85.

UNGA (2010). İnsan Hakları Konseyi, Gıda Hakkı Özel Sözcüsü Olivier de Schutter'in Raporu. (Çev: Emre Rona). A/HRC/16/49. http://zehirsizsofralar.org/wp-content/uploads/2019/12/Gıda-hakkı-Özel-Oliver-de-Schutter'in-raporu.docx.pdf (Erişim tarihi: 03.10.2020)

UNGA (2017). İnsan Hakları Konseyi, Gıda Hakkı Özel Sözcüsünün Raporu. A/HRC/34/48. http://zehirsizsofralar.org/wp-content/uploads/2019/12/Gıda-Hakkı-Özel-Sözcüsünün-Raporu.pdf (Erişim tarihi: 03.10.2020)

Uysal, K. Ö. ve Bektaş, K. Z. (2016). Organik Tarımda Katılımcı Garanti Sistemlerinin Türkiye'de Uygulanabilirliği. *12. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi (25-27 Mayıs 2016)*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi, s. 243-252.

Watts, M. and Williamson, S. (2015). *Replacing Chemicals with Biology: Phasing Out Highly Hazardous Pesticides with Agroecology*. Malaysia: Pesticide Action Network Asia and the Pacific.

Wezel, A., Bellon, S., Dore, T., Francis, C., Vallod, D., David, C. (2009). Agroecology as a Science, a Movement and a Practice. A Review. *Agronomy for Sustainable Development,* 29, 503-515.

Van der Ploeg, J. D. (2017). The Importance of Peasant Agriculture: a Neglected Truth. https://edepot.wur.nl/403213 (Erişim tarihi: 21.06.2021)

Yağcı, A. (2018). Yeşil Devrimden Biyoteknolojiye Tarımsal Kalkınmada İnovasyon ve Tohum Tartışmaları. F. Gür ve M. Bayramoğlu (Der.) *Sürdürülebilir Yaşam Penceresinden Yerel ve Kırsal Kalkınma* içinde (s. 62-86). İstanbul: Özyeğin Üniversitesi.

Yerküre Yerel Çalışmalar Kooperatifi (2019). *Türkiye'nin Gıda ve Tarım Sistemi, İstanbul'un Gıda Tedarik Zinciri.* İstanbul: Greenpeace https://www.greenpeace.org/static/planet4-turkey-stateless/2019/11/e641d246-tu%CC%88rkiyenin-g%C4%B1da-ve-tar%C4%B1m-sistemi-rapor.pdf (Erişim tarihi: 29.11.2021)

Yerküre Yerel Çalışmalar Kooperatifi (2020). *İstanbul Nasıl Beslenir? Üretici Pazarları Odağında Alternatifler ve Olanaklar*. İstanbul: Greenpeace https://www.greenpeace.org/turkey/raporlar/istanbul-nasil-beslenir-uretici-pazarlari-odaginda-alternatifler-ve-olanaklar/ (Erişim tarihi: 25.11.2020)

Zachmann, K. and Østby, P. (2011). Food, Technology, and Trust: an Introduction. *History and Technology*, 27 (1), 1-10.

Zanoli, R. and Naspetti, S. (2001). Values and Ethics in Organic Food Consumption. *3rd EurSafe Congress*, Italy: Florence.

http-1: https://agroeco.org/ (Erişim tarihi: 01.09.2020)

http-2: https://www.dortmevsimekoloji.org/agroekoloji/ (Erişim tarihi: 26.08.2020)

http-3: http://www.fao.org/3/w3613e/w3613e00.htm (Erişim tarihi: 01.09.2020)

http-4:https://www.dortmevsimekoloji.org/katilimci-guvence-sistemi-kgs/ (Erişim tarihi: 26.08.2020)

http-5: http://www.fao.org/agroecology/home/en/ (Erişim tarihi: 13.10.2020)

http-6: http://www.fao.org/agriculture/crops/obsolete-pesticides/why-problem/pesticide-bans/en/ (Erişim tarihi: 04.10.2020)

http-7: https://www.tarimorman.gov.tr/ABDGM/Belgeler/Uluslararası%20Kurulular/2014%20UAÇY.pdf (Erişim tarihi: 06.10.2020)

http-8: https://archive.ifoam.bio/en/community-supported-agriculture-csa (Erişim tarihi: 06.10.2020)

http-9: https://hakkimizda.acikgida.com/ (Erişim tarihi: 22.11.2020)

http-10: https://www.youngfarmers.org/wp-content/uploads/2020/04/Farmers-Guide-to-Direct-Sales-Software-Platforms.pdf (Erişim tarihi: 23.11.2020)

http-11: http://www.gudul.gov.tr/tarihcee# (Erişim tarihi: 24.08.2021)

http-12: https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Bitki-Besleme-ve-Tarimsal-Teknolojiler/Bitki-Besleme-Istatistikleri (Erişim tarihi: 01.11.2021)

EKLER

EK-1 YARI YAPILANDIRILMIŞ MÜLAKAT SORU FORMU

Çiftçilerin demografik ve sosyal bilgileri hakkındaki genel sorular

1. Cinsiyetiniz?
2. Kaç yaşındasınız?
3. Medeni durumunuz nedir? Eğer evliyseniz kaç yıldır evlisiniz?
4. Eğitim durumunuz nedir?
5. Mesleğiniz nedir? Her zaman çiftçilik mi yapmaktaydınız?
6. Nerede doğdunuz? (il, ilçe, köy)
7. Sürekli olarak yaşadığınız yer neresidir? (il, ilçe, köy)
8. Çocuğunuz var mı? Eğer varsa kaç çocuğunuz var? Nerede doğdular? Eğitim durumlarını, mesleklerini ve şu an nerede yaşadıklarını öğrenebilir miyim?
9. Anne babanız hayatta mı? Onların da eğitim durumlarını, mesleklerini ve şu an nerede yaşadıklarını öğrenebilir miyim? Bakımlarından sorumlu musunuz?
10. Şehir ile bir bağlantınız var mı? Varsa neresi? Ne sıklıkla gidiyorsunuz? Neden?
11. Mevcut koşullarda hanenizde toplam kaç kişi yaşamaktadır? Ve bunlar kimler?
12. Sabit bir aylık geliriniz var mı? (Emekli maaşı, çalışan geliri- kamu, özel vb.)
13. Hanenizdekilerin aylık gelir kaynakları var mı? (Yaşlı aylığı, yetim aylığı, emekli maaşı vb.)
14. Sosyal güvenceniz var mı? Varsa nedir?
15. Sağlık hizmetlerinden nasıl yararlanıyorsunuz?
16. Sosyal yardım veya hibe alıyor musunuz? (Belediye, kaymakamlık, devlet yardımları, STK, vakıf vb.) Evetse ne kadar alıyorsunuz? Sizce yeterli mi?
17. Sizce başka hangi tür ve miktarda yardımlar yapılmalıdır?
18. Borçlu musunuz? (Banka kredisi, kooperatif, eş-dost, akraba vb.) Varsa ne kadar borcunuz var? Neden bu borcu yaptınız? (Oğlunu-kızını evlendirmek için mi? Tarımsal destek için mi?) Yıllar içinde borç durumunuzda bir artış oldu mu?
19. Güdül'deki eviniz size mi ait? Size ait ise nasıl aldınız? Size ait değil ise birinden mi size kaldı?
20. Güdül'deki yaşam koşullarınız nasıl? Evinizde ne tür elektrikli/elektronik araçlar var? (Bulaşık makinesi, elektrikli fırın, buzdolabı, çamaşır makinesi, TV, bilgisayar vb.)

21. Evde internet bağlantınız var mı?
22. Cep telefonunuz var mı? (Model, özellikleri vb.)
23. Şehirde eviniz var mı? Varsa nerede? (il, ilçe). Kirada mı? Çocuklar vb. mı oturuyor?
24. Motorlu taşıtınız var mı? (Araba, traktör, hangi zirai aletler vb.) Varsa bunların markaları neler?
25. Kendinizin/ailenizin temel gıda ihtiyacını nereden ve nasıl karşılamaktasınız?

Üretim alanı ile ilgili genel sorular

26. Toplam arazi miktarı? (dekar, dönüm)
27. Güdül dışında herhangi bir yerde üretim alanınız var mı? (Toprak, bağ, bahçe vb.)
28. Toprakları nasıl edindiniz? (Miras, babadan-eşten vb.) Bunların üstüne toprak satın aldınız mı? Evetse ne kadar ve nasıl aldınız?
29. Topraklarınızı hiç kiraya verdiniz mi veya hiç kiraya vermeyi düşündünüz mü?
30. Toprak satmak zorunda kaldınız mı? Evetse neden? Ne zaman ve ne kadar sattınız?
31. Hayvanlarınız var mı? Varsa kaç tane ve bunlar nelerdir? Geçmişle kıyaslayınca sayısında azalma/artma var mıdır?

Üretim yöntemleri ve yetiştirilen ürünler ile ilgili genel sorular

32. Hanenizde kaç kişi üretime dahil olmaktadır? Bu kişilerin katkıları nelerdir?
33. Üretimde sürekli veya dönemsel olarak işçi çalıştırıyor musunuz?
34. Agroekolojik gıda sisteminin ne olduğunu biliyor musunuz? Evetse nereden öğrendiniz? Birkaç cümle ile tanımlayabilir misiniz?
35. Kaç yıldır tarımsal üretim yapmaktasınız?
36. Günde kaç saat çalışıyorsunuz? Geçmiş ile kıyasladığınızda bu saat dilimi değişti mi? Neden?
37. Ne zamandır agroekolojik tarım yöntemlerini kullanmaktasınız?
38. Neden agroekolojik tarım yöntemlerini kullanmaktasınız?
39. Agroekolojik yöntemler hakkında eğitim aldınız mı? Varsa bunlar neler?
40. Önceden uyguladığınız tarım yöntemleri ile agroekolojik tarım arasında farklar var mı? Nasıl farklar var?

41. Ne tür ürünler yetiştirmektesiniz? Bu ürünler neler?
42. Yetiştirdiğiniz ürünlerin Güdül'ün tarımsal ve kültürel geçmişi ile bağlantıları var mı? Varsa bunlar neler?
43. Eskiden yetiştirdiğiniz ama artık yetiştirmediğiniz ürün veya ürünler var mı? Varsa neden artık üretmiyorsunuz?
44. Ürünleri yetiştirirken hangi teknikleri kullanıyorsunuz?
45. Boş bıraktığınız arazi oluyor mu? Evetse ne kadar büyüklükte?
46. Ürünleri yetiştirirken genel anlamda karşılaştığınız zorluklar var mı? Varsa neler?
47. Ürünler için herhangi bir yardım/destek alıyor musunuz? Varsa nerelerden ve nasıl yardımlar alıyorsunuz? (Tarımsal destek, alan bazlı destek vb.)
48. Özellikle Güdül'deki diğer üreticilerle kolektif üretim çalışmalarınız oluyor mu?
49. Daha önce hiç ürünlerinizde tarım ilacı kullandınız mı? Neden kullandığınızı veya kullanmadığınızı biraz açar mısınız?
50. Tarımsal üretimde ilaç ve kimyasal gübre kullanımını nasıl değerlendiriyorsunuz? Kullananlara karşı düşünceleriniz nelerdir?
51. Mazot, tohum, gübre ve tarım ilaçları gibi tarımsal girdilerin maliyetleri hakkındaki düşünceleriniz nelerdir? Bu girdileri nasıl sağlamaktasınız? Temin etmekte en çok zorlandığınız girdiler hangisidir? Neden?

Dağıtım ile ilgili genel sorular

52. Ürettiğiniz ürünleri nerelerde ve nasıl satmaktasınız?
53. Daha çok hangi ürünlerinizi satmaktasınız? Neden?
54. Ürünlerinizin satış fiyatları nasıl belirleniyor?
55. Dağıtımda genel anlamda karşılaştığınız zorluklar var mı? Varsa bunlar neler?
56. Tüketiciler ürünlerinizin üretim aşamalarını merak ediyor mu? Bu konu üzerine size en sık yöneltilen sorular nedir?
57. Sizden alışveriş yapan tüketicilerin sizi tercih sebepleri ve ürünleriniz hakkındaki görüşleri nelerdir? Örnek vererek anlatabilir misiniz?
58. Dağıtımda diğer üreticilerle etkileşim içerisinde oluyor musunuz? Nasıl?
59. Ürünlerinizin satışından kazandığınız gelirin ne kadarını tekrar tarımsal ürün girdilerine aktarmaktasınız?

60. Ürünlerinizi satmakta zorlanıyor musunuz? Satışlarınızı arttırmak için sizce ne gibi gıda dağıtım kanalları oluşturulmalıdır?

Çiftçilerin agroekolojik uygulamalar ve gıda tedariki hakkındaki düşünceleri üzerine sorular

61. Genel olarak şu anki tarım ve gıda politikaları hakkında yorumlarınız nelerdir? Aksayan, sorun olarak gördüğünüz yönleri var mı?
62. Sizce bir gıdanın sağlıklı ve güvenilir olduğu nasıl anlaşılabilir?
63. Agroekolojik tarım yöntemleri ile sağlıklı, güvenilir ve besleyici gıda arasında sizce bir bağ var mı? Varsa bu ilişkiyi yorumlar mısınız?
64. Agroekolojik uygulamaların yaygınlaşması için sizce neler yapılmalıdır?
65. Agroekolojik uygulamaların geleceği hakkındaki görüşleriniz nelerdir?
66. Güvenilir ve sağlıklı gıdalara sürekli erişiminizin olduğunu düşünüyor musunuz? Neden? Geçmiş ile kıyaslayarak gıdaya erişebilirliğinizde bir değişim olup olmadığına dair örnekler verebilir misiniz?
67. Gelecekte sizce herkesin fiziksel ve ekonomik bakımdan güvenilir ve besleyici gıdaya erişebilmesi adına ne tür politikalar geliştirilebilir ve siz nasıl olmasını istersiniz?

Küçük ölçekli aile çiftçiliği ile ilgili sorular

68. Sizce aile çiftçiliği tanınıyor mu? Toplumda aile çiftçiliği hakkında nasıl bir algı var?
69. Akrabalarınız veya anneniz-babanız da üretim yapmakta mıydı? Ailenizin geçmişten gelen üretim hikayeleri var mı?
70. Hiç üretim yapmaktan vazgeçmeyi düşündünüz mü? Sizin aile çiftçiliği işini sürdürmenizdeki faktörler nelerdir?
71. Çevrenizde hiç toprağını satıp kente yerleşen oldu mu? Ne zaman ve neden?
72. Çocuğunuzun/çocuklarınızın çiftçilik mesleğini sürdürmesini istiyor musunuz? Neden?
73. Çocuğunuz/çocuklarınız bu mesleği ve agroekolojik yöntemleri gelecekte sürdürmek istiyor mu? Neden?
74. Aile çiftçiliğinin geleceğini nasıl görüyorsunuz?
75. Bu konular üzerine eklemek istediğiniz herhangi bir şey var mı?

EK-2 GÜDÜL'DEN BAZI AGROEKOLOJİK ÜRETİM ALANI ÖRNEKLERİ

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Buse Şişman

Eğitim Geçmişi:

- 2019-2022, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Programı
- 2013-2018, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Lisans Programı